

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ-ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Β΄: ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ-ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: ΠΩΣ ΤΟ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ
ΔΙΑΜΟΡΦΩΝΕΙ ΤΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΗΣ
ΠΟΛΗΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΙΩΝΙΑΣ

Εικόνα 1: Αεροφωτογραφία της Νέας Ιωνίας το 1928
Πηγή: Λεύκωμα Κέντρο Μικρασιατικού Πολιτισμού (ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ.) (2004), «Νέα Ιωνία 1923-2003»

ΕΚΠΟΝΗΣΗ: ΚΕΧΑΓΙΟΓΛΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΣ
ΕΠΙΒΛΕΨΗ: ΑΥΓΕΡΙΝΟΥ-ΚΟΛΩΝΙΑ ΣΟΦΙΑ

ΑΘΗΝΑ, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2016

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εργασία αυτή έχει το σκοπό να ερευνήσει κάτω από ποιες συνθήκες μια πόλη με σαφή προσφυγικό χαρακτήρα στα πρώτα χρόνια της, μετασχηματίζεται στο πέρασμα του χρόνου. Η περίπτωση μελέτης αφορά την πόλη της Νέας Ιωνίας, της οποίας οι ιστορικές περίοδοι χαρακτηρίζονται από το τρίπτυχο προσφυγούπολη-εργατούπολη-σύγχρονη πόλη. Σκοπός της εργασίας είναι να αναδείξει το μετασχηματισμό αυτό, μέσα από το πρίσμα του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των οικοπέδων που ενδεχομένως συνέβη. Αυτό γίνεται μελετώντας την ιστορική ακολουθία τριών βασικών παραγόντων που ευθύνονται για τις αλλαγές αυτές. Η κοινωνική σύνθεση του πληθυσμού, η οποία έχει μεταβληθεί σημαντικά σε μια πόλη του 21^{ου} αιώνα έχει ιδιαίτερη σημασία και να εξαχθούν συμπεράσματα πρέπει αποδοθεί η ιστορική της εξέλιξη ανά χρονικές περιόδους. Επίσης η εξέλιξη του κλάδου της βιομηχανίας στη Νέα Ιωνία, μιας πόλης που είχε την ταυτότητα αυτή από την ίδρυση της, εξετάζεται αναλυτικά. Η πολεοδομική οργάνωση και οι κατοικίες οι οποίες χτίζονται ανά τις δεκαετίες αποτελούν βασικό παράγοντα για την εξέλιξη του ιδιοκτησιακού καθεστώτος.

Αρχικά στην εισαγωγή, μετά από μια σύντομη ανάλυση της έννοιας της ιδιοκτησίας, διατυπώνονται ο σκοπός της εργασίας καθώς και η υπόθεση εργασίας, όπου είτε θα επαληθευτεί είτε θα απορριφθεί στο τέλος. Έπειτα ακολουθούν κεφάλαια που αποσαφηνίζουν το ρόλο που έπαιξαν η πρόσφυγες στην ελληνική κοινωνία με την εγκατάστασή τους. Συγκεκριμένα υπάρχει γενικότερη αναφορά στα γεγονότα και τις συνθήκες που ακολουθούν τον ξεριζωμό και τους οργανισμούς που αναλαμβάνουν την αποκατάσταση, ενώ σε ειδικότερο κεφάλαιο αναλύεται η έλευση των προσφύγων στην Αττική. Η αναγκαιότητα της αναφοράς αυτής έγκειται στο γεγονός πως η Νέα Ιωνία ιδρύθηκε ως προσφυγική πόλη μέσα από τις περιπέτειες του εκτοπισμού από το έδαφος της Μικράς Ασίας.

Επόμενο στάδιο της μελέτης είναι το κύριο μέρος της, που αφορά καθαρά την Νέα Ιωνία. Επιχειρείται όσο το δυνατόν πληρέστερη παρουσίαση ανά τρεις χρονικές περιόδους (1922-1930, 1930-1970-1970-σήμερα) με βάση τις τρεις παραμέτρους που αναφέρθηκαν προηγουμένως. Καθοριστικό στοιχείο αποτελεί πως η καθεμία από αυτές τις παραμέτρους είναι καθοριστικός παράγοντας σε διαφορετική χρονική περίοδο, όχι μόνο του χώρου και των λειτουργιών του, αλλά και του ιδιοκτησιακού καθεστώτος. Τα συμπεράσματα που εξάγονται από τη μελέτη σε κάθε χρονική περίοδο ξεχωριστά είναι ενδεδειγμένα για την εξαγωγή των τελικών συμπερασμάτων.

Στη συνέχεια ακολουθεί μια ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης της Νέας Ιωνίας με βάση τα προβλήματα και τις αδυναμίες που έχουν προκύψει από την εξέταση των προηγούμενων κεφαλαίων. Τελικό στάδιο αποτελεί η εκπόνηση συμπερασμάτων που προκύπτουν, τα οποία ανατρέχουν στην αρχική υπόθεση εργασίας με σκοπό να εξετασθεί η ορθότητα της, να προκύψουν συμπεράσματα με βάση το ιδιοκτησιακό καθεστώς για σήμερα και να αποτελέσει εργαλείο μελλοντικής έρευνας από ερευνητές.

ABSTRACT

The paper intends to explore under what circumstances does a city, with a distinct refugee character during its early years, transform over time. The case study concerns the city of Nea Ionia, whose historic periods are characterized as a refugee city, a working-class city and a modern city. The purpose of this paper is to show this transformation through the land ownership regime that occurred. This happens by studying the historic sequence of three basic factors that are responsible for these changes. The social composition of the population, which has been altered considerably in a city of the 21th century, is particularly important and therefore in order to draw conclusions the historic evolution throughout different periods must be depicted. Furthermore, the progress of the industry sector in Nea Ionia, a city which had this identity since its establishment, is thoroughly studied. The urban organization and the houses that are being built over decades are a key factor of the ownership property regime.

At first, in the introduction, after a brief analysis of the meaning of ownership, the purpose of the paper is going to be stated as well as the working hypothesis, which either is going to be accepted or rejected in the end. After that, the chapters that follow will clarify the part the refugees played in the Greek society with their settlement. Specifically, there will be a general reference to the facts and the circumstances that follow the uproot and the organizations that took on the redevelopment, while in a more specific chapter the arriving of the refugees in Attiki will be analyzed. The necessity of this reference lies upon the fact that Nea Ionia was founded as a refugee city through their displacement from Asia Minor.

The next stage of the study, which is the main part, is clearly only about Nea Ionia. There will be detailed presentation of the three time periods (1922-1930, 1930-1970, 1979-present) according to the three parameters that were mention earlier. The crucial element is how each of these parameters is a critical factor in the different time periods, not only for the area and its functionality but for the ownership property regime as well. The conclusions that are drawn from the study in each time period separately are appropriate for the inference of the final outcome.

Next, an analysis of the existing situation in Nea Ionia follows, based on the problems and weaknesses that have occurred from the examination of the previous chapters. The final stage deals with the conclusions drawn from the initial working hypothesis in order to confirm it and to draw conclusions which will take into account the ownership regime of today and to constitute a tool for future research.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ-ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11
1.1 Η ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΩΣ ΕΝΝΟΙΑ	11
1.2 ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΕΡΕΥΝΑΣ	12
1.3 ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΥΠΟΘΕΣΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ-ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	15
2.1 Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ	15
2.2 ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΠΡΙΝ ΤΟ 1922.....	17
2.3 ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ	21
2.4 ΜΙΚΤΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ-ΕΛΛΑΔΑΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ.....	24
2.5 ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ ΟΙ ΟΠΟΙΟΙ ΥΛΟΠΟΙΗΣΑΝ ΤΗΝ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ.....	26
2.5.1. ΤΑΜΕΙΟ ΠΕΡΙΘΑΛΨΕΩΣ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ - ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΥΓΕΙΑΣ	26
2.5.2. ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ (Ε.Α.Π.).....	28
2.6 ΑΠΟΖΗΜΙΩΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΑΛΛΑΧΘΕΝΤΩΝ.....	34
2.7 ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Η ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ	41
3.1 Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 20 ^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ	41
3.2 ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ	43
3.3 ΜΕΘΟΔΟΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ	48
3.4 ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΚΤΙΡΙΑ.....	55
3.5 ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΑ ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ	61
3.6 ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ-ΚΥΡΙΟΤΗΤΑ ΑΚΙΝΗΤΩΝ.....	63
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Η ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΗ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΙΩΝΙΑΣ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ (1922-1930)	65
4.1 ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΘΕΝΤΩΝ	65
4. 2 ΟΙ ΑΡΧΙΚΕΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΕΣ	76
4. 3 Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ-ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΚΤΙΡΙΑ	84
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 Η ΠΡΟΣΦΥΓΟΥΠΟΛΗ ΓΙΝΕΤΑΙ ΕΡΓΑΤΟΥΠΟΛΗ (1930-1970)	88
5.1 ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ & Η ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ	88
5.2 Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΩΝ.....	94

5.3 ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ	98
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 Η ΤΡΙΤΟΓΕΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ (1970-2016)	101
6.1 Η «ΕΙΚΟΝΑ» ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ	101
6.2 Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΟΥ ΚΛΑΔΟΥ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ	106
6.3 Η ΑΝΤΙΠΑΡΟΧΗ ΑΛΛΑΖΕΙ ΤΗΝ ΠΟΛΗ	112
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 Η ΝΕΑ ΙΩΝΙΑ ΣΗΜΕΡΑ.....	120
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	137
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	143
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ.....	147

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ, ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ, ΕΙΚΟΝΩΝ & ΧΑΡΤΩΝ

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1: Αριθμός προσφύγων ανά εθνικότητα που ήρθαν στην Ελλάδα από τον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο έως και μετά τη μικρασιατική καταστροφή (1913-24)

Πίνακας 2: Ο επίσημος αριθμός προσφύγων ανά γεωγραφικό διαμέρισμα το 1928

Πίνακας 3: Οικοδομική δυναμικότητα της πόλης της Αθήνας

Πίνακας 4: Κατοικίες στους προσφυγικούς οικισμούς Αθήνας-Πειραιά το 1929

Πίνακας 5: Οικοδομική δραστηριότητα της Ε.Α.Π. 1923-1926

Πίνακας 6: Αριθμός πωλήσεων της Ε.Α.Π. (Τελευταίο τρίμηνο 1925)

Πίνακας 7: Κατανομή των προσφυγικών οικογενειών που εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα

Πίνακας 8: Διακυμάνσεις της ψήφου στη Νέα Ιωνία, στην Αττική και στο σύνολο της χώρας την περίοδο 1926-1933

Πίνακας 9: Ποσοστό παραγωγής ταπήτων στη Νέα Ιωνία επί της συνολικής παραγωγής στην Ελλάδα

Πίνακας 10 : Σύγκριση πληθυσμού Δήμου Νέας Ιωνίας και όμορων δήμων για τα έτη 1991 – 2001

Πίνακας 11: Πληθυσμός Δήμου Νέας Ιωνίας ανά ομάδες ηλικιών για τα έτη 1991 – 2001

Πίνακας 12: Κτίρια ανά χρονική περίοδο κατασκευής Δήμος Νέας Ιωνίας 2000

Πίνακας 13 : Κύρια υλικά κατασκευής κτιρίου Δήμος Νέας Ιωνίας 2000

Πίνακας 14: Κατανομή οικιστικών εκτάσεων στο δήμο Νέας Ιωνίας

Πίνακας 15: Αντικειμενικές αξίες Δήμου Νέας Ιωνίας για τα διαστήματα πριν το 1995, από 1995 έως 2007, 2007 μέχρι σήμερα

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1: Εξέλιξη πληθυσμού Νέας Ιωνίας

Διάγραμμα 2: Διάρθρωση οικονομικώς ενεργού πληθυσμού στη Νέα Ιωνία

Διάγραμμα 3: Οικονομικώς ενεργός πληθυσμός ανά φύλο και ομάδες ηλικιών Δήμου Νέας Ιωνίας 2001

Διάγραμμα 4: Επίπεδο εκπαίδευσης πληθυσμού Νέας Ιωνίας 2001

Διάγραμμα 5: Ποσοστό Οικονομικώς ενεργού πληθυσμού σε Νέα Ιωνία σε σύγκριση με το σύνολο χώρας 2011

Κατάλογος Εικόνων

Εικόνα 1: Αεροφωτογραφία της Νέας Ιωνίας το 1928

Εικόνα 2: Ελ. Βενιζέλος, Η. Morgentau (πρόεδρος της Ε.Α.Π.) και Α. Δοξιάδης (υπουργός Περιθάλψεως) στο Ζάππειο μαζί με ορφανά προσφυγόπουλα

Εικόνα 3: Θεσσαλονίκη. Προσφυγικός καταυλισμός έξω από τα τείχη, 1914-1917

Εικόνα 4: Διοικητική διάρθρωση της Ε.Α.Π.

Εικόνα 5: Απόσπασμα από αίτηση των μικρασιατών προσφύγων της Αμφιλοχίας προς τον Ελ. Βενιζέλο με την οποία ζητούν απαλλαγή από την πληρωμή μισθώματος, αφού θεωρούν το οίκημα ακατάλληλο για διαβίωση

Εικόνα 6: Διώροφο κτίσμα της Ε.Α.Π. στη Νέα Ιωνία

Εικόνα 7: Δημοτικό Θέατρο Αθήνας το 1925

Εικόνα 8: Οικοδομικές εργασίες στην περιοχή της Σαφράμπολης 1923-24

Εικόνα 9: Άποψη της λεωφόρου Ηρακλείου το 1924

Εικόνα 10: Αεροφωτογραφία της βιομηχανικής περιοχής της Ελευθερούπολης το 1937. Στην εικόνα διακρίνονται τα βιομηχανικά συγκροτήματα της περιοχής

Εικόνα 11: Άποψη του συγκροτήματος Μουταλάσκη σήμερα

Εικόνα 12: Μέρος της ανατολικής πλευράς του ελεύθερου αδόμητου χώρου σήμερα. Στο βάθος διακρίνεται το Συνεδριακό Κέντρο του δήμου

Εικόνα 13: Προσφυγικό κτίσμα με προκήπιο στη Νέα Ιωνία

Εικόνα 14: Σύγχρονη αρχιτεκτονική στην Νέα Ιωνία, Καλογρέζα

Εικόνα 15: Η Βαμβακουργία Κυρκίνη σήμερα

Εικόνα 16: Η οδός Πατριάρχου Ιωακείμ στο κέντρο μετά την πεζοδρόμησή της

Εικόνα 17: Η περιοχή της Ελευθερούπολης σήμερα

Κατάλογος Χαρτών

Χάρτης 1: Οι προσφυγικές ροές μεταξύ Ελλάδας-Τουρκίας 1913-1924. Οι μετακινήσεις προς την Ελλάδα εμφανίζονται με πράσινο χρώμα και προς την Τουρκία με κόκκινο

Χάρτης 2: Διανομές σε γηγενείς και πρόσφυγες τις δεκαετίες του 1920 και του 1930. Οι διανομές φαίνονται με κόκκινο χρώμα

Χάρτης 3: Το λεκανοπέδιο Αττικής στις αρχές του 20ου αιώνα

Χάρτης 4: Προσφυγικοί οικισμοί στο λεκανοπέδιο Αττικής

Χάρτης 5: Η Αττική στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Ο χάρτης έχει την ονομασία «Κηφισιά»

Χάρτης 6: Συνοικίες του δήμου Νέας Ιωνίας

Χάρτης 7: Η θέση της Πισιδίας στη Μικρά Ασία

Χάρτης 8: Τοπογραφικό διάγραμμα των εργοστασίων Κυρκίνη το 1925

Χάρτης 9: Το τοπογραφικό διάγραμμα του Ο.Τ. 150 το 1934

Χάρτης 10: Ο αρχικός συνοικισμός και τα όρια του κτήματος του Παναγιού Τάφου

Χάρτης 11: Νέοι δήμοι στην Αττική που δημιουργήθηκαν το 1932-1933

Χάρτης 12: Αποψη μέρους της Νέας Ιωνίας τη δεκαετία του 1950

Χάρτης 13: Οι βιομηχανίες στη Νέα Ιωνία. Φαίνεται η χωροθέτηση των ΒΙΟ.ΠΑ. Περισού και Ελευθερούπολης

Χάρτης 14: Τα ΒΙΟ.ΠΑ. Περισού (ζώνη Α) και Ελευθερούπολης (ζώνη Β)

Χάρτης 15: Η περιοχή της Αλσούπολης σε χάρτη της Google. Χαρακτηριστικά φαίνονται το σχήμα της σταγόνας, τα μεγάλα οικοδομικά τετράγωνα και η πλατεία στο κέντρο

Χάρτης 16: Η εξέλιξη του προσφυγικού οικισμού-Η ιστορία των απαλλοτριώσεων

Χάρτης 17: Η θέση της Νέας Ιωνίας στο λεκανοπέδιο Αττικής

Χάρτης 18: Κοινόχρηστοι χώροι στη Νέα Ιωνία

Χάρτης 19: Χρήσεις γης Νέας Ιωνίας

Χάρτης 20: Αντικειμενικές αξίες δήμου Νέας Ιωνίας

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΩΝ

ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ: Κέντρο Μικρασιατικού Πολιτισμού

Ε.Μ.Π.: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Δ.Π.Μ.Σ.: Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

Α.Κ.: Αστικός Κώδικας

Η.Π.Α.: Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

Ε.Α.Π.: Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων

Ε.Τ.Ε.: Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας

Κ.τ.Ε.: Κοινωνία των Εθνών

Κ.Κ.Ε.: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας

Φ.Ε.Κ.: Φύλλο Εφημερίδας Κυβέρνησης

Τ.Π.Π.: Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων

Τ.Ε.Ε.: Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας

Γ.Ο.Κ.: Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός

Δ.Ε.Θ.: Διεθνής Έκθεση Θεσσαλονίκης

Τ.Υ.Υ.Π.: Τεχνική Υπηρεσία Υπουργείου Πρόνοιας

Α.Ε.: Ανώνυμος Εταιρεία

Ε.Β.Υ.Π.: Ελληνική Βιομηχανία Υφαντουργικών Προϊόντων

Ε.Σ.Υ.Ε.: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδας

Ι.Κ.Α.: Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων

Ν.Ε.Β.Υ.Π.: Νέα Ελληνική Βιομηχανία Υφαντουργικών Προϊόντων

Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.: Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων

ΒΙΟ.ΠΑ.: Βιομηχανικό Πάρκο

Ε.Π.Ε.: Εταιρία Περιορισμένης Ευθύνης

Η.Σ.Α.Π.: Ηλεκτρικοί Σιδηρόδρομοι Αθηνών Πειραιώς

Γ.Π.Σ.: Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο

Σ.Α.Τ.Μ.: Σχολή Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών

Ο.Τ.: Οικοδομικό Τετράγωνο

Σ.Δ.: Συντελεστής Δόμησης

Σ.Ε.: Συντελεστής Εμπορικότητας

Τ.Ζ.: Τιμή Ζώνης

Σ.Α.Ο.: Συντελεστής Αξιοποίησης Οικοπέδου

Π.Δ.: Προεδρικό Διάταγμα

Ε.Τ.Ο.: Εθνικός Ταπητουργικός Οργανισμός

Τ.Ε.Ι.: Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα

Ε.Κ.Κ.Ε.: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Ε.Τ.Β.Α.: Εθνικός Κανονισμός Βιομηχανικής Ασφάλειας

Α.Π.Θ.: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ-ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η διπλωματική αυτή μεταπτυχιακή εργασία, με τίτλο «Πώς το ιδιοκτησιακό καθεστώς διαμορφώνει το χώρο της προσφυγικής πόλης της Νέας Ιωνίας» έγινε στα πλαίσια του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών-Αρχιτεκτονική Σχεδιασμός του Χώρου: Κατεύθυνση Β΄ Πολεοδομία-Χωροταξία του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, στη σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών.

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω την καθηγήτρια της σχολής Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π., διδάσκουσα στο συγκεκριμένο Δ.Π.Μ.Σ. και επιβλέπουσα της συγκεκριμένης εργασίας, κ. Σοφία Αυγερινού-Κολώνια που μου έδωσε τη δυνατότητα να ασχοληθώ με το ζήτημα, καθώς και για τις συμβουλές της κατά τη διάρκεια προετοιμασίας της εργασίας.

Επίσης να ευχαριστήσω τον επίτιμο καθηγητή της σχολής Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π., διδάσκοντα στο συγκεκριμένο Δ.Π.Μ.Σ. κ. Γιώργο Σαρηγιάννη για την βοήθεια σε υλικό που μου έδωσε και το χρόνο που αφιέρωσε.

Ευχαριστώ πολύ την κ. Όλγα Βογιατζόγλου-Δάκουρα, αρχαιολόγο, που με τις συμβουλές και τις γνώσεις της στα ζητήματα της ιστορικής εξέλιξης της Νέας Ιωνίας, με βοήθησε τόσο προφορικά, όσο και με το ανάλογο υλικό.

Να ευχαριστήσω επίσης, τους εργοδότες και τους συναδέλφους μου στο χώρο εργασίας, που σε μια τόσο κρίσιμη περίοδο έδειξαν κατανόηση από χρονικής άποψης και με αποφόρτισαν, έτσι ώστε να αφοσιωθώ πλήρως στη συγγραφή της εργασίας.

Ευχαριστώ πολύ τους γονείς, τους συγγενείς και τους φίλους μου, που με στήριξαν όλο αυτό το διάστημα και ιδιαιτέρως αυτούς που είτε κατάγονται, είτε διαμένουν στη Νέα Ιωνία, οι οποίοι μου έδωσαν σημαντική ώθηση στο να ασχοληθώ με το συγκεκριμένο θέμα.

Τέλος, ευχαριστώ ιδιαιτέρως τη σύζυγο μου, συνάδελφο τοπογράφο μηχανικό Ε.Μ.Π. Κωνσταντέλου Παρασκευή, στην οποία αφιερώνεται αυτή η εργασία, για την αμέριστη ηθική συμπαράσταση κατά τη διάρκεια προετοιμασίας της εργασίας, καθώς και για τη στήριξη και την αγάπη της σε όλα τα επίπεδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Η ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΩΣ ΕΝΝΟΙΑ

Η ιδιοκτησία της γης αποτελεί σημαντικό κομμάτι για τη ζωή των ανθρώπινων κοινωνιών. Από τους ιστορικούς χρόνους θεωρούνταν εξαιρετικά σημαντική και σε κάποιες περιπτώσεις ιερή, υποδηλώνοντας την κυριαρχία του ανθρώπου πάνω σε ένα αγαθό και εκφράζοντας την ορισμένη σχέση του προς ένα μέρος του κόσμου της ύλης.

Η ακίνητη ιδιοκτησία, κατά την ιστορική διαδρομή του Ελληνικού κράτους μέχρι και σήμερα προστατεύεται από νόμους και διατάξεις. Σύμφωνα με το Σύνταγμα του 1975, το οποίο ισχύει μέχρι και σήμερα με αναθεωρήσεις, στο άρθρο 17 αναφέρεται ότι η ιδιοκτησία προστατεύεται από το κράτος, με την προϋπόθεση ότι τα δικαιώματα που απορρέουν από αυτήν δεν θα αποβούν σε βάρος του γενικότερου συμφέροντος. Ο σκοπός της απαλλοτρίωσης υφίσταται μόνο για λόγους δημόσιας ωφέλειας και με πλήρη αποζημίωση του ιδιοκτήτη.

Ένας ορισμός του ακίνητου μπορεί να διατυπωθεί ως εξής: Ακίνητο είναι το ιδεατό ή πραγματικό τμήμα του χώρου στο οποίο τεκμηριώνεται αυτοτελές και εξ αδιαίρετου το ιδιοκτησιακό δικαίωμα. Αν προσδιοριστεί η έννοια του σύμφωνα με τον Αστικό Κώδικα, ακίνητο είναι το τμήμα του εδάφους και τα συστατικά του επί αυτού μέρη (άρθρ.948 Α.Κ.). Αυτή η σχέση μεταξύ του ιδιοκτησιακού δικαιώματος και του ακινήτου, κυρίως με τα συστατικά του μέρη που εξαρτώνται από τον άνθρωπο, είτε σε μικρότερο βαθμό (π.χ. τα φυτά, τα άνθη και οι καλλιέργειες), είτε σε μεγαλύτερο (π.χ. ανοικοδόμηση κτιρίων) δημιουργούν αυτές τις συνθήκες εξάρτησης.

Τα ακίνητα αποκτούν ιδιαίτερη σημασία εντός του χώρου των πόλεων. Η πόλη και ο αστικός χώρος μπορούν να μελετηθούν από πολλές πλευρές, είτε από φυσική οντότητα, είτε ως οικονομικός μηχανισμός, είτε ως παράγωγο της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Ο μετασχηματισμός των πόλεων, που αφορά τόσο τον αστικό χώρο, όσο και τις μεταβολές των πληθυσμιακών χαρακτηριστικών του, εμπεριέχει πολλές συνισταμένες και μελετάται σφαιρικά, καθώς εντός του χώρου δημιουργούνται δεσμοί άρρηκτοι και αμφίδρομοι, που η μεταβολή στον ένα τομέα προκαλεί μεταβολή και στους άλλους τομείς.

Η εργασία παρατηρεί την περίπτωση μιας τέτοιας πόλης που διαρκώς μετασχηματίζεται, της Νέας Ιωνίας Αττικής. Σκοπό της εργασίας θα αποτελέσει η μετεξέλιξη του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των ακινήτων, σε συνδυασμό με τους παράγοντες που επηρεάζουν τον χαρακτήρα μιας πόλης στο πέρασμα του χρόνου. Οι πληθυσμιακές μεταβολές, σε συνδυασμό με τις αλλαγές των δραστηριοτήτων της παραγωγικής βάσης, αποτελούν ένα καίριο κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικό ζήτημα, το οποίο εγγράφεται έντονα και στο χώρο. Οι μετασχηματισμοί αυτοί σχετίζονται με τη βιομηχανική ιστορία της Νέας Ιωνίας, στην περίοδο ακμής των μονάδων αυτών

και αντίστοιχα της παρακμής τους. Επιπρόσθετα, η εξέλιξη του ιδιοκτησιακού καθεστώτος, από την μονοκατοικία στην αντιπαροχή, από την «επίγεια» στην «υπέργεια» ιδιοκτησία, δημιούργησε πολλές αλλαγές στα ακίνητα στο πέρασμα του χρόνου.

1.2 ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΕΡΕΥΝΑΣ

Βασικό αντικείμενο της μεταπτυχιακής αυτής εργασίας είναι να προσδιοριστεί η εξέλιξη του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των κατοικιών στον προσφυγικό δήμο της Νέας Ιωνίας Αττικής. Η ιδιοκτησία είναι η γενεσιουργός αιτία των αλλαγών που συμβαίνουν στο χώρο σε παγκόσμια κλίμακα ανά τις διάφορες ιστορικές περιόδους. Οι μεταβολές αυτές στο καθεστώς είχαν και άλλες συνέπειες, πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές και αποτέλεσμα είχαν την ακμή και παρακμή κρατικών σχηματισμών, ακόμη και αυτοκρατοριών. Οι αλλαγές αυτές, ιδιαίτερα σε μια πόλη και μάλιστα στα πλαίσια ενός πολεοδομικού συγκροτήματος, έχουν μια πληθώρα αιτιών οι οποίες σχετίζονται και αυτές σε ανεξάρτητο βαθμό με το χώρο. Οι κοινωνικές μεταβολές στη σύνθεση του πληθυσμού, οι αλλαγές των δραστηριοτήτων και η πολεοδομική εξέλιξη επηρεάζουν, αλλά και επηρεάζονται από τις αλλαγές του ιδιοκτησιακού καθεστώτος στα οικόπεδα και στα κτίρια μιας πόλης.

Μέσω της διαδικασίας της έρευνας, σκοπός είναι να δοθούν προοπτικές και απαντήσεις όσον αφορά αυτή την εξέλιξη στο πέρασμα του χρόνου, όχι μόνο από την πλευρά της ιδιοκτησίας των ακινήτων, αλλά και σε ότι αφορά τη χρήση τους και τις κοινωνικοπολιτικές μεταβολές που έγιναν στον χώρο αναφοράς τους, στην Νέα Ιωνία Αττικής. Η συνεχής επαφή μου με την περιοχή της Νέας Ιωνίας, όπου μεγάλωσα και διαμένω, λόγω και της καταγωγής μου από μικρασιάτες πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή, η προσωπική και βιοματική μου αυτή εμπειρία, αποτέλεσαν το έναυσμα για το καθορισμό του θέματος της εργασίας και του ερευνητικού στόχου. Μια πόλη πλούσια σε ιστορία, παρόλο που αριθμεί μόλις 93 χρόνια ζωής, με την κουλτούρα των προσφύγων και των εργατών και τα απομεινάρια των βιομηχανιών να τη χαρακτηρίζουν. Η Νέα Ιωνία καλείται να βρει τη θέση της στο σήμερα και να ανταπεξέλθει στις νέες προκλήσεις που αναμένονται. Η ακίνητη περιουσία, θεωρούμενη ως γενεσιουργός αιτία του χώρου είναι βασικός παράγοντας των εξελίξεων από την εποχή ίδρυσης του ελληνικού κράτους και σηματοδοτεί και τις ανάλογες εξελίξεις στο εγγύτερο μέλλον.

Μελετώντας την σταδιακή εξέλιξη του χώρου, σκοπός είναι να παρουσιαστεί μέσω τριών βασικών παραγόντων που την καθορίζουν. Αυτοί οι παράγοντες, εξέλιξη της κάθε κατηγορίας, κοινωνικό-οικονομικής, βιομηχανικής και πολεοδομικής θα εξεταστούν στην πάροδο του χρόνου, με τις ανάλογες χρονικές τομές που τους επηρεάζουν. Η ανάλυση αυτών των παραμέτρων θα βοηθήσει στην εξαγωγή συμπερασμάτων και στο πώς οδηγήθηκε η κατάσταση στο σήμερα.

1.3 ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΥΠΟΘΕΣΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ-ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Στα πλαίσια της εργασίας έγινε πρόερευνα της περιοχής, πάνω στην οποία βασίστηκε και η υπόθεση εργασίας. Από την πρόερευνα όσον αφορά τη βιομηχανική εξέλιξη της περιοχής, διαπιστώθηκε εν μέρει ότι το απαξιωμένο κτιριακό απόθεμα των υπαρχόντων βιομηχανικών κτιρίων συνιστά ένα ευνοϊκό κτιριακό πλούτο, καθώς διαθέτει χαρακτηριστικά μεγάλης αρχιτεκτονικής αξίας, δημιουργώντας μια συγκεκριμένη ταυτότητα στην περιοχή. Η εικόνα των καταστημάτων του εμπορικού κέντρου, άξονα αναφοράς τις τελευταίες δεκαετίες, δεν είναι η καλύτερη δυνατή με την πελατειακή κίνηση εξ όψεως να είναι μειωμένη και τις επιχειρήσεις να υπολειπώνονται. Η συνείδηση των κατοίκων είναι κατά βάση εργατική, ωστόσο πολλοί από αυτούς έχουν παραμείνει πλέον άνεργοι. Υπάρχουν παράπονα για την έλλειψη ελεύθερου δημόσιου χώρου, τόσο για τους ίδιους όσο και για τις οικογένειές τους. Η υπόθεση εργασίας διατυπώνεται ως εξής:

Η αλλαγή του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των ακινήτων στο δήμο Νέας Ιωνίας Αττικής επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό το χώρο της πόλης. Ο μετασχηματισμός αυτός του χώρου εξαρτάται από τρεις παράγοντες. Ο πρώτος παράγοντας είναι η κοινωνική σύνθεση του πληθυσμού με βασικό στοιχείο την προσφυγική ταυτότητα. Ο δεύτερος παράγοντας είναι η ανάπτυξη του κλάδου της βιομηχανίας στην περιοχή και η δημιουργία εργοστασιακών μονάδων οι οποίες χαρακτήριζαν την πόλη. Τρίτο στοιχείο είναι η τριτογενεοποίηση της περιοχής, η μετατροπή της από βιομηχανικό κέντρο σε εμπορικό και η ανεξέλεγκτη δόμηση δικτύου πολυκατοικιών.

Για να εξακριβωθεί αν η υπόθεση εργασίας είναι αληθής, ακολουθούνται τα ανάλογα βήματα στη μεθοδολογία, έτσι ώστε να εξαχθούν τα τελικά συμπεράσματα. Η δόμηση των κεφαλαίων αποτελεί μια διαδικασία, που βοηθά στην μεθοδολογική διαδικασία. Η δομή της εργασίας βασίζεται στο σκοπό της έρευνας και στηρίζεται στα μεθοδολογικά εργαλεία. Η πρωτογενής έρευνα έχει κατεύθυνση την πολεοδομική εξέλιξη του χώρου, όσο και την διερεύνηση των μετασχηματισμών των δημογραφικών και κοινωνικό-οικονομικών χαρακτηριστικών των κατοίκων της πόλης. Σε χωρικό επίπεδο πραγματοποιείται χαρτογραφική απεικόνιση των χρήσεων γης, των απαλλοτριώσεων, των ελεύθερων χώρων και των αντικειμενικών αξιών της περιοχής. Η χαρτογραφική απεικόνιση συμβάλει στην κατανόηση της υπάρχουσας κατάστασης της περιοχής και των βασικών παραγόντων οι οποίοι καθορίζουν το μετασχηματισμό της.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται ο ρόλος των προσφύγων την περίοδο που τελείται η μικρασιατική καταστροφή. Το προσφυγικό ζήτημα, οι συνθήκες υποδοχής των προσφύγων στην κυρίως Ελλάδα καθώς και οι οργανώσεις που ασχολήθηκαν με την αποκατάσταση δίνουν τη βάση για την κατανόηση του θέματος της εργασίας και τις δυναμικές οι οποίες διαμορφώνονται.

Το τρίτο κεφάλαιο εξετάζει την εγκατάσταση των προσφύγων συγκεκριμένα στο λεκανοπέδιο της Αττικής. Οι συνθήκες εγκατάστασης των αστών προσφύγων, το

χτίσιμο των πρώτων κατοικιών εντός του πολεοδομικού συγκροτήματος της Αθήνας καθώς και το ιδιοκτησιακό καθεστώς των προσφυγικών οικοπέδων, οριοθετούν σε μεγαλύτερο βαθμό την υπόθεση εργασίας. Οι νόμοι που ψηφίζονται αυτή τη χρονική περίοδο αποτελούν τη βάση για την μετέπειτα επικράτηση της πολυκατοικίας και της ιδιωτικής δόμησης.

Στα επόμενα ξεχωριστά κεφάλαια αναπτύσσεται η ιδιαίτερη περίπτωση του προσφυγικού οικισμού της Νέας Ιωνίας. Συγκεκριμένα στο τέταρτο διατυπώνεται ο ρόλος των προσφύγων στην πόλη τα πρώτα χρόνια, τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού, τα πρώτα βιομηχανικά οικόπεδα που παραχωρήθηκαν και οι πρώτες βιομηχανίες, τα πρώτα κτίρια. Το πέμπτο κεφάλαιο αναλύει την ιστορία της πόλης κατά την περίοδο της βιομηχανικής ανάπτυξης της, μεταξύ 1930-1970. Το πως αλλάζουν μερικώς τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των κατοίκων, η σταθεροποίηση της Νέας Ιωνίας σαν βιομηχανικό κέντρο και η πολεοδομική επέκταση είναι γεγονότα τα οποία επηρεάζουν την υπόθεση εργασίας. Στο έκτο κεφάλαιο η εργασία φτάνει χρονικά στην τριτογενοποίηση της πόλης. Οι μετασχηματισμοί σε πληθυσμιακό επίπεδο, στο επίπεδο των βιομηχανιών και των βιοτεχνιών, αλλά κυρίως στις κατοικίες και τον τριτογενή τομέα θα καταστήσουν ξεκάθαρη την ιστορική πορεία της πόλης: η αρχική «προσφυγούπολη» μετατράπηκε σε «εργατούπολη», για να ακολουθήσει η πλήρης ένταξη της στο πολεοδομικό συγκρότημα της Αθήνας και να μετατραπεί σε σύγχρονη πόλη.

Τελικώς αναλύεται ο ρόλος της πόλης στο σήμερα, καθώς και τα συμπεράσματα τα οποία προέκυψαν από την εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας. Τα συμπεράσματα που εξάγονται σχετίζονται άμεσα με την υπόθεση εργασίας, καλούνται να απαντήσουν σε αυτή και να αποτελέσουν στοιχείο περαιτέρω ανάλυσης από μελλοντικούς ερευνητές.

Στοιχεία της μεθοδολογίας προς την επίτευξη του σκοπού της εργασίας αποτελούν η βιβλιογραφική διερεύνηση, η χρήση των κατάλληλων στατιστικών στοιχείων, η μελέτη των κατάλληλων χαρτών και φωτογραφιών, καθώς και η ίδια παρατήρηση, ως κάτοικος της περιοχής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2.1 Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

Οι Βαλκανικοί πόλεμοι (1912-13) ήταν ιδιαίτερα σημαντικοί για την εθνική ολοκλήρωση των κρατών της ομώνυμης χερσονήσου (Ελλάδα, Σερβία, Μαυροβούνιο, Βουλγαρία). Τα σύνορα των κρατών αυτών, τα οποία είχαν ανεξαρτητοποιηθεί κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, αρχίζουν να εκτείνονται σε βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Περιοχές που ανήκαν στην Οθωμανική επικράτεια με ισχυρό ελληνικό στοιχείο, όπως η Μακεδονία, η Ήπειρος, η Κρήτη, τα νησιά του Βορείου Αιγαίου εντάχθηκαν στο ελληνικό κράτος. Οι Έλληνες οι οποίοι κατοικούσαν στις υπόλοιπες περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, στην Μικρά Ασία, στον Πόντο, στη Θράκη και στην Κωνσταντινούπολη, διέβλεπαν και αυτοί στην απελευθέρωση τους. Ο εθνικισμός ο οποίος αναπτύσσεται έχει δύο χαρακτηριστικά. Το πρώτο προκύπτει κυρίως από τα μέσα και κατώτερα στρώματα τα οποία προσδοκούν συνένωση με τους συμπατριώτες και ομόδοξους τους. Το δεύτερο χαρακτηριστικό εξάγεται από την ελληνική αστική τάξη των περιοχών (χωρίς να απορρίπτει εντελώς το πρώτο). Οι αστοί προσβλέπουν στην προσχώρησή τους σε ένα κρατικό σχηματισμό, του οποίου η ανάπτυξη όσο «καθυστερημένη» και αν είναι, εντούτοις βρίσκεται σε ανώτερη κλίμακα από αυτή του Οθωμανικού κράτους, το οποίο δεν είχε απεμπολήσει τη φεουδαρχική και μεσαιωνικού τύπου δομή του.

Η ανακωχή του Μούδρου¹ (30 Δεκεμβρίου 1918) τερματίζει τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, σύμμαχο των Κεντρικών Αυτοκρατοριών (Γερμανία και Αυστρία) να βρίσκεται στο πλευρό των ηττημένων. Ο πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος υποβάλλει υπόμνημα προς το Ανώτατο Συμμαχικό Συμβούλιο όπου σε αυτό αναφέρει τις ελληνικές διεκδικήσεις στην Μικρά Ασία, τη Θράκη, τα Δωδεκάνησα, την Κύπρο και τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο.

Το Μάιο του 1919 ο ελληνικός στρατός αποβιβάζεται στη Σμύρνη με τη σύμφωνη γνώμη των δυνάμεων της Αντάντ². Ο ελληνικός πληθυσμός υποδέχεται τα ελληνικά στρατεύματα ως απελευθερωτές από την Οθωμανική κυριαρχία, ενώ αρχίζει να

---

¹ Παραλιακό χωριό της Λήμνου

² Αντάντ (Entend Cordiale), ή στα ελληνικά «Εγκάρδια Συνεννόηση» ήταν η νικηφόρα συμμαχία κρατών στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Δημιουργήθηκε αρχικά από την Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία. Οι δύο χώρες παραμέρισαν αιώνες ανταγωνισμού για να αντισταθούν στον ταχύτατα αυξανόμενο γερμανικό ιμπεριαλισμό, ο οποίος απειλούσε τα συμφέροντά τους στην Ευρώπη, αλλά κυρίως στις αποικίες. Σε αυτήν εντάχθηκαν αργότερα και άλλες χώρες, όπως η Σερβία, η Ρωσία (αποχώρησε το 1917), το Βέλγιο, η Ιαπωνία, η Ιταλία και οι Η.Π.Α.. Η Ελλάδα εντάχθηκε το 1917 μετά από σφοδρή αντιπαράθεση για τη συμμετοχή της στον πόλεμο μεταξύ Ελ. Βενιζέλου και του βασιλιά Κωνσταντίνου Β΄ που κατέληξε στην εξορία του τελευταίου.

φαίνεται πως η Μεγάλη Ιδέα³ γίνεται πραγματικότητα. Ακολουθεί η υπογραφή της συνθήκης των Σεβρών (Αύγουστος 1920), σύμφωνα με την οποία στην ελληνική επικράτεια περιέρχονται η ανατολική Θράκη, και τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος. Η περιοχή της Σμύρνης παραμένει στην Οθωμανική επικράτεια, αλλά υπό τη διοίκηση Έλληνα αρμοστή. Η τελική ετυμηγορία για την περιοχή θα αποφασιζόταν έπειτα από πέντε χρόνια με τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος. Το όνειρο των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης για έναν αιώνα, ο κατακερματισμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (γνωστός στους διπλωματικούς κύκλους ως Ανατολικό ζήτημα) και ο χωρισμός της σε ζώνες δικής τους επιρροής, παίρνει σάρκα και οστά. Η άλλοτε παντοδύναμη αυτοκρατορία συρρικνώνεται σημαντικά σε εδάφη. Η Αρμενία, το Κουρδιστάν και η Χετζάζ⁴ γίνονται ανεξάρτητα κράτη, η Παλαιστίνη, το Ιράκ και η Ιορδανία καθίστανται αγγλικά προτεκτοράτα, η Συρία και ο Λίβανος γαλλικά προτεκτοράτα. Η ζώνη των Δαρδανελλίων με την Κωνσταντινούπολη εντός αυτής, αποστρατικοποιείται και τίθεται υπό καθεστώς διεθνούς επιτήρησης.

Οι όροι της συνθήκης των Σεβρών υπήρξαν εξαιρετικά δυσμενείς για την Οθωμανική Αυτοκρατορία και αυτοί που την υπέγραψαν, ο Σουλτάνος Μεχμέτ ΣΤ΄ και η κυβέρνηση του, δυσφημίζονται ανεπανόρθωτα. Συνέπεια των εξελίξεων είναι η συγκρότηση εθνικιστικού τουρκικού κινήματος, υπό τον Κεμάλ Ατατούρκ, το οποίο επεδίωκε την δίωξη των αλλοεθνών από τα κατεχόμενα εδάφη. Το κύριο βάρος των επιχειρήσεων του κεμαλικού στρατού ήταν εναντίον τόσο των Ελλήνων στα δυτικά, και όσο και των Αρμενίων στα ανατολικά.

Τον Αύγουστο του 1922 εκδηλώνεται μεγάλη τουρκική επίθεση κατά μήκος του ελληνικού στρατιωτικού μετώπου στην περιοχή του Αφιών Καραχισάρ. Αποτέλεσμα είναι η διάσπαση της ελληνικής αμυντικής γραμμής και η υποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων δυτικά προς τα παράλια της Μικράς Ασίας. Μετά την κατάρρευση του μετώπου ο ελληνικός πληθυσμός μετατρέπεται σε προσφυγικό πληθυσμό, ο οποίος αρχίζει μαζικά να εγκαταλείπει τις εστίες του και να κατευθύνεται προς το λιμάνι της Σμύρνης, προκειμένου να μεταβεί προς την ελληνική επικράτεια. Ακολουθεί η καταστροφή της Σμύρνης το Σεπτέμβριο του 1922 μετά από μεγάλη πυρκαγιά.

Η μικρασιατική εκστρατεία ήταν το αποτέλεσμα της υποταγής των ελληνικών κυβερνήσεων στα συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων της εποχής, κυρίως της Αγγλίας. Με πρόσχημα την «απελευθέρωση» των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και τις «αλύτρωτες» πατρίδες έβαλαν μπροστά το σχέδιο για την εξυπηρέτηση των οικονομικών, πολιτικών και στρατηγικών συμφερόντων τους στη Μέση Ανατολή. Μετά την άνοδο του τουρκικού εθνικιστικού κινήματος και τις συμφωνίες με τον

---

³ Μεγάλη Ιδέα ονομάζεται η ένταξη στο ελληνικό κράτος περιοχών με ελληνικούς πληθυσμούς οι οποίες βρίσκονταν κάτω από την κυριαρχία άλλων κρατών, με απώτερο στόχο την αναγέννηση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Η Μεγάλη Ιδέα δημιουργήθηκε τα πρώτα χρόνια μετά την ίδρυση του Ελληνικού κράτους, αποτέλεσε κύριο στοιχείο της πολιτικής του και συνδέεται με την έξαρση του εθνικισμού σε πανευρωπαϊκό επίπεδο τον 19^ο αιώνα. Η πολιτική αυτή εγκαταλείπεται μετά τη μικρασιατική καταστροφή το 1922.

⁴ Μέρος του σημερινού βασιλείου της Σαουδικής Αραβίας

Κεμάλ, αφού διασφαλίστηκαν τα συμφέροντά τους, άφησαν τον ελληνικό πληθυσμό στη μοίρα του. Η εκστρατεία ήταν ένας τυχοδιωκτικός πόλεμος και καταδικασμένος να αποτύχει εξ αρχής.

Όσοι επέζησαν, κατέφυγαν αρχικά στα κοντινά νησιά του Αιγαίου (Λέσβο, Χίο και Σάμο) και στη συνέχεια στην ηπειρωτική Ελλάδα. Με την προσφυγοποίηση του ελληνικού πληθυσμού της Μικράς Ασίας, του Πόντου και την Ανατολικής Θράκης, το προσφυγικό ζήτημα είναι πλέον πραγματικότητα για το ελληνικό κράτος, το οποίο καλείται να βρει τρόπους αντιμετώπισης.

2.2 ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΠΡΙΝ ΤΟ 1922

Κατά την περίοδο που ανέκυψε το προσφυγικό ζήτημα στην Ελλάδα, δεν είχαν υιοθετηθεί ακόμη γενικές διεθνείς συμβάσεις, που να προστατεύουν τους πρόσφυγες ως νομικά καθορισμένη κατηγορία προσώπων στο διεθνές δίκαιο. Σε γενικές γραμμές, ως φέρων την προσφυγική ιδιότητα θεωρείται κάθε πρόσωπο που αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το κράτος, την ιθαγένεια του οποίου έφερε, εξαιτίας κάποιου καταλυτικού γεγονότος –κατά κανόνα πολιτικού– και αναζητούσε πρόσκαιρο ή μόνιμο καταφύγιο σε έναν νέο τόπο (Κολιόπουλος Ι.- Μιχαηλίδης Ι., σελ. 21). Από την προσφυγική ιδιότητα αποκλείονται πρόσωπα τα οποία δραπέτευσαν από το χώρο διαμονής τους για να μη λογοδοτήσουν στη δικαιοσύνη, καθώς και οι οικονομικοί μετανάστες. Ο καθορισμός των συνθηκών της μετανάστευσης βασιζόταν στην «αρχή της επιλογής»: οι κάτοικοι των επίμαχων περιοχών είχαν την δυνατότητα είτε να εγκαταλείψουν τους τόπους διαμονής τους αλλά να διατηρήσουν την υπηκοότητά τους, είτε να παραμείνουν σε αυτούς αποκτώντας νέα υπηκοότητα. Τα περιουσιακά τους δικαιώματα σε κινητά και σε ακίνητα αγαθά δεν θιγόταν σε καμία περίπτωση. Η αρχή της «επιλογής», στην κλασική της διατύπωση, περιεχόταν και στις συνθήκες της Κωνσταντινουπόλεως, της 16ης Σεπτεμβρίου 1913, και των Αθηνών, της 14ης Νοεμβρίου, κατά την περίοδο λήξης των Βαλκανικών πολέμων.

Το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου, ένας ερευνητικός μη κυβερνητικός οργανισμός, αφιερωμένος στην κωδικοποίηση του διεθνούς δικαίου, υιοθέτησε το 1936 ένα ψήφισμα σχετικά με το νομικό καθεστώς των απατρίδων και των προσφύγων, σύμφωνα με το οποίο ο όρος «πρόσφυγας» θα έπρεπε να απονέμεται σε όλα τα πρόσωπα, τα οποία, συνεπεία πολιτικών γεγονότων στο έδαφος του κράτους της ιθαγένειάς τους, εγκατέλειψαν το έδαφος αυτό εκούσια ή ακούσια, δεν έχουν αποκτήσει νέα ιθαγένεια και δεν απολαμβάνουν διπλωματικής προστασίας από κανένα άλλο κράτος. Η ιστορική συγκυρία για να συμφωνηθεί ένας νομικός ορισμός της έννοιας του «πρόσφυγα», διαμορφώθηκε τελικά μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Κύματα προσφύγων στην Ελλάδα είχαν αρχίσει ήδη να διαμορφώνονται από την εποχή της επανάστασης του 1821. Η σφαγή της Χίου το 1822, δημιούργησε κύματα Χίων προσφύγων, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν αρχικά στα Ψαρά και έπειτα αρκετοί μεταφέρθηκαν στις Κυκλάδες και στην Πελοπόννησο. Σημαντική υπήρξε η ίδρυση

της Ερμούπολης, ως αυτοτελής προσφυγικός οικισμός το 1825, από πρωτοβουλία των οικιστών, χωρίς κυβερνητική αρωγή. Οι πρόσφυγες προέρχονταν κυρίως από τα νησιά του Αιγαίου, την Κρήτη και τη Μικρά Ασία. Οι συγκρούσεις μεταξύ των γηγενών, οι οποίοι κατοικούσαν στον κοντινό οικισμό της Άνω Σύρου και των προσφύγων, δεν έλειψαν, κυρίως εξαιτίας διαφωνιών για ορισμένα καλλιεργούμενα κτήματα, αλλά και λόγω της θρησκευτικής αντιπαράθεσης (ντόπιοι καθολικοί-πρόσφυγες ορθόδοξοι).

Κατά την περίοδο του Όθωνα (1835-1862) το κράτος ασχολήθηκε σε μεγαλύτερο βαθμό με την προσφυγική αποκατάσταση. Χιώτες εποικίζουν το ανατολικό σημείο της πόλης του Πειραιά, ενώ Ψαριανοί ιδρύουν συνοικισμό στην Ερέτρια. Προσφυγική ροή υπήρξε και μετά την αποτυχημένη Κρητική επανάσταση μεταξύ 1866-1869.

Οι πρώτοι Έλληνες που πέρασαν μαζικά τα σύνορα τον 20^ο αιώνα ήταν αυτοί της Ανατολικής Ρωμυλίας, περιοχής με ελληνικό στοιχείο. Η αποχώρησή τους έγινε το 1906 εξαιτίας του μακεδονικού αγώνα και των διωγμών που είχαν υποστεί από τη Βουλγαρικό κράτος.

Με τη Συνθήκη του Νεϊγύ (27 Νοεμβρίου 1919) καθορίζονται οι υποχρεώσεις της Βουλγαρίας, η οποία ήταν στο πλευρό των ηττημένων του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, απέναντι στις νικήτριες δυνάμεις της Αντάντ, ανάμεσα στις οποίες ήταν και η Ελλάδα. Στη συνθήκη συμπεριλαμβάνεται και το σύμφωνο «Περί αμοιβαίας μεταναστεύσεως μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας». Από την Ελλάδα εκτοπίζονται 50.000 Βούλγαροι, ενώ από τη Βουλγαρία 30.000 Έλληνες (20.000 είχαν αποχωρήσει πριν από τη σύνταξη της Συνθήκης). Ενδεικτικό είναι πως ο χαρακτήρας του εκτοπισμού δεν είναι υποχρεωτικός, όσο κι αν οι συνθήκες διαμονής των προσφύγων σε μη φίλια κράτη δεν προβλέπονταν και οι ιδανικότερες, αλλά είχε εθελούσιο χαρακτήρα.

Οι πολιτικές συνθήκες στην Οθωμανική αυτοκρατορία, με την παρακμή του οθωμανισμού⁵ και την άνοδο του εκτουρκισμού επιταχύνουν τα γεγονότα της εθνοκάθαρσης και της αναγκαστικής προσφυγοποίησης πληθυσμιακών εθνοτήτων που κατοικούσαν εντός των συνόρων της. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται ιδιαίτερα έντονο μετά την ήττα των Οθωμανών στον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο και την συρρίκνωση των εδαφών, της άλλοτε κραταιάς αυτοκρατορίας. Το 1914 με την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ξεσπούν διωγμοί Ελλήνων στην ανατολική Θράκη και στη δυτική Μικρά Ασία. Η εκκένωση της περιοχής από τον ελληνικό πληθυσμό κρίνεται απαραίτητη από το Οθωμανικό κράτος και τους Γερμανούς στρατιωτικούς συμβούλους για στρατιωτικούς λόγους. Οι διωγμοί εντείνονται στην περιοχή του Πόντου το 1919, μετά την επανάκτηση των περιοχών από τους Τούρκους με σφαγές, εκτοπίσεις στα τάγματα εργασίας και πυρπολισμούς οικισμών.

Σύμφωνα με το κέντρο μικρασιατικών σπουδών (Πάλλης Α., σελ.61) ένας αριθμός 86.363 ατόμων υπό την απειλή των Τούρκων προσφύγων από τη Μακεδονία

---

⁵ Δόγμα ορισμένων Τούρκων πολιτικών σύμφωνα με το οποίο οι εθνότητες της αυτοκρατορίας ανήκουν σε ενιαίο Οθωμανικό έθνος. Ο οθωμανισμός υπήρξε αρχικά και η πολιτική θέση του κινήματος των Νεότουρκων, οι οποίοι όμως έπειτα υιοθέτησαν πιο εθνικιστική πολιτική, αυτή του παντουρκισμού (εκτουρκισμός των εθνοτήτων της Αυτοκρατορίας)

(μουχατζιρίδων), εγκατέλειψε τις εστίες του στα παράλια της Μικράς Ασίας και στην Ανατολική Θράκη. Οι περισσότεροι από αυτούς και συγκεκριμένα 17.975 οικογένειες εγκαθίστανται στη Μακεδονία. Το 1918 μετά την υπογραφή της ανακωχής του Μούδρου είχαν ήδη εκτοπιστεί 483.212 πρόσφυγες, οι οποίοι προέρχονταν από την Ανατολική Θράκη, από την περιοχή των παραλίων του Εύξεινου Πόντου και τα παράλια της Μικράς Ασίας προς την τουρκική ενδοχώρα. Από αυτούς περίπου οι 200.000 επέστρεψαν, ενώ οι υπόλοιποι χάθηκαν κάτω από τις αδιευκρίνιστες συνθήκες που επικρατούσαν στα Τάγματα Εργασίας⁶.

Με την ανακωχή των Μουδανιών το 1922 τερματίζονται οι εχθροπραξίες μεταξύ της κεμαλικής Τουρκίας και της Ελλάδας. Η Μικρασιατική Καταστροφή για τον ελληνικό πληθυσμό που ζούσε σε αυτά τα εδάφη είναι γεγονός. Αν συνυπολογιστούν και οι πρόσφυγες που ήρθαν στην Ελλάδα και κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων, τότε έχουμε συνολικά 1.221.849 πρόσφυγες που φτάνουν αυτή την περίοδο στην ελληνική επικράτεια.

Χάρτης 1: Οι προσφυγικές ροές μεταξύ Ελλάδας-Τουρκίας 1913-1924. Οι μετακινήσεις προς την Ελλάδα εμφανίζονται με πράσινο χρώμα και προς την Τουρκία με κόκκινο

Πηγή: <http://docplayer.gr/177353-Kefalaio-1-apo-tin-agrotiki-oikonomia-stin-astikopoiisi-oi-oikonomikes-exelixeis-kata-ton-20-o-aiona.html>

Τελευταία Επίσκεψη: 19-10-2016 22:17

Μετά το 1922 κατέφυγαν στην Ελλάδα και πρόσφυγες άλλων εθνοτήτων, όπως Αρμένιοι (περίπου 32.000, πολλοί από αυτούς μετοίκησαν έπειτα στην Σοβιετική Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Αρμενίας), 1.200 Τσερκέζοι (μουσουλμάνοι μη Τούρκοι) και 400 Ασσύριοι.

⁶Τα Τάγματα εργασίας (Amele taburlan) δημιουργήθηκαν τα τελευταία χρόνια ύπαρξης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τη δεκαετία 1910-20. Σε αυτά, μη μουσουλμάνοι άντρες υποβάλλονταν σε εξαναγκαστική εργασία κάτω από βαριές συνθήκες, όπου οι περισσότεροι πέθαιναν. Θεωρείται ως μια συστηματική μέθοδος εθνοκάθαρσης εφάμιλλη των στρατοπέδων συγκέντρωσης των ναζί στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Χώρα προέλευσης	Περιοχή προέλευσης	Πληθυσμός
Τουρκία	Μικρά Ασία	626.954
	Πόντος	182.169
	Ανατολική Θράκη	256.635
	Κωνσταντινούπολη	38.458
	Σύνολο	1.104.216
Βουλγαρία	Σύνολο	49.027
Ρωσία	Καύκασος	47.091
	Λοιπή Ρωσία	11.435
	Σύνολο	58.526
Διαφόρων προελεύσεων	Αλβανία	2.498
	Σερβία	6.057
	Ρουμανία, Δωδεκάνησα, Κύπρος, Αίγυπτος	1.525
	Σύνολο	10.080
	Γενικό Σύνολο	1.221.849

Πίνακας 1: Αριθμός προσφύγων ανά εθνικότητα που ήρθαν στην Ελλάδα από τον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο έως και μετά τη μικρασιατική καταστροφή (1913-24)

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε. Απογραφή 1928

Η αποκατάσταση και η αφομοίωση των προσφύγων κρίνεται ως το σημαντικότερο επίτευγμα του νέου ελληνικού κράτους. Το γεγονός αυτό γίνεται μεγαλύτερο, αν συνυπολογιστούν η δεινή οικονομική κατάσταση της χώρας, ο τεράστιος αριθμός προσφύγων που κατέφθασε, η ελλιπής κρατική οργάνωση, καθώς και οι συνεχείς αλλαγές του πολιτικού καθεστώτος στην Ελλάδα με την επιβολή της δικτατορίας του Πάγκαλου (1926) και τις διαμάχες μεταξύ βενιζελικών-αντιβενιζελικών. Το γκρέμισμα της πολιτικής της Μεγάλης Ιδέας, βασικού στοιχείου του ελληνικού κράτους από ύπαρξής του, θα πρέπει να αποτέλεσε ένα μεγάλο ξάφνιασμα. Όμως η πραγματικότητα και οι συνθήκες που προκύπτουν από την εισροή μεγάλων προσφυγικών πληθυσμών επιβάλλουν την ανάγκη για άμεσες πρωτοβουλίες από τη μεριά του κράτους και ενσωμάτωσής τους σε αυτή τη νέα πραγματικότητα.

2.3 ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ

Το πρωτόκολλο «περί ανταλλαγής των ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών» υπογράφεται στις 30 Ιανουαρίου 1923 και καθίσταται μέρος της συνθήκης της Λωζάννης που υπογράφεται στις 23 Ιουλίου 1923. Η Σύμβαση η οποία περιείχε 19 άρθρα, διέφερε σημαντικά από τις προηγούμενες που είχαν υπογραφεί και συνιστά πρωτοπόρα περίπτωση στα παγκόσμια χρονικά. Υπήρξε η πρώτη στην ιστορία της ανθρωπότητας που κατέληγε στη συμβατική καθιέρωση της υποχρεωτικής ανταλλαγής του πληθυσμού δύο διαφορετικών επικρατειών έχοντας τόσο υποχρεωτικό όσο και μαζικό χαρακτήρα.⁷ Η διαδικασία της επίσημης ανταλλαγής αφορούσε, στην πραγματικότητα, περίπου 190.000 Έλληνες που είχαν παραμείνει στην κεμαλική Τουρκία και 355.635 μουσουλμάνους της Ελλάδας - διαφόρων εθνοτικών καταγωγών - που ήταν εγκατεστημένοι στην βόρεια Ελλάδα και στα νησιά του Αιγαίου. Στο πλαίσιο των κρατών-εθνών τα οποία επικράτησαν στην Ευρώπη από τον 19ο αιώνα και έπειτα, οι πληθυσμοί τόσο των εναπομεινάντων Ελλήνων εντός της Τουρκίας, όσο και των Τούρκων της βόρειας Ελλάδας θεωρούνται ως μη συμβατοί από τη μία μεριά, πολύτιμοι από την άλλη.

Τόσο ο ελληνικός πληθυσμός όσο και ο τουρκικός, δεν θα έχουν το δικαίωμα επιστροφής στους τόπους που ζούσαν χωρίς την άδεια της τουρκικής και της ελληνικής κυβέρνησης, ενώ η διοίκηση και η διαχείριση των περιουσιών περιέρχονταν στα αντίστοιχα κράτη. Επιπρόσθετα, βασικό κριτήριο για την ανταλλαγή αποτελεί το θρήσκευμα και όχι η εθνικότητα. Παρατίθεται το άρθρο 1 της Σύμβασης:

Από της 1ης Μαΐου 1923, αρχίζει να συντελείται η υποχρεωτική ανταλλαγή των Τούρκων υπηκόων, ελληνικού ορθόδοξου θρησκεύματος, εγκατεστημένων επί των τουρκικών εδαφών προς την ελληνική επικράτεια και αντίστοιχα των Ελλήνων υπηκόων, μουσουλμανικού θρησκεύματος, των εγκατεστημένων επί των ελληνικών εδαφών προς την τουρκική επικράτεια.

Η αναφορά γίνεται σε μουσουλμάνους Έλληνες υπηκόους και όχι σε Τούρκους, ενώ για τον ελληνικό πληθυσμό που κατοικούσε στην τουρκική επικράτεια, είναι πιο ξεκάθαρος ο ορισμός. Αν και δεν αναφέρονται επακριβώς ως Έλληνες, εντούτοις τους προσδιορίζει σαν Τούρκους υπηκόους ελληνικού ορθόδοξου θρησκεύματος. Αντιθέτως στους μουσουλμάνους που κατοικούν στην Ελλάδα συμπεριλαμβάνονται και οι μη Τούρκοι, με γεωγραφικές εξαιρέσεις όπως θα ειπωθεί παρακάτω.

---

⁷ Μεγάλες υποχρεωτικές ανταλλαγές πληθυσμών συνέβησαν μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, μεταξύ Γερμανών και Πολωνών, ενώ η μεγαλύτερη ήταν κατά το διαχωρισμό Ινδίας και Πακιστάν (20.000.000 πρόσφυγες). Από τη διεθνή κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ειδικότερα του δικαιώματος της ελεύθερης μετακίνησης, εγκατάστασης και απαγόρευσης της συλλογικής απέλασης (Οικουμενική Διακήρυξη Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Δ΄ Πρωτόκολλο), η «ανταλλαγή πληθυσμών» σήμερα αποτελεί παραβίαση κανόνων Διεθνούς Δικαίου.

Σύμφωνα με το άρθρο 1 της Σύμβασης η ανταλλαγή έπρεπε να συντελεσθεί από την 1η Μαΐου 1923. Εξαιτίας της υπογραφής της συνθήκης της Λωζάννης τον Ιούλιο, στην οποία έπρεπε να περιέχεται και το πρωτόκολλο ανταλλαγής, η έναρξη της μετατέθηκε για τις 15 Αυγούστου. Η λειτουργία της Μικτής Επιτροπής Ανταλλαγής, της οποίας ο ρόλος θα αναλυθεί εκτενέστερα παρακάτω, κατέστη τελικά δυνατή μόλις την 5η Οκτωβρίου 1923, σηματοδοτώντας την επίσημη έναρξη της διαδικασίας ανταλλαγής πληθυσμών.

Σύμφωνα με το άρθρο 1, εδάφιο δεύτερο της Συμβάσεως, καθιερωνόταν απαγόρευση επανόδου στον τόπο από τον οποίο εκδιώχθηκαν χριστιανοί και μουσουλμάνοι, εκτός κι αν τους παραχωρούνταν σχετική άδεια από την ελληνική ή αντιστοίχως από την τουρκική κυβέρνηση. Λόγω ακριβώς του υποχρεωτικού χαρακτήρα της ανταλλαγής έπρεπε να καταστεί σαφές ποια κατηγορία ατόμων θα περιελάμβανε το μέτρο. Σε περίπτωση επανόδου ένα πρόσωπο μπορεί να θεωρηθεί ότι εξαιρείται από την ανταλλαγή, χωρίς όμως να μπορεί να διατηρήσει την περιουσία του. Περαιτέρω, με τη διάταξη του άρθρου 3, στην ανταλλαγή περιελήφθη και μία δεύτερη κατηγορία ανταλλαξιμών πληθυσμών. Η κατηγορία αυτή αποτελούταν από τους Έλληνες χριστιανούς ορθόδοξους κατοίκους Τουρκίας και από τους μουσουλμάνους κατοίκους Ελλάδας, οι οποίοι είχαν εγκαταλείψει τη χώρα κατοικίας τους - Ελλάδα και Τουρκία αντίστοιχα - προ της 18ης Οκτωβρίου 1912, ημερομηνία που συμπίπτει με την επόμενη της κηρύξεως του πρώτου Βαλκανικού πολέμου μεταξύ των συμμαχικών βαλκανικών κρατών (Ελλάδας, Βουλγαρίας, Σερβίας και Μαυροβουνίου) εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Το άρθρο 7 της Συμβάσεως ανταλλαγής προέβλεπε ότι οι απόδημοι θα έχαναν την υπηκοότητά της χώρας στην οποία ζούσαν και την οποία εγκατέλειψαν και θα αποκτούσαν την ιθαγένεια της χώρας του προορισμού τους με την αποβίβαση τους στο έδαφός της. Προβλεπόταν επίσης, ότι οι απόδημοι που είχαν ήδη εγκαταλείψει μία από τις δύο χώρες και δεν είχαν λάβει τη νέα τους υπηκοότητα, θα τη λάμβαναν κατά την ημερομηνία της υπογραφής της Συμβάσεως. Καθιερωνόταν επομένως η αρχή της αυτοδίκαιης απόκτησης της ιθαγένειας της χώρας υποδοχής.

Επίσης σημαντικό γεγονός ήταν η ίδρυση με βάση το άρθρο 11 της Σύμβασης, το οποίο αφορά τη Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής για την οποία περισσότερα θα ειπωθούν παρακάτω.

Εικόνα 2: Ελ. Βενιζέλος, Η. Morgentau (πρόεδρος της Ε.Α.Π.) και Α. Δοξιάδης (υπουργός Περιθάλψεως) στο Ζάππειο μαζί με ορφανά προσφυγόπουλα
Πηγή: Αρχείο Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»

Εξαιρέσεις από την ανταλλαγή των πληθυσμών καθιερώθηκαν με τις διατάξεις των άρθρων 2 της Σύμβασης ανταλλαγής και 14 της Συνθήκης ειρήνης που υπογράφηκε στη Λωζάννη την 24η Ιουλίου 1923. Η εξαίρεση που προβλεπόταν από το ίδιο το κείμενο της Σύμβασης όριζε ότι δεν θα υπαχθούν στο καθεστώς της ανταλλαγής: α) οι Έλληνες κάτοικοι Κωνσταντινούπολης οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί στην περιοχή της επαρχίας Κωνσταντινούπολης προ της 30ης Οκτωβρίου 1918, β) Οι μουσουλμάνοι κάτοικοι της Δυτικής Θράκης οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί μέχρι την υπογραφή της Σύμβασης ανταλλαγής στην περιφέρεια αυτή, συγκεκριμένα στην περιοχή ανατολικά της μεθορίου, που είχε καθοριστεί με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου⁸ το έτος 1913. Εξαιρέση επίσης αποτελούσαν όσοι είχαν καταδικαστεί σε θάνατο σε καθεμία χώρα. Περαιτέρω ρύθμιση προβλεπόμενη από τη Συνθήκη ειρήνης εξαιρούσε επίσης από την ανταλλαγή τους κατοίκους των νήσων Ίμβρου και Τενέδου. Κατά την εφαρμογή της Σύμβασης της Λωζάννης δημιουργήθηκε πρόβλημα με ένα τμήμα των Ελλήνων της Νομαρχίας της Κωνσταντινούπολης, καθώς η Τουρκία θεώρησε ως ανταλλάξιμους όσους δεν ήταν εγγεγραμμένοι στα ληξιαρχικά βιβλία της Νομαρχίας, όπως όριζε ο νόμος της 14ης Αυγούστου του 1914, ενώ σύμφωνα με το άρθρο 2 της Σύμβασης εξαιρούνταν από την ανταλλαγή οι Έλληνες κάτοικοι οι οποίοι ήταν

⁸ Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου υπεγράφη στις 10 Αυγούστου 1913 και με αυτήν τερματίζεται ο Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος. Η αναφερόμενη μεθοριακή γραμμή, με την οποία προσδιορίζονται τα σύνορα Ελλάδας-Βουλγαρίας, ακολουθεί την ροή του ποταμού Νέστου.

εγκατεστημένοι στην περιφέρεια της επαρχίας Κωνσταντινούπολης πριν την 30ή Οκτωβρίου 1918. Η τουρκική πλευρά θεωρούσε ότι η πραγματική εγκατάσταση προ της 30ής Οκτωβρίου 1918 δεν ήταν αρκετή για να θεωρηθεί κάποιος μη ανταλλάξιμος αλλά έπρεπε επιπλέον να είναι εγγεγραμμένος στα σχετικά ληξιαρχικά βιβλία της Νομαρχίας. Τελικά, ύστερα από έντονες διπλωματικές ενέργειες, το θέμα διευθετήθηκε με την επικύρωση από την Τουρκία του επίμαχου άρθρου τον Ιούνιο του 1925.

Για τις περιπτώσεις αμφισβήτησης, σχετικά με το αν συντρέχει σε κάποιο φυσικό πρόσωπο η ιδιότητα του ανταλλάξιμου ή όχι, συστάθηκαν στην Ελλάδα πενταμελείς επιτροπές που έκριναν το ζήτημα της ιθαγένειας και της ανταλλαξιμότητας σε πρώτο βαθμό και επταμελείς που το έκριναν σε δεύτερο (πενταμελή και επταμελή Συμβούλια Ιθαγένειας του Υπουργείου Εξωτερικών).

Κατά το άρθρο 8 της Σύμβασης Ανταλλαγής Πληθυσμών οι απόδημοι ήταν ελεύθεροι να πάρουν μαζί τους ή να κανονίσουν τη μεταφορά της κάθε είδους κινητής τους περιουσίας, χωρίς να υποχρεωθούν να καταβάλουν τέλη εισαγωγής ή εξαγωγής ή κάποιο άλλο είδος φόρου. Η Ελλάδα και η Τουρκία επίσης αναλάμβαναν την υποχρέωση να παρέχουν στους ανταλλαγέντες κάθε ευκολία μεταφοράς της κινητής τους περιουσίας.

Η ανταλλαγή των πληθυσμών ήταν μια σκληρή πραγματικότητα για τους πρόσφυγες, τόσο τους Έλληνες, όσο και τους μουσουλμάνους. Η φυγή από τα πατρογονικά τους εδάφη ήταν επώδυνη και σε αρχικό στάδιο παρά τα άρθρα της Σύμβασης πίστευαν πως θα γυρίσουν στις αγαπημένες τους πατρίδες. Αυτή η λογική τους, όπως θα αναλυθεί παρακάτω, αποτελεί βασικό στοιχείο της πολιτικής του κλάδου της αποκατάστασης των προσφύγων, τουλάχιστον στα πρώτα χρόνια.

2.4 ΜΙΚΤΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ-ΕΛΛΑΔΑΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Αρμόδια αρχή για την εκκαθάριση της αξίας κινητών και ακίνητων περιουσιών των ανταλλαγέντων πληθυσμών ορίστηκε, από το άρθρο 11 της Συμβάσεως ανταλλαγής, η Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής Ελλάδας-Τουρκίας. Το άρθρο 11 προέβλεπε την ίδρυση της Μικτής Επιτροπής μέσα σε προθεσμία ενός μήνα από την έναρξη ισχύος της Συμβάσεως. Η Μικτή Επιτροπή της οποίας η έδρα ορίστηκε να είναι στην Κωνσταντινούπολη, αποτελούταν από έντεκα μέλη, τέσσερις Έλληνες, τέσσερις Τούρκους και τρία μέλη ορισμένα από την Κοινωνία των Εθνών⁹. Σύμφωνα με το άρθρο 12 της Συμβάσεως οι αρμοδιότητες της Μικτής Επιτροπής ήταν κυρίως δύο: α) ήταν αρμόδια για την επιτήρηση και διευκόλυνση της προβλεπόμενης από τη

---

⁹ Η Κοινωνία των Εθνών ιδρύθηκε το 1919 με τη συνθήκη των Βερσαλλιών, με την οποία τερατίστηκε ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος. Σκοπός της ίδρυσής της ήταν η αποφυγή νέων πολέμων και η διευθέτηση των διαφορών μεταξύ των κρατών μέσω της διπλωματίας. Ενώ υπήρξαν μερικές επιτυχίες του οργανισμού αρχικά, θεωρήθηκε ως αποτυχημένη δομή λόγω της αδυναμίας της να σταματήσει τα φασιστικά και ναζιστικά κινήματα και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Στη θέση της ιδρύθηκε το 1946 ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.).

Σύμβαση μετανάστευσης και β) όφειλε να προβεί στην εκκαθάριση της κινητής και ακίνητης περιουσίας των ανταλλαγέντων πληθυσμών.

Η Μικτή Επιτροπή είχε κάθε δικαίωμα να διατάξει την ενέργεια εκτιμήσεως της κινητής και ακίνητης περιουσίας που έπρεπε να εκκαθαρισθεί, κατόπιν εξετάσεως των ενδιαφερόμενων και ακροάσεώς τους ή σε περίπτωση που αυτοί δεν εμφανίζονταν, κατόπιν κλήσεώς τους προς εξέταση (άρθρο 13 της Συμβάσεως). Η Μικτή Επιτροπή επομένως, πληροφορούταν την αξία των περιουσιακών στοιχείων του ενδιαφερομένου και κατόπιν διέτασσε εκτίμηση και εκκαθάριση της περιουσίας του, σύμφωνα με τις διατάξεις της Συμβάσεως ανταλλαγής. Σύμφωνα με την υπ' αριθμόν 2 απόφαση της Μικτής Επιτροπής, η εκτίμηση έπρεπε να συντελεσθεί με βάση τη χρυσή τουρκική λίρα. Η ακίνητη αγροτική ή αστική περιουσία που ανήκε σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα, προβλεπόταν κατά το άρθρο 9 να εκκαθαρισθεί από τη Μικτή Επιτροπή. Το ίδιο ίσχυε και για τις περιουσίες που βρίσκονταν σε εδάφη υποκείμενα στην υποχρεωτική ανταλλαγή παρόλο που ανήκαν σε εκκλησιαστικά ιδρύματα ή κοινότητες που είχαν την έδρα τους σε περιοχές μη υποκείμενες στην Σύμβαση. Η Μικτή Επιτροπή ήταν επίσης αρμόδια για την εκκαθάριση των κτηματικών εκτάσεων που έφεραν την ονομασία «Βακούφια»¹⁰. Η Επιτροπή θα εκκαθάριζε επίσης τις απαιτήσεις των προσφύγων από την μη είσπραξη των εισοδημάτων των περιουσιών τους, την κάρπωση των οποίων είχαν κατά τον ένα ή τον άλλο τρόπο στερηθεί. Η ανταπόδοση της αξίας των εισοδημάτων θα εξασφαλιζόταν επί τη βάσει της μέσης προπολεμικής αποδόσεως, ο τρόπος του υπολογισμού της οποίας θα καθοριζόταν από την Μικτή Επιτροπή. Με απόφαση της επιτροπής τον Ιούνιο του 1924, τέθηκαν στη διάθεση της ελληνικής κυβέρνησης οι περιουσίες των μουσουλμάνων που απελάθηκαν, καθιστώντας το κράτος διαχειριστή της περιουσίας.

Με την ελληνοτουρκική συμφωνία της Άγκυρας στις 10 Ιουνίου 1930 η ελληνική πλευρά συναίνεσε στην εξίσωση των περιουσιών των δύο ανταλλαχθέντων πληθυσμών, προκαλώντας αντιδράσεις από την πλευρά των προσφύγων και τη μερική διάρρηξη των σχέσεων τους με την πολιτική του Βενιζέλου. Η ελληνική περιουσία που εγκαταλείφθηκε υπολογίστηκε ότι ανερχόταν σε 100 δισεκατομμύρια δραχμές σε τιμές του 1924 ενώ η αντίστοιχη μουσουλμανική -που συγκρότησε και την κατηγορία της «ανταλλάξιμης περιουσίας»- σε 12,5 δισεκατομμύρια δραχμές.

Η Μικτή Επιτροπή καταργήθηκε με σύμβαση που υπεγράφη ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία. Οι εκπρόσωποι των δύο χωρών δηλώνοντας στο προοίμιο της σύμβασης «Περί καταργήσεως της Μικτής Επιτροπής Ανταλλαγής ελληνοτουρκικών πληθυσμών» ότι οι δύο πλευρές εκπλήρωσαν το μεγαλύτερο και σημαντικότερο

---

¹⁰ Βακούφι κατά το οθωμανικό δίκαιο είναι μια δικαιοπραξία μέσω της οποίας ο ιδιοκτήτης παραιτείται από το ιδιοκτησιακό αγαθό του, κινητό ή ακίνητο και το θέτει εκτός συναλλαγής, αφιερώνοντας το σε ένα ιερό ή φιλανθρωπικό σκοπό. Η πράξη αυτή, η οποία δεσμεύει και τους κληρονόμους του, αποτελεί την κύρια πρακτική για την επίτευξη της ελεημοσύνης, έναν από τους πέντε άξονες της ισλαμικής θρησκείας.

μέρος του έργου τους, υπέγραψαν στην Άγκυρα την 9η Δεκεμβρίου 1933 τη συμφωνία περί καταργήσεως της.

2.5 ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ ΟΙ ΟΠΟΙΟΙ ΥΛΟΠΟΙΗΣΑΝ ΤΗΝ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

2.5.1. ΤΑΜΕΙΟ ΠΕΡΙΘΑΛΨΕΩΣ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ - ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΥΓΕΙΑΣ

Από την στιγμή της άφιξης των προσφύγων το πρώτο μέτρο το οποίο κρίθηκε ως απαραίτητο από την κυβέρνηση αφορούσε την στέγαση τους. Ο μεγαλύτερος αριθμός προσφύγων σε αρχικό στάδιο εγκαταστάθηκε στις μεγάλες πόλεις και σε λιμάνια. Η κυβέρνηση για το λόγο αυτό προχώρησε στην επίταξη κτιρίων: εκκλησίες, σχολεία, δημόσια κτίρια, κινηματογράφοι, θέατρα, αποθήκες, υπόστεγα ακόμη και πλοίαρια που διέθετε το λιμάνι του Πειραιά για το ξεφόρτωμα των εμπορευμάτων επιτάχθηκαν για να στεγαστούν οι πρόσφυγες. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Δημοτικού Θεάτρου Πειραιά που χρησιμοποιήθηκε για αυτό το σκοπό και σε κάθε θεωρείο του στεγαζόταν και μια οικογένεια και εκατοντάδες άτομα στους διαδρόμους και τη σκηνή του. Συνολικά επιτάχθηκαν 8.000 ακίνητα σύμφωνα με το νόμο «περί επιτάξεως ακινήτων δια εγκατάστασιν προσφύγων» που δημοσιεύτηκε το Νοέμβριο του 1923. Ο νόμος περιλάμβανε και επιτάξεις σπιτιών μέσα στις πόλεις, στα οποία οι ιδιοκτήτες κάποιων κατοικιών αναγκάστηκαν να φιλοξενήσουν από μια οικογένεια προσφύγων για αρκετό διάστημα. (Μιχελή Λ., σελ. 80,97,99). Η επίταξη κτιρίων όμως αποδείχτηκε μέτρο ανεπαρκές, ενώ όλη η χώρα, ιδίως τα λιμάνια, είχαν πλημμυριστεί από σκηνές και αυτοσχέδιες παράγκες.

Εικόνα 3: Θεσσαλονίκη. Προσφυγικός καταυλισμός έξω από τα τείχη, 1914-1917

Πηγή: Αρχείο Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης, Μιχαηλίδης Ι.-Κολιόπουλος Ι., σελ.116

Το υπουργείο Περιθάλψεως είχε ιδρυθεί από τον Ιούλιο του 1917 από τον Ελευθέριο Βενιζέλο, με κύρια αρμοδιότητα αρχικά την περίθαλψη των οικογενειών των θυμάτων και των εφένδρων που συμμετείχαν στον πόλεμο. Τελικά αναλαμβάνει την φροντίδα των προσφύγων της περιόδου 1917-21 με διάφορες πρωτοβουλίες, όπως η παροχή συσσιτίου, ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, αλλά και χρηματικού βοηθήματος. Τον Μάιο του 1922 το υπουργείο μετονομάζεται σε υπουργείο Υγιεινής και Πρόνοιας. Η ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε την ίδρυση στις 3-11-1922 του Ταμείου Περιθάλψεως Προσφύγων εντός του Υπουργείου Υγιεινής και Πρόνοιας. Το Ταμείο σε πρώτη φάση ήταν ο μοναδικός φορέας που ασχολήθηκε με το πρόγραμμα κατασκευής κατοικιών και είχε σαν σκοπό τη διαχείριση και την διάθεση χρημάτων και ειδών από εράνους, κληρονομίες και δωρεές για την περίθαλψη και εγκατάσταση των προσφύγων (Μιχελή Α., σελ. 106).

Το Ταμείο Περιθάλψεως παράλληλα με το υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας ανέλαβαν την κατασκευή οικημάτων για την στέγαση του προσφυγικού πληθυσμού. Για 3 χρόνια λειτούργησαν παράλληλα μαζί, μέχρι το Μάιο του 1925 (οπότε το Ταμείο Περιθάλψεως σταμάτησε την δράση του) και μπορούν να θεωρηθούν η πρώτη περίοδος της κρατικής πολιτικής παρέμβασης στην αντιμετώπιση του προβλήματος της στέγασης. Συγκεκριμένα ανέλαβαν και κατασκεύασαν 22.337 οικήματα όλων των τύπων, δημιουργώντας τους πρώτους στην Ελλάδα αστικούς προσφυγικούς συνοικισμούς (Λεοντίδου Α., σελ. 204). Αξίζει να σημειωθεί πως υπουργός Περιθάλψεως εκείνη την περίοδο υπήρξε ο Απόστολος Δοξιάδης, πατέρας του πρωτοπόρου πολεοδόμου Κωνσταντίνου Δοξιάδη. Το Ταμείο Περιθάλψεως

Προσφύγων ήταν μια δομή του ελληνικού κράτους, ωστόσο λόγω της έλλειψης χρημάτων αλλά και εξαιτίας της λογικής του προσωρινού από την οποία διακατεχόταν δεν μπόρεσε να δώσει μονιμότερες λύσεις. Τόσο τα κτίσματα τα οποία είχε χτίσει είχαν αυτή τη λογική (προσωρινής και όχι μόνιμης εγκατάστασης), ενώ ο πολεοδομικός σχεδιασμός των οικισμών ήταν ανύπαρκτος (καμία μέριμνα για άλλες δομές, με μόνη αρμοδιότητα την κατασκευή οικιών). Για αυτούς τους λόγους ζητήθηκε η βοήθεια της Κοινωνίας των Εθνών για εξεύρεση χρημάτων και είχαν ως αποτέλεσμα την ίδρυση μιας μονιμότερης δομής για το προσφυγικό ζήτημα.

2.5.2. ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ (Ε.Α.Π.)

Στις 29 Σεπτεμβρίου 1923 καταρτίστηκε στο πλαίσιο του συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών πρωτόκολλο με βασικό στόχο την αποκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα. Είναι μάλιστα το πρώτο πρόγραμμα αρωγής προσφύγων στην ιστορία της Κοινωνίας των Εθνών. Το πρωτόκολλο προέβλεπε ότι η κυβέρνηση της Ελλάδας αναλάμβανε την υποχρέωση να ιδρύσει την Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (Ε.Α.Π.), της οποίας η οργάνωση και η λειτουργία θα διέπονταν από σχετικό καταστατικό (άρθρο 1 του πρωτοκόλλου). Η Επιτροπή ήταν τριμελής, αποτελούμενη από έναν αξιωματούχο της Κοινωνίας των Εθνών και δύο μέλη που τα διορίζε η ελληνική κυβέρνηση.

Η ίδρυση της Ε.Α.Π. αποτέλεσε στην ουσία την εγγύηση που απαίτησε η Κοινωνία των Εθνών για να χορηγήσει δάνεια στην Ελλάδα, της οποίας η κυβέρνηση χρειαζόταν επειγόντως χρήματα για την κάλυψη των αναγκών των προσφύγων. Τα δύο εξωτερικά δάνεια δόθηκαν το 1924 και το 1928. Στην ουσία ήταν ένα αποτέλεσμα της έλλειψης εμπιστοσύνης της Κοινωνίας των Εθνών προς την ελληνική κυβέρνηση, ως προς την διαχείριση των δανείων. Οι ιδιοκτησίες που παραχώρησε η κυβέρνηση στην Ε.Α.Π. περιελάμβαναν κυρίως τρεις διαφορετικές κατηγορίες κτημάτων:

- Ιδιοκτησίες Τούρκων ανταλλαχθέντων αλλά και Βουλγάρων προσφύγων
- Κτήματα απαλλοτριωμένα από την αγροτική μεταρρύθμιση του 1917
- Μοναστηριακή γη

Το σύνολο των εκτάσεων αυτών ήταν περίπου 8.000.000 στρέμματα. Επίσης για στελέχωση ατόμων παραχωρήθηκε στην επιτροπή μέρος του προσωπικού του υπουργείου Γεωργίας και του υπουργείου Πρόνοιας.

Αποστολή της Ε.Α.Π., όπως επισημαίνεται και στον καταστατικό της ήταν η επαγγελματική αποκατάσταση των προσφύγων πρωτίστως και η οικιστική δευτερευόντως. Παρότι υπάρχει διαφορά με τις αρμοδιότητες του Ταμείου Περιθάλψεως, οι οποίες αφορούσαν μόνο την δημιουργία οικημάτων, εντούτοις παρουσιάζει ένα έλλειμμα. Οι αρμοδιότητες της Ε.Α.Π. δεν περιλάμβαναν τις

κοινωνικές ανάγκες των προσφύγων όσον αφορά την τροφή, την ένδυση και την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Αυτές της δραστηριότητες τις ανέλαβε κυρίως ένας αριθμός φιλανθρωπικών διεθνών οργανισμών, οι οποίες δραστηριοποιήθηκαν προκειμένου να παρέχουν ανάλογη βοήθεια στους πρόσφυγες. Αναφέρονται ενδεικτικά ανάμεσα σε άλλους το Διεθνές Κίνημα Ερυθρού Σταυρού¹¹ και η American Near East Relief.¹²

Τα πρώτα χρόνια η Ε.Α.Π. λειτούργησε παράλληλα με το Ταμείο Περιθάψεως Προσφύγων και ανέλαβε να συνεχίσει το έργο του όταν το τελευταίο διαλύθηκε το 1925. Η μέθοδος της αποκατάστασης βασίστηκε στη διάκριση ανάμεσα σε «αστούς» και σε «αγρότες» που ενέπιπταν της ανταλλαγής. Ως προς τους «αστούς», προβλέφθηκε η κατασκευή σπιτιών σε επιλεγμένες περιοχές στην περιφέρεια μεγάλων αστικών κέντρων (Αθήνα, Πειραιάς, Θεσσαλονίκη, Καβάλα), ενώ για τους «αγρότες» προβλέφθηκε η κατανομή απαλλοτριωμένων μουσουλμανικών ιδιοκτησιών ή η κατασκευή νέων οικιών. Η Ε.Α.Π. πέτυχε να αποκαταστήσει, μέσα σε 7 χρόνια (1923-1930), 145.000 αγροτικές και 100.000 αστικές οικογένειες.

Το μεγαλύτερο βάρος από την Ε.Α.Π. δόθηκε στην αγροτική αποκατάσταση και τον τομέα της γεωργίας. Η αγροτική αποκατάσταση ήταν ταχύτερη και λιγότερο δαπανηρή, ενώ αποτελούσε και τη βάση της ελληνικής οικονομίας. Κατά μια άλλη εκδοχή οι αγρότες πρόσφυγες αποκαταστάθηκαν γρηγορότερα και ήταν πιο ευνοημένοι από τους αστούς πρόσφυγες, καθώς οι μικροϊδιοκτήτες γης θεωρούνταν πιο συντηρητικοί και ενταχθέντες στην κοινωνία από ότι η εργατική τάξη. Προτεραιότητα επίσης δίνεται στην εγκατάσταση στη Μακεδονία και στη Θράκη, καθώς υπήρχε αυτή η δυνατότητα σε μεγαλύτερο βαθμό λόγω των εγκαταλειμμένων περιουσιών Τούρκων και Βούλγαρων. Η Ε.Α.Π. είχε εκτιμήσει σωστά, πως η εγκατάσταση στις περιοχές αυτές θα βοηθούσε στην αύξηση της παραγωγής, ενώ παράλληλα συνέντρεχε και η κάλυψη του δημογραφικού κενού που άφησαν οι προαναφερθέντες πληθυσμοί. Ο εποικισμός των παραμεθόριων περιοχών με ελληνικό πληθυσμό σε μια περίοδο που ο εθνικισμός ήταν σε έξαρση και τα σύνορα των κρατών μεταβάλλονταν διαρκώς αποτελούσε βασική προτεραιότητα του ελληνικού κράτους. Ιδρύονται σε αυτές τις περιοχές (Μακεδονία και Θράκη) οικισμοί με πρότυπα ρυμοτομικά σχέδια (ιδρύονται περίπου 2.000 οικισμοί, από τους οποίους 13.814 στη Μακεδονία και 236 στη Θράκη) (Τσολάκης Π., σελ.26).

Η κρατική παρουσία ήταν κατά βάση απύσχα από αυτές τις διαδικασίες αποκατάστασης στην ύπαιθρο. Μπορεί να ειπωθεί από την ίδρυση της Ε.Α.Π. το ελληνικό κράτος δεν πλέον λειτουργεί ως παράγοντας αποκατάστασης. Την σχετική ευθύνη έχει πλέον η Ε.Α.Π. η οποία όμως είναι αυτόνομος οργανισμός και λογοδοτεί στην Κοινωνία των Εθνών.

---

¹¹ Η ίδρυση του Διεθνούς Κινήματος Ερυθρού Σταυρού και Ερυθράς Ημισελήνου, όπως είναι το πλήρες όνομα, έγινε το 1863. Κύριος σκοπός είναι η περίθαλψη τραυματιών, προστασία αιχμαλώτων πολέμου και φροντίδα για τους πρόσφυγες.

¹² Ιδρύθηκε το 1915 για να βοηθήσει θύματα της γενοκτονίας των Αρμενίων μετά από εκκλήσεις του Morgentau, τότε πρέσβη των Η.Π.Α. στην Κωνσταντινούπολη και αργότερα πρόεδρο της Ε.Α.Π.

Χάρτης 2: Διανομές σε γηγενείς και πρόσφυγες τις δεκαετίες του 1920 και του 1930. Οι διανομές φαίνονται με κόκκινο χρώμα

Πηγή: Υπουργείο Γεωργίας 1938, Θέματα Νεοελληνικής ιστορίας Γ' Λυκείου, σελ.164

Όταν άρχισε η λειτουργία της Επιτροπής, υπήρχαν ήδη σε εξέλιξη ορισμένοι αστικοί συνοικισμοί, που είχε αναλάβει να εποικήσει το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων, στους οποίους το έργο αποκατάστασης αναλαμβάνει να συνεχίσει η Ε.Α.Π.. Από αυτούς, στην Αττική συναντώνται τέσσερις: Κοκκινιά, Ν. Ιωνία, Καισαριανή, Παγκράτι. Με ιδιαίτερη συμφωνία κυβέρνησης και Ε.Α.Π. (Φεβρουάριος 1925) προβλέπεται ότι η δεύτερη δεν θα αναλάμβανε, στο εξής, εργασίες εγκατάστασης προσφύγων στα μεγάλα αστικά κέντρα της Αθήνας και του Πειραιά. Το Μάιο του 1925 το κράτος αναλαμβάνει το ίδιο την αποκατάσταση σε πόλεις άνω των 10.000 κατοίκων. Η Ε.Α.Π. αποκατέστησε συνολικά σε αστικά και αγροτικά κέντρα 661.080

πρόσφυγες από τους οποίους μόνο οι 47.664, το 7,2% εγκαταστάθηκαν στους τέσσερις προσφυγικούς οικισμούς στο λεκανοπέδιο της Αθήνας.

Από τους πρόσφυγες το 57% του πληθυσμού εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα μεταξύ 1922-1923 (από τη Μικρασιατική καταστροφή έως τη Συνθήκη της Λωζάννης), το 12,4% μεταξύ 1918-1922 και το 30,6% έπειτα από τη συνθήκη της Λωζάννης το 1923 έως και το 1928 (Δρίτσα Μ., σελ. 287).

Η Ε.Α.Π. είχε παραχωρήσει στην Ε.Τ.Ε., για αστική αποκατάσταση, τα ανταλλάξιμα μουσουλμανικά ακίνητα των αστικών περιοχών. Εντός Αττικής μόνο οι προσφυγικοί συνοικισμοί Κοκκινιάς, Ν. Ιωνίας, Καισαριανής και Παγκρατίου μεταβιβάστηκαν στην κυριότητα της Ε.Α.Π.. Οι κάτοικοι αυτών των περιοχών πλήρωναν κανονικά ενοίκιο στην Ε.Α.Π. για τα σπίτια και τα καταστήματά τους, μέχρις να αποπληρώσουν το κόστος απόκτησης κατοικίας.

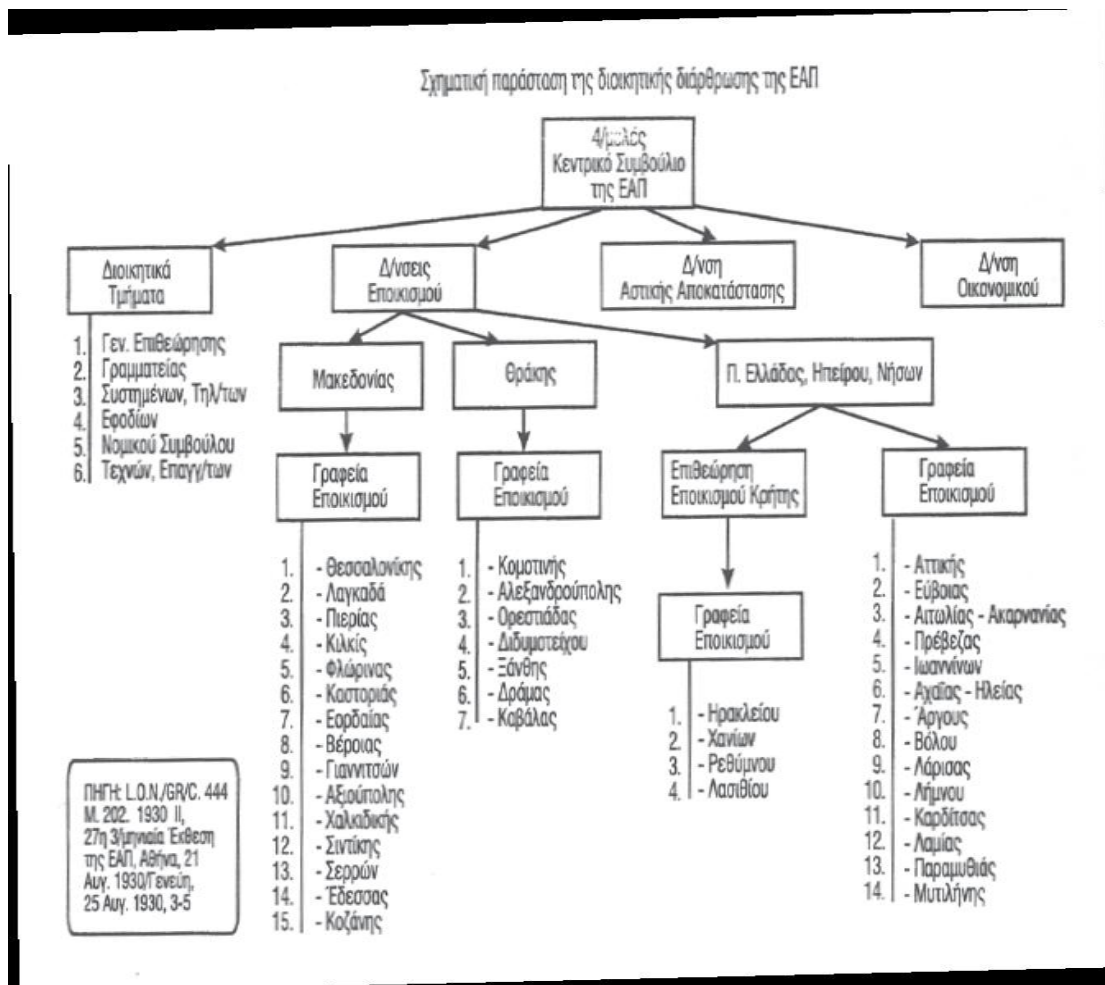
Τον Φεβρουάριο του 1925 εκπονείται πρόγραμμα το οποίο καλύπτει τα παρακάτω σημεία:

- 1) Επιλογή των πόλεων, όπου θα ιδρυθούν νέοι αστικοί προσφυγικοί συνοικισμοί, και αναλογική κατανομή των σπιτιών που θα χτιστούν
- 2) Ολοκλήρωση των ήδη υπάρχοντων αστικών συνοικισμών με δημόσια έργα κοινής ωφελείας (δρόμοι, πλατείες)

Στις εφημερίδες της εποχής έκαναν την εμφάνιση τους άρθρα που αποκαλούσαν την προσφυγική αποκατάσταση επικερδή επιχείρηση και κατηγορούσαν την Ε.Α.Π για ατασθαλίες χαρακτηρίζοντας την ως κράτος εν κράτει. Το ελληνικό κοινοβούλιο σε έξι διαδοχικές συνεδριάσεις του, το Μάιο του 1925 ασχολήθηκε εκτεταμένα με τις κατηγορίες εις βάρος της Ε.Α.Π. Οι ίδιοι οι πρόσφυγες σε πολλές περιπτώσεις διαμαρτύρονταν για κακοτεχνίες στα σπίτια και πως οι υπάλληλοι της αρνούσαν να λογοδοτήσουν στο κράτος, αφού θεωρούσαν πως υπάγονταν απευθείας στην Κοινωνία των Εθνών.

Σε μια εποχή όπου η χώρα είχε μεγάλα οικονομικά προβλήματα και αναγκάστηκε να συνάψει εξωτερικό δάνειο, για να αντιμετωπίσει το προσφυγικό ζήτημα, στελέχη της Ε.Α.Π. αμείβονταν πλουσιοπάροχα. Τα παραδείγματα τέτοιων συμπεριφορών ήταν πολλά, όπως για παράδειγμα ανώτερο στέλεχος της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων λάμβανε ως μισθό για τους μήνες που είχαν 31 μέρες 1.290 δραχμές ημερησίως, για τους μήνες τους έχοντας 30 μέρες 1.333 δραχμές ημερησίως και για το Φεβρουάριο 1.345 δραχμές ημερησίως (εφημερίδα ΣΚΡΙΠ, φύλλο της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1924).

Εικόνα 4: Διοικητική διάρθρωση της Ε.Α.Π.

Πηγή: Μιχαηλίδης Ι.- Κολιόπουλος Ι. Οι πρόσφυγες στη Μακεδονία: Από την τραγωδία στην εποποιία, Αθήνα, σελ.76

Οι καταστάσεις αυτές προκαλούσαν την αντίδραση της ελληνικής κυβέρνησης, με συνέπεια να διαταραχθούν οι σχέσεις της με την Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων. Το Νοέμβριο του 1924 σε σύσκεψη κυβερνητικών στελεχών και μελών του συμβουλίου της Ε.Α.Π. επανακαθορίστηκε το πλαίσιο λειτουργίας των υπαλλήλων της. Συγκεκριμένα αποφασίστηκε ότι:

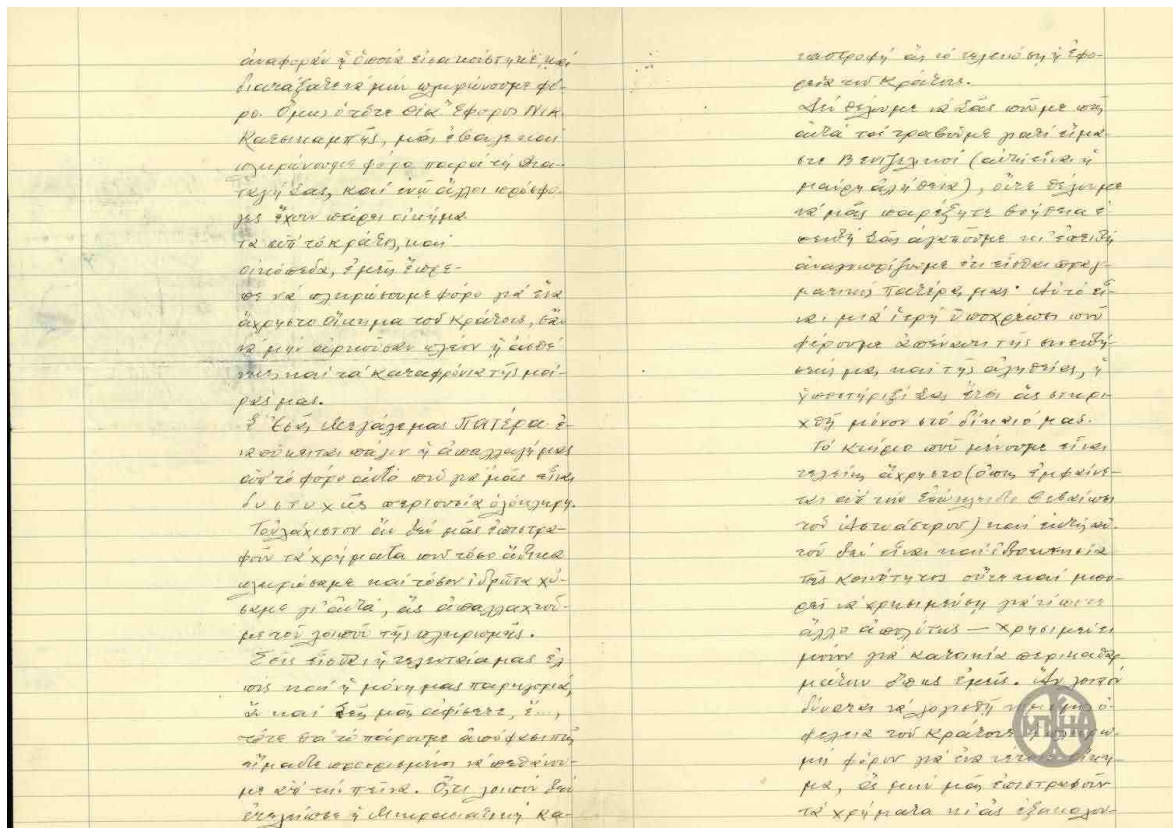
α. Το ελληνικό δημόσιο θα είχε δικαίωμα διενέργειας ανακρίσεων και άσκησης ποινικών διώξεων υπαλλήλων της Ε.Α.Π. σε περιπτώσεις αυθαιρεσιών τους.

β. Για καταχρήσεις και άλλες έκνομες πράξεις τους μπορούσε να τους παραπέμψει σε εφετεία ή σε στρατοδικεία.

γ. Τα ημερομίσθια και οι αμοιβές τους θα καθορίζονταν από την Ε.Α.Π. σε συνεργασία με τα αρμόδια υπουργεία (εφημερίδα ΣΚΡΙΠ, φύλλο της 15^{ης} Νοεμβρίου 1924).

Φαίνεται όμως ότι οι ληφθείσες αποφάσεις δεν άλλαξαν και πολύ την προγενέστερη κατάσταση. Τα διευθυντικά στελέχη της Ε.Α.Π. που ήταν επιφορτισμένα με την υλοποίηση των στεγαστικών προγραμμάτων στη δυτική Θράκη κατασκεύασαν πολυτελή οικήματα καθώς και κινηματογράφους (εφημερίδα ΕΜΠΡΟΣ, φύλλο της 24^{ης} Μαΐου 1925).

Σε μια συγκέντρωση προσφύγων εγκατεστημένων στην Κοκκινιά που έγινε την 23^η Δεκεμβρίου 1928 οι συγκεντρωθέντες με ψήφισμά τους ζητούσαν «άπασαι αι μέχρι τούδε καταχρήσεις της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων καθώς και αι άσκοποι και πολυτελείς δαπάναι να καταλογισθούν εις βάρος της Επιτροπής και ουχι εις βάρος των προσφύγων» (εφημερίδα ΕΜΠΡΟΣ, φύλλο της 24^{ης} Δεκεμβρίου 1928).

Εικόνα 5: Απόσπασμα από αίτηση των μικρασιατών προσφύγων της Αμφιλοχίας προς τον Ελ. Βενιζέλο με την οποία ζητούν απαλλαγή από την πληρωμή μισθώματος, αφού θεωρούν το οίκημα ακατάλληλο για διαβίωση

Πηγή: Αρχείο Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»

Η Ε.Α.Π. διαλύεται το 1930 και τα περιουσιακά της στοιχεία περνούν πλέον στο επίσημο κράτος. Με ευθύνη της Ε.Α.Π. αποκαταστήθηκαν 25.000 από σύνολο 124.482 αστικών οικογενειών που εγκαταστάθηκαν στις πόλεις ως μέρος της προσφυγικής αποκατάστασης. Την συνέχιση του προγράμματος αναλαμβάνει η Τεχνική Υπηρεσία του Υπουργείου Πρόνοιας (Τ.Υ.Υ.Π.), το οποίο συνεχίζει μέχρι την έναρξη του πολέμου να στεγάζει τους πρόσφυγες. Μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο υπήρχαν ακόμη δεκάδες οικογένειες προσφύγων οι οποίοι διέμεναν σε παραπήγματα

ή σε άλλες εξαιρετικά ευτελείς κατασκευές, οι οποίες τελικά γκρεμίστηκαν τη δεκαετία του 1970, πενήντα χρόνια μετά την έλευσή τους στην Ελλάδα (Παπαδοπούλου Ε.-Σαρηγιάννης Γ., σελ. 9)

2.6 ΑΠΟΖΗΜΙΩΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΑΛΛΑΧΘΕΝΤΩΝ

Το έργο της εκτίμησης της αξίας των εκατέρωθεν εγκαταλειμμένων περιουσιών είχε αναλάβει η Μικτή Επιτροπή. Αν μετά την ολοκλήρωση του έργου της Επιτροπής προέκυπτε χρεωστικό υπόλοιπο εις βάρος της μίας από τις δύο χώρες, αυτή αναλάμβανε την υποχρέωση καταβολής του. Το συγκεκριμένο έργο της εκκαθάρισης των περιουσιών προχωρούσε πολύ αργά, ενώ η δυσφορία του προσφυγικού κόσμου ήταν μεγάλη. Έτσι υιοθετήθηκε η λύση να δοθεί στους ανταλλαγέντες, ύστερα από προσωρινή εκτίμηση, μία προκαταβολή, μέχρι την τελική αποπληρωμή της αξίας της περιουσίας που εγκαταλείφθηκε στην Τουρκία. Η προσωρινή εξακρίβωση και εκτίμηση των περιουσιών έγινε με βάση τις υποβληθείσες δηλώσεις στα κατά τόπους Γραφεία Ανταλλαγής¹³ μέχρι το τέλος του 1925. Τα περιουσιακά στοιχεία που θεωρούνταν ότι επιδέχονταν αποζημίωση ήταν: α) τα ακίνητα κάθε είδους, αστικά και αγροτικά, β) τα κινητά αγαθά που δεν πουλήθηκαν επί τόπου ούτε μεταφέρθηκαν στην Ελλάδα και γ) οι καλλιεργημένοι αγροί μαζί με τα προϊόντα τους, συμπεριλαμβανομένων και των εσόδων τα οποία έχασε ο ανταλλάξιμος. Ένας σημαντικός αριθμός προσφύγων βρέθηκαν εκπρόθεσμοι, είτε γιατί ήρθαν στην Ελλάδα μετά τη λήξη της προθεσμίας υποβολής (αιχμάλωτοι, πρόσφυγες από τη Ρωσία, Κωνσταντινουπολίτες) είτε γιατί δεν μπορούσαν να υποβάλλουν δήλωση λόγω ασθένειας, φυλάκισης ή ανηλικότητας (περίπτωση ορφανών). Η προκαταβολή θα δινόταν σε εκείνους που δεν είχαν μέχρι τότε αποκατασταθεί, με τη διευκρίνιση ότι η απλή υποτυπώδης στέγαση στους οικισμούς της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων ή του ελληνικού κράτους δεν θα θεωρούνταν ως αποκατάσταση. Προκειμένου να επιταχυνθεί η διαδικασία της αποζημίωσης, χωρίς να επιβαρυνθεί πολύ ο κρατικός προϋπολογισμός, αποφασίστηκε η έκδοση ομολογιών με την εγγύηση του ελληνικού δημοσίου. Το ποσοστό της προκαταβολής κυμάνθηκε από το 5% έως το 25% της εκτιμηθείσας περιουσίας και καλύφθηκε από τα ομολογιακά δάνεια που εξέδωσε η Εθνική Τράπεζα από το 1926 έως το 1928, τα οποία έμειναν γνωστά ως «δάνεια ανταλλάξιμων». Το 20% της προσωρινής αποζημίωσης δόθηκε σε μετρητά και το υπόλοιπο σε ομολογίες.

Παρά την πρόσκαιρη ανακούφιση, η προσωρινή αυτή λύση δεν έκλεισε το ζήτημα, καθώς οι προσφυγικές οργανώσεις αξίωναν την πλήρη αποζημίωση, όπως εξάλλου προέβλεπε η Σύμβαση της Λωζάννης. Για την ολοκλήρωση της εκτίμησης των

---

¹³ Το 1924 συστήνεται η Γενική Διεύθυνση Ανταλλαγής Πληθυσμών προκειμένου να βοηθήσει το έργο της ελληνικής αντιπροσωπείας στη Μικτή Επιτροπή, σχετικά με την εκτίμηση της αξίας των περιουσιών που εγκαταλείφθηκαν. Οι δηλώσεις αυτές υποβάλλονταν στα αντίστοιχα τοπικά Γραφεία Ανταλλαγής, τα οποία δημιουργούνται για το σκοπό αυτό.

εγκαταλειμμένων περιουσιών συστάθηκαν 1.114 πρωτοβάθμιες επιτροπές εκτίμησης, μία ή περισσότερες για καθεμία από τις 934 χριστιανικές κοινότητες της Τουρκίας. Τα ποικίλα προβλήματα που ανέκυψαν επέβαλαν αρχικά τη δημιουργία 52 δευτεροβάθμιων Επιτροπών, 31 την Αθήνα και 21 στην επαρχία, και στη συνέχεια, το Μάιο του 1927, 20 δευτεροβάθμιων Επιτροπών (Εφετεία της Ανταλλαγής), 8 στην Αθήνα και 12 στην επαρχία (Θέματα νεοελληνικής ιστορίας, σελ.160). Με την πάροδο του χρόνου η ολοκλήρωση του έργου της εκτίμησης των περιουσιών φαινόταν ολοένα και πιο δύσκολη. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος αντιλαμβανόμενος το αδιέξοδο και έχοντας προκρίνει ως στόχο της εξωτερικής πολιτικής του την ελληνοτουρκική προσέγγιση, υπέγραψε τον Ιούνιο του 1930 στην Άγκυρα το Σύμφωνο Φιλίας και αποφασίζεται ο συμψηφισμός των εκατέρωθεν εγκαταλειμμένων περιουσιών. Με τη συμφωνία αυτή ολοκληρώθηκε η ανταλλαγή των πληθυσμών και οι εγκαταλειμμένες περιουσίες περιέρχονταν νόμιμα στην απόλυτη κυριότητα των δύο κυβερνήσεων. Με αυτό τον τρόπο η κατά πολύ μεγαλύτερη χριστιανική περιουσία στην Τουρκία εξισώθηκε με την αντίστοιχη μουσουλμανική στην Ελλάδα και η Τουρκία απαλλάχτηκε από την υποχρέωση να καταβάλλει αποζημίωση.

Στη συμφωνία της Άγκυρας επήλθε οριστική ρύθμιση με τη μέθοδο του συμψηφισμού των απαιτήσεων των δύο κρατών ανεξαρτήτως του οφειλόμενου χρεωστικού υπολοίπου. Με τη συμφωνία αυτή που νομιμοποίησε στην ουσία τις τουρκικές αξιώσεις όχι μόνο εξισώνονται οι απαιτήσεις, αλλά η Ελλάδα καταβάλλει και 500.000 χρυσές λίρες Αγγλίας ως χρεωστικό υπόλοιπο υπέρ των Τούρκων. Σε αυτή τη συμφωνία περιλαμβάνονταν Σύμφωνο Φιλίας, Ουδετερότητας, Συνδιαλλαγής και Διαιτησίας, το πρωτόκολλο για τον περιορισμό των ναυτικών εξοπλισμών και τη Σύμβαση εμπορίου, εγκατάστασης και ναυτιλίας. Σταδιακά, οι προσδοκίες διαψεύστηκαν και οι πολιτικές επιδιώξεις του Ελευθερίου Βενιζέλου ικανοποιήθηκαν.

Ο συμψηφισμός των αποζημιώσεων ελληνικών και μουσουλμανικών περιουσιών προκάλεσε θύελλα αντιδράσεων, σε συνδυασμό με την παρακράτηση του 25% της προκαταβολής της αποζημίωσης από την Εθνική Τράπεζα και την άρνηση διακανονισμού των προσφυγικών χρεών. Τα γεγονότα αυτά προκάλεσαν μεταστροφή της προσφυγικής ψήφου από το Βενιζέλο προς το Κ.Κ.Ε. κυρίως και το Λαϊκό κόμμα δευτερευόντως, έχοντας ως αποτέλεσμα την ήττα των Φιλελευθέρων στις εκλογές του 1932 και του 1933.

2.7 ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ

Στην ελληνική εξωτερική πολιτική υπάρχουν πολλές αλλαγές. Η Μεγάλη Ιδέα η οποία ήταν ο βασικός άξονας σε αυτό το επίπεδο δεν έχει πλέον νόημα αφού η πλειοψηφία των Ελλήνων και των Τούρκων υπάγονται στις διατάξεις του Πρωτόκολλου Ανταλλαγής. Η βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων γίνεται πλέον το σημείο αναφοράς, ιδίως από τη βενιζελική παράταξη. Η υπογραφή του ελληνοτουρκικού Συμφώνου Φιλίας, Ουδετερότητας, Συνδιαλλαγής και Διαιτησίας εγκαινιάζει μια νέα περίοδο μεταξύ των δύο κρατών. Αυτή η πολιτική αλλαγή θα διαρκέσει για τρεις περίπου δεκαετίες (με κάποιες εξαιρέσεις)¹⁴, έως την απαρχή των προστριβών για το Κυπριακό τη δεκαετία του 1950.

Ο τρόπος αυτός παραλαβής και εκκαθάρισης των κινητών περιουσιών για πολλούς ιστορικούς μοιάζει ενδεδειγμένος. Ωστόσο, εύκολα μπορεί κανείς να υποθέσει, λαμβανομένου υπόψη ότι η αναχώρηση δεν ήταν μόνο υποχρεωτική αλλά και εσπευσμένη ότι στις περιοχές όπου έλαβε χώρα διωγμός των Ελλήνων τέτοιες διατυπώσεις δεν ήταν εύκολο ή και εφικτό να λάβουν χώρα. Ο καθένας μπόρεσε να πάρει μόνο όσα μπορούσαν να μεταφερθούν ατομικά από ένα πρόσωπο. Από περιοχές στις οποίες δεν έλαβαν χώρα πολεμικές επιχειρήσεις, όπως στην ανατολική Θράκη, οι πρόσφυγες έφυγαν με ηπιότερο τρόπο. Η ελληνική κυβέρνηση στην προσπάθειά της να διασώσει οποιαδήποτε κινητή περιουσία ήταν εφικτό να διασωθεί, εξέδωσε το νομοθετικό διάταγμα της 11ης Νοεμβρίου 1927, με το οποίο ιδρύθηκε το «Ταμείο Ανταλλάξιμων Κοινοτικών και Κοινωφελών Περιουσιών¹⁵». Ο νόμος 3472/1928 κύρωσε το ανωτέρω νομοθετικό διάταγμα και οι βασικότερες ρυθμίσεις του ήταν οι ακόλουθες: Στο άρθρο 1 προβλεπόταν η σύσταση νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου, με έδρα την Αθήνα, υπαγόμενο στον έλεγχο του Υπουργείου Γεωργίας και με την ονομασία «Ταμείο Ανταλλάξιμων Κοινοτικών και Κοινωφελών Περιουσιών». Σκοπός του Ταμείου ήταν η συγκέντρωση και διάθεση των περιουσιών των ομογενών κοινοτήτων και κοινοτικών οργανισμών, μονών, εκκλησιών, σχολών, νοσοκομείων και πάσης φύσης νομικών προσώπων, ιδρυμάτων και οργανισμών κοινής ωφελείας οι οποίοι έπαυσαν να λειτουργούν λόγω της ανταλλαγής των πληθυσμών. Σε αναλυτική έκθεση πεπραγμένων του Ταμείου Ανταλλάξιμων Κοινοτικών και Κοινωφελών Περιουσιών για το χρονικό διάστημα από την 1η Ιανουαρίου 1929 έως την 31η Μαρτίου 1937 οι βεβαιωθείσες και εισπραχθείσες περιουσίες σε μετρητά και χρεόγραφα ανέρχονταν στο ποσό των 50.709.000 δρχ. της εποχής ενώ

---

¹⁴ Το Βαλίκ Βεργκισί υπήρξε ένας νόμος του τουρκικού κράτους το 1942. Η τουρκική κυβέρνηση αναζητούσε έσοδα για πιθανή εμπλοκή τις σε πολεμικές επιχειρήσεις. Σύμφωνα με αυτό το νόμο οι μη μουσουλμάνοι που κατοικούσαν στην Τουρκία έπρεπε να πληρώσουν εφάπαξ φόρο της ακίνητης περιουσίας τους σε εξωφρενικές τιμές. Όσοι δεν κατόρθωναν να τον πληρώσουν στέλλονταν σε στρατόπεδα καταναγκαστικών έργων. Ο νόμος καταργήθηκε δυο χρόνια αργότερα, όταν όμως οι θρησκευτικές μειονότητες είχαν πληγεί οικονομικά

¹⁵ Πρώτος πρόεδρος του υπήρξε ο τότε μητροπολίτης Τραπεζούντας και αργότερα αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρυσανθος

συγκεντρώθηκαν περιουσιακά στοιχεία από 137 κοινότητες και οργανισμούς από διάφορα μέρη της Μικράς Ασίας και της Ανατολικής Θράκης.

Σύμφωνα με το άρθρο 14 της Συμβάσεως, η Μικτή Επιτροπή μετά την εκτίμηση όφειλε να παραδώσει στον ενδιαφερόμενο ιδιοκτήτη δήλωση που να αναγράφει το οφειλόμενο σε αυτόν ποσό και το είδος της περιουσίας του. Η περιουσία θα παρέμενε στη διάθεση της κυβέρνησης επί του εδάφους της οποίας βρισκόταν. Τα οφειλόμενα με βάση τις ανωτέρω δηλώσεις ποσά θα αποτελούσαν οφειλή της κυβέρνησης του τόπου στον οποίο θα ενεργείτο η εκκαθάριση έναντι της κυβέρνησης της χώρας στην οποία ανήκε ο ανταλλαχθείς.

Κατά τις παραγράφους 3 και 5 του άρθρου 12 της Συμβάσεως ανταλλαγής των πληθυσμών, η Μικτή Επιτροπή ήταν αρμόδια να επιλύει οποιαδήποτε διαφορά σχετικά με τις υπό εκκαθάριση περιουσίες. Εξέδωσε λοιπόν στα πλαίσια της αρμοδιότητάς της αυτής την υπ' αριθμό VIII απόφασή της 7ης Δεκεμβρίου 1923 σύμφωνα με την οποία : « Οι ακίνητες περιουσίες οι κείμενες εντός των δύο χωρών και ανήκουσες σε πρόσωπα υπαχθέντα στην ανταλλαγή και εγκαταλείψαντα το έδαφος των δύο χωρών, τίθενται άνευ ουδενός περιορισμού υπό τη διαχείριση των εκατέρωθεν κυβερνήσεων, οι οποίες έχουν το δικαίωμα να διαχειρίζονται τις προσόδους για λογαριασμό του ιδιοκτήτη. Ο τρόπος της διαθέσεως των προσόδων αυτών θα καθορισθεί τελειωτικώς από την Μικτή Επιτροπή επί τη βάση του άρθρου 10 της Συμβάσεως». Με τον τρόπο αυτό, οι ακίνητες περιουσίες των ανταλλάξιμων τέθηκαν υπό τη διαχείριση και τη διοίκηση των δύο κυβερνήσεων. Μετά την πάροδο κάποιων μηνών από την έκδοση της απόφασης αυτής το περιεχόμενό της τροποποιήθηκε. Στη συνεδρίαση της 21ης Ιουνίου 1924 αποφασίσθηκε ότι : «Από σήμερα και άμα τη αναχωρήσει των προσώπων εις ανταλλαγή, οι εγκαταληφθείσες από αυτούς περιουσίες τίθενται στη διάθεση της κυβέρνησης επί του εδάφους της οποίας κείνται, υπό την επιφύλαξη των υποχρεώσεων που ανέλαβαν οι κυβερνήσεις δυνάμει του άρθρου 14 της Συμβάσεως. Η παρούσα απόφαση δεν προδικάζει τα ζητήματα τα αναφερόμενα στην κινητή περιουσία, τα οποία θα συζητηθούν βραδύτερα».

Με την έκδοση της απόφασης αυτής επήλθαν οι εξής σημαντικές τροποποιήσεις : α) όχι μόνο οι κινητές αλλά το σύνολο των περιουσιών που εγκαταλείφθηκαν αποτέλεσαν αντικείμενο της παρούσας ρύθμισης και β) οι περιουσίες τέθηκαν όχι στη διαχείριση των δύο κυβερνήσεων αλλά πλέον στη διάθεσή τους. Η μόνη υποχρέωση που συνέχισε να δεσμεύει τις κυβερνήσεις Ελλάδας και Τουρκίας ήταν αυτή που είχαν συμβατικά αναλάβει με το άρθρο 14. Η μία κυβέρνηση δηλαδή θα παρέμενε οφειλέτης της άλλης για το ποσό της αξίας της συνολικής περιουσίας του ανταλλαγέντος, μετά την εκτίμηση της Μικτής Επιτροπής. Η επιτροπή μετά την εκτίμηση, θα παρέδιδε στον ενδιαφερόμενο αντίγραφο της εκτίμησης, ως απόδειξη του προς αυτόν οφειλόμενου ποσού.

Οι Έλληνες πρόσφυγες που υπάγονταν στη σύμβαση ανταλλαγής πληθυσμών θα λάμβαναν το όλον ή μέρος της αξίας των περιουσιών που εγκατέλειψαν στην Τουρκία από τις μουσουλμανικές περιουσίες που βρίσκονταν στην Ελλάδα. Η αποζημίωση προβλεπόταν να δοθεί είτε σε κτήματα είτε σε μετρητά μετά την εκποίηση των μουσουλμανικών περιουσιών. Επομένως, βασικό μέλημα της ελληνικής πολιτείας ήταν η συγκέντρωση, καταγραφή, διατήρηση και η μέχρι της διανομής επωφελής εκμετάλλευση της ακινήτου μουσουλμανικής περιουσίας που είχε εγκαταλειφθεί, προκειμένου να αποκατασταθούν το συντομότερο δυνατό οι ανταλλαγέντες.

Στην Αθήνα και στον Πειραιά, εγκαταστάθηκαν 343.721 πρόσφυγες. Γι' αυτό, σε έναν μόνο χρόνο, το 1924, κτίστηκαν 30.000 προσφυγικά σπίτια στην Αθήνα, η οποία το 1918 διέθετε σύνολο 25.000 μόνων οικημάτων και το 1924 διπλασίασε τον πληθυσμό της σε 550.000 κατοίκους, ενώ το 1918 είχε μόνο 240.000. Το 1920 το εργατικό δυναμικό της Ελλάδος περιορίζεται σε 60.000 άτομα, υπετριπλασιάζεται μέσα σε δέκα χρόνια και το 1938 φτάνει στους 227.500 εργαζόμενους. Ανάλογα αυξάνεται και η βιομηχανία. Το 1923 η αξία της βιομηχανικής παραγωγής είναι 3,1 δισεκατομμύρια δραχμές, σε έξι χρόνια περνάει στα 7,1 δισεκατομμύρια και το 1938 ανέρχεται σε 13,5 δισεκατομμύρια. Εξίσου ραγδαία αυξάνεται και ο όγκος της βιομηχανικής παραγωγής: κατά 65% μεταξύ των ετών 1923-1929 και ξανά κατά 65% μεταξύ 1930-1938 (Τζόκας Σ., σελ.28-32)

Οι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν σε 1.954 αγροτικούς οικισμούς, σε μεγάλη τους πλειοψηφία εντελώς καινούργιους. Οι νέοι αυτοί τόποι εγκατάστασης πήραν ονόματα των πατρίδων τους από τα οποία εκδιώχθηκαν. Στη Μακεδονία κτίστηκαν 1.047 αγροτικοί οικισμοί με 446.094 πρόσφυγες, στη Δυτική Θράκη 574 αγροτικοί οικισμοί με 72.000 πρόσφυγες και σ' ολόκληρη την υπόλοιπη Ελλάδα μόνον 373.

Το 1920 ο πληθυσμός της Ελλάδος αριθμούσε 5.536.000 άτομα, εκ των οποίων 4.470.000 ήταν Έλληνες (οι υπόλοιποι είναι κυρίως Τούρκοι). Μετά την ανταλλαγή πληθυσμών και μέσα στα ίδια γεωγραφικά της όρια του 1920, η Ελλάδα το 1924 αριθμούσε 6.205.000 άτομα εκ των οποίων 5.822.000 ήσαν Έλληνες. Η εθνική ομοιογένεια, από το 80,75% του 1920, ανήλθε μετά τέσσερα έτη στο 93,83%. (Κολιόπουλος Ι.-Μιχαηλίδης Ι., σελ.10)

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως οι μουσουλμάνοι που αποχώρησαν από την Ελλάδα, σε ποσοστό 80% εγκαταστάθηκαν στα παράλια της Μικράς Ασίας και στην ανατολική Θράκη, ακολουθώντας την αντίστροφη ακριβώς διαδρομή από τους Έλληνες πρόσφυγες. Ειδικότερα, η ανταλλαγή πληθυσμών έδειξε τη σχέση του ατόμου-υπηκόου με την κρατική εξουσία κατά τη συγκεκριμένη περίοδο. Η βούληση των ανταλλάξιμων «αντικειμένων» υπήρξε εν τέλει αδιάφορη ως προς τη λύση που δόθηκε. Σε πολιτικό επίπεδο, η λύση της ανταλλαγής εξυπηρέτησε την ιδέα του «καθαρού εθνικού κράτους». Είναι χαρακτηριστικό ότι ο ίδιος ο Υπάτος Αρμοστής για τους Πρόσφυγες, Δρ. Fridtjof Nansen, δήλωσε την 1 Δεκεμβρίου 1922 στη Λωζάννη ότι «η μη ανάμιξη πληθυσμών [...] θα διασφαλίσει την ειρήνευση στην Εγγύς Ανατολή» (Ζάικος Ν., σελ.46).

Γεωγραφικό διαμέρισμα	Πληθυσμός	Ποσοστό επί συνόλου των προσφύγων
Μακεδονία	638.253	52,2%
Στερεά Ελλάδα και Αττική	306.193	25,1%
Θράκη	107.607	8,8%
Βόρειο Αιγαίο	56.613	4,6%
Θεσσαλία	34.659	2,8%
Κρήτη	33.900	2,8%
Πελοπόννησος	28.362	2,3%
Ήπειρος	8.179	0,7%
Κυκλάδες	4.782	0,4%
Ιόνια νησιά	3.301	0,3%
Σύνολο χώρας	1.221.849	100%

Πίνακας 2: Ο επίσημος αριθμός προσφύγων ανά γεωγραφικό διαμέρισμα το 1928

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 1928

Συμπερασματικά, η υποδοχή, περίθαλψη και αποκατάσταση των Μικρασιατών προσφύγων υπήρξε ένα τεράστιο έργο, το οποίο επηρέασε άμεσα και ποικιλοτρόπως την Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Οι επιπτώσεις της προσφυγικής εγκατάστασης αποτυπώθηκαν έντονα σε όλους τους τομείς της εθνικής ζωής. Η Ελλάδα με τους πρόσφυγες ήταν μια νέα χώρα. Το αποδυναμωμένο ελληνικό κράτος, λόγω της προσφυγικής πλημμυρίδας που κατέκλυσε τη χώρα, βρέθηκε ενώπιον πρωτόγνωρων ευθυνών, γιατί έπρεπε να αντιμετωπίσει τις ανάγκες μεγάλου τμήματος του πληθυσμού του. Η παρουσία των προσφύγων οδηγεί σε σκληρό ανταγωνισμό με τους αυτόχθονες στην αγορά εργασίας, στην προσπάθεια απόκτησης γης, αλλά και σε όλη την κλίμακα των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Οι κοινωνικές διακρίσεις είναι εμφανείς στις εκδηλώσεις της καθημερινής ζωής, σε όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου. Η σημαντικότερη συνέπεια της εισροής των προσφύγων ήταν η συγκρότηση εθνικά ομοιογενούς κράτους. Η απότομη αύξηση του πληθυσμού της Ελλάδας κατά 18%, μετέβαλε ριζικά τις διαδικασίες αστικοποίησης. Οι πρόσφυγες μετέβαλαν τον πολιτικό χαρακτήρα στην πρωτεύουσα, στην οποία μετά την επανάσταση του 1922 πλειοψηφούσαν οι αντιβενιζελικοί, προσφέροντας μαζικά την υποστήριξή τους στη βενιζελική παράταξη, που άνηκε στο κόμμα των Φιλελευθέρων. Αυτή η τοποθέτησή τους έγινε λόγω της ανάγκης τους να ικανοποιήσουν στοιχειώδεις ανάγκες, μέσα από την κρατική μηχανή, που διαχειρίζεται ο βενιζελικός πολιτικός κόσμος. Η οικονομία της χώρας επηρεάστηκε από την απότομη αύξηση του πληθυσμού της, ενώ η υποχρέωση αποζημίωσης των νεοφερμένων, όπως επέβαλε η Συνθήκη της Ανταλλαγής, η ανάγκη αποκατάστασής τους αλλά και η συμμετοχή των ανθρώπων αυτών στην παραγωγική διαδικασία, αποτελούν τρεις σημαντικές συνιστώσες του θέματος. Οι αναγκαίοι πόροι θα αντληθούν από τον εξωτερικό δανεισμό.

Σημαντικότερη μεταρρύθμιση της εποχής, αποτελεί το γεγονός πως δίνεται λύση στο ζήτημα απαλλοτρίωσης των μεγάλων αγροκτημάτων και τέθηκαν οι βάσεις της αγροτικής παραγωγής. Οι καλλιεργούμενες εκτάσεις αυξάνονται, ενώ η αγροτική παραγωγή πολλαπλασιάζεται και αναδιαρθρώνεται. Η επίδραση της προσφυγικής εισροής εκδηλώνεται και στην βελτίωση των γεωργικών μεθόδων, όπως και στη δημιουργία έργων υποδομής. Οι επιπτώσεις στον επιχειρηματικό τομέα ήταν και αυτές καίριες με την έλευση αστών προσφύγων οι οποίοι είχαν εμπειρία από επικερδείς επιχειρήσεις στη Μικρά Ασία και ενσωματώθηκαν με αρκετά ομαλό τρόπο στην ελληνική αστική τάξη. Η εσωτερική αγορά διευρύνθηκε με την προσθήκη μεγάλου αριθμού καταναλωτών, και ταυτόχρονα από τον αστικό προσφυγικό πληθυσμό, ο οποίος ήταν ένα φθηνό εργατικό δυναμικό, στις περισσότερες περιπτώσεις εξειδικευμένο. Η έλευση των προσφύγων έδωσε ώθηση στην ελληνική λογοτεχνία και πλούτισε με νέα στοιχεία του ξεριζωμού με σπουδαίους συγγραφείς (όπως οι Γ. Σεφέρης, Η. Βενέζης, Δ. Σωτηρίου, Μ. Ιορδανίδου).

Το έργο και η συμβολή του ελληνικού κράτους και των ξένων δυνάμεων παρά τα προβλήματα που προέκυψαν θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν επιτυχημένα από μία άποψη. Η επιτυχία συνίσταται στην παραγωγική εγκατάσταση μισού περίπου εκατομμυρίου προσφύγων μέσα σε έξι χρόνια, έργο κολοσσιαίο αν λάβουμε υπόψη μας τα πενιχρά οικονομικά και τεχνολογικά μέσα της εποχής. Ο σπουδαιότερος κοινωνικός στόχος που είχαν θέσει η κυβέρνηση και η Ε.Α.Π. επιτεύχθηκε για την κρίσιμη μάζα των προσφύγων και ήταν η ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία, ώστε να εξαλειφθούν εστίες αναταραχής και αποσταθεροποίησης, με τον ξεριζωμό να συνεισφέρει στην εθνική ομογενοποίηση της σύγχρονης Ελλάδας. Τα θετικά επιτεύγματα με αυτό τον τρόπο ήταν κυρίως προς όφελος της αστικής τάξης, η οποία διατήρησε τα κεφάλιά της και την πολιτική συνοχή του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού και λιγότερο προς όφελος των κατώτερων κοινωνικών στρώματων, για τα οποία (εκείνη τη χρονική περίοδο) ο ταξικός διαχωρισμός που υπήρχε στη Μικρά Ασία διατηρήθηκε στο ακέραιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Η ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ

3.1 Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 20^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ

Στον πολεοδομικό ιστό των ελληνικών πόλεων η επέκταση των ζωνών κατοικίας κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα παίρνει μεγάλες διαστάσεις. Ο μετασχηματισμός της αλλαγής των χρήσεων γης έχει ως βασικό γνώρισμα το δομημένο περιβάλλον, πως αυτό συσχετίζεται και αλληλεπιδρά με τον ανθρώπινο παράγοντα. Αυτή η αλληλεπίδραση δεν είναι τυχαίο γεγονός, αλλά νομοτελειακό και η πορεία της πόλης μέσα στο χρόνο αποτελεί φαινόμενο μετασχηματισμού στο οποίο συμμετέχουν από κοινού και οι δύο αυτοί παράγοντες.

Στο λεκανοπέδιο της Αττικής, στο πολεοδομικό συγκρότημα των Αθηνών στις αρχές του 20^{ου} αιώνα συμβαίνουν σημαντικοί κοινωνικοί μετασχηματισμοί. Το πολεοδομικό συγκρότημα το 1900 δεν καλύπτει περισσότερα από 14.000 στρέμματα, καλύπτει 19.430 στρέμματα το 1910. Στο ίδιο χρονικό διάστημα μεταξύ 1900-1910 ο πληθυσμός αυξάνεται από 130.000 κατοίκους σε 190.000 κατοίκους, ενώ το 1920 στην πόλη κατοικούν 287.400 άτομα. Η αστική τάξη της επαρχίας αρχίζει να ελκύεται από το περιβάλλον της πρωτεύουσας, αφού σε αυτήν συγκεντρώνονται οι πιο σημαντικές οικονομικές δραστηριότητες της χώρας. Η μετανάστευση αυτήν την ιστορική περίοδο αφορά κυρίως την κατηγορία πληθυσμού πιο εύπορου οικονομικά, προς αναζήτηση νέων κεφαλαίων και οικονομικών ευκαιριών. Τα αποτυπώματα της βιομηχανικής επανάστασης με καθυστέρηση ενός αιώνα σε σχέση με την δυτική Ευρώπη, αρχίζουν να γίνονται εμφανή και στις ελληνικές πόλεις. Η εργατική τάξη από τη μεριά της δημιουργείται σε αυτές τις αρχικές βιομηχανίες, ενώ η παρουσία της γίνεται χαρακτηριστική μέσω της ίδρυσης εκείνη την εποχή συνδικάτων, σωματείων και σοσιαλιστικών πολιτικών κομμάτων.

Ο πληθυσμός της Αθήνας την ίδια περίοδο αυξάνεται χωρίς αντίστοιχη άνοδο του αριθμού των κατοικιών. Ο αριθμός των κατοίκων ανά μονάδα κατοικίας αυξάνεται συνεχώς και αυτή η αύξηση αφορά τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα του πληθυσμού.

Η Αθήνα αυτή τη χρονική περίοδο είναι μια πόλη «βιτρίνα», με τα μεγαλοπρεπή κτίρια του παρελθόντος να δεσπόζουν, εντούτοις παραμελείται στο εσωτερικό της. Το 1920 σε πολλές εργατικές κατοικίες δεν υπάρχει ούτε ηλεκτρισμός ούτε φωταέριο και ο φωτισμός γίνεται με λάμπες πετρελαίου. Παρόλα αυτά τα ανάκτορα, το στάδιο, οι στήλες του Ολυμπίου Διός και η Ακρόπολη της δίνουν την εικόνα μιας πεφωτισμένης πόλης, αντίθετης με την εσωτερική της πραγματικότητα.

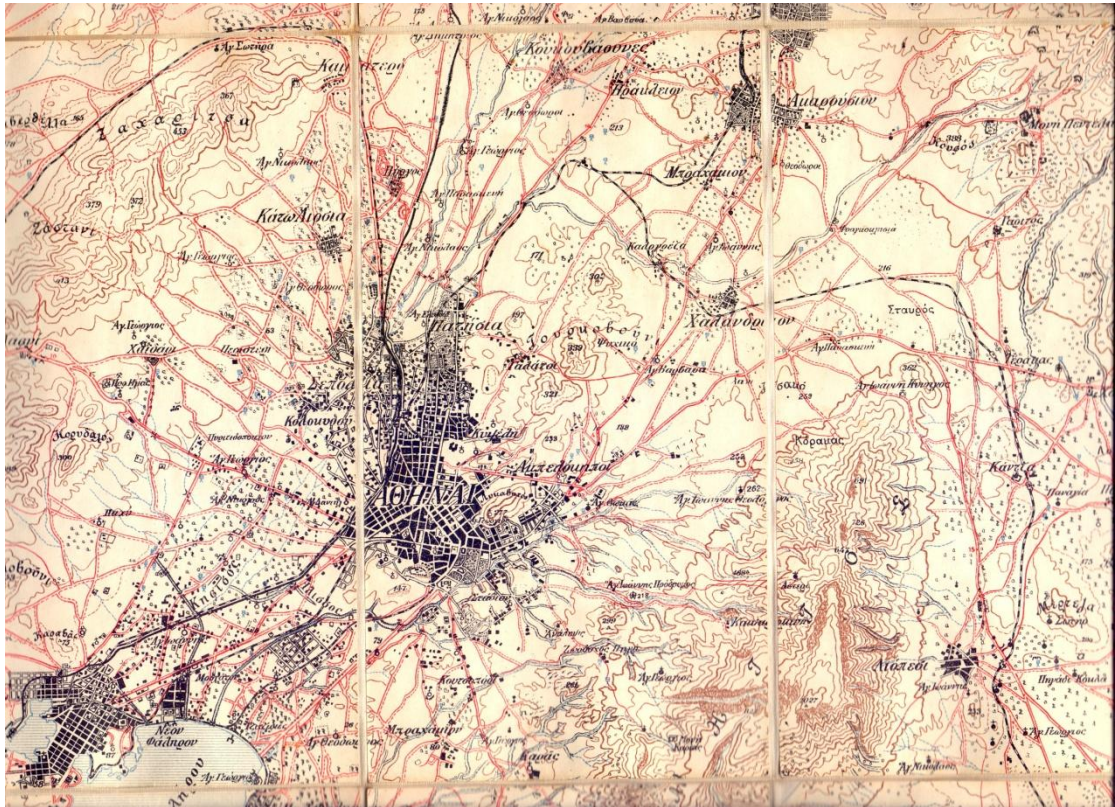
Έτος	Αριθμός ολοκληρωμένων κατοικιών	Κάτοικοι	Αναλογία κατοίκων ανά κατοικία
1913	18.433	198.222	10,75
1914	19.049	203.868	10,70
1915	19.612	290.676	10,69
1916	20.091	215.650	10,73
1917	20.331	221.799	10,90
1918	20.425	228.107	11,16
1919	20.771	245.902	11,87
1920	21.579	287.400	13,31
1921	22.554	292.991	12,99

Πίνακας 3: Οικοδομική δυναμικότητα της πόλης της Αθήνας

Πηγή: Γκιζελή Β. (1984) Κοινωνικοί μετασχηματισμοί και προέλευση της κοινωνικής κατοικίας στην Ελλάδα (1920-1930), Αθήνα, σελ.92

Τα εργατικά στρώματα κατοικούν σε δύο διαφορετικές περιοχές: η πρώτη αφορά το παλιό κέντρο και συγκεντρώνει τις κατοικίες στα παλαιά τουρκικά σπίτια, που αποδεδμεύτηκαν μετά από την απελευθέρωση. Οι κατοικίες αυτής της κατηγορίας είναι σε κακή κατάσταση. Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει τις πόλεις που οικοδομήθηκαν εκ του προχείρου και με ιδιοκατασκευή των κατοικιών. Σε αυτή τη δεύτερη κατηγορία υπάρχουν και ορισμένες περιοχές του κέντρου, όπως τα Αναφιώτικα στους πρόποδες της Ακρόπολης, αλλά κυρίως αφορούν συνοικίες της περιφέρειας της πόλης. Οι συνοικισμοί αυτοί συνήθως είναι κατ' εικόνα και ομοίωση των αγροτικών συνοικισμών από τους οποίους καταγόταν αυτή η πληθυσμιακή κατηγορία. Επίσης είναι στις περισσότερες των περιπτώσεων αποκομμένοι από τα συγκοινωνιακά δίκτυα, από ηλεκτρισμό, παροχές και αποχετεύσεις. Παρά την κατάστασή της η περιφερειακή κατοικία θεωρείται προνομιούχος σε σχέση με αυτήν του κέντρου της Αθήνας. Η εσωτερική αυλή, χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτών των κατοικιών έχει μεγάλη λειτουργική σημασία και αυξάνει την ποιότητα ζωής των κατοίκων.

Μέχρι το 1922 η περιοχή των προαστίων της Αθήνας ήταν αραιοκατοικημένη. Μικρά χωριά ήταν τότε στα βόρεια προάστια το Μαρούσι, το Καματερό και το Χαλάνδρι, τα Νέα Λιόσια ενώ μεγαλύτερος οικισμός ήταν το Μενίδι. Επίσης υπήρχε η Κηφισιά, ως θέρετρο της αστικής τάξης. Στα νότια υπήρχε ο οικισμός Αγίου Ιωάννη Ρέντη, καθώς και η Καλλιθέα. Η κατάσταση αλλάζει με την έλευση των προσφύγων.

Χάρτης 3: Το λεκανοπέδιο Αττικής στις αρχές του 20ου αιώνα
 Πηγή: Χάρτης Αθηνών και περιχώρων, Ελευθερουδάκης-Μπάρτ, Αθήνα, 1913

3.2 ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ

Η είσοδος των προσφυγικών ροών στην Ελλάδα ανατρέπει τα πληθυσμιακά δεδομένα της χώρας, αφού ένα κράτος πέντε εκατομμυρίων ιθαγενών έπρεπε να υποδεχθεί ενάμισι εκατομμύριο πρόσφυγες. Το 25% του προσφυγικού πληθυσμού εγκαθίσταται στην Αθήνα και στην Αττική. Την περίοδο που έρχονται οι πρώτοι, αμέσως μετά τη Μικρασιατική καταστροφή επικρατεί μια χαώδης κατάσταση, ενώ μετά την κατάρρευση της κυβέρνησης δεν υπήρχε ουσιαστική κυβερνητική πολιτική για το προσφυγικό ζήτημα, ενώ η Επαναστατική Επιτροπή¹⁶ η οποία μόλις είχε αναλάβει την εξουσία επιδίδεται μόνο σε παροχή συσσιτίων. Αναγκαστικά «καταλαμβάνονται» οι δημόσιοι χώροι της Αθήνας και του Πειραιά. Οι πλατείες, οι δημόσιες υπηρεσίες, τα θέατρα, οι όχθες του Κηφισού «γεμίζουν» από πρόσφυγες, οι οποίοι εγκαθίστανται κυρίως σε σκηνές ή ακόμα και σε πρόχειρα καταλύματα τα οποία φτιάχνουν οι ίδιοι.

Στο τέλος του χρόνου γίνεται αναμόρφωση του προϋπολογισμού του οικονομικού έτους 1922-23 με βάση το ΦΕΚ 286Α/27-12-1922 και διατίθενται στο Υπουργείο Περιθάλψεως 77 εκατομμύρια δραχμές, από τα οποία τα περισσότερα καλύπτουν

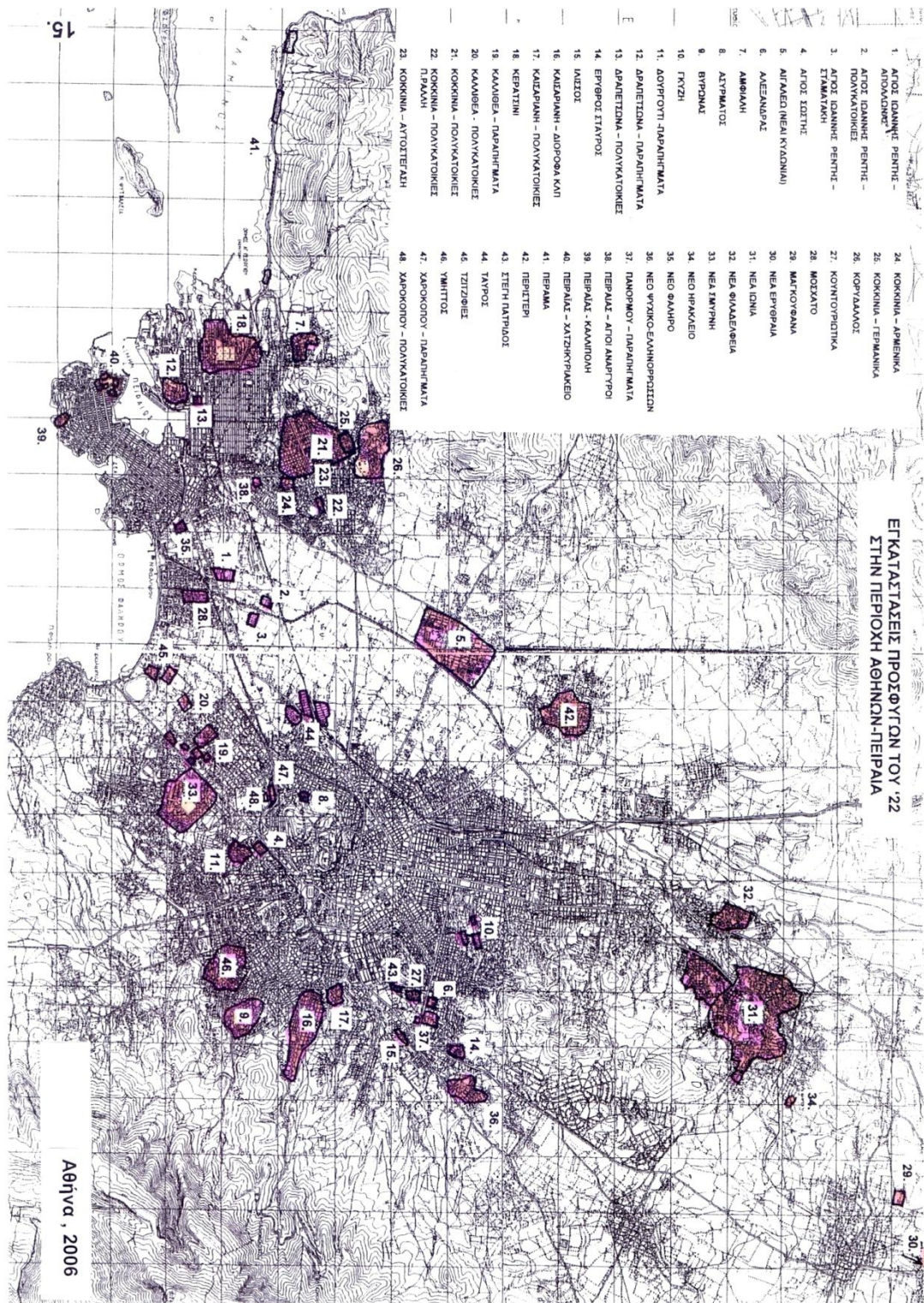
¹⁶ Η Επαναστατική Επιτροπή αποτελούσε την αρχηγική ομάδα του στρατιωτικού κινήματος που κατέλαβε την εξουσία μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, γνωστό και ως «Επανάσταση του 1922». Επικεφαλής του κινήματος ήταν οι συνταγματάρχες Ν. Πλαστήρας, Σ. Γονατάς και ο ναύαρχος Α. Χατζηκυριάκος.

προσφυγικές ανάγκες. Με διάφορες συνθήκες οι οποίες θα εξετασθούν εκτενέστερα σε επόμενη ενότητα, οι πρόσφυγες εγκαθίστανται σε διάφορα μέρη του λεκανοπεδίου.

Με το νόμο «Περί επιτάξεως ακινήτων δι' εγκατάστασιν προσφύγων» επιτάσσονται αρχικά περίπου 8.000 κενά ακίνητα. Το μέτρο επεκτείνεται σύντομα και σε σχετικά ευρύχωρα ακίνητα όπου κατοικούν μικρές οικογένειες. Οι εφημερίδες κάνουν έκκληση στο αίσθημα αλληλεγγύης των ιδιοκτητών αλλά οι μικρές αποζημιώσεις, σε συνδυασμό με τις τριβές που δημιουργεί η ούτως ή άλλως προβληματική υποχρεωτική συγκατοίκηση, λειτουργούν ανασταλτικά. Από την αρχή είναι ξεκάθαρο ότι το μέτρο της επίταξης δε θα μπορέσει να καλύψει παρά ένα πολύ μικρό μέρος της ανάγκης για στέγαση, γι' αυτό αποφασίζεται να ανατεθεί η κατασκευή καταλυμάτων στο Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων. Το Τ.Π.Π. επιχορηγείται από το κράτος υπό μορφή δανείου που θα εξοφλήσει από τα δικά του έσοδα. Το καταστατικό του προβλέπει τη διαχείριση ποσών που προέρχονται κυρίως από εράνους, δωρεές και κληροδοτήματα. Συνολικά το Τ.Π.Π. αναλαμβάνει το έργο της αστικής αποκατάστασης, ενώ το υπουργείο Γεωργίας ασχολείται με την αποκατάσταση των αγροτών προσφύγων με διανομές αγροτεμαχίων.

Στο Παγκράτι ανεγείρεται ο πρώτος αστικός συνοικισμός στην περιοχή της πρωτεύουσας, σε μια περιοχή 100 περίπου στρεμμάτων. Το πείραμα κρίνεται επιτυχημένο και η κατασκευή κατοικιών επεκτείνεται και σε άλλες κατάλληλες τοποθεσίες: στους Ποδαράδες (αργότερα Νέα Ιωνία), στην Καισαριανή στην Αθήνα και στην Κοκκινιά στον Πειραιά με το σκεπτικό το γεγονός πως οι περιοχές αυτές διατρέχονταν από ποταμούς και είχαν αφθονία σε νερό. Το Ταμείο δεν θα ασχοληθεί με έργα υποδομής και ως το τέλος της δραστηριότητάς του, το 1925, θα παραδώσει 4.000 κτίρια με 9.283 δωμάτια ενώ η κατασκευή άλλων 2.500 κτιρίων ή 5.990 δωματίων βρίσκεται σε εξέλιξη. Καθώς οι αιτήσεις για κατοικία υπερβαίνουν κατά πολύ τις δυνατότητές του, το Ταμείο τοποθετεί μία οικογένεια σε κάθε δωμάτιο.

Τα βασικά κριτήρια για την εγκατάσταση ήταν τρία. Αρχικά θα έπρεπε να υπάρχουν οι απαραίτητες γαίες για απαλλοτρίωση που θα μπορούσαν να στηρίξουν τις ανάγκες των 300 χιλιάδων προσφύγων της Αττικής. Σημαντικό κριτήριο ήταν και η εργατική αποκατάσταση, η οποία έγινε σε βιομηχανικές περιοχές που ήδη αναπτύσσονταν, (π.χ. Δραπετσώνα, Κοκκινιά) είτε σε νέες που δημιουργήθηκαν τότε (Νέα Ιωνία). Το τρίτο κριτήριο αποτελούσε η μη εγγύτητα τους με τους ήδη υπάρχοντες πληθυσμούς. Οι ντόπιοι έβλεπαν αρνητικά σε μεγάλο βαθμό τους πρόσφυγες λόγω της δεινής οικονομικής κατάστασης στην οποία είχαν περιέλθει, αλλά και λόγω πολιτικών πεποιθήσεων (οι πρόσφυγες θεωρούνταν φίλα προσκείμενοι στις πολιτικές του Ελευθέριου Βενιζέλου).

Χάρτης 4: Προσφυγικοί οικισμοί στο λεκανοπέδιο Αττικής
 Πηγή: Παπαδοπούλου Ε. – Σαρηγιάννης Γ. (2006), σελ.141

Μια απαρίθμηση των προσφυγικών συνοικιών του πολεοδομικού συγκροτήματος της Αθήνας μπορεί να γίνει με βάση τον παραπάνω χάρτη, η οποία είναι η παρακάτω:

1. Άγιος Ιωάννης Ρέντης-Απόλλωνας
2. Άγιος Ιωάννης Ρέντης-Πολυκατοικίες
3. Άγιος Ιωάννης Ρέντης-Σταματάκη
4. Άγιος Σώστης
5. Αιγάλεω (Νέαι Κυδωνίαι)
6. Αλεξάνδρας
7. Αμφιάλη
8. Ασύρματος
9. Βύρωνας
10. Γκύζη
11. Δουργούτι-Παραπήγματα
12. Δραπετσώνα-Παραπήγματα
13. Δραπετσώνα-Πολυκατοικίες
14. Ερυθρός Σταυρός
15. Ιλισσός
16. Καισαριανή-Διόροφα κτλ.
17. Καισαριανή-Πολυκατοικίες
18. Κερατσίνι
19. Καλλιθέα-Παραπήγματα
20. Καλλιθέα-Πολυκατοικίες
21. Κοκκινιά-Πολυκατοικίες
22. Κοκκινιά (Πέτρου Ράλλη)-Πολυκατοικίες
23. Κοκκινιά-Αυτοστέγαση
24. Κοκκινιά-Αρμένικα
25. Κοκκινιά-Γερμανικά

26. Κορυδαλλός
27. Κουντουριώτικα
28. Μαγκουφάνα (Πεύκη)
29. Μοσχάτο
30. Νέα Ερυθραία
31. Νέα Ιωνία
32. Νέα Σμύρνη
33. Νέα Φιλαδέλφεια
34. Νέο Ηράκλειο
35. Νέο Φάληρο
36. Νέο Ψυχικό-Ελληνορώσων
37. Πανόρμου-Παραπήγματα
38. Πειραιάς-Άγιοι Ανάργυροι
39. Πειραιάς-Καλλιόπολη
40. Πειραιάς-Χατζηκυριάκειο
41. Πέραμα
42. Περιστέρι
43. Στέγη Πατρίδος
44. Ταύρος
45. Τζιτζιφιές
46. Υμηττός
47. Χαροκόπου-παραπήγματα
48. Χαροκόπου-Πολυκατοικίες

Οι προσφυγικοί οικισμοί στην Αττική ανήκουν σε διακριτές κατηγορίες. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν οι νέοι δήμοι που δημιουργήθηκαν, οι οποίοι σε πολλές περιπτώσεις εμπεριέχουν ονόματα πόλεων της Μικράς Ασίας συνήθως με τον επιθετικό προσδιορισμό «νέα», όπως στην περίπτωση της Νέας Ιωνίας, της Νέας Φιλαδέλφειας και της Νέας Σμύρνης, σε ανάμνηση των παλιών τους πατρίδων. Είναι οικισμοί με συμπαγή προσφυγικό πληθυσμό οι οποίοι προηγουμένως ήταν

ακατοίκητοι ή με ελάχιστο πληθυσμό, στους οποίους τα οικόπεδα απαλλοτριώθηκαν για τις ανάλογες ανάγκες. Σε άλλες περιπτώσεις οι πρόσφυγες εγκαθίστανται σε γειτονιές εντός των περιοχών του αστικού ιστού της Αθήνας, οι οποίες πήραν την χαρακτηριστική ονομασία «προσφυγικά». Τέτοιες περιπτώσεις θεωρούνται τα προσφυγικά της Αλεξάνδρας, του Αιγάλεω, της Καλλιθέας, του Ταύρου, της Δραπετσώνας, η Κοκκινιά, ο Κορυδαλλός, η Νεάπολη και ο Άγιος Σώστης.

Παρατηρείται επίσης το γεγονός πως οι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν σε μεγάλη έκταση του λεκανοπεδίου, με μια παραπάνω έμφαση στις δυτικές συνοικίες, με την Δραπετσώνα, την Κοκκινιά, τον Κορυδαλλό και το Κερατσίνι. Η συνύπαρξη των προσφύγων και των βιομηχανικών μονάδων θεωρείται αναγκαία, οι οποίες είτε είχαν δημιουργηθεί πριν από την έλευση τους (Πειραιάς, Κοκκινιά, Δραπετσώνα) είτε δημιουργήθηκαν έπειτα (Νέα Ιωνία). Εξαιρέσεις από το βιομηχανικό παράγοντα είναι αυτές που υπήρχε σημαντική έκταση απαλλοτριώσιμων γαιών (Καισαριανή) ή στις περιοχές που υπήρχαν προσωρινοί διαθέσιμοι χώροι (Πεδίο του Άρεως, προαύλιο Χατζηκυριάκειου κ.α).

Επίσης υπάρχουν και άλλοι οικισμοί στην Αττική, συγκεκριμένα στα Μεσόγαια, οι οποίοι εμπίπτουν στις διαδικασίες της αγροτικής αποκατάστασης των προσφύγων. Τέτοιες περιπτώσεις είναι η Ανάβυσσος, η Παλαιά Φώκεια και η Νέα Μάκρη.

3.3 ΜΕΘΟΔΟΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

Οι πρόσφυγες υιοθετούν την αντίληψη του προσωρινού, με τους περισσότερους από αυτούς έχει καλλιεργηθεί το όνειρο της επιστροφής με πολλούς από αυτούς να δηλώνουν ως τόπο κατοικίας τους τα χωριά και τις πόλεις της Μικράς Ασίας από όπου κατάγονταν.

Το κράτος εκμεταλλευόμενο την υπάρχουσα κατάσταση αλλά και καλλιεργώντας αυτό το μύθο του προσωρινού βασίζει την πολιτική αποκατάστασης σε αυτά τα μέτρα: βιαστικά, γρήγορα και χωρίς πρόγραμμα. Η λύση του προβλήματος της στέγης περιλαμβάνει τέσσερις διαφορετικές μορφές: επίταξη των ακινήτων, κατασκευές του Ταμείου Περιθάλψεως, αυτοστέγαση και αργότερα οι αποκαταστάσεις της Ε.Α.Π..

-Επίταξη

Οι πρώτες προσφυγικές κατοικίες που παραχωρεί το κράτος είναι απλώς δωμάτια μέσα σε ένα επιταγμένα κτίρια της πόλης για ένα διάστημα περιορισμένης διάρκειας. Επιτάσσονται συνολικά περισσότερα από οχτώ χιλιάδες κενά ακίνητα. Ο νόμος ακόμα εφαρμόστηκε και με τη μορφή της υποχρεωτικής συγκατοίκησης, σε ακίνητα που ήδη κατοικούνταν από οικογένειες στα οποία υπήρχαν ελεύθερα δωμάτια. Τα πρώτα αποτελέσματα της συγκατοίκησης δεν είναι ευχάριστα. Ο ντόπιος πληθυσμός αναπτύσσει μια αρνητική εικόνα για τον πρόσφυγα ο οποίος εισβάλλει μέσα στα σπίτια του. Το καθεστώς της ιδιοκτησίας όμως δεν αμφισβητήθηκε καθόλου από τους

νόμους επίταξης των ακινήτων. (Νόμος της 1^{ης} Νοεμβρίου 1922 «Περί επίταξης ακινήτων δι' εγκατάστασιν προσφύγων» και νόμος της 22ας Νοεμβρίου 1922 «Περί επίταξης κατοικουμένων ή οπωσδήποτε χρησιμοποιούμενων ακινήτων»)

-Ταμείο Περιθάλψεως

Η επίταξη ήταν ένα ανεπαρκές μέτρο που δεν μπόρεσε να διευκολύνει, και αυτό προσωρινά, περιορισμένο αριθμό προσφύγων. Η κατασκευή ειδικών οικημάτων για την περίπτωση κρίθηκε ως η λύση που θα μπορούσε να ανταποκριθεί στο πρόβλημα της προσφυγικής αποκατάστασης. Αυτό το έργο ανέλαβε το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων. Η ίδρυση του Ταμείου αντιμετωπίζεται θετικά από τον προσφυγικό κόσμο, καθώς το καταστατικό του εξασφάλιζε κάποια αυτονομία σε σχέση με την κυβέρνηση, αλλά και το γεγονός πως στον διοικητικό συμβούλιο προβλέπεται εκπροσώπηση των προσφύγων. Όμως αποδεικνύεται σύντομα οι ιδιομορφίες αυτής της οργάνωσης δεν ήταν τελικά θετικές, αφού από τα έντεκα μέλη δύο μόνο ήταν εκπρόσωποι προσφυγικών σωματείων και οι υπόλοιποι εννέα μέλη ήταν οργανικά συνδεδεμένα με τις υπηρεσίες των υπουργείων.¹⁷

Εικόνα 6: Διώροφο κτίσμα της Ε.Α.Π. στη Νέα Ιωνία
Πηγή: Αρχείο Ένωση Σπάρτης Μικράς Ασίας

Το Ταμείο διαχειρίζεται ένα ποσό που ανήλθε περίπου στα 360.000.000 δραχμές. Από αυτά τα 300.000.000 παραχωρήθηκαν με τη μορφή δανείου μέσω επιχορηγήσεων τα

¹⁷ Η σύσταση γίνεται στις 3 Νοεμβρίου 1922 με το Νομοθετικό Διάταγμα «Περί Σύστασεως Ταμείου Περιθάλψεως Προσφύγων»

οποία το Ταμείο όφειλε να εξοφλήσει με δικά του έσοδα. Τα φορολογικά μέτρα¹⁸ που πάρθηκαν έφεραν έσοδα άλλων 60.000.000 δραχμών. Αυτή η φορολογία συνετέλεσε ακόμη περισσότερο στην εχθρότητα του ντόπιου πληθυσμού για τους πρόσφυγες.

Η έναρξη εργασιών γίνεται σε τέσσερις περιοχές της Αθήνας: Καισαριανή, Βύρωνας, Νέα Ιωνία και Κοκκινιά. Αυτές οι τοποθεσίες βρίσκονταν εκτός της πολεοδομημένης περιοχής της Αθήνας και για αυτό δεν εξυπηρετούνταν από κάποιο δίκτυο. Το Ταμείο δεν ήταν διατεθειμένο να ασχοληθεί με ζητήματα πολεοδομικής οργάνωσης, αλλά μόνο με το χτίσιμο των κατοικιών.

Με το τέλος των δραστηριοτήτων του το Ταμείο έχει παραδώσει 4.000 οικίες με 9.283 δωμάτια, ενώ σε εξέλιξη είναι η κατασκευή 2.500 οικιών με 5.990 δωμάτια (Γκιζελή Β., σελ.227). Αυτή η αναλογία, στην οποία αντιστοιχούν δύο δωμάτια σε μια οικία είναι ενδεικτικό της κατάστασης αυτών των κτισμάτων. Τα κτίσματα ήταν κατασκευασμένα κυρίως από ξύλο, ενώ υπήρχαν και κάποια πλίνθινα. Το Ταμείο στέγασε αρκετούς πρόσφυγες, όμως το μέτρο της προσωρινότητας των κατοικιών θα αποτελέσει ένα υπόβαθρο ανεπαρκές για την παραπέρα εξέλιξη του ζητήματος της αποκατάστασης.

-Αυτοστέγαση

Η τρίτη κατηγορία αφορά τους πρόσφυγες που αυτοστεγάστηκαν, που με δικά τους έξοδα, χωρίς κρατική παρέμβαση και βοήθεια έχτισαν τα ίδια τους τα σπίτια. Στην αυτοστέγαση διακρίνονται δύο κατηγορίες προσφύγων: στην πρώτη κατηγορία ανήκουν μη ευκατάστατοι πρόσφυγες οι οποίοι αυτοστεγάστηκαν σε οποιοδήποτε ελεύθερο χώρο του λεκανοπεδίου. Από την άλλη μεριά οι πιο ευκατάστατοι, εγκαθίσταται μέσα στην πόλη σε περιοχές που γειτονεύουν άμεσα με την υπάρχουσα αστική κατοικία.

Στην πρώτη κατηγορία υπάρχουν παράγκες οι οποίες ξεφυτρώνουν σε κάθε γωνιά της Αθήνας. Στην κοίτη του Κηφισού, στις εργατικές συνοικίες ή ακόμη και στις παρυφές των προσφυγικών συνοικισμών που οικοδομούνται από το Ταμείο γεννιούνται και αυτές οι παραγκουπόλεις. Όταν πλέον υπάρχει η συνειδητοποίηση της μόνιμης εγκατάστασης, ο κάτοικος αυτών των «τενεκεδουπόλεων» συνειδητοποιεί πως βρίσκεται στην κατώτατη βαθμίδα της κοινωνικής δομής.

Υπάρχουν όμως και αυτοί που ανήκουν στο υψηλό επίπεδο της κοινωνικής δομής της κοινωνίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτοί οι εφοπλιστές, τραπεζίτες, έμποροι και λοιποί η οικονομική καταστροφή ήταν σχετική, αφού ένα μέρος των κεφαλαίων τους είχε ήδη επενδυθεί στην Ελλάδα ή και αλλού. Αυτή η εξασφαλισμένη οικονομική κατάσταση τους οδηγεί στο να αυτοστεγαστούν, έχοντας ήδη εξασφαλισμένη την εγκατάσταση, την αποκατάσταση και την κοινωνική αφομοίωση.

---

¹⁸ Νομοθετικά Διάταγματα που αφορούν φορολογικά έσοδα του Ταμείου Περιθάλψεως: 12^{ης} Δεκεμβρίου 1922 «Περί προσθέτου φορολογίας καπνού εις φύλλα υπέρ κτλ

Κάποιοι δεν χρειάστηκαν ούτε τη μέθοδο της αυτοστέγασης, αφού διέμεναν σε σπίτια τα οποία αγόρασαν, νοίκιασαν ή κατείχαν εξ αρχής.

-Ε.Α.Π.

Από την ίδρυση της η Ε.Α.Π. είχε πλήρη επίγνωση της πολιτικής και κοινωνικής διάστασης του προσφυγικού ζητήματος. Σκοπός της ίδιας, αλλά παράλληλα και της ελληνικής κυβέρνησης ήταν το προσφυγικό σύνολο να αναδομηθεί σε κοινωνικά στρώματα κατ' εικόνα της παλιάς μικρασιατικής κοινωνίας. Βάσει της αργοπορία της κοινωνικής ένταξης των προσφύγων, υποβόσκουν κοινωνικές αναταραχές τις οποίες φοβάται και θέλει να αποφύγει πάση θυσία. Βασικός άξονας της πολιτικής της επίσης ήταν το γεγονός πως η αποκατάσταση θα είναι συνολική, οριστική και αμετάκλητη χωρίς το χαρακτήρα του προσωρινού των οικιών του Ταμείου Περιθάλψεως. Αυτό το σημείο προξενεί ταραχές: οι πρόσφυγες πρέπει να αποδεχθούν ότι αποκόπτονται με κάθε δεσμό από τις προγονικές τους εστίες και το παρελθόν τους. Επίσης οι ντόπιοι θα πρέπει να συνηθίσουν σε μια νέα πραγματικότητα, του ανταγωνισμού τόσο του αστικού όσο και του εργατικού, που και για αυτούς τότε είχε το χαρακτήρα του προσωρινού και όχι του μόνιμου.

Η Επιτροπή διαβεβαιώνει πως το πρόβλημα δεν είναι μόνο η στέγαση. Οι ανάγκες υπάρχουν για εργασία, για παιδεία, για ψυχαγωγία και όλα συγκλίνουν στην αφομοίωση του προσφυγικού πληθυσμού από την ελληνική κοινωνία όσο πιο αναίμακτα γίνεται.

Επίσης η Ε.Α.Π. αποφασίζει να κατατάξει τους πρόσφυγες σε δύο κατηγορίες: σε αστούς και σε αγρότες, ανάλογα με τον τόπο καταγωγής τους. Ο διαχωρισμός γίνεται και επίσημα με την συγκρότηση των δύο τμημάτων που αποτελούσαν την Ε.Α.Π., με το τμήμα που είχε στην ευθύνη του τον εποικισμό σε πόλεις να ονομάζεται Τμήμα Αστικής Αποκατάστασης και αυτό που είχε στην ευθύνη του την αποκατάσταση στην ύπαιθρο Τμήμα Αγροτικής Αποκατάστασης.

Η Ε.Α.Π. προβάλλει επιφυλάξεις με την αστική αποκατάσταση των προσφύγων. Ενώ είναι αποφασισμένη να ακολουθήσει πολιτική κοινωνικής αφομοίωσης, στο σημαντικότερο μέρος αυτής, που αφορά την αποκατάσταση των προσφύγων εντός της πόλης εμφανίζεται αρνητική. Στις εκθέσεις της επαναλαμβάνεται το γεγονός πως «δε διέθετε τα απαραίτητα κεφάλαια για την αποκατάσταση των αστών προσφύγων στην ίδια κλίμακα με τους αγρότες πρόσφυγες», πως «χρειάστηκε, χωρίς εντούτοις να τη θυσιάσει εντελώς» και τέλος πως «το ζήτημα πρέπει να παραμείνει έξω από τις αρμοδιότητες της Επιτροπής». Η Ε.Α.Π. παρότι η ελληνική ιστορία τη συνέδεσε με την αστική αποκατάσταση των προσφύγων, στην ουσία στην Αττική ασχολήθηκε μόνο με τις τέσσερις συνοικίες οι οποίες της «κληρονομήθηκαν» από το Ταμείο Περιθάλψεως: Κοκκινιά, Βύρωνας, Νέα Ιωνία και Καισαριανή. Λόγω αυτού του ελλείμματος θεωρείται πως η αστική αποκατάσταση υπολείπεται σημαντικά της αγροτικής.

Ενώ οι προσφυγικοί συνοικισμοί παρουσίαζαν άπειρες ελλείψεις, διάφοροι «υπεύθυνοι» για τα στεγαστικά προγράμματα με συνεντεύξεις τους σε εφημερίδες επαίρονταν τόσο για την ταχύτητα με την οποία υλοποιούνταν όσο και για την «καλή» ποιότητα των κατασκευαζόμενων έργων και τη μέριμνα του κράτους για τη χρηματοδότησή τους. Ενδεικτικό είναι δημοσίευμα της εφημερίδας ΕΜΠΡΟΣ (φύλλο της 17ης Απριλίου 1926) με αφορμή την ανέγερση του συνοικισμού της Νέας Φιλαδέλφειας:

« Εις την Ανωτάτην Διεύθυνσιν Προσφύγων παρεχωρήθη υπό του υπουργείου των Οικονομικών ποσόν 5 εκατομμυρίων διά την συνέχισιν των εργασιών του παρά τον Ποδονίφτην συνοικισμού «Νέα Φιλαδέλφεια».

Τα οικήματα του νέου συνοικισμού θα έχουν περατωθεί τελείως εντός έξι μηνών, θα παραδοθούν δε τότε εις την υπηρεσίαν του υπουργείου προς διανομήν εις τους πρόσφυγας. Εν τω μεταξύ υπό του μηχανικού κ. Κορυζή μελετώνται τα σχέδια υδρεύσεως και αποχετεύσεως του συνοικισμού. Πιστεύεται όσον ούπω να προκηρυχθή δημοπρασία διά την εκτέλεσιν και των έργων τούτων, ίνα συγχρονισθή η αποπεράτωσις των με την αποπεράτωσιν του όλου συνοικισμού. Ο νέος συνοικισμός θα έχη όψιν μικράς ευρωπαϊκής πόλεως με θαυμασίαν ρυμοτομίαν, πλατείας και κήπους.

Υπό της Ανωτάτης Διευθύνσεως Προσφύγων ωρίσθη εις 200 εκατομμύρια το δαπανητέον κατά το οικονομικόν έτος 1926 – 1927 ποσόν διά τας προσφυγικάς αστικές εγκαταστάσεις [...]».

Σύμφωνα με διάταγμα του υπουργείου Προνοίας καθορίστηκε ο τρόπος παραχώρησης των προσφυγικών κατοικιών. Κατά το διάταγμα αυτό κάθε πρόσφυγας που ήλθε στην Ελλάδα μετά την 1η Αυγούστου του 1922 είχε δικαίωμα να υποβάλει αίτηση για χορήγηση σπιτιού, στην οποία θα ανέφερε τον αριθμό των μελών της οικογένειάς του, καθώς και βεβαίωση ότι δεν είχε δική του κατοικία. Τις αιτήσεις τις εξέταζε μια δεκαμελής επιτροπή, η σύνθεση της οποίας ήταν καθορισμένη από διάταξη του προαναφερθέντος διατάγματος. Η επιτροπή θα καθόριζε τη σειρά με την οποία θα στεγάζονταν οι πρόσφυγες και τον αριθμό των παραχωρούμενων δωματίων. Για την επιτέλεση του έργου της λάβαινε υπ' όψη δύο κριτήρια: τις συνθήκες της ως τότε κατοικίας των αιτούντων προσφύγων από άποψη υγιεινής και την οικονομική κατάστασή τους.

Οι πρόσφυγες θα πλήρωναν ενοίκιο για τις παραχωρούμενες κατοικίες. Το ενοίκιο ορίστηκε αρχικά σε 100 – 125 δραχμές ανά δωμάτιο. Αρχικά δεν είχαν δικαίωμα κυριότητας στο σπίτι που τους παραχωρούσαν, όμως αργότερα εξαιτίας αντιδράσεων των προσφύγων, το χρηματικό ποσό που έδιναν μηνιαίως θεωρήθηκε ως «δότηση» για την αποπληρωμή της αξίας του οικήματος. Η αποπληρωμή του κόστους της οικίας πρέπει να γίνει σε διάστημα 15 ετών, όπου το κόστος ορίζεται στο 70% του κόστους χτισίματος της κατοικίας και της απαλλοτρίωσης του οικοπέδου. Μπορούν να δοθούν

αντί για μετρητά και οι ομολογίες των ανταλλάξιμων περιουσιών των προσφύγων. Όταν αποπληρωθεί το 10% εκδίδεται προσωρινό παραχωρητήριο με βάση το οποίο αποτελεί τίτλο για μεταγραφή της κυριότητας στον πρόσφυγα με το βάρος της υποθήκης από τον οργανισμό τον οποίο δίνεται (Υπουργείο Πρόνοιας ή Ε.Α.Π.), ενώ οριστικό παραχωρητήριο δίνεται όταν έχουν πληρωθεί όλες οι δόσεις. Τα επτά πρώτα χρόνια από την παραχώρηση δεν επιτρέπεται η πώληση ή η ενοικίαση του οικήματος.

Από το 1927 και εξής οι πρόσφυγες αποπλήρωναν σε δόσεις την αξία του παραχωρηθέντος οικήματος, για να αποκτήσουν τίτλους ιδιοκτησίας. Το ποσό το κατέβαλλαν μηνιαίως στην Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων. Όμως, επειδή είχε υπερεκτιμηθεί η αξία του σπιτιού που τους δόθηκε, έκαναν κινητοποιήσεις με αίτημα να επανεκτιμηθεί το συνολικό ποσό που θα πλήρωναν. Για παράδειγμα την 23η Δεκεμβρίου 1928 έγινε μεγάλη συγκέντρωση των προσφύγων της Κοκκινιάς. Οι συγκεντρωθέντες συνέταξαν ψήφισμα, με το οποίο ζητούσαν «την σύστασιν μικτής Επιτροπής αποτελουμένης από εμπειροτέχνους πρόσφυγας και μηχανικούς του Κράτους, οίτινες να εκτιμήσουν την αξίαν των υπό της Ε.Α.Π. δοθέντων κτιρίων και επί τη βάσει της εκτιμήσεως αυτών να πληρωθεί η Ε.Α.Π.» (εφημερίδα ΕΜΠΡΟΣ, φύλλο της 24ης Δεκεμβρίου 1928).

Ιδιαίτερη σημασία έχει η παραχώρηση οικοπέδων, με τη μορφή διανομών, όπου με ιδιωτική πρωτοβουλία έκτιζαν οι πρόσφυγες τις κατοικίες τους. Αυτό συμβαίνει διότι οι στεγαστικές ανάγκες υπερβαίνουν τις ήδη πραγματοποιηθείσες κατοικίες. Ανάμεσά τους είναι λίγοι εκείνοι που είναι σε θέση να ξεφύγουν από τη λύση της πρόχειρης κατασκευής ενοικιάζοντας ή, ακόμη περισσότερο, αναλαμβάνοντας οι ίδιοι την οικοδόμηση των κατοικιών τους. Στους τελευταίους παρέχονται οικόπεδα και δάνεια ενώ το κράτος αναλαμβάνει τα έργα υποδομής. Στη Νέα Σμύρνη, στην Καλλιόπολη και στη Νέα Καλλικράτεια (στο νότιο άκρο της Πειραιϊκής) υπάρχουν ανάλογα παραδείγματα. Παρά το γεγονός πως η δόμηση αυτή ήταν ιδιωτική παρατηρείται ομοιομορφία στη μορφή των κατοικιών, ενώ τα υλικά κατασκευής και η ποιότητά τους υπήρξε σαφώς ανώτερη των παραπηγμάτων.

Στον πολεοδομικό σχεδιασμό γίνεται προσπάθεια να εφαρμοστεί το Ιπποδάμειο Σύστημα, όπου οι οικίες διατάσσονται σε σειρά αφήνοντας τον υπόλοιπο διαθέσιμο χώρο για πλατείες και για αναψυχή. Στις πολυκατοικίες εφαρμόζονται οι αρχές του μοντέρνου κινήματος του μεσοπολέμου με διατάξεις σε σειρά (λεωφόρος Αλεξάνδρας, Δραπετσώνα). Όπου υπάρχουν διώροφες κατοικίες ακολουθείται το Ιπποδάμειο σύστημα (Ρέντη), είτε συνθέσεις κηπουπόλεων με κυκλικούς δρόμους και πλατείες (Νέα Φιλαδέλφεια). Εκεί που ο διαθέσιμος χώρος και η μορφολογία του εδάφους δεν είναι ιδανικές, σε αυτές τις περιοχές δεν ακολουθείται το Ιπποδάμειο σύστημα.

Συνοικισμοί	Αποπερατωθείσες κατοικίες	Ανεγειρόμενες	Έτοιμες να ανεγερθούν
Βύρωνα	1.414		
Υμηττού		550	1
Καισαριανής	1.388	200	
Νέας Ιωνίας	2.814	350	2
Κοκκινιάς	4.484		
Καραβάς		550	3
Ελευσίνας	480		

Πίνακας 4: Κατοικίες στους προσφυγικούς οικισμούς Αθήνας-Πειραιά το 1929

Πηγή: Αιγίδης Α.(1934), Η Ελλάς χωρίς τους πρόσφυγες: Ιστορική δημοσιονομική, οικονομική και κοινωνική μελέτη του προσφυγικού ζητήματος

Η αυθαίρετη δόμηση στις προσφυγικές συνοικίες υπήρξε μια συλλογική διαδικασία. Οι ίδιοι οι κάτοικοι της συνοικίας συμμετείχαν στην ανέγερση των αυθαίρετων οικημάτων, ενισχύοντας μέσα από αυτή τη διαδικασία, τους δεσμούς αλληλεγγύης μεταξύ τους. Επιπρόσθετα, το κατεπείγον της ανάγκης για στέγαση οικογενειών που ζούσαν σε σκηνές ή ήταν άστεγες, αναιρούσε στην πράξη το νόμο. Στις συνειδήσεις των προσφύγων αυτό που ήταν παράνομο σύμφωνα με το κράτος, ήταν απόλυτα νομιμοποιημένο και επιβεβλημένο λόγω των άθλιων συνθηκών διαβίωσής τους και της ιδιαίτερης αλληλεγγύης που είχαν αναπτύξει μεταξύ τους.

Η αυτενέργεια και η ανυπακοή των προσφύγων δεν εκδηλώθηκε μόνο μέσα από την αυθαίρετη δόμηση οικιών. Υπήρξαν πολλές περιπτώσεις όπου πρόσφυγες καταλάμβαναν εκτάσεις σε κτήματα μεγαλοϊδιοκτητών, αλλά και οικήματα της Ε.Α.Π. Για παράδειγμα ομάδα προσφύγων από την Αργυρούπολη του Πόντου, που είχαν εγκατασταθεί πρόχειρα στην Καλλιθέα, κατέλαβαν το φθινόπωρο του 1926 έκταση του κτήματος Γερουλάνου, από την οποία εκδιώχθηκαν μετά την επέμβαση της χωροφυλακής. Μετά από νέες προσπάθειες πέτυχαν την απαλλοτρίωση 300 στρεμμάτων, στην οποία έκταση εγκαταστάθηκαν είκοσι οικογένειες. Οι οικογένειες αυτές αποτέλεσαν τον πυρήνα του οικισμού από τον οποίο προέκυψε η σημερινή Αργυρούπολη.

Την επόμενη της μικρασιατικής καταστροφής η λύση του προβλήματος συνοψίζεται σε ένα κύριο συμπέρασμα: στην σταδιακή απορρόφηση του γεγονότος από τις υπάρχουσες δομές. Η κοινωνική τάξη των προσφύγων, που αρχικά βρισκόταν στο περιθώριο θα εισχωρούσε και θα απορροφούσε τα κατώτερα γηγενή κοινωνικά στρώματα. Όμως το προσφυγικό στοιχείο αυτή την κοινωνική διαστρωμάτωση την είχε ήδη εντός του και οι κοινωνικές τάξεις του απορροφήθηκαν από τις αντίστοιχες της ελληνικής κοινωνίας. Εξάλλου η αστική τάξη των μικρασιατών προσφύγων είχε ήδη στενές σχέσεις με τους ομολόγους της στην κυρίως Ελλάδα, λόγω των επιχειρήσεων και του εμπορίου μεταξύ τους. Συνεπώς οι μεταρρυθμίσεις που έγιναν δεν είχαν χαρακτήρα ανατρεπτικό, αλλά μάλλον συντηρητικό. Το προσωρινό των

κατοικιών με το βασικό άξονα να μην μεταρρυθμίσει το καθεστώς της ιδιοκτησίας το αποδεικνύει, γεγονός το οποίο μόνο ένα τολμηρό συνολικό πρόγραμμα κοινωνικής στέγασης θα μπορούσε να καταφέρει. Η προσφυγική κατοικία, μισητή και αγαπητή ταυτόχρονα από τους πρόσφυγες, ήταν καταδικασμένη ιστορικά να υποβαθμιστεί με τρόπο ανάλογο μέσω της κοινωνικής ανόδου του προσφυγικού πληθυσμού.

Το ελληνικό κράτος στο ζήτημα της στέγασης άσκησε πολιτική με έντονο του στοιχείο του φιλανθρωπικού πατερναλισμού, χωρίς όμως να θίξει την ταξική δομή της κοινωνίας. Μόνη εξαίρεση αποτελεί το γεγονός της αγροτικής μεταρρύθμισης δίνοντας την χαριστική βολή στη μεγάλη ιδιοκτησία των τσιφλικιών που υπήρχε από την απελευθέρωση του ελληνικού κράτους. Ωστόσο αυτό δεν επηρεάζει την μικρή σε αριθμό αστική τάξη της Ελλάδας, η οποία είχε βρει κεφάλαια εκτός της ιδιοκτησίας της γης. Το αντίθετο μάλιστα, αφού με την εξόντωση ενός βασικού ανταγωνιστή, της τάξης των μεγαλοκτηματιών, κυριαρχεί πλέον απόλυτα στην οικονομική σκηνή του τόπου. Εξάλλου στο σύνολό τους οι διαδικασίες απόκτησης κατοικίας την περίοδο 1925-65 (κατάτμηση γης, αυτοστέγαση) περιόρισαν σημαντικά τις κοινωνικά διαχωριστικές επιπτώσεις της αγοράς κατοικίας (Μαλούτας Θ.- Οικονόμου Δ., σελ.76).

3.4 ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΚΤΙΡΙΑ

Οι πρόσφυγες μετά την άφιξή τους στην ελληνική επικράτεια, εγκαθίστανται σε κάθε διαθέσιμο κτίριο που υπάρχει. Νέα σπίτια τους γίνονταν ναοί, σχολεία εργοστάσια, αποθήκες και θέατρα. Το κράτος άρχισε να περιεργάζεται ένα πρόγραμμα για την μόνιμη εγκατάσταση αυτών των πληθυσμών. Το έργο αυτό το 1925 το αναλαμβάνει η Ε.Α.Π. όντας επιφορτισμένη με ένα μέρος των αστικών συνοικισμών¹⁹, στους οποίους οι εργασίες οικοδόμησης είχαν ήδη ξεκινήσει από το 1922. Βασικά σημεία αρχικώς ήταν η ολοκλήρωση των υπαρχόντων συνοικισμών με έργα κοινής ωφέλειας και η ίδρυση νέων βιοτεχνιών και βιομηχανιών, με κύριους κλάδους της ταπητουργίας, της μεταξουργίας και της κλωστοϋφαντουργίας.

Η ελληνική κυβέρνηση εκχωρεί στην Ε.Α.Π. σε πρώτη φάση έως την 1^η Σεπτεμβρίου 1926 7.356.735 στρέμματα. Ανάμεσα στις αστικές περιοχές παραχωρούνται και οι 4 μεγάλοι προσφυγικοί συνοικισμοί της Αθήνας, όπου βρίσκονται ήδη εγκατεστημένοι πρόσφυγες από το Ταμείο Περιθάλψεως, με την Ε.Α.Π. να υπολογίζει την αξία των γεωτεμαχίων στις περιοχές.

---

¹⁹ Η Ε.Α.Π. ανέλαβε να συνεχίσει το κυβερνητικό έργο σε επτά συνοικισμούς, τέσσερις στη Αθήνα (Νέα Ιωνία, Κοκκινιά, Καισαριανή και Παγκράτι) και τρεις στην επαρχία(Βόλος, Έδεσσα, Ελευσίνα). Για τις υπόλοιπες εγκαταστάσεις προσφύγων στις πόλεις την ευθύνη την είχε απευθείας η πολιτεία. Παρότι είχε δημιουργηθεί το αστικό τμήμα της Ε.Α.Π. εντούτοις ποτέ δεν αποτέλεσε προτεραιότητα για αυτήν. Αντίθετα κύριο μέλημά της ήταν η δημιουργία αγροτικών οικισμών και η ενίσχυση της πρωτογενούς παραγωγής

Εικόνα 7: Δημοτικό Θέατρο Αθήνας το 1925

Πηγή: Μπελαβίλας Ν., Η στέγαση των προσφύγων, Αρχείο δημοσιευμένο στο mycourses.arch.ntua.gr

Τα οικόπεδα αποτελούν το αντικείμενο μιας ρευστοποίησης. Τα εδάφη αυτά αντιπροσώπευαν την ακίνητη περιουσία την οποία είχαν εγκαταλείψει οι πρόσφυγες στη Μικρά Ασία συνιστούν ένα κεφάλαιο προσφύγων, το οποίο τέθηκε στη διάθεση του κράτους, για να ισοσταθμίσει τις κρατικές φροντίδες για την αποκατάσταση. Σύμφωνα άλλωστε με τη Συνθήκη της Λωζάννης, η αποζημίωση των προσφύγων έπρεπε να είναι πλήρης και ανάλογη με τις εγκαταλειμμένες περιουσίες.

Μέσα από τη μεταβίβαση αυτή των οικοπέδων, γεννιέται η μορφή του πρόσφυγα-μικροϊδιοκτήτη, ο οποίος δεν θα αργήσει να αναπτύξει αυτό το αίσθημα της ανεξαρτησίας που δίνει σε όλους η αίσθηση της ιδιοκτησίας και πως θα μπορεί από αυτό το σημείο και έπειτα να ορίζει το μέλλον του.

Η κατοικία είναι συνέπεια της θέσης που κατέχει τα άτομα μέσα στην κοινωνία. Οι αστοί πρόσφυγες διακρίνονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: η πρώτη είναι αυτή που στεγαζόταν μέσω της ιδιωτικής κατοικίας εντός του ήδη υπάρχοντος πολεοδομικού συγκροτήματος και η δεύτερη αυτή που στεγάζεται από κρατικές υπηρεσίες ή αυτοστεγάζεται. Η πρώτη αποτελεί μια «προνομιούχο» τάξη εντός των προσφύγων, η οποία συνδέεται απόλυτα με τα συμφέροντα της αστικής τάξης στην Ελλάδα και δεν ακολουθεί πλέον την ιστορία των προσφυγικού στοιχείου του πληθυσμού στην Ελλάδα.

Οι πρώτες κατοικίες της Ε.Α.Π. περιλαμβάνουν από τη μια μεριά μονάδες με ένα και μοναδικό όροφο, για τέσσερις οικογένειες και από την άλλη μονάδες με δύο ορόφους για δύο οικογένειες. Στην πρώτη περίπτωση τα υλικά κατασκευής είναι ωμές πλίνθοι, λάσπη και άχυρο, ενώ στη δεύτερη είναι κανονική τοιχοποιία (οπτόπλινθοι).

Η οικοδομική δραστηριότητα της Ε.Α.Π. μέχρι το 1926 είχε αυτή την εικόνα στην ελληνική επικράτεια:

ΠΕΡΙΟΧΕΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ
Αθήνα -Πειραιάς	9.347
Κεντρική Ελλάδα & νησιά	1.518
Μακεδονία	1.426
Θράκη	4.409
Σύνολο	16.700

Πίνακας 5: Οικοδομική δραστηριότητα της Ε.Α.Π. 1923-1926

Πηγή: Γκιζελή Β. (1984), Κοινωνικοί μετασχηματισμοί και προέλευση της κοινωνικής κατοικίας στην Ελλάδα (1920-1930), Εκδόσεις Επικαιρότητα, Αθήνα
σελ.192

Η παρέμβαση του κράτους στον τομέα της στέγασης, είτε στην παραγωγή, είτε στην κατανάλωση κατοικίας καθορίζεται σε σχέση με τη βασική λειτουργία του κρατικού μηχανισμού, η οποία είναι η αναπαραγωγή του κυρίαρχου κοινωνικού συστήματος. Οι κατοικίες αυτές, σε πολλούς από τους συνοικισμούς που κατασκεύασε αρχικά το Ταμείο Περιθάλψεως, ήταν από υλικά ευτελή: ξύλινες σε πολλές περιπτώσεις ή από ωμές πλίνθους, με στέγη κεραμοσκεπή, εκτός των περιπτώσεων που η επικάλυψη γινόταν με λαμαρίνες ή σανίδες ξύλου. Η Ε.Α.Π. συνέχισε την κατασκευή κατοικιών στους συνοικισμούς αυτούς χρησιμοποιώντας βελτιωμένα υλικά, όπως πέτρες, τούβλα, τσιμέντο ή τσιμεντόλιθους για την τοιχοποιία και απαραίτητα για την επικάλυψη της στέγης, κεραμίδια. Πολλά από τα σπίτια σχεδιάστηκαν έτσι, ώστε να εξυπηρετούν τις ανάγκες για σηροτροφία ή κατασκευή χαλιών, ενώ για όσα από αυτά ήταν πάνω σε κεντρικούς δρόμους, προβλέπονταν καταστήματα στο ισόγειο.

Βασικά διαμορφώθηκαν τρεις τύποι προσφυγικών κατοικιών: 1) Δίδυμα μονώροφα ή διώροφα σπίτια για δυο οικογένειες το καθένα, με κήπο γύρω (Βύρωνας) σειρές σπιτιών ενός ή δυο ορόφων (Καισαριανή), 3) ελεύθερα σπίτια ενός ή δυο ορόφων για ευπορότερες οικογένειες (Νέα Φιλαδέλφεια). Συμπληρωματικά προς τους προαναφερόμενους τύπους αστικών κατοικιών, για τις αστικές προσφυγικές οικήσεις καταγράφονται και οι ακόλουθες ομάδες ή κατηγορίες: 4) Μικρές ελεύθερες μονώροφες κατοικίες (εφαρμοσμένες συχνά), 5) «Πρώιμα προκατασκευασμένα». Πρόκειται για ξύλινα συνήθως κτίσματα, με εισαγόμενα από τη Γερμανία, προκατασκευασμένα στοιχεία (ως επί το πλείστον στέγες, τοίχους ή και κουφώματα). Τα προκατασκευασμένα αυτά στοιχεία στην κατασκευή συνδυάζονταν με παραδοσιακή πλινθοδομή. Η λαϊκή ονομασία των κατοικιών, «Γερμανικά», αποδίδει και τη σχετική προέλευση εισαγωγής τους. Πρόκειται για συλλογικές κατοικίες σε στίχους, ισόγειες ή διώροφες αρχικά, φθηνής κατασκευής, οι οποίες στη συνέχεια δέχθηκαν πολλαπλές επεμβάσεις, συναρτημένες με την κοινωνική και οικονομική εξέλιξη της οικογένειας που στεγαζόταν σε κάθε μία από αυτές. Επίσης, ως μία άλλη

κατηγορία αναφέρεται τα 6) Κτίρια διαμερισμάτων: αυτά άρχισαν να χτίζονται στο τέλος της δεκαετίας του 1920 και κυρίως στη δεκαετία του 1930, συνήθως ως τετράωροφα χωρίς αναβατήρα, όπως για παράδειγμα στη Νίκαια του Πειραιά. Τα κτίρια αυτά κατασκευάζονταν σε περιοχές χωρίς καμία προηγούμενη διαμόρφωση.

Αναφέρονται και άλλες δύο κατηγορίες κατοικιών, οι οποίες αποτελούν ιδιαίτερη ομάδα και απεικονίζουν μια ειδικότερη μέριμνα της πολιτείας κατά περίπτωση. Πρόκειται για τα ακόλουθα: (α) τα «προγράμματα παροχής γης και υποδομών», τα οποία αναφέρονται στην υιοθέτηση πολιτικής παροχής οικοπέδου και της σχετικής υποδομής προς τις ευπορότερες οικογένειες προσφύγων (π.χ. στη Νέα Σμύρνη). Στην περίπτωση αυτή, η κατοικία χτιζόταν με ευθύνη του ιδιοκτήτη και συχνά χωρίς κρατική οικονομική ενίσχυση. Χαρακτηριστικό της κατηγορίας αυτής αποτελεί η διαφοροποίηση της αρχιτεκτονικής έκφρασης και τυπολογίας των κατοικιών, παρουσιάζοντας ποικιλία κατόψεων και όψεων αντίστοιχα -σε σχέση με τα ήδη ισχύοντα στις προηγούμενες κατηγορίες, εξαιτίας των τυποποιημένων σχεδίων των εργολάβων. Τέλος, ως ειδική ομάδα κατοικιών στο πλαίσιο της προαναφερόμενης έρευνας, αναφέρονται: (β) οι «τρώγλες», οι οποίες δημιουργήθηκαν στα μεγάλα αστικά κέντρα συνήθως, είτε κοντά στις οργανωμένες προσφυγικές περιοχές ή οπουδήποτε οι ενδιαφερόμενοι έβρισκαν διαθέσιμη γη.

Σε κάθε οικογένεια συνήθως αντιστοιχεί επιφάνεια 36 τετραγωνικών μέτρων, με δύο δωμάτια ίσου μεγέθους, από τα οποία το ένα χρησιμεύει και ως κουζίνα. Αυτές οι κατοικίες χτίστηκαν μεταξύ 1924-25. Σύμφωνα με τις εκθέσεις της Ε.Α.Π. οι τιμές για τον πρώτο τύπο ήταν 16.275 δραχμές και για τον δεύτερο 50.000 δραχμές.

Μεταξύ 1925-27 χτίζεται η δεύτερη σειρά οικοδομών. Τα υλικά είναι είτε μπετόν, είτε κανονική τοιχοποιία (οπτόπλινθοι ή αλλιώς τούβλα). Οι δύο κατηγορίες σε αυτή τη σειρά είναι είτε δύο κατοικίες στο ισόγειο, είτε επτά κατοικίες σε δύο ορόφους. Η τιμή στην πρώτη κατηγορία είναι 16.274 δραχμές, ενώ η δεύτερη είναι αρκετά ακριβότερη με τις τιμές να κυμαίνονται από 22.955 έως 53.848 δραχμές.

Στην τρίτη σειρά οικοδομών, μεταξύ 1927-30 τα υλικά κατασκευής είναι πλέον όλα κανονικής τοιχοποιίας, ισόγεια είτε για δύο οικογένειες, είτε για μία. Η αξία τους σε δραχμές είναι 37.000 για ισόγεια με δύο οικογένειες και 56.000 για ισόγειο κτίσμα με μία οικογένεια.

Διαφαίνεται σε αυτό το ιστορικό η τάση να διαφοροποιηθεί η κατοικία σε ξεχωριστές κατηγορίες και θέλει να απευθυνθεί σε ομάδες προσφύγων που μπορεί να υπήρχαν περιουσιακές διαφορές ανάμεσά τους, ακόμα και εντός των προσφύγων που στεγάστηκαν από τους δημόσιους φορείς. Επίσης διαφαίνεται μια μονιμότητα στις κατασκευές αυτές σε αντίθεση με ξύλινα παραπήγματα τα οποία είχε κατασκευάσει το Ταμείο, ακόμα και στη διάρκεια της πρώτης περιόδου κατοικιών της Ε.Α.Π.. Οι πρόσφυγες συμμετέχουν και αυτοί στις κατασκευές των σπιτιών η οποία έχει μια «γλυκόπικρη» γεύση: «γλυκιά» γιατί αποκτούν ένα σταθερότερο κατάλυμα και

ομαλοποιείται η κοινωνική τους ένταξη, «πικρή» γιατί η ελπίδα του γυρισμού απομακρύνεται όλο και περισσότερο.

Όπως το Ταμείο Περιθάλψεως, έτσι και η Ε.Α.Π. πιέζονται χρονικά από τις ανάγκες για κατοικία. Το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αγνοούνται να εφοδιαστούν οι προσφυγικοί οικισμοί με τις απαραίτητες υποδομές, πριν από την οικοδόμηση των κατοικιών. Η κατασκευή του δικτύου αποχέτευσης και νερού ήταν ανύπαρκτη, ενώ η βελτίωση του οδικού δικτύου θεωρήθηκε ασήμαντη. Έως τις αρχές του 1927 είχαν ξοδευτεί 266.000.000 δραχμές για την κατασκευή κατοικιών, ενώ μόλις 11.000.000 δραχμές είχαν σπαταληθεί για έργα υποδομής.

Ο νόμος περί σχεδίου πόλεων του 1923 πρόκειται για βήμα προόδου που πραγματοποιείται κάτω από την πίεση του προσφυγικού προβλήματος. Η προσφυγική κατοικία όμως απαλείφεται από την πολεοδομική και στεγαστική νομοθεσία. Η Ε.Α.Π. μάλιστα είχε απαλλαγεί από την υποχρέωση να υποβάλει στην Πολεοδομία Αθηνών τα σχέδια των μελετών της, διαδικασία υποχρεωτική για κάθε ιδιώτη κατασκευαστή ή δημόσιο οικοδομικό οργανισμό.

Από τον Απρίλιο του 1924 η Επιτροπή εγκαινιάζει ένα σύστημα εκμίσθωσης των κατοικιών, ενώ από τον Ιούλιο του 1925 εμφανίζονται οι πρώτες πωλήσεις κατοικιών. Τον Οκτώβριο, Νοέμβριο και Δεκέμβριο του 1925 πραγματοποιούνται στους τέσσερις μεγάλους προσφυγικούς συνοικισμούς της Αθήνας οι παρακάτω πωλήσεις:

Συνοικία	Αριθμός κατοικιών	Αξία σε δολάρια
Βύρωνας	49	5.345
Νέα Ιωνία	167	20.142
Καισαριανή	34	11.401
Κοκκινιά	370	33.016
Σύνολο	620	59.906

Πίνακας 6: Αριθμός πωλήσεων της Ε.Α.Π. (Τελευταίο τρίμηνο 1925)

Πηγή: Ενδέκατη Έκθεση της Ε.Α.Π. (Γκιζελή Β., σελ.254)

Επίσης σύμφωνα με τη δέκατη τέταρτη τριμηνιαία έκθεση της Ε.Α.Π. οι αθηναϊκές προσφυγικές οικογένειες στεγάστηκαν με τους ακόλουθους τρόπους:

Σε κατοικίες της Ε.Α.Π.	16.333 οικογένειες
Σε κατοικίες του Ταμείου Περιθάλψεως	9.340 οικογένειες
Με αυτοστέγαση	19.927 οικογένειες
Σε επιταγμένες κατοικίες	915 οικογένειες
Σε αποθήκες εργοστάσια, δημόσια κτίρια και σκηνές	1.115 οικογένειες
Σε αστικές κατοικίες που αγοράστηκαν ή νοικιάστηκαν με ίδια έσοδα	28.000 οικογένειες
Σύνολο	75.245 οικογένειες

Πίνακας 7: Κατανομή των προσφυγικών οικογενειών που εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα
Πηγή: Δέκατη Τρίτη Έκθεση της Ε.Α.Π. (Γκιζελή Β., σελ.255)

Μέσω των πωλήσεων των κατοικιών εντός των προσφύγων καλλιεργείται το αίσθημα του μικροϊδιοκτήτη, γεγονός επιθυμητό από την Ε.Α.Π., η οποία είχε ως στρατηγική επιλογή την άμβλυνση των κοινωνικών διαφορών και την διάχυση των προσφύγων από «περιθωριακό» στοιχείο, στα τμήματα και τις τάξεις της ελληνικής κοινωνίας. Στην αρχή οι δόσεις από τις πωλήσεις δεν καταβάλλονταν, γεγονός το οποίο ανησύχησε την Ε.Α.Π., η οποία ανέμενε από το κράτος και τη Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής να εγκαινιάσουν την πολιτική των αποζημιώσεων. Το κράτος θεωρεί ότι υπάρχει άμεση ανάγκη επίλυσης του ζητήματος μέχρι να ολοκληρωθεί το έργο των αποζημιώσεων, αποζημιώνοντας τους ενδιαφερόμενους με την έκδοση ομολογιακών τίτλων με κρατική εγγύηση και με κάλυψη τα ακίνητα ανταλλαγής που είχαν περιέλθει στο ελληνικό κράτος. Απαραίτητη προϋπόθεση για το σκοπό αυτό είναι τα ακίνητα να περιέλθουν στη διαχείριση μιας τράπεζας, η οποία θα τα ρευστοποιούσε και το αντίτιμο θα χρησιμοποιούταν για να εξαργυρώσει τους τίτλους που είχαν εκδοθεί. Το έργο αυτό ανέλαβε η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας. Η αποζημίωση που τελικά παίρνουν οι δικαιούχοι μετά τη συμφωνία της Άγκυρας το 1930 δεν είναι ίση με την αξία των εγκαταλειμμένων περιουσιών. Το γεγονός αποτέλεσε ρήξη στις σχέσεις του Βενιζέλου με τον προσφυγικό κόσμο και είναι μια από της κυριότερες αιτίες της εκλογικής του ήττας το Σεπτέμβριο του 1932. Επίσης πολλοί πρόσφυγες αδυνατούσαν αν πληρώσουν να αντίτιμα και αυτό είχε ως αποτέλεσμα την διεκδίκηση των οικιών τους από την Ε.Α.Π.. Η πολιτική της Εθνικής Τράπεζας ευνοεί την άνοδο των ευπόρων προσφύγων, συνδέοντας την απόκτηση κατοικίας με την οικονομική δυνατότητα του καθενός. Τα πολιτικά κόμματα εκμεταλλευόμενα την κατάσταση, με σκοπό την υπαρπαγή της προσφυγικής ψήφου, τους υπόσχονταν άρση των τόκων και των χρεών, καθώς και λύση για το ζήτημα των αποζημιώσεων.

Η κυβέρνηση καταφέρνει αυτή την περιουσία των μουσουλμάνων «ανταλλάξιμων», να τη διαχειριστεί ως αποζημίωση των προσφύγων. Σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λωζάννης, το ποσό της αποζημίωσης οφείλει να είναι ισοδύναμο με την ανταλλάξιμη

περιουσία. Οι αστοί και πιο ευκατάστατοι πρόσφυγες έλαβαν περισσότερη έκταση γης, γεγονός το οποίο συνέχισε τις ανισότητες και τις κοινωνικές διαφοροποιήσεις του παρελθόντος.

Η στάση της Επιτροπής είναι χαρακτηριστική από το ακόλουθο απόσπασμα, από τη 16^η έκθεση της, στη σελίδα 16

Η ανάγκη μιας εδαφικής επέκτασης των οικισμών της Αθήνας και του Πειραιά δεν έπαψε ποτέ να απασχολεί το Συμβούλιο. Οι καινούργιες εκτάσεις που διαθέτουμε κοντά στο Βύρωνα και στην Κοκκινιά, θα μας επιτρέψουν να παραχωρήσουμε οικοδομήσιμα οικοπέδα στους πλεονάζοντες κατοίκους αυτών των συνοικισμών, Το ίδιο ελπίζουμε να κάνουμε σύντομα και στην Καισαριανή και στην Ιωνία. Αλλά για να προσφέρουμε κάποια άνεση σε αυτό τον υπεράριθμο πληθυσμό, δεν αρκεί να του διαθέσουμε οικοπέδα. Πρέπει αυτά να οικοδομηθούν σε μεγάλη κλίμακα, δηλαδή πρέπει η πλειονότητα των προσφύγων να μπορέσει να ανταπεξέλθει με δικά της μέσα. Μας ενδιαφέρει, το επαναλαμβάνουμε, να δημιουργήσουμε χώρο στις οικογένειες που στεγάζονται μέσα σε αυτούς τους οικισμούς, και αυτό τόσο για να αμβλύνουμε τις ηθικές και υλικές ανάρμοστες καταστάσεις που δημιουργούνται από έναν επικίνδυνο συγχρωτισμό, όσο και για να κάνουμε δυνατή την πώληση των οικιών μας.

Η σύνταξη ενός συνολικού στεγαστικού προγράμματος για τις ανάλογες κοινωνικές ομάδες δεν πήρε συνολική μορφή στην Ελλάδα και ποτέ δεν ξέφυγε από τον προσφυγικό της χαρακτήρα. Αυτές οι κοινωνικές κατοικίες, οι οποίες έχουν ως χαρακτηριστικό τις πρωτοβουλίες της Εθνικής Τράπεζας και της Ε.Α.Π. είναι το προίμιο της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στο χτίσιμο των κατοικιών.

3.5 ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΑ ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

Την εποχή χαρακτηρίζει μια πληθώρα νομοθετικών ρυθμίσεων με βάση την πολεοδομία και το ζήτημα της κατοικίας ειδικότερα. Πριν το ερχομό των προσφύγων, το 1917, επί υπουργίας Αλέξανδρου Παπαναστασίου δημοσιεύεται ο νόμος 858, με βάση τον οποίο και ύψη των κτιρίων καθορίζονται πλέον με ειδικά διατάγματα, ενώ μέχρι τότε ο καθορισμός γινόταν αυθαίρετα. Το πρώτο διάταγμα «Περί υψών» εκδόθηκε δύο χρόνια αργότερα και όριζε ως επιτρεπόμενο ύψος τα 12/10 του πλάτους της οδού και μέγιστο τα 22 μέτρα. Τον Αύγουστο του 1922 άλλο διάταγμα όριζε ως ελάχιστο επιτρεπόμενο ύψος ορόφων στο κέντρο της πόλης τα 3 μέτρα και μέγιστο ύψος για την οικοδομή τα 22 μέτρα.

Τον Ιούλιο του 1923 δημοσιεύεται το Νομοθετικό Διάταγμα «Περί Σχεδίων Πόλεων, Κωμών και Συνοικισμών του Κράτους και Οικοδομής Αυτών». Εκπονούνται πολεοδομικά σχέδια σε όλη τη χώρα, τα οποία για πρώτη φορά στην ιστορία του τόπου προσδιορίζουν τους δρόμους τις πλατείες, τους δημόσιους χώρους, τις διαστάσεις των οικοπέδων. Επίσης αντιμετωπίζονται θέματα όπως ο προσδιορισμός της αρτιότητας των οικοπέδων εντός σχεδίου πόλεως, τα ελάχιστα και μέγιστα ύψη

των κτιρίων, ο επιτρεπόμενος αριθμός ορόφων και ο συντελεστής κάλυψης (Γκιζελή Β., σελ. 267).

Το κλίμα στις επενδύσεις χαρακτηρίζεται από το δίδυμο «εξασφάλιση στέγης-επένδυση», με πρόσχημα τη μεγάλη ζήτηση στέγης από το προσφυγικό στοιχείο. Οι ενέργειες αυτές οδηγούν στην ίδρυση των κηπουπόλεων του μεσοπολέμου, όπως το Ψυχικό, η Φιλοθέη, η Εκάλη ή για μεσαία στρώματα όπως η Ηλιούπολη και η Νέα Σμύρνη. Από το 1924 έως το 1930 ιδρύονται έξι ανώνυμες εταιρείες με αντικείμενο κηπουπόλεις στην περιφέρεια της Αθήνας (Καυκαλά Π., σελ.184). Αυτές οι ενέργειες όμως δεν ικανοποιούν απόλυτα το μεγάλο κεφάλαιο, το οποίο ζητούσε μια συνεχή, σε μεγάλη έκταση και με άμεση δυνατότητα απόδοσης των επενδύσεων. Αυτή ήταν τα αστικά ακίνητα στο επίσημο κέντρο και όχι σε κάθε μικρή κηπούπολη έξω από την πόλη, η οποία θα έπαιρνε αξία σε μακροπρόθεσμη βάση.

Τον Μάρτιο του 1927 ψηφίζεται το σημαντικότερα από τα διατάγματα της εποχής, το οποίο ισχύει ως τις μέρες μας, το «Περί της κατ' ορόφους ή διαμερίσματα ιδιοκτησίας», το οποίο συμπληρώνεται με το νόμο 3741 τον Ιανουάριο του 1929 «Περί ιδιοκτησίας κατ' ορόφους», η οποία είναι γνωστή σήμερα και ως οριζόντια ιδιοκτησία. Έως τότε η ιδιοκτησία δεν διαχωριζόταν με οριζόντιο τρόπο και δεν επιτρεπόταν η πώληση χωριστών κατοικιών στα προσφυγικά διώροφα. Ο νόμος, ο οποίος άνοιξε το δρόμο για τη δημιουργία πολυκατοικιών και του φαινομένου της αντιπαροχής, δημιουργήθηκε για τη διευκόλυνση της πολιτικής της Ε.Α.Π.. Η πολυκατοικία αποτέλεσε μια πολιτική απάντηση στο ζήτημα της κατοίκησης των προσφύγων και των κατώτερων οικονομικών τάξεων. Όμως οι πολεοδόμοι και οι αρχιτέκτονες της εποχής ήδη διαβλέπουν στην πολυκατοικία τη διαδοχή από το αστικό ακίνητο της περιόδου. Η πολυκατοικία κάνει τα παρθενικά της βήματα στον ελληνικό χώρο στην Αθήνα της δεκαετίας του 1930.

Επίσης τον Απρίλιο του 1929 νομοθετείται για πρώτη φορά ο Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός (Γ.Ο.Κ.). Η θέσπισή του είχε σημαντικό αντίκτυπο στον κατασκευαστικό τομέα και την ανάπτυξη των πόλεων. Προηγουμένως η προσφυγική κατοικία δεν είχε ανάλογο κανονισμό, με συνέπεια να δημιουργείται σύγχυση και εκμετάλλευση από κατασκευαστές των σπιτιών αυτών.

Η νομοθεσία προσπάθησε να βάλει τάξη στο χώρο των πόλεων, όμως σε γενικές γραμμές η προσπάθεια δεν στέφεται με επιτυχία. Η ιδιωτική δόμηση κυριαρχεί, με τα οικόπεδα και τις κατοικίες να εμπορευματοποιούνται. Το αποτέλεσμα ήταν η άναρχη δόμηση εκτός σχεδίου, χωρίς έργα υποδομής στις περιοχές και χωρίς οικοδομική άδεια, υπό την σιωπηλή ανοχή των αρχών. Η έκταση του πολεοδομικού συγκροτήματος της Αθήνας μεγαλώνει με ανεξέλεγκτο τρόπο. Επίσης οι πρόσφυγες, η ανάγκη των οποίων για στέγαση οδήγησε σε αυτά τα νομοθετήματα, τελικώς δεν απέκτησαν ούτε μπορούσαν να αποκτήσουν διαμέρισμα σε κάποια πολυκατοικία, όπως και οι Αθηναίοι των παραδοσιακών εργατικών συνοικιών (Μεταξουργείο, Γκάζι).

Οι νόμοι αυτοί θεωρούνται σταθμός στη σύγχρονη ελληνική ιστορία είναι στην πραγματικότητα μια εξέλιξη από την οποία πέρασαν οι μεγάλες πόλεις της

ηπειρωτικής Ευρώπης το 19^ο αιώνα (Βιέννη, Βερολίνο, Παρίσι, Πράγα). Στην Ελλάδα εφαρμόστηκε με χειρότερο τρόπο όχι επειδή οι πολεοδόμοι υπήρξαν ανίκανοι, αλλά επειδή οι οικονομικές κατευθύνσεις που είχαν ανάγκη τη συγκεκριμένη πολιτική δεν στόχευαν απλώς στην ικανοποίηση στεγαστικών αναγκών (όπως στην Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα), αλλά ήταν μια πολιτική των κεφαλαιούχων οι οποίοι επένδυσαν τα κεφάλαιά τους στα πλαίσια της εξάρτησης της Ελλάδας από προηγμένες βιομηχανικά χώρες, με το στεγαστικό να αποτελεί απλώς την πρόφαση. (Σαρηγιάννης Γ. (2005), σελ.2)

Οι νόμοι αυτοί αποτελούν σταθμό για τους εξής λόγους:

-Διότι δεν αφορούν απλώς μια πτυχή της πολεοδομικής πολιτικής, αλλά σχετίζονται με ένα γενικότερο οικονομικό πλαίσιο που επιβλήθηκε στην Ελλάδα από τις μεγάλες δυνάμεις και το οποίο ευνοούσε επενδύσεις σε μη παραγωγικούς τομείς όπως η οικοδομή, ουσιαστικά μη ανταγωνιστικές σε ξένα μεγάλα συμφέροντα (γεγονός που επαναλήφθηκε το 1952 με την «Εκθεση Βαρβαρέσου» και το 1998 με τις εκθέσεις Σπράου, αμφότεροι στελέχη της Διεθνούς Τράπεζας).

-Γιατί ικανοποιούσαν ταυτόχρονα της απαιτήσεις μιας μεγάλης επενδυτικής μερίδας της κορυφής της άρχουσας τάξης στην Ελλάδα, αλλά και τις παροικίες του εξωτερικού, κοινωνικές ομάδες που δεν μπορούσαν να επενδύουν πλέον σε βιομηχανική παραγωγή όπως τα προηγούμενα χρόνια.

-Και τέλος διότι δημιούργησαν ένα συγκεκριμένο τρόπο εκμετάλλευσης της αστικής γης και οικοδόμησης ο οποίος ήταν εκτός των ευρωπαϊκών προτύπων που τόσο πιστά ακολουθούσαν οι βενιζελικοί, αλλά πολύ κοντά σε μια ελληνική αστική τάξη που γρήγορα έπαιρνε το δρόμο της μη παραγωγικής δραστηριότητας και του χαρακτήρα μιας εξαρτημένης χώρας. Βασικές συνέπειες που ακολουθούν την πολιτική αυτή είναι η αποβιομηχάνιση και διάλυση του μικρού, αλλά ισχυρού βιομηχανικού δυναμικού που αναπτύχθηκε πριν αλλά και αμέσως μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, καθώς και η εδραίωση των επενδύσεων σε μη παραγωγικούς τομείς, όπως η ναυτιλία, το εμπόριο και η αστική γη.

3.6 ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ-ΚΥΡΙΟΤΗΤΑ ΑΚΙΝΗΤΩΝ

Το κράτος όπως ειπώθηκε παραχώρησε οικόπεδα για την αστική αποκατάσταση των προσφύγων. Το παραχωρητήριο δινόταν στον αρχηγό της οικογενείας και αφορούσε είτε ακάλυπτο οικόπεδο χωρίς κατοικία, είτε γεωτεμάχιο εντός του οποίου υπήρχε πρόχειρα χτισμένο κτίριο για την στέγαση του πληθυσμού. Ωστόσο, ο δικαιούχος δεν καθίστατο κύριος του ακινήτου, ούτε ήταν δυνατό αυτός, ή τρίτος να αποκτήσει την κυριότητα του ακινήτου με χρησικτησία, εάν δεν συνέβαιναν δύο πράγματα.

Πρώτον, θα έπρεπε οι δόσεις που το κράτος είχε ορίσει για την αποπληρωμή του τιμήματος του ακινήτου να έχουν στο σύνολό τους αποπληρωθεί. Δεύτερον, ήταν προαπαιτούμενο να έχει ανεγερθεί εντός του εν λόγω οικοπέδου πλήρης οικοδομή.

Πριν από την αποπληρωμή του τιμήματος και την ανέγερση της οικοδομής, το παραχωρηθέν οικόπεδο εξακολουθούσε να ανήκει στην κυριότητα και στη νομή του οργανισμού το οποίο είχε εκδώσει το προσωρινό παραχωρητήριο (δημόσιο ή Ε.Α.Π.) και απαγορευόταν η μεταβίβασή του σε τρίτους. Επειδή το παραχωρηθέν οικόπεδο, μαζί με την ανεγειρόμενη οικία, γινόταν αντικείμενο αποκλειστικής χρήσεως από την οικογένεια των προσφύγων, στους οποίους είχε παραχωρηθεί και επειδή το θεωρούσαν ως σπίτι τους επί πολλά έτη, ενώ διαρκούσε ακόμα η αποπληρωμή των δόσεων του τιμήματος, δημιουργήθηκε το θέμα εάν μετά την πάροδο είκοσι ετών η οικογένεια είχε αποκτήσει ούτως ή άλλως την κυριότητα του ακινήτου με χρησικτησία, ανεξαρτήτως του αν είχε αποπληρώσει το σύνολο του τιμήματος.

Χρησικτησία ακινήτου στην Ελλάδα σημαίνει δυνατότητα κτήσεως της κυριότητος ακινήτου χωρίς συμβολαιογραφικό έγγραφο, αλλά μόνο με την επί 20ετία (κατ' εξαίρεση και 10ετία) κατοχή του ακινήτου διάνοια κυρίου, δηλαδή με την πεποίθηση ότι εξουσιάζεις το ακίνητο ως περιουσία σου και όχι παράδειγμα ως ενοικιαστής αυτού. Πρέπει ωστόσο να υπογραμμισθεί ότι ο ισχυρισμός αυτός, ότι δηλαδή ένα ακίνητο που φέρεται ότι έχει αποκτηθεί κατά κυριότητα από μια οικογένεια προσφύγων με χρησικτησία δεν μπορεί να ευσταθήσει επειδή η οικογένεια δεν είχε αποπληρώσει τις δόσεις, πρέπει να προταθεί από εκείνον που έχει συμφέρον, να αποδείξει ότι η οικογένεια δεν απέκτησε την κυριότητα με χρησικτησία, στα δικαστήρια της ουσίας, δηλαδή είτε στο Ειρηνοδικείο, είτε στο Πρωτοδικείο, ή στο Εφετείο. Αν ο ισχυρισμός αυτός δεν προταθεί εγκαίρως και παραδεκτώς από την αρχή της δίκης, είναι πολύ πιθανό ο Άρειος Πάγος να μην τον δεχθεί, διότι θα προβάλλεται για πρώτη φορά στον Άρειο Πάγο, ενώ θα έπρεπε δικονομικώς να είχε προταθεί πρωτοδικώς. Ενώ δηλαδή στην υπόθεση αυτή είναι αναμφίβολο ότι ο νόμος ορίζει ότι δεν μπορεί κάποιος να αποκτήσει προσφυγικό ακίνητο με χρησικτησία αν δεν έχει πληρώσει όλες τις δόσεις του τιμήματος, τελικώς η απόφαση δικαιώνει εκείνους που ισχυρίστηκαν την χρησικτησία, απλώς και μόνο επειδή ο αντίδικός τους δεν προέβαλε τον ορθό ισχυρισμό από τα πρώτα στάδια της δίκης και η προβολή του το πρώτον ενώπιον του Αρείου Πάγου κρίθηκε ως απαράδεκτη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Η ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΗ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΙΩΝΙΑΣ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ (1922-1930)

4.1 ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΘΕΝΤΩΝ

Η περιοχή της Νέας Ιωνίας πριν την μικρασιατική καταστροφή ανήκε κυρίως σε τρεις ομάδες ιδιοκτητών: στο Ιερό Κοινό του Παναγίου Τάφου (εκκλησιαστική οργάνωση), σε Βαυαρούς κτηματίες από την εποχή του Όθωνα και στον μεγαλοκτηματία Βέικο. Η πλειοψηφία της έκτασης και αυτή που αποτέλεσε τον αρχικό οικισμό, στην περιοχή του κέντρου της Νέας Ιωνίας, ανήκε στο Ιερό του Παναγίου Τάφου και αποκαλούνταν τότε «Ποδαράδες»²⁰. Η έκταση ήταν λοφώδης, με πολλά βράχια, άγονη, ακαλλιέργητη και ακατοίκητη. Όταν επιλέχθηκε η Νέα Ιωνία ως τόπος εγκατάστασης των προσφύγων χαρακτηριστικό είναι πως στην περιοχή δεν υπήρχε γηγενής πληθυσμός, εκτός από μεμονωμένες καλύβες κτηνοτρόφων. Οι πιο κοντινοί οικισμοί τότε βρίσκονταν στα Πατήσια στα νότια και στο νέο Ηράκλειο²¹ στα βόρεια. Η επιλογή της εγκατάστασης του προσφυγικού πληθυσμού στη Νέα Ιωνία δεν έγινε μόνο για λόγους τοποθεσίας της περιοχής, όπως αυτοί έχουν αναφερθεί παραπάνω, αλλά και λόγω της μη γειτνίασης με τον γηγενή πληθυσμό για την αποφυγή συγκρούσεων. Οι πρώτοι κάτοικοι λόγω κοινής καταγωγής, ταξικής συνείδησης (στην συντριπτική πλειοψηφία εργάτες στα τοπικά εργοστάσια), αλλά και λόγω πολιτικών πεποιθήσεων (η Νέα Ιωνία στις βουλευτικές εκλογές του 1928 δίνει το 98% των ψήφων της στους Φιλελεύθερους του Ελευθέριου Βενιζέλου), δημιουργούν μια συμπαγή κοινότητα με κοινά συμφέροντα. Άλλωστε το 1928 η σύνθεση του πληθυσμού της Νέας Ιωνίας και της Καλογρέζας είναι καθαρά προσφυγική (96,9%).

Η ίδρυση του οικισμού αναγγέλλεται στις 12 Απριλίου 1923 ως εξής «Από της προσεχούς εβδομάδας, αρχίζουν αι εργασίαι ανεγέρσεως μονίμου προσφυγικού συνοικισμού παρά την θέσιν Ποδαράδες. Εις τον συνοικισμόν τούτον, πρόκειται να εγκατασταθούν 500 περίπου οικογένειαι προσφύγων ταπητουργών ούτως ώστε να καταστή δυνατόν εντός ολίγου χρονικού διαστήματος να μεταβληθή ούτως εις κέντρον ταπητουργίας.»

---

²⁰ Για την ονομασία Ποδαράδες υπάρχουν πολλές εκδοχές. Η επικρατέστερη είναι πως το όνομα προέρχεται από τη βυζαντινή αρχοντική οικογένεια των Ποδαράδων, η οποία είχε στην κατοχή της μεγάλες εκτάσεις την περιοχή εκείνη την περίοδο.

²¹ Το νέο Ηράκλειο κατά την περίοδο τη βασιλείας του Όθωνα (1833-1862) υπήρξε οικισμός στον οποίο κατοικούσαν οι Βαυαροί στρατιωτικοί.

Χάρτης 5: Η Αττική στα τέλη του 19ου αιώνα. Ο χάρτης έχει την ονομασία «Κηφισιά»
 Πηγή: Κορρές Μ. (2008), Εκτέλεση, περιεχόμενο και αξία των χαρτών της Αττικής του Κάουπερτ,
 Εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα

Χάρτης 6: Συνοικίες του δήμου Νέας Ιωνίας
Υπόβαθρο: Μελέτη Ανάπτυξης Μετρό

Ωστόσο ημέρα ίδρυσης της Νέας Ιωνίας θεωρείται η 27^η Ιουνίου 1923. Αυτήν την ημερομηνία πραγματοποιούνται τα εγκαίνια του προσφυγικού οικισμού από το Νικόλαο Πλαστήρα. Οι πρώτοι κάτοικοι καταγόταν κυρίως από τη Σπάρτη (περιοχή Πισιδίας) της Μικράς Ασίας, οι οποίοι επονομάζονταν και Σπαρταλήδες. Το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων αγοράζει την έκταση από το Ιερό του Πανάγιου Τάφου τον Αύγουστο του 1923. Πριν φτάσουν οι μικρασιάτες στην περιοχή αυτή, ονομαζόταν «Ποδαράδες» ενώ μετά την άφιξή τους πήρε το όνομα Νέα Πισιδία. Το όνομα όμως δεν επικράτησε καθώς στην περιοχή ήρθαν κάτοικοι και από άλλες περιοχές του ιστορικού χώρου της Ιωνίας. Έτσι καθιερώθηκε η ονομασία Νέα Ιωνία.

Η παράμετρος του τόπου προέλευσης υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική όσον αφορά την εγκατάσταση των προσφύγων. Πόλεις ολόκληρες και χωριά της Μικράς Ασίας «μεταφυτεύτηκαν» με όλο τον πληθυσμό τους στην Ελλάδα, είτε στον αστικό, είτε στον αγροτικό χώρο. Οι συμπατριώτες ανταπεξέρχονται καλύτερα σε αυτό τον πανικό της φυγής και τις δυσκολίες της πρώτης εγκατάστασης, αν είναι όλοι μαζί, δίπλα ο ένας στον άλλο.

Εικόνα 8: Οικοδομικές εργασίες στην περιοχή της Σαφράμπολης 1923-24
Πηγή: Αρχείο Ένωσης Σπάρτης Μικράς Ασίας

Οι Σπαρταλήδες, οι Σμυρνιοί και οι Κωνσταντινουπολίτες, εγκαθίστανται στην περιοχή της πρώτης απαλλοτρίωσης. Δημιουργούνται όμως και γειτονιές περίξ του οικισμού, τότε εκτός σχεδίου με πρόχειρα παραπήγματα. Σε αυτά εγκαθίστανται πρόσφυγες από άλλα μέρη της Μικράς Ασίας, όπως από τη Σαφράμπολη και την Ινέμπολη του Εύξεινου Πόντου. Αυτές οι συνοικίες σε κάποιες περιπτώσεις παίρνουν τα ονόματα των χωριών αυτών (η Ινέμπολη μετονομάζεται αργότερα σε Πευκάκια λόγω των πεύκων που υπήρχαν τότε στο δασώδη λόφο στα νότια του αρχικού οικισμού της Νέας Ιωνίας).

Εντός των ορίων της πρώτης απαλλοτρίωσης δημιουργούνται δύο χωρικές «ζώνες»: μια οικιστική (με κέντρο κυρίως την οδό Ελ. Βενιζέλου) και μια βιομηχανική (στην περιοχή της Ελευθερούπολης). Στο σημείο που διαχωρίζονται αυτές οι δύο συνοικίες μάλιστα, είχε ήδη χαραχθεί σιδηροδρομική γραμμή, ενισχύοντας από μια άποψη τον ταξικό διαχωρισμό που προϋπήρχε. Αν και οι κάτοικοι του κέντρου δεν θεωρούνται ευκατάστατοι, εντούτοις είναι σε καλύτερη μοίρα από αυτούς που διέμεναν στην Ελευθερούπολη. Στην οικιστική περιοχή υπήρχαν μεγαλύτερες ιδιοκτησίες με κτίρια κατασκευασμένα από καλύτερα υλικά. Σε πολλές περιπτώσεις λειτούργησε εδώ και η αυτοστέγαση πιο εύπορων οικονομικά προσφύγων. Στην περιοχή της λεωφόρου Ηρακλείου δημιουργούνται και τα πρώτα καταστήματα, ενώ αντιθέτως στη βιομηχανική περιοχή της Ελευθερούπολης δημιουργήθηκαν τα βιομηχανικά

οικόπεδα, με όρους που θα αναλυθούν παρακάτω, καθώς και οι κατοικίες των εργατών των εργοστασίων.

Η Νέα Ιωνία θεωρείται προνομιούχος έναντι άλλων προσφυγικών συνοικισμών του λεκανοπεδίου από πλευράς νερού. Με τη βοήθεια ενός φράγματος και ενός δικτύου αγωγών το νερό συγκεντρώνεται στο υψηλότερο σημείο της περιοχής και από εκεί διανέμεται στους κεντρικούς δρόμους του οικισμού. Η αφθονία αυτή επιτρέπει την εγκατάσταση σημαντικών βιομηχανιών, για τις οποίες η ύπαρξη νερού ήταν αναγκαίος παράγοντας.

Οι κάτοικοι της περιοχής στην γενέτειρα τους ασχολούνταν κυρίως με το εμπόριο και τη βιομηχανία με ειδικότητα στους κλάδους της κλωστοϋφαντουργίας και της ταπητουργίας. Επίσης ιδρύθηκαν εργοστάσια ηλεκτροπαραγωγής, βαμβακουργίας και μεταξουργίας. Ο προσφυγικός οικισμός σταδιακά μετατράπηκε σε βιομηχανική πόλη. Έτσι η περιοχή έγινε γρήγορα βιομηχανικό κέντρο, προσελκύοντας εργάτες και από άλλα μέρη της Ελλάδας.

Αν εξεταστεί η επαγγελματική σύνθεση του πληθυσμού της Μικράς Ασίας πριν από την καταστροφή διαπιστώνεται πως στο σύνολο τους, οι Έλληνες εντός της τουρκικής επικράτειας είχαν σημαντικό μερίδιο κεφαλαίων στον τομέα του εμπορίου καθώς και τον πιστωτικό τομέα. Η κύρια τους απασχόληση δεν ήταν τόσο ο πρωτογενής τομέας της οικονομίας (γεωργία), όσο ο δευτερογενής (βιομηχανία και μεταποίηση) και ο τριτογενής (εμπόριο).

Μια έρευνα του Εμπορικού Επιμελητηρίου Σμύρνης (Ψυρούκης Ν., σελ.98) ανάμεσα σε 3.315 εργοστάσια εγκατεστημένα στην Σμύρνη, (σε αυτά δεν υπολογίζονται 15 που ανήκαν σε ξένους) αναδεικνύει ότι το 73% αυτών ανήκαν σε Έλληνες, το 26% σε Τούρκους και το 1% σε Αρμένιους και Ισραηλίτες. Επίσης σε σύνολο 1.230 υπαλλήλων το 88,5% είναι Έλληνες, το 8,5% Τούρκοι και το 3% άλλοι. Σε σύνολο 20684 εργατών οι Έλληνες αποτελούσαν το 82% αυτών, το 16% ήταν Τούρκοι και το 2% διάφοροι. Παρατηρείται συνεπώς μια υπεροχή των Ελλήνων, ως ιδιοκτητών κεφαλαίου, αλλά και ως εργατικού δυναμικού. Το επίπεδο του βιομηχανικού εξοπλισμού αυτή την εποχή στην Οθωμανική Αυτοκρατορία θεωρείται κακό και μη εξοπλισμένο. Το 1915 το 76% των εργοστασίων κινούνταν με ατμό και μόλις το 6,3 % με ηλεκτρισμό.

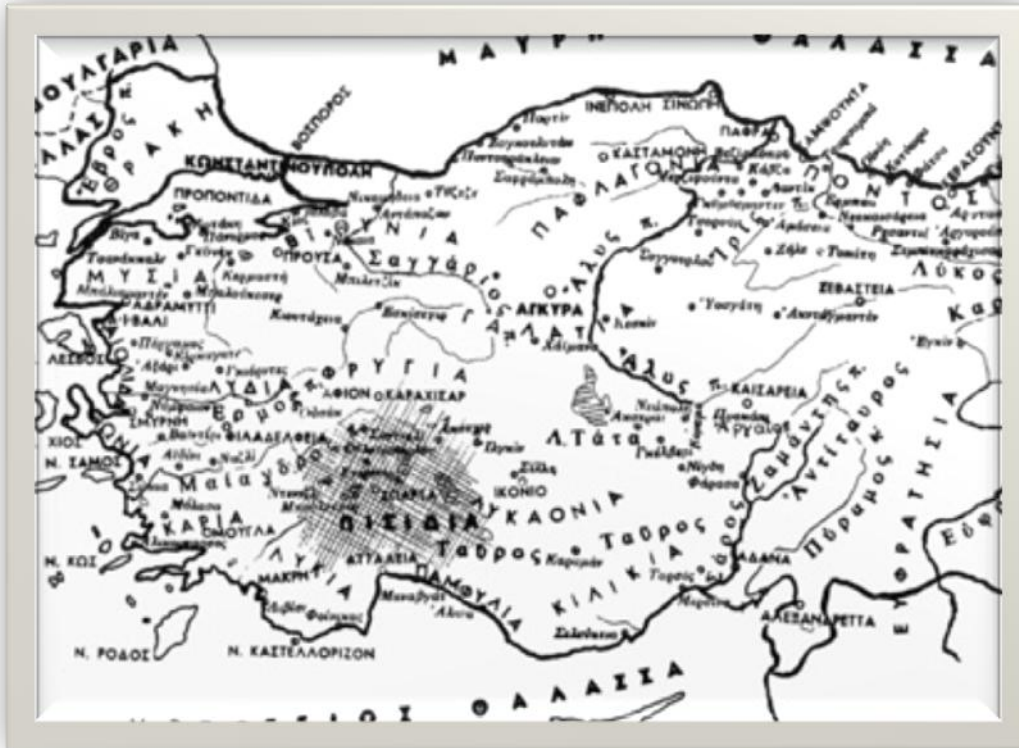
Οι πρώτοι κάτοικοι κατάγονταν κυρίως από τη Σπάρτη Μικράς Ασίας. Στη Σπάρτη ανθούσε η γεωργία, η ροδοκαλλιέργεια (χαρακτηριστικό είναι πως η τουρκική Isparta είναι γνωστή σήμερα ως η πόλη των ρόδων), η βιοτεχνία και η κτηνοτροφία, καθώς και η βυρσοδεψία (με την οποία ασχολούνταν κυρίως Τούρκοι κάτοικοι). Η περιοχή αυτή ήταν διάσημη για τα ταπητουργεία και τα κλωστοϋφαντουργεία της και οι πρώτοι κάτοικοι είχαν γνώσεις σε αυτό τον τομέα. Τα χαλιά της Σπάρτης εξάγονταν και σε χώρες του δυτικού κόσμου, όπου ήταν γνωστά με το χαρακτηριστικό όνομα Σπάρτα-Χαλήσι (Πεσματζόγλου Π. σελ.472-473). Γενικότερα σε όλη τη Μικρά Ασία οι επιχειρήσεις χαλιών ανήκαν κατά 90% σε Έλληνες και κατά 2% μόνο σε Τούρκους. Στη Σπάρτη ο Π. Γρηγοριάδης και οι αδερφοί Δαμιανός και Ιορδάνης Στύλογλου

ίδρυσαν την πρώτη συστηματική παρασκευή χαλιών. Σε ολόκληρη την επαρχία Πισιδίας υπήρχαν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα 500 αργαλειοί με 2.000 περίπου γυναίκες υφάντρες. (Βογιατζόγλου Β., σελ.125)

Η Ν. Ιωνία ορίστηκε επίσημα από την Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (Ε.Α.Π.) ως κέντρο για την ανάπτυξη του κλάδου της ταπητουργίας σε βιομηχανικό επίπεδο, με στόχο την επαγγελματική αποκατάσταση των προσφύγων. Οι δύο κύριες συνιστώσες προς αυτή την κατεύθυνση ήταν οι γνώσεις των προσφύγων στον τομέα της ταπητουργίας και η γειννίαση της περιοχής με τον ποταμό Ποδονίφτη. Ο ποταμός παίζει σημαντικό ρόλο για το επάγγελμα του ταπητουργού, αφού το σημαντικότερο στάδιο στην παρασκευή του χαλιού είναι το τελευταίο, στο οποίο το χαλί πλένεται με καυστική σόδα και άφθονο νερό, έτσι ώστε να δώσει ζωντάνια στα χρώματα και να αναδείξει τα σχέδια.

Στη Σπάρτη υπήρχαν 820 αργαλειοί με 3.100 υφαντές. Από τα αρχεία του πρωθυπουργικού γραφείου της Τουρκίας, που δημοσιεύτηκαν το 1968, προκύπτει ότι μεταξύ 1895 – 1900 η Σπάρτη θεωρούνταν ως το ταχύτερα αναπτυσσόμενο ταπητουργικό κέντρο της Τουρκίας. Σύμφωνα με στοιχεία της Ένωσης Σπάρτης-Μικράς-Ασίας στη Σπάρτη υπήρχε και παράρτημα της μεγάλης αγγλικής εταιρείας Oriental Carpets, όπου εργάζονταν πολλοί Έλληνες. Χαρακτηριστικό είναι πως στη Νέα Ιωνία εργάζονταν στα εργοστάσια 1.223 εργάτες, περισσότεροι από όσους στον υπόλοιπο δήμο της Αθήνας, όπου εργαζόντουσαν 1.046 εργάτες (η Νέα Ιωνία διοικητικά αποτελούσε τότε τμήμα του δήμου Αθηναίων).

Οι πρόσφυγες της Νέας Ιωνίας είναι στερημένοι από μεγάλο μέρος του ενεργού πληθυσμού τους. Το 1926 στη Νέα Ιωνία υπήρχαν 3.031 αγόρια και 3.039 κορίτσια (κάτω των 16 ετών), ενώ ταυτόχρονα ο πληθυσμός αριθμούσε 4.030 άντρες και 6.360 γυναίκες. Οι πρόσφυγες πέφτουν σε ακόμα πιο μειονεκτική θέση όσον αφορά τη γενική συνείδηση των ατόμων, που τους έβλεπαν απλώς ως ένα ενοχλητικό φορτίο. Οι προσφυγικές οικογένειες σε μεγάλο βαθμό είχαν την εικόνα μιας μητέρας και των ορφανών από πατέρα παιδιών.

Χάρτης 7: Η θέση της Πισιδίας στη Μικρά Ασία
 Πηγή: Αρχείο Ένωσης Σπάρτης Μικράς Ασίας

Πρέπει να σημειωθεί ότι οι περισσότεροι από τους πρόσφυγες που απασχολήθηκαν στα μεγάλα εργοστάσια ήταν γυναίκες, οι οποίες είχαν την τεχνογνωσία κατασκευής κλωστοϋφαντουργία. Οι άντρες απασχολούνταν κυρίως με οικοδομικές εργασίες τα πρώτα χρόνια, με το χτίσιμο της νέας πόλης. Με τον ερχομό των προσφύγων πραγματοποιήθηκε η μεγάλη είσοδος των γυναικών στον εργασιακό τομέα. Οι γυναίκες-εργάτριες ως καινούργιο εργατικό δυναμικό απασχολήθηκαν σε μεγάλες εργοστασιακές μονάδες και σε εξαγωγικές βιομηχανίες της Αθήνας, του Βόλου, της Θεσσαλονίκης και της Θράκης. Ειδικά στην υφαντουργία και στην ταπητουργία οι γυναίκες ήταν έμπειρες και ειδικευμένες, δούλευαν όμως με χαμηλότερο ημερομίσθιο σε σχέση με τους άνδρες και δεν προστατεύονταν τα δικαιώματά τους από την νομοθεσία, παρόλο που σε ορισμένες βιομηχανίες δεν υπήρχαν καθόλου άνδρες. Στον τομέα της ταπητουργίας απασχολούνταν και πολλά παιδιά, κυρίως ηλικίας 7 και 8 ετών. Αρκετές εργαζόμενες γυναίκες ήταν χήρες που είχαν αναλάβει την φροντίδα των οικογενειών τους προσπαθώντας να αναπληρώσουν την έλλειψη του πατέρα. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Κοινωνίας των Εθνών το 1930 οι γυναίκες αποτελούσαν το 83% των εργατών στην κλωστοϋφαντουργία, το 72% στην καπνοβιομηχανία, το 71% στην βιομηχανία ετοιμών ενδυμάτων και το 38% στην χαρτοβιομηχανία της πρωτεύουσας (Λιάκος Α., σελ.46). 11.000 εργάτριες πανελληνίως απασχολούνται στην ταπητουργία, η οποία διαθέτει 5.600 αργαλειούς και έχει παραγωγή πάνω από 2.500.000 τετραγωνικά μέτρα υφαντών. Δεν πρέπει να παραλείψουμε ότι αρκετές γυναίκες εργαζόνταν ως καθαρίστριες ή πλύστρες, είτε απασχολούνταν στις μικρές

βιοτεχνίες που αναπτύχθηκαν από τους ίδιους τους πρόσφυγες. Τα ελληνικά χαλιά απορροφήθηκαν αμέσως από την αγορά της Νέας Υόρκης, εκεί έφτανε το 70 % της παραγωγής. Ζήτηση συνέχισε να υπάρχει μέχρι το 1929 οπότε και σταμάτησε λόγω της οικονομικής κρίσης.

Το παγκόσμιο οικονομικό κραχ του 1929 έχει μεγάλες επιπτώσεις στον τομέα της ταπητουργίας, ο οποίος από την δεκαετία του 1930 και έπειτα αρχίζει να παρακμάζει. Η απασχόληση του πληθυσμού της Νέας Ιωνίας στρέφεται προς την κλωστοϋφαντουργία, έπειτα από τη δημιουργία και των ανάλογων εργοστασίων στην περιοχή (ή δημιουργίας τμημάτων κλωστοϋφαντουργίας εντός των ήδη υπαρχόντων εργοστασίων). Το 1930 οι γυναίκες αποτελούσαν το 83% των εργαζομένων στην κλωστοϋφαντουργία. Η εργασία πραγματοποιούταν από ειδικευμένες εργάτριες και η αμοιβή τους ήταν το μισό από ότι αυτή των αντρών. Επίσης η γυναικεία, όπως και η παιδική εργασία δεν προστατευόταν από τη νομοθεσία. Η τιμή που καταβαλλόταν για 1.000 κόμπους, αντιστοιχούσε ανάλογα την επιχείρηση σε 2-3 δρχ. Στην πράξη αυτοί οι μισθοί μεταφράζονταν σε μισή φρατζόλα ψωμί την ημέρα ανά άτομο, λίγες ελιές και ελαιόλαδο και περιστασιακά ελάχιστο κρέας ή ψάρι (Morgenthau, H., σελ. 348).

Η στρωματοποίηση του προσφυγικού πληθυσμού στον ελλαδικό χώρο αποτέλεσε σε ένα βαθμό αντανάκλαση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης του ελληνικού πληθυσμού στη Μικρά Ασία. Η ελληνική αστική τάξη της Μικράς Ασίας αποτελούταν ως επί το πλείστον από εμπόρους, οι οποίοι όμως δεν κατείχαν τα μέσα παραγωγής, αλλά βρισκόταν υπό την τουρκική κυριαρχία. Ο υπόλοιπος ελληνικός πληθυσμός αποτελούταν από μικροβιοτέχνες, εργάτες και αγρότες. Η πολιτική της Ε.Α.Π., του Ταμείου Περιθάλψεως Προσφύγων αλλά και των ελληνικών κυβερνήσεων αποσκοπούσε στη διατήρηση αυτού του ταξικού διαχωρισμού. Η παραχώρηση των ακινήτων με τη μορφή δανείου, είτε μέσω ενοικίασης δίνει τη δυνατότητα μόνο στους πιο εύπορους να τα αποπληρώσουν σε σύντομο χρονικό διάστημα. Οι υπόλοιποι ζουν αρχικώς σε δημόσια κτίρια και παραπήγματα, πριν αρχίσουν να αυτοστεγάζονται. Ωστόσο ένα μέρος των προσφύγων που ανήκαν σε ανώτερα κοινωνικά στρώματα δεν κατάφερε να διατηρήσει την ίδια κοινωνική θέση που κατείχε προ του 1922. Αυτά τα προσφυγικά στρώματα σταδιακά μπήκαν στους κόλπους της εργατικής τάξης.

Το Συμβούλιο της Ε.Α.Π. αποφασίζει να διαθέσει ποσό 100.000 λιρών Αγγλίας για την ενίσχυση του κλάδου της Ταπητουργίας. Τον Μάιο του 1929 ιδρύεται Αυτόνομος Οργανισμός Ελληνικής Ταπητουργίας. Ο οργανισμός στην κρίση του 1929 παίρνει μέτρα μείωσης του κόστους των πρώτων υλών και αναλαμβάνει εκστρατεία διαφήμισης της ελληνικής ταπητουργίας, με συμμετοχή σε διεθνείς εκθέσεις καθώς και στην Δ.Ε.Θ..

Ο προσφυγικός πληθυσμός με την εγκατάσταση του δέχεται ένα είδος κοινωνικού ρατσισμού από τους γηγενείς, με έντονο το φαινόμενο της ξενοφοβίας. Η εχθρότητα από τους παλαιούς κατοίκους υφίσταται τόσο λόγω πολιτικής αντιπαλότητας (οι πρόσφυγες ήταν στην συντριπτική πλειοψηφία τους βενιζελικοί), όσο κυρίως δυσαρέσκειας λόγω της κοινωνικής πολιτικής της κυβέρνησης. Ο εξαναγκασμός

παραχώρησης κατοικιών προς στέγαση και γαιών για καλλιέργεια θίγει τα συμφέροντα των μεγαλοκτηματιών και των τσιφλικάδων, οι οποίοι αναγκάζονται να παραχωρήσουν την ιδιοκτησία γης που κατείχαν. Επιπρόσθετο πρόβλημα υπήρξε η προσφορά από την πολυπληθή μάζα των προσφύγων φθηνής εργασίας έναντι των γηγενών.

Η εφημερίδα Εστία της 10-12-1923 περιγράφει το ρατσισμό των γηγενών έναντι των προσφύγων στη Νέα Ιωνία ως εξής: «Οι διαδηλωταί των Μεσογείων επιστρέφοντες σιδηροδρομικώς εις τα ίδια επέρασαν και από τον προσφυγικό οικισμό των Ποδαράδων. Και όπως ήτο επόμενον εξετάλεσαν και το τελευταίο μέρος του «πατριωτικού» των προγράμματος. Επρόβαλον, δηλαδή από τα παράθυρα του τραίνου και ήρχισαν να μουτζώνουν τους συγκεντρωμένους προ του συνοικισμού των πρόσφυγας».

Έτος	Κόμμα	Νέα Ιωνία	Περιοχή Πρωτεύουσας	Σύνολο Χώρας
1926	Βενιζελικοί	93,7	53,8	46,6
	Αντιβενιζελικοί	1,8	41,8	41,7
	Κ.Κ.Ε.	1,9	3,8	4,4
1928	Βενιζελικοί	98,1	63,7	63,5
	Αντιβενιζελικοί	1,2	33,3	33,0
	Κ.Κ.Ε.	0,5	2,2	2,4
1932	Βενιζελικοί	86,3	54,5	52,7
	Αντιβενιζελικοί	6,8	38,2	35,4
	Κ.Κ.Ε.	6,1	6,5	5,0
1933	Βενιζελικοί	76,0	46,1	45,1
	Αντιβενιζελικοί	11,3	44,3	45,9
	Κ.Κ.Ε.	12,4	9,0	6,1
1936	Βενιζελικοί	83,0	48,4	44,3
	Αντιβενιζελικοί	8,5	40,9	47,8
	Κ.Κ.Ε.	7,6	7,5	5,9

Πίνακας 8: Διακυμάνσεις της ψήφου στη Νέα Ιωνία, στην Αττική και στο σύνολο της χώρας την περίοδο 1926-1933

Πηγή: Καραβάς Π. Η προσφυγική ψήφος στο πολεοδομικό συγκρότημα της Αθήνας την περίοδο του μεσοπολέμου, σελ.153

Το 1930 κλείνει η πρώτη φάση του προσφυγικού προβλήματος. Τα οξύτατα βιοποριστικά, κοινωνικά προβλήματα της πρώτης δεκαετίας φαίνεται πως αμβλύνονται, Ο προσφυγικός κόσμος, σε καλύτερη κατάσταση πλέον έχει τη δυνατότητα να αξιοποιήσει παραγωγικότερα τις δυνάμεις του και να τις αναδείξει σε όλους τους παραγωγικούς τομείς της οικονομικής ζωής του τόπου. Το θαύμα στην ανάπτυξη έγινε όμως στον κλάδο της βιομηχανίας. Οι βιομηχανικές και βιοτεχνικές επιχειρήσεις το 1930 έχουν διπλασιαστεί σε σχέση με το 1920, οι εργαζόμενοι αυξάνονται κατά 175% και η αξία της βιομηχανικής παραγωγής επταπλασιάστηκε. Σε αυτό παίζει ρόλο και η αναδιάρθρωση και αναμόρφωση συγκεκριμένων

βιομηχανικών κλάδων, όπως της ταπητουργίας, της μεταξουργίας και της κλωστοϋφαντουργίας.

Σύμφωνα με το ΦΕΚ 383Α/2.12.1925 ιδρύεται Εθνικό Συμβούλιο Ταπητουργίας στο τμήμα του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας. Σκοπός του Συμβουλίου ήταν η μελέτη των αναγκών της εγχώριας ταπητουργίας, η υπόδειξη των μέσων για την ανάπτυξή της.

Στον κλάδο της ταπητουργίας εργάζονταν στη Νέα Ιωνία το 1927 1.223 εργάτες και εργάτριες, στην Αθήνα 1.046, στον Πειραιά 3.379, το σύνολο δηλαδή 5.648 άτομα. Από αυτά μόνο 201 ήταν άντρες και οι 5.447 ήταν γυναίκες. Όλοι οι εργαζόμενοι ήταν πρόσφυγες εκτός από 698 γυναίκες αρμενικής καταγωγής. Η ηλικία των εργαζόμενων γυναικών είχε ως εξής: 921(το 17%) ήταν από 10-14 ετών, 1796 (το 33%) ήταν από 14-18 ετών και οι 2730 (το 50%) ήταν ηλικίας 18-50 ετών. Από τις γυναίκες αυτές 1247, το 23% ήταν χήρες. Μια καλή τεχνίτρια για δεκάωρη εργασία (η βάρδια εκείνη την εποχή) παρήγαγε 16.000-19.000 κόμβους και η αμοιβή της ήταν 40-45 δραχμές. Οι μοδίστρες πληρώνονταν 25-40 δραχμές. Οι γυναίκες για το τύλιγμα του μαλλιού αμείβονταν με 12-15 δραχμές την ημέρα. Όσον αφορά τους σχεδιαστές χαλιών (98 άντρες και 99 γυναίκες) οι άντρες αμείβονταν 1.500-3.000 δραχμές το μήνα και οι γυναίκες μόλις με 300-1.500 δραχμές το μήνα (Μαΐστρου Ε. - Βογιατζόγλου Ο. - Καραθανάση Ε. - Καλιοτζίδου Μ., τεύχος 3 σελ.31).

Ουσιαστικά και συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε πως στην πρώτη αυτή ιστορική περίοδο οι ιστορικό-κοινωνικές συνθήκες δημιουργούν ένα ορισμένο δομημένο περιβάλλον, μια νέα πόλη, και το επηρεάζουν, το οποίο στη συνέχεια όπως θα δούμε αποκτά τη δυναμική να επηρεάσει τις κοινωνικό-οικονομικές σχέσεις. Ο χώρος γίνεται καταρχήν παράγωγο και μετέπειτα όπως θα παρατηρήσουμε παράγοντας. Σε αυτή την πρώτη περίοδο πάντως η πόλη είναι το παράγωγο των συνθηκών και από την πλευρά τους οι κοινωνικές συνθήκες ο παράγοντας.

Εικόνα 9: Άποψη της λεωφόρου Ηρακλείου το 1924
Πηγή: Αρχείο Ένωση Σπάρτης-Μικράς Ασίας

Γενικότερα η εγκατάσταση πραγματοποιήθηκε με βάση την αρχή που είχε διατυπώσει η Κοινωνία των Εθνών ως εξής: «ο πρόσφυγας της πόλης πρέπει προπάντων να εγκατασταθεί κάπου, όπου θα είναι σε θέση να συνεχίσει την εξάσκηση του επαγγέλματός του ή κάποιου επαγγέλματος, χωρίς το οποίο η εξασφάλιση οποιασδήποτε κατοικίας, εκτός του ότι θα ήταν άχρηστη, θα μπορούσε επίσης να βλάψει και τα συμφέροντά του» (Κεχαγιόγλου Ν. (2009), σελ.73)

Το δίκτυο κοινωνικών σχέσεων οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό από την κοινή καταγωγή, εργασία, προβλήματα αλλά και από την απομόνωσή τους κοινωνική, πολιτική και γεωγραφική από την υπόλοιπη πόλη. Άλλη αιτία υπήρξε το αίσθημα της γειτονιάς, το οποίο υπήρχε στην πατρίδα των προσφύγων πριν το διωγμό, βασιζόμενη στο διαχωρισμό του πληθυσμού σε εθνοτικές ομάδες εντός μιας πόλης. Οι σχέσεις αυτές της προσφυγικής γειτονιάς δεν ήταν μόνο θέμα επιλογής, αλλά κάτι αναπόφευκτο και επιτακτικό. Ωστόσο η συμβολή των προσφύγων στον κλάδο της οικονομίας και ως αστική τάξη αλλά κυρίως ως εργατική τάξη είναι αδιαμφισβήτητη. Η ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα στην ουσία ξεκινάει από τη μικρασιατική καταστροφή και έπειτα. Οι αρχικές διαφορές μεταξύ προσφύγων και γηγενών αμβλύνονται τα επόμενα χρόνια, όμως αρχίζουν να κάνουν την εμφάνισή τους διαχωριστικές γραμμές άλλου τύπου, που δεν έχουν σαν σημείο αναφοράς τον τόπο καταγωγής, αλλά την τάξη στην οποία ανήκει ο καθένας (εργατική-αστική).

4. 2 ΟΙ ΑΡΧΙΚΕΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΕΣ

Η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων και οι κυβερνήσεις που ακολούθησαν έπειτα από την Μικρασιατική Καταστροφή, δεν είχαν απλώς σκοπό να αποκαταστήσουν οικιστικά τους πρόσφυγες. Θεωρώντας ότι έπρεπε να τους αποκαταστήσουν και επαγγελματικά, βλέποντάς τους και ως φτηνή εργατική δύναμη, προχώρησαν και στη δημιουργία εργοστασίων, προσφέροντας μεγάλα οικόπεδα έναντι ελάχιστου τιμήματος, για δημιουργία βιομηχανικών εγκαταστάσεων.

Μεγάλες εκτάσεις παραχωρήθηκαν στους βιομήχανους της εποχής με σκοπό να ιδρύσουν παραγωγικές μονάδες για να απασχοληθούν οι πρόσφυγες. Η βιομηχανική περιοχή της Ελευθερούπολης δημιουργήθηκε από την απαλλοτρίωση (αγορά) του Παναγίου Τάφου το 1923, ενώ η βιομηχανική περιοχή του Περιεσσού από την απαλλοτρίωση που έγινε το 1927. Η Νέα Ιωνία ορίστηκε επίσημα από την Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (Ε.Α.Π.) ως κέντρο για την ανάπτυξη του κλάδου της ταπητουργίας. Τα βιομηχανικά οικόπεδα παραχωρήθηκαν από την Ε.Α.Π. με βάση καθορισμένη διαδικασία και στο παραχωρητήριο συμβόλαιο υπήρχαν όροι που η μη τήρηση τους σήμαινε την άμεση επιστροφή του οικοπέδου στην κυριότητα της Ε.Α.Π..

Οι όροι παραχώρησης ήταν γενικοί, για κάθε βιομηχανικό οικόπεδο, αλλά και ειδικοί, για κάθε συγκεκριμένη βιομηχανία. Ως γενικοί όροι αναφέρονται:

α. Η υποχρέωση του αγοραστή όπως μέσα σε τρεις μήνες από την υπογραφή του συμβολαίου καταθέσει αρμοδίως το σχέδιο της οικοδομής που επρόκειτο να ανεγερθεί.

β. Η υποχρεωτική κάλυψη ολοκλήρου του οικοπέδου με κτίσματα

γ. Το σύνολο των εργασιών έπρεπε να περατωθεί μέσα σε δύο χρόνια το αργότερο από την έναρξη, που έπρεπε να γίνει ένα μήνα μετά την έγκριση των σχεδίων

Επίσης δεν επιτρεπόταν η μετατροπή των κτισμάτων και των εγκαταστάσεων για άλλη χρήση εκτός από τη βιομηχανική, αλλά και η αλλαγή του αντικειμένου δραστηριότητας πριν από την πάροδο επταετίας, χωρίς την έγγραφη προειδοποίηση της Ε.Α.Π. και μετά την καταβολή επί πλέον τιμήματος για την αξία του οικοπέδου. Το τίμημα καταβαλλόταν με τόκο 6% το χρόνο (Σαουντζάκης Χ.-Χριστοδούλου Λ. σελ. 90-96).

Η επίτευξη των οικοδομικών εργασιών στα εργοστάσια σύμφωνα με τους όρους του παραχωρητηρίου, η παράλληλη οικοδόμηση του προσφυγικού οικισμού και η επέκταση στα εργοστάσια την ίδια εποχή, συγκροτούν την εικόνα του οικοδομικού οργανισμού που επικρατούσε στη περιοχή των Ποδαράδων ανάμεσα στα χρόνια 1924 και 1928.

Τα εργοστάσια αυτά λειτούργησαν είτε σε συνεταιριστική κοινοτική βάση, είτε ανατέθηκαν σε κάποιο ιδιώτη επιχειρηματία. Η ανάπτυξη της ταπητουργίας και άλλων εξίσου σημαντικών κλάδων (καπνού, μεταξουργίας, κεραμικών) που

εισήγαγαν οι μικρασιάτες πρόσφυγες, έδειξε εξαρχής ότι αυτοί προορίζονταν να αποτελέσουν ένα από τα μεγαλύτερα κεφάλαια στην οικονομία της χώρας.

Τα ημερομίσθια στις βιομηχανίες της Νέας Ιωνίας κυμαίνονταν από 23 δραχμές το 1923 σε 30 δραχμές το 1930. Από αυτή την αμοιβή οι γυναίκες και τα παιδιά έπαιρναν μόνο το 50%, ενώ οι συνθήκες εργασίας ήταν κακές, ιδίως στη βαμβακουργία²² και πολύωρες (12 ώρες την ημέρα), απόρροια της πίεσης των βιομηχάνων για αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής (Πολύζος Ι., σελ.50). Την ανάπτυξη της Ταπητουργίας ευνόησε ο Ποδονίφτης και το υδροφόρο υπόστρωμα που είχε δημιουργήσει στη Νέα Ιωνία, αλλά και η γνώση της ταπητουργικής εργασίας που διέθεταν οι πρώτοι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στη Νέα Ιωνία.

Έτος	Ποσοστό παραγωγής
1930	12,76%
1932	9,26%
1933	9,91%
1934	2,50%
1935	5,93%
1936	5,32%

Πίνακας 9: Ποσοστό παραγωγής ταπήτων στη Νέα Ιωνία επί της συνολικής παραγωγής στην Ελλάδα
Πηγή: Μάϊστρου Ε. - Βογιατζόγλου Ο. - Καραθανάση Ε. - Καλιοτζίδου Μ., τεύχος 3 σελ.30

Από τα 40 βιομηχανικά οικόπεδα της Ε.Α.Π. στην Αττική που αφορούν σε προσφυγικούς τα 25 παραχωρήθηκαν στη Νέα Ιωνία. Ακολουθεί κατάλογος των βιομηχανικών οικοπέδων στη Νέα Ιωνία, τα οποία παραχωρήθηκαν. Η πλειοψηφία των εν λόγω βιομηχανιών αφορά ταπητουργίες.

²² Οι συνθήκες εργασίας στην βαμβακουργία και στην εριουργία (επεξεργασία μαλλιού) είναι χειρότερες από τις άλλες βιομηχανικές εργασίες αν υπολογιστεί ο αέρας που ανέπνεαν οι εργάτες και οι εργάτριες που τους δημιουργούσαν αναπνευστικά προβλήματα.

1. Νικ και Κυριάκος Ιωάννου Μποσταντζόγλου 1/74α
2. Σταύρος Γεωργίος Πιπερίδης 2 και 91α
3. Υιοί Θ. Μποσταντζόγλου Ε.Α.1/6δ
4. Κυριάκος Νικ. Μποσταντζόγλου 1/74α
5. Βασίλειος Μουαμελετζής του Σαβ. 1/60ε
6. Ανώνυμος εταιρεία Ελαστικών Ειδών, Αφοι Μέγα και Λαρόπουλος 3/60
7. Θεόδωρος και Αναστάσιος Δουρμούσογλου 1/60β
8. Ιωάννης Γεωργ. Τοζακόγλου 2/60δ
9. Αθανάσιος Σοφιανόπουλος και Πασπάτης 7 και 7^α/74
10. Ιωάννης Σινάνογλου (συγκρότημα Αθηνά) 2/62β
11. Ανατολική Ταπητουργία (Αφροδίτη Α.Ε.) 4/74β
12. Παναγιώτης Αποστολόπουλος-Παν. Μπεκές
13. Ελληνική Ταπητουργία 1/74^α και 1/74β
14. Γεώργιος Πισσάνος και Μ. Ιορδανίδης (Στύλογλου και Χαραλαμπίδης) 2/60γ
15. Ιωάννης Ανδ. Στρατηγός 2 και 3/39
16. Σινάνογλου-Τσαλίκογλου και Σινοσιόγλου (συγκρότημα Μουταλάσκη) 1/61β
17. Βύρων Α. Κωνσταντάρας (συγκρότημα Αθηνά) 1/62β
18. Ιωάννου-Κωνσταντινίδου 91
19. Α. Κοκκώνη 1/60δ
20. Αβράαμ Καχραμάνογλου 7/60
21. Βασιλειάδης-Εφραίμογλου 4/60α
22. Νικόλαος Πεσμαντζόγλου 1/60γ
23. Ιωνική Υφαντουργία (Σπάρταλης) 1/61γ
24. Χαμουδόπουλος-Στύλογλου-Εφραίμογλου (συγκρότημα Τρία Άλφα) 1/61α και 2/61^α
25. Εριουργία Κων. Τζιοβάνου

Κατάλογος βιομηχανικών οικοπέδων Νέας Ιωνίας

Πηγή: Μαΐστρου Ε. - Βογιατζόγλου Ο. - Καραθανάση Ε. - Καλιοτζίδου Μ., Τεύχος 3
Παράρτημα

Η ταπητουργία θεωρήθηκε εθνική βιομηχανία εξ αιτίας της ανάπτυξης που είχε πάρει, ιδιαίτερα στη Νέα Ιωνία. Το 1922 από 130 αργαλειούς με 230 εργάτες και 16.000 κιλά χαλιών το 1926 υπάρχουν 5.500 αργαλειοί με 12.000 εργάτες και παραγωγής 219.000 κιλά (Morgentau Η.,σελ.226). Η ανάπτυξη της ταπητουργίας υπήρξε ραγδαία, αλλά ραγδαία ήταν και η πτώση που ακολούθησε με αφετηρία το 1929. Οι λόγοι που οδήγησαν στην τελειωτική πτώση οφείλονταν κατά κύριο λόγο στη διεθνή οικονομική κρίση του ίδιου έτους. Η βιομηχανική ζώνη της Ελευθερούπολης που υπέστη πλήγμα από αυτές τις αιτίες, στράφηκε στην κλωστοϋφαντουργία.

Στον Περισσό υπήρχε το επιβλητικό βιομηχανικό συγκρότημα του Ν. Κυρκίνη. Το 1910 ο Ν. Κυρκίνης εγκαταστάθηκε στα Πατήσια ως εσωτερικός μετανάστης με καταγωγή από την Αρκαδία. Ίδρυσε μια εταιρεία με την ονομασία «αδερφοί Κυρκίνη» με σκοπό την κατασκευή και την πώληση μάλλινων υφασμάτων. Το 1914

στην περιοχή των Ποδαράδων δημιούργησε το πρώτο εργοστάσιο, με την ονομασία Ελληνική Εριουργία Α.Ε.. Ο Ν. Κυρκίνης αγόρασε την έκταση 108 στρεμμάτων από το Ιερό του Πανάγιου Τάφου, με τιμή 700 δραχμές το στρέμμα. Το 1919 ιδρύεται στην ίδια έκταση και το εργοστάσιο μεταξουργίας με την επωνυμία Ελληνική Μεταξουργία Α.Ε. Απέναντι από το εργοστάσιο, στη συνοικία του Περισσού τελέστηκε απαλλοτριώση 150 στρεμμάτων, στην οποία έκταση διέμεναν οι εργάτες του εργοστασιακού συγκροτήματος. Συνεπώς αυτή η βιομηχανική μονάδα προϋπήρχε της εγκατάστασης των προσφύγων και δεν υπόκειται στους όρους των υπόλοιπων βιομηχανικών οικοπέδων που παραχωρήθηκαν, αλλά αποτελούσε ιδιωτική έκταση η οποία αγοράστηκε. Οι εργατικές κατοικίες χτίζονται απέναντι από το κτίριο της Μεταξουργίας, ενώ κάποιοι εργάτες διέμεναν εντός των εργοστασίων.

Η αύξηση και επέκταση των εγκαταστάσεων της Μεταξουργίας και της Εριουργίας δημιούργησε ανάγκες για μεγαλύτερη κινητήρια δύναμη. Επίσης οι αναπτυσσόμενοι συνοικισμοί (Νέα Ιωνία, Ηράκλειο, Μαρούσι, Κηφισιά) δεν είχαν δίκτυο παροχής ηλεκτρισμού. Όλα αυτά συνέβαλαν στη ίδρυση αυτοτελούς εργοστασίου Ηλεκτροπαραγωγής, με το όνομα «Ηλεκτροβιομηχανική Α.Ε.», το Μάρτιο του 1924 ,εργοστασίου ηλεκτρισμού με δύναμη 1000 ίππων για παραγωγή τριφασικού ρεύματος 50n περιόδων και τάσεως χαμηλής 200V. Σκοπός της εταιρείας ήταν εκτός από την παροχή ηλεκτρικού ρεύματος η εκμετάλλευση ηλεκτρικών σιδηροδρόμων και τραμ καθώς και η ίδρυση επιχειρήσεων που χρησιμοποιούσαν ηλεκτρική ενέργεια. Το δίκτυο παροχής της το 1925 είχε τον ακόλουθο αριθμό συνδρομητών: 145 στα Πατήσια, 28 στη Ριζούπολη, 37 στο Ηράκλειο, 58 στο Μαρούσι και 430 στη Νέα Ιωνία.

Στο ίδιο συγκρότημα ιδρύεται και εργοστάσιο Βαμβακουργίας. Σε αυτό τον τομέα οι πρώτοι τεχνικοί ήταν αλλοδαποί, λόγω του ότι η τεχνογνωσία αυτή εξέλιπε από τους πρόσφυγες και ο Κυρκίνης ήθελε μεγαλύτερη παραγωγή. Εισαγωγές πρώτης ύλης γίνονταν τόσο από την Κωπαΐδα, τη Λειβαδιά και τις Σέρρες, αλλά και από το εξωτερικό(Αμερική, Ινδία, Αφρική). Η απόδοση του εργοστασίου ήταν 500 πάκοι νήμα την ημέρα, ενώ βιομηχανοποιούνταν 700.000 οκάδες βαμβάκι (Μαΐστρου Ε. - Βογιατζόγλου Ο. - Καραθανάση Ε. - Καλιοτζίδου Μ., τεύχος 1 σελ.84).

Στη συνέχεια το 1925 ο Κυρκίνης μαζί με άλλους βιομήχανους ιδρύει και εργοστάσιο Ταπητουργίας στη Νέα Ιωνία με πλυντήρια, βαφείο, φινιστήρια, σχεδιαστήριο. Τον ίδιο χρόνο ο Κυρκίνης εκλέγεται δημοτικός σύμβουλος Αθηναίων επί δημαρχίας Σπύρου Πάτση. Στη Νέα Ιωνία ίδρυσε επαγγελματικές σχολές εριουργίας, μεταξουργίας και ηλεκτροτεχνιτών, για την εξειδίκευση των εργαζομένων, με την παρακολούθηση των μαθημάτων ήταν δωρεάν. Επίσης το 1925 η Ελληνική Εριουργία υπογράφει Σύμβαση με το Δημόσιο (επί δικτατορίας του Πάγκαλου) για την παραγωγή μέρους των ειδών ιματισμού και των κουβερτών του στρατού. Η Σύμβαση λύνεται το 1932.

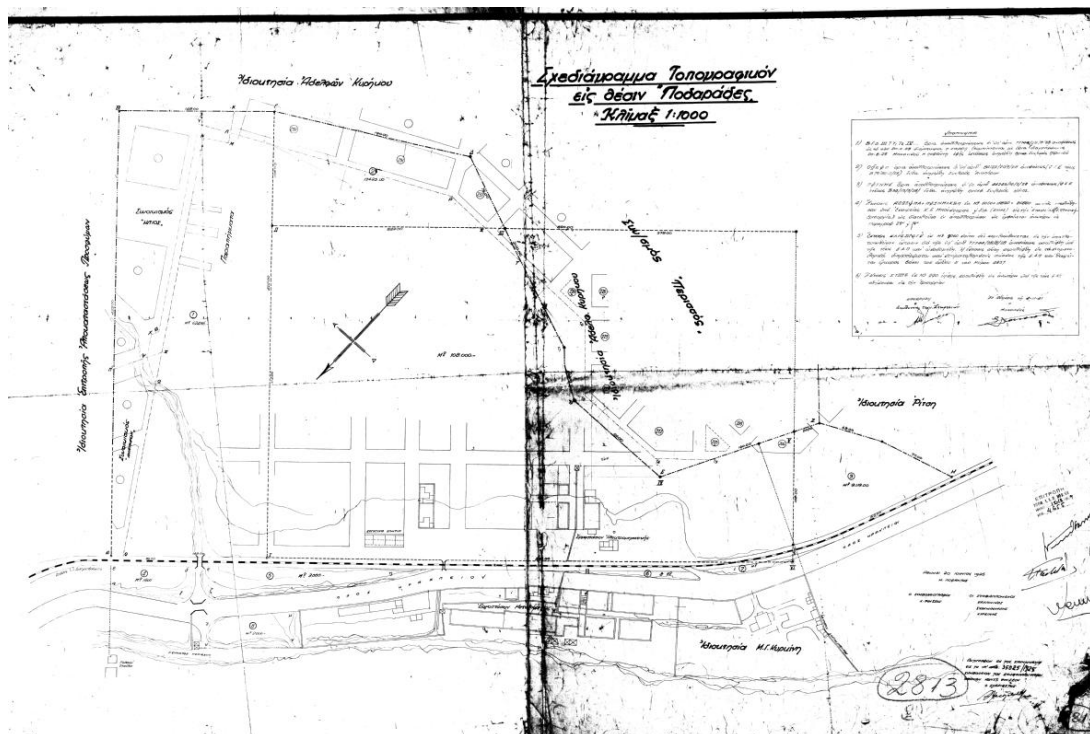
Η αύξηση των δραστηριοτήτων των εργοστασίων στη Νέα Ιωνία δημιούργησε αυξημένες ανάγκες νερού. Το νερό είχε δοθεί στο συνοικισμό της Νέας Ιωνίας, όμως

με διάταγμα του Πάγκαλου (ΦΕΚ 53Α/13-02-1926) το νερό δόθηκε αποκλειστικά στα εργοστάσια του Κυρκίνη καταδικάζοντας σε λειψυδρία τους κατοίκους. Η αντίδραση των προσφυγικών σωματείων ήταν μεγάλη και το διάταγμα κατόπιν ανακλήθηκε.

Ο Κυρκίνης εξαργυρώνει τη δημοτικότητά του εκλεγόμενος δημοτικός σύμβουλος Αθηνών κατά τη διάρκεια της δημαρχίας Σπύρου Πάτση (1925-1929). Το 1927 υπάρχουν καταγγελίες για υπεξαίρεση χρημάτων από τον Κυρκίνη. Κατά συνέπεια ο ίδιος προφυλακίζεται και την προεδρία αναλαμβάνουν άνθρωποι της Ε.Τ.Ε., με το εργοστασιακό συγκρότημα να αναδιοργανώνεται και επεκτείνεται. Το 1930 ιδρύεται η Ε.Β.Υ.Π. (Ελληνική βιομηχανία Υφαντουργικών Προϊόντων).

Από τα μεγαλύτερα και ιστορικότερα εργοστάσια της Νέας Ιωνίας υπήρξε η «Μουταλάσκη» στην περιοχή της Ελευθερούπολης. Η ιστορία του εργοστασίου ξεκινάει από την οικογένεια του Ιάκωβου Τσαλίκου, που στη Μουταλάσκη (Ταλάς) της Καισάρειας είχαν βιοτεχνία και παρήγαγαν βαμβακερά υφάσματα, που πουλούσαν στην περιοχή της Καισαρείας. Στην Ελλάδα ήρθαν στο τέλος του 1923, με την ανταλλαγή των πληθυσμών και κατάφεραν να φέρουν μαζί τους μερικά από τα μηχανήματά τους, τα οποία και τοποθέτησαν σε πρόχειρο κατάλυμα σε βιομηχανικό οικόπεδο που τους παραχώρησε η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων στους Ποδαράδες. Η Ανώνυμος Υφαντουργική Εταιρεία Μουταλάσκη ιδρύθηκε στις 22.9.1927 (ΦΕΚ, Δελτίο Α.Ε.: 88/30.11.1927). Η εταιρεία εφάρμοζε πρωτοποριακά συστήματα οργάνωσης απλώνοντας ένα δίκτυο προστασίας στους εργαζόμενους. Οι καλές εργασιακές σχέσεις ήταν το σήμα κατατεθέν του εργοστασίου. Μάλιστα κανένας εργαζόμενος δεν απολύθηκε κατά το διάστημα λειτουργίας της εταιρείας (Μαΐστρου Ε. - Βογιατζόγλου Ο. - Καραθανάση Ε. - Καλιοτζίδου Μ., τεύχος 3 σελ.31).

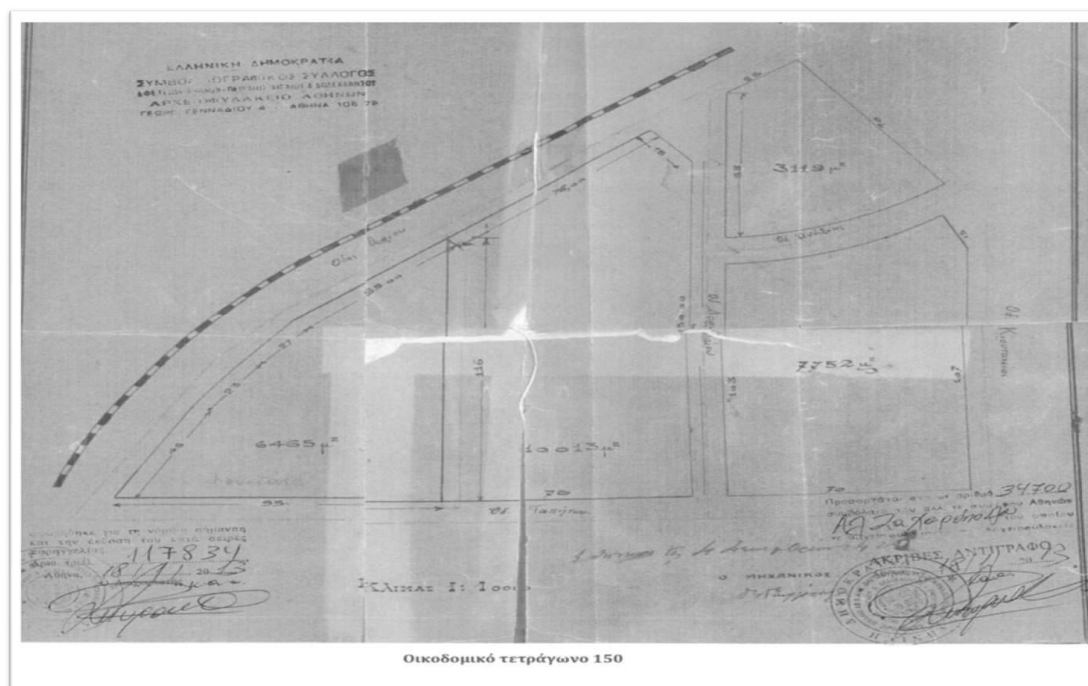
Χάρτης 8: Τοπογραφικό διάγραμμα των εργοστασίων Κυρκίνη το 1925
 Πηγή: Υπουργείο Υγείας, Διεύθυνση τεχνικών υπηρεσιών, Τμήμα Τοπογραφίας

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ιστορία της ταπητουργίας στην Ελλάδα παρουσιάζουν οι ταπητουργικές επιχειρήσεις της Ελληνικής Ταπητουργίας και της Ανατολικής Ταπητουργίας, που τα εργοστάσιά τους ιδρύθηκαν στη Νέα Ιωνία και σε προνομιά οικόπεδα του συνοικισμού από διαπρεπείς επενδυτές ανάμεσά τους και τον πρώτο πρόεδρο του Ταμείου Περιθάλψεως Προσφύγων, τον Γεώργιο Μαυρολέοντα. Οι δύο αυτές επιχειρήσεις θεωρούνται ιστορικές γιατί συνδέονται άμεσα με τις πρώτες προσπάθειες ανάπτυξης του κλάδου στην Ελλάδα. Η Ελληνική Ταπητουργία Α.Ε. έρχεται ως συνεχιστής της πρώτης ταπητουργικής επιχείρησης της Δούγκαν του 1912, και η Ανατολική Ταπητουργία της Εταιρείας των αδελφών Βαϊανών που ίδρυσαν το πρώτο εργοστάσιο στα Μέγαρα το 1914. Σήμερα ο χώρος βρίσκεται ακριβώς δίπλα στο σταθμό του Η.Σ.Α.Π. Νέα Ιωνία. Η έκταση αυτή, η οποία σήμερα είναι γνωστή ως Ο.Τ. 150 αποτελούταν από δύο συνεχόμενα, αν και διαφορετικών εταιριών κτιριακά συγκροτήματα.

1. Το οικόπεδο προς την πλευρά της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου, έκτασης 10.013 τ.μ. πουλήθηκε στην εταιρεία «Ανατολική Ταπητουργία Α.Ε.». Τμήμα του οικοπέδου παραχωρείται το 1929 για την ανέγερση του δημοτικού σχολείου. Αργότερα, το 1934 το συγκρότημα αγοράστηκε από την εταιρεία «Αφροδίτη Ελληνική Μεταξοβιομηχανία Α.Ε.». Η εταιρεία διέκοψε τη λειτουργία της το 1960.

2. Το οικόπεδο προς την πλευρά της σιδηροδρομικής γραμμής, συνολικής έκτασης 6.465 τετραγωνικών μέτρων αγοράστηκε από την εταιρεία «Ελληνική Ταπητουργία

Α.Ε.». Το εργοστάσιο περιελάμβανε τμήμα ταπητουργείου και τμήμα υφαντηρίου βαμβακερών υφασμάτων (κάμποτ). Αργότερα λειτουργεί μόνο ως υφαντήριο, ενώ τη δεκαετία 1960 η λειτουργία του διακόπτεται οριστικά.

Χάρτης 9: Το τοπογραφικό διάγραμμα του Ο.Τ. 150 το 1934

Πηγή: Σαπουντζάκης Χ.-Χριστοδούλου Α. (2013) , Η Νέα Ιωνία στο Μεσοπόλεμο 1922-1941, Ένωση Σπάρτης Μικράς Ασίας, Αθήνα

Κλωστοϋφαντουργική εταιρεία που ξεκίνησε τη λειτουργία της το 1929 ήταν η «Ανώνυμος Εταιρεία Υφαντουργίας Σινάνογλου», με τον διακριτικό τίτλο «Ευρώπη». Το οικόπεδο αγοράστηκε από την Ε.Α.Π. το 1928, αργότερα από τις πρώτες βιομηχανίες. Η εταιρεία ενώ ξεκίνησε ως επικερδής επιχείρηση, η έλλειψη κλωστηρίου ανέβαζε το βιομηχανικό κόστος και τα κέρδη από το υφαντήριο δεν ήταν αρκετά για να το καλύψουν.

Το ταπητουργείο Δουρμούσογλου κάλυπτε έκταση 300 τ.μ. και διέθετε στην κατοχή του 100 ταπητουργικούς ιστούς (Μαΐστρου Ε. - Βογιατζόγλου Ο. - Καραθανάση Ε. - Καλιοτζίδου Μ., Τεύχος 3 σελ.81). Η εργασία εκτός από το κεντρικό ταπητουργείο μοιραζόταν και σε διάφορες οικοτεχνίες που διατηρούσε ο βιομήχανος Θεόδωρος Δουρμούσογλου στην περιοχή. Ενοικιάζονταν δωμάτια στα οποία εργαζόνταν οι τεχνίτριες, με αργαλειούς και υλικά τα οποία ανήκαν στην επιχείρηση.

Παραχωρείται επίσης βιομηχανικό οικόπεδο στον Μ. Γεωργαντά, για τη δημιουργία εργοστασίου ταπητουργίας. Ο Γεωργαντάς όμως δεν ήταν συνεπής με τους διαλυτικούς όρους του συμβολαίου και η Ε.Α.Π. παραχώρησε τελικώς το οικόπεδο στην εταιρεία «Σπάρταλης». Στις εγκαταστάσεις του εργοστασίου περιλαμβάνονταν και εργατικές κατοικίες, περισσότερων από 600 εργατριών με της οικογένειές τους.

Το εργοστάσιο έδινε ιδιαίτερη σημασία στην ποιότητα και στους χρωματισμούς των ταπήτων.

Μεγάλο βιομηχανικό συγκρότημα της εποχής στην Ελευθερούπολη υπήρξε η «ΤΡΙΑ ΑΛΦΑ». Το οικόπεδο παραχωρείται το 1926 και οι εργασίες ανέγερσης ξεκινούν το 1927.

Το 1928 σε έκθεση του διοικητή της Ε.Τ.Ε., γίνεται αποτίμηση της βιομηχανικής προόδου του ελληνικού κράτους μετά τη μικρασιατική καταστροφή και τη μετεγκατάσταση των προσφύγων. Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη έκθεση το 1917 υπήρχαν 2.200 βιομηχανίες με 35.500 εργάτες το 1926 υπάρχουν 34.982 με 145.000 εργάτες. Η παραγωγή είχε εκτιναχθεί στα ύψη. Από τους 7.000 εμπόρους και βιομήχανους γραμμένους στα μητρώα του εμπορικού και βιομηχανικού επιμελητηρίου το 1926 περιλαμβάνονται 1.000 πρόσφυγες (Μαΐστρου Ε. - Βογιατζόγλου Ο. - Καραθανάση Ε. - Καλιοτζίδου Μ., Τεύχος 3, σελ.9). Ενώ ο ντόπιος πληθυσμός είχε αρνητική στάση ως προς τους πρόσφυγες λόγω του ότι θεωρούσαν πως ήταν ένα φτηνό εργατικό δυναμικό που τους έπαιρνε τις δουλειές, οι ντόπιοι επιχειρηματίες ενώ αναγνώριζαν αυτή τη χρησιμότητα, δεν έβλεπαν με καλό μάτι τις επιδόσεις των προσφύγων βιομηχάνων. Κατά συνέπεια ο έντονος ανταγωνισμός οδήγησε τους πρόσφυγες στην κατασκευή ίδιων μηχανημάτων.

Οι εγκαταστάσεις των βιομηχανικών περιοχών του Περισσοῦ και της Ελευθερούπολης (σήμερα βρίσκονται σε καθεστώς ΒΙΟ.ΠΑ. προς εξυγίανση) είναι περίπου ισοδύναμες αφού αριθμούν περίπου 90 στρέμματα η κάθε μία. Όμως υπάρχουν ποιοτικές διαφορές, καθώς στο συγκρότημα της Ελευθερούπολης, ενώ υπάρχουν και μεγάλα εργοστάσια οι περισσότερες επιχειρήσεις είναι μικρές και οικογενειακού χαρακτήρα. Συνήθως σε ένα βιομηχανικό οικόπεδο δεν στεγάζεται αποκλειστικά μια βιομηχανία, αλλά μπορεί να είναι και δύο ή περισσότερες. Αντιθέτως στο βιομηχανικό συγκρότημα του Κυρκίνη στον Περισσό οι ιδιοκτησίες είναι μεγάλης έκτασης και ανήκουν στον προαναφερθέντα βιομήχανο.

Είναι η πρώτη φορά στη ελληνική ιστορία που υπάρχει σε σημαντικό βαθμό εντός μιας περιοχής βιομηχανική παραγωγή και το γεγονός αυτό είναι αποτέλεσμα αποκλειστικά της εγκατάστασης του προσφυγικού στοιχείου στην ελληνική κοινωνία. Η βιομηχανική εξέλιξη όχι μόνο της Νέας Ιωνίας, αλλά και των τεσσάρων αμιγώς προσφυγικών δήμων δεν είναι τυχαίο γεγονός, αλλά είναι η πραγματική εικόνα του ρόλου των προσφύγων στην αύξηση της βιομηχανίας στην Ελλάδα. Αυτή η ανοδική πορεία των δεκαετιών πριν και αμέσως μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η οποία θα βασιστεί αρχικά τεχνογνωσία των προσφύγων, δεν θα έχει την απαραίτητη κυβερνητική αρωγή στη συνέχεια, λόγω των επενδύσεων της ελληνικής οικονομίας σε διαφορετικούς τομείς και θα υποπέσει σε παρακμή.

4.3 Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ-ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΚΤΙΡΙΑ

Σε αυτή την περίοδο ο παράγοντας εξέλιξης ο οποίος θα μπορούσε να πάρει το χαρακτηρισμό του κινητήριου είναι η εγκατάσταση των προσφύγων. Η προσφυγική αποκατάσταση είναι αυτή που μεταμορφώνει την περιοχή από έναν λοφώδη βοσκότοπο σε μια δυναμική πόλη. Η βιομηχανικές εγκαταστάσεις, χτίζονται για την απασχόληση του πληθυσμού πάνω σε τομείς που ήταν γνωστοί σε αυτόν (κυρίως για την ταπητουργία) και που για το κεντρικό κράτος θα ήταν αποδοτικοί. Σκοπός των εργατών-προσφύγων ήταν να συνεισφέρουν στην ανάπτυξη της αστικής τάξης στην Ελλάδα, η οποία τότε ήταν σε εμβρυακό στάδιο. Η πόλη δομείται βιαστικά, χωρίς συγκεκριμένο σχέδιο, με έλλειψη κοινόχρηστων χώρων, με μόνο σκοπό την όσο το δυνατόν γρηγορότερη αποκατάσταση. Στοχευμένη παρέμβαση από μέρους των φορέων της περιόδου (τόσο του κράτους όσο και της Ε.Α.Π.) ήταν να δημιουργηθεί ένα κέντρο βιομηχανίας στον ελληνικό χώρο, πρωτίστως για την προώθηση και ανάπτυξη του κλάδου της ταπητουργίας. Μπορεί η ταπητουργία, όπως θα ειπωθεί και αργότερα, λόγω παγκοσμίων συνθηκών να παρακαμάζει και να μην συντελείται αυτός ο στόχος, ωστόσο τα εργοστάσια και το ανθρώπινο εργατικό δυναμικό παραμένουν.

Το κύριο στοιχείο που χαρακτηρίζει την ύπαρξη μίας πόλης, πέραν της ανθρώπινης ομάδας που θα την κατοικήσει είναι κατά κύριο λόγο η στέγη, η κατοικία με όποια μορφή και αν νοείται. Να δημιουργήσει δηλαδή ο άνθρωπος χώρους μέσα στους οποίους μπορεί να προστατευθεί. Για την δημιουργία λοιπόν μιας πόλης, ή ακόμα καλύτερα η αφετηρία για τη δημιουργία μίας πόλης, είναι να δημιουργηθεί καταρχήν, δομημένο περιβάλλον μέσω της ανθρώπινης δραστηριότητας. Αυτό το δομημένο περιβάλλον για να δημιουργηθεί ακολουθεί συνήθως κάποια πρωτογενή κριτήρια χωροθέτησης όπως το κλίμα και το φυσικό περιβάλλον, η επικοινωνία, τα προϋπάρχοντα ανθρώπινα έργα και οι αποστάσεις από άλλους οικισμούς (Αραβαντινός Α.,σελ.31-33) και στην περίπτωση της Νέας Ιωνίας τα περισσότερα από αυτά τα πρωταρχικά στοιχεία χωροθέτησης λήφθηκαν υπόψη αν και πλέον οι σύγχρονες συνθήκες ζωής μέσω της εξάπλωσης της τεχνολογίας και των σύγχρονων και γρήγορων μεταφορικών και εναέριων μέσων έχουν μεταβάλλει στις περισσότερες περιοχές του πλανήτη αυτά τα πρωτογενή κριτήρια.

Ειδικότερα στο παράδειγμα της πόλης της Νέας Ιωνίας ,αυτό μπορεί να συμβεί όταν οι ιστορικές συνθήκες, εσωκλείοντας έναν αριθμό ποικίλων παραγόντων, όπως κοινωνικό-οικονομικές συνθήκες, τελικά το απαιτήσουν, όταν πλέον αναγκαστικά ο άνθρωπος πρέπει να βρει χώρο ώστε να τον οργανώσει κατά τέτοιο τρόπο που να μπορεί να ζήσει με αξιοπρεπείς συνθήκες μέσα στα όρια του.

Η πρώτη απαλλοτρίωση που έγινε για το σκοπό της αποκατάστασης, είχε τη μορφή της αγοράς και έγινε το 1923 από το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων. Το Τ.Π.Π. αγόρασε από το Ιερό του Πανάγιου Τάφου μια έκταση περίπου δύο χιλιάδων στρεμμάτων η οποία εκτείνεται στο Βορειοδυτικό κομμάτι της πόλης. Τα όρια της περιοχής αυτής ορίζονται κύρια από τις οδούς 28^{ης} Οκτωβρίου, Αλέκου Παναγούλη

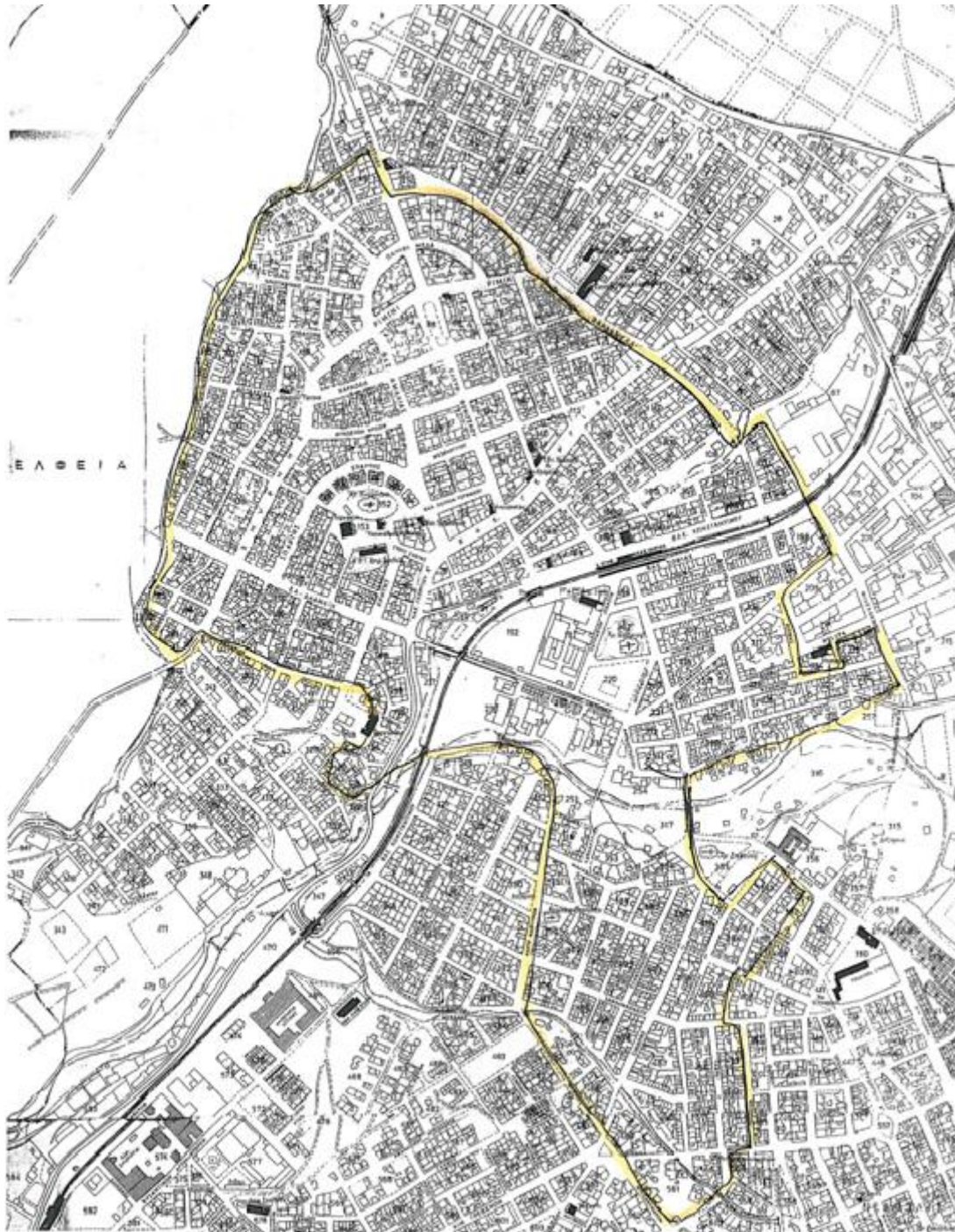
και Κασταμονής, ενώ το νότιο ανατολικό όριο έχει το ρέμα το Ποδονίφτη και δυτικό όριο κυρίως το ρέμα του Γιαμπουρλά το οποίο σήμερα αποτελεί το διοικητικό όριο με το δήμο της νέας Φιλαδέλφειας. Δύο απαλλοτριώσεις έγιναν επίσης το 1927 και το 1928 από τα κτήματα του Λάμπρου Βέικου από τις οποίες δημιουργήθηκε ο συνοικισμός του Περισσού και στη συνέχεια της Νεάπολης (Πευκακίων). Ολοκληρώνοντας το κύριο μέρος των απαλλοτριώσεων αξίζει να αναφερθεί στην περιοχή τη λεγόμενη Ήλιος, η οποία μεσολαβεί ανάμεσα στο κομμάτι του Πανάγιου Τάφου και στη μεγάλη απαλλοτρίωση που έγινε από τα κτήματα του Λάμπρου Βέικου. Στις περιοχές αυτές είχαν ήδη οικοδομηθεί κατοικίες με τη μέθοδο της αυτοστέγασης, όχι καλής ποιότητας. Η μορφή των οικοπέδων στην δεύτερη απαλλοτρίωση είναι σαφώς διαφοροποιημένη, διότι σ' αυτά παρατηρούμε οικόπεδα με πολύ μεγαλύτερο εμβαδό, από τα οικόπεδα της περιοχής του κέντρου.

Τα πρώτα κτίρια τα έχτισε η Ε.Α.Π με εργατικό δυναμικό τους ίδιους τους πρόσφυγες. Αρχικά υπάρχουν 2 τύποι οικιών: Ο πρώτος τύπος ήταν ένα μονώροφο σπίτι που χρησιμοποιε ως κατοικία δύο οικογενειών και διέθετε για κάθε οικογένεια ένα δωμάτιο που χρησιμοποιε ως σαλόνι – υπνοδωμάτιο (με έκταση 13,5 τ.μ.) μια κουζίνα-πλυσταριό και μια αποθήκη. Ο δεύτερος τύπος προέκυψε από την προσθήκη καθ' ύψος ενός πανομοιότυπου ορόφου που έδινε την δυνατότητα της στέγασης τεσσάρων οικογενειών. Τα αποχωρητήρια βρίσκονταν εντός του οικοδομικού τετραγώνου. Το στεγαστικό πρόγραμμα της Ε.Α.Π κατηγορείται για κακοτεχνίες και προχειρότητα. Η στέγαση του πρόσθετου πληθυσμού είχε ως αποτέλεσμα την ένταση της κερδοσκοπίας και της πολεοδομικής αναρχίας. Επίσης κάποιοι πρόσφυγες δεν απέκτησαν σπίτι και αναγκάστηκαν να εγκατασταθούν σε τρώγλες, σε εγκαταλελειμμένα λατομεία και στις κοιλότητες των βράχων στα Τουρκοβούνια. Κατά το Ταμείο Περιθάλψεως προσφύγων στη Νέα Ιωνία αποπερατώθηκαν 5.800 οικίες με το χαρακτηρισμό ως «κατασκευή πλίνθινων προσωρινών οικίσκων» (Παπαδοπούλου Ε.-Σαρηγιάννης Γ., σελ.11). Κάποιες προσφυγικές κατοικίες διατηρούνται μέχρι και σήμερα. Αυτές που σώζονται είναι οι πιο άρτιες κατασκευαστικά, όπως οι διώροφες πλινθόκτιστες μετσοβίτικου τύπου κατοικίες στη Νεάπολη (κοντά στο γήπεδο της Νέας Ιωνίας).

Το ίδιο το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας στη μέριμνα του οποίου συντελέστηκαν αυτές οι απαλλοτριώσεις και στη δικαιοδοσία του οποίου περιήλθε και η περιοχή του Παναγίου Τάφου μετά από την αγορά από το ταμείο περιθάλψεως προσφύγων, όπου και εκπονήθηκαν ρυμοτομικά διαγράμματα. Είναι άξιο αναφοράς το γεγονός πως εκείνη την περίοδο εκπονεί ρυμοτομικά διαγράμματα στους προσφυγικούς οικισμούς στην επικράτεια το Υπουργείο Υγείας, μέσω του Ταμείο Περιθάλψεως.

Τα πρώτα ρυμοτομικά της Νέας Ιωνίας που έγιναν με την απαλλοτρίωση του 1923 εκπονήθηκαν μεταξύ του 1920 και 1930. Το προσφυγικό ρυμοτομικό του δήμου στο σύνολό του θα εκπονηθεί το 1934. Αν παρατηρηθούν τα ρυμοτομικά αυτά διαγράμματα, θα διαπιστώσει ότι συντάχθηκαν κατά κανόνα ανά μεμονωμένο οικοδομικό τετράγωνο, σε κλίμακα 1:200 και διακρίνει μέσα σε αυτά και τη διανομή

των οικοπέδων, γεγονός το οποίο δε συμβαίνει στα σημερινά ρυμοτομικά διαγράμματα τα οποία έχουν συνταγμένες κλίμακες 1:500.

Χάρτης 10: Ο αρχικός συνοικισμός και τα όρια του κτήματος του Παναγιού Τάφου.
Πηγή: Παπαδοπούλου Ε. – Σαρηγιάννης Γ., σελ.141

Η αγωνία για την αποπληρωμή των δόσεων της Ε.Α.Π., έτσι ώστε να περαστεί το οικόπεδο και το σπίτι στο οποίο κατοικούσαν υπήρξε μεγάλη. Ωστόσο πολλές

οικογένειες σε σύντομο χρονικό διάστημα κατορθώνουν να ανταπεξέλθουν στη δυσκολία και να αποπληρώσουν τις δόσεις γρηγορότερα και από τον προγραμματισμένο χρόνο. Σε χειρότερη μοίρα υπήρξαν αυτοί οι οποίοι διέμεναν σε κατοικίες εντός των βιομηχανικών οικοπέδων. Εκτός από τις συνθήκες υγιεινής έπρεπε να είναι σε πλήρη εξάρτηση με τον εργοδότη τους, καθώς υπήρχε ο κίνδυνος να μείνουν άστεγοι ανά πάσα στιγμή.

Η αρχική εγκατάσταση έγινε βιαστικά, χωρίς τις βασικές αρχές σχεδιασμού που διέπουν τη δημιουργία μιας πόλης. Παρατηρώντας κάποιες διανομές σε ορισμένα οικοδομικά τετράγωνα θα διαπιστώσει ότι ήταν τέτοια η μορφή των οικοπέδων και των ιδιοκτησιών, όπως επίσης και των κατοικιών που χτίστηκαν σε αυτές –είτε από τους ίδιους του πρόσφυγες είτε από την ίδια την πολιτεία και παραχωρήθηκαν σε αυτούς- που φανερώνει έκδηλα τη μεγάλη ανάγκη άμεσης στέγασης κάποιων ανθρώπων. Παρατηρούνται ιδιοκτησίες του ενός δωματίου, οικόπεδα που τυχαίνει να εξακολουθούν να είναι άρτια και οικοδομήσιμα, έχοντας εμβαδόν μόλις 20 τετραγωνικά μέτρα. Στα μεταγενέστερα ρυμοτομικά διαγράμματα του Υπουργείου που συντάχθηκαν στις υπόλοιπες περιοχές που προέκυψαν από απαλλοτρίωση, είχε ήδη αποκατασταθεί το πρώτο κύμα προσφύγων, οπότε και η γη διαχειρίστηκε και διανεμήθηκε κατά πολύ καλύτερο τρόπο. Συγκεκριμένα ρυμοτομήθηκαν οικοδομικά τετράγωνα με ευρύτερους δρόμους, με επαρκέστερη πρόβλεψη κοινόχρηστων και κοινωφελών χώρων, όπως πλατειών, και χώρων για σχολεία. Παράλληλα όμως η μορφή των οικοπέδων είναι σαφώς διαφοροποιημένη, διότι σ' αυτά παρατηρούμε οικόπεδα με πολύ μεγαλύτερο εμβαδό, απ' ότι τα οικόπεδα της Ελευθερούπολης. Ιδιαίτερα στη συνοικία αυτή μπορεί να βρει κανείς οικόπεδα άρτια και οικοδομήσιμα επιφάνειας 20 τετραγωνικών μέτρων, όπως επίσης και οικόπεδα που δεν έχουν καν πρόσοψη στο δρόμο, αλλά σε κοινόχρηστους διαδρόμους, οι οποίοι είχαν αφεθεί δίκην οδού, μέσα στο οικοδομικό τετράγωνο, για να εξυπηρετούν αυτές τις μικρές αποκλεισμένες ιδιοκτησίες.

Γενικότερο συμπέρασμα είναι πως η Νέα Ιωνία, τουλάχιστον ο αρχικός πυρήνας της οικοδομήθηκε με βιαστικό ρυθμό, χωρίς οργανωμένο σχέδιο. Τα αστικά ρυμοτομικά όπως θα αναλυθεί αργότερα εκπονήθηκαν από υπουργείο με συγκεκριμένη κατάρτιση στον τομέα αυτό και όχι από το Υπουργείο Πρόνοιας, γενικότερα θα σεβαστούν την ήδη διαμορφωμένη κατάσταση. Αυτές οι αρχικές πολιτικές αποφάσεις σχεδιασμού θα οδηγήσουν τη Νέα Ιωνία στα προβλήματα σχεδιασμού του χώρου τα οποία έχουν κληρονομηθεί από την εποχή της αρχικής εγκατάστασης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 Η ΠΡΟΣΦΥΓΟΥΠΟΛΗ ΓΙΝΕΤΑΙ ΕΡΓΑΤΟΥΠΟΛΗ (1930-1970)

5.1 ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ & Η ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Τη δεκαετία του 1930 ξεκινούν και αναπτύσσονται νέες θεωρίες που επιδιώκουν τη σύνδεση της ανάπτυξης, σε συνδυασμό με τη χωροθέτηση των οικιστικών και των οικονομικών δραστηριοτήτων. Παράλληλα το κεφάλαιο και η τεχνολογία ως δυναμικοί εξελεγκτικοί μηχανισμοί επιφέρουν αλλαγές και δίνουν νέα ώθηση στην καπιταλιστική επέκταση. Μετά την οικονομική κρίση του 1929 ο καπιταλισμός καλείται να επανασχεδιάσει τις πόλεις και τις χώρες σε νέους άξονες.

Ο φορντισμός εμφανίζεται ως μια οικονομική διαδικασία, που έχει ως κύρια χαρακτηριστικά την καθετοποιημένη μαζική παραγωγή, την σταθερότητα στα κέρδη της επιχείρησης, την συνεχόμενη λειτουργία των εργοστασίων με πλήρη παραγωγή και πλήρη απασχόληση. Το φορντιστικό μοντέλο παραγωγής εδραιώθηκε τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια και επέφερε την ποιοτική βελτίωση των οικονομικών συνθηκών όπως επίσης και την κάλυψη ζωτικών καταναλωτικών αναγκών του πληθυσμού. Με λίγα λόγια η ανθρωπότητα και ειδικά ο δυτικός κόσμος ανακαθόρισε το αξιακό του υπόβαθρο δίνοντας έμφαση στον αυστηρά ορθολογικό οικονομικό προγραμματισμό.

Επιπροσθέτως, στο μοντέλο του φορντισμού έγκειται και η σαφής διαίρεση του κόσμου σε χώρες αναπτυγμένες και υπανάπτυκτες. Οι στόχοι της κρατικής παρέμβασης, δηλαδή η δημιουργία των συνθηκών για την ομαλή αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κοινωνίας και των καπιταλιστικών σχέσεων δεν αλλάζουν, αλλά αυτό που τροποποιείται είναι η μορφή επέμβασης του κράτους. Το κράτος-πρόνοιας εμφανίζεται αυτά τα χρόνια ως μία συγκεκριμένη μορφή επέμβασης του κράτους στην κοινωνία, η οποία εξασφαλίζει στους πολίτες όλων των κοινωνικών κατηγοριών βασικές κοινωνικές ανάγκες στους αντίστοιχους τομείς, όπως είναι η εκπαίδευση και η υγεία.

Η μαζική παραγωγή τυποποιημένων αγαθών, βασικό χαρακτηριστικό του φορντισμού δίνει μια ώθηση στη Νέα Ιωνία και η βιομηχανία της αναπτύσσεται ενώ παράλληλα γίνεται ο κινητήριος άξονας της ζωής της πόλης. Χαρακτηριστικό του οικισμού εκτός από την προσφυγική εγκατάσταση είναι πλέον και η βιομηχανική παραγωγή, με τα μεγάλα βιομηχανικά κτίρια να δεσπόζουν και τον πληθυσμό καθημερινά να πηγαίνει στα εργοστάσια για εργασία. Της δίνεται μάλιστα το προσωνύμιο «Μάντσεστερ της

Ελλάδας»²³ ή «μικρό Μάντσεστερ». Ο προσφυγικός πληθυσμός μαζί με τη βιομηχανία αποτελούν την «ατμομηχανή» της Νέας Ιωνίας.

Η Νέα Ιωνία ως δήμος συνίσταται το 1934. Συγκεκριμένα πριν από τις δημοτικές εκλογές, δημοσιεύεται το Προεδρικό διάταγμα της 18.1.1934 «περί αναγνώρισεως Δήμων και Κοινοτήτων εν τω νομώ Αττικοβοιωτίας», με το οποίο αποσπάται ο δήμος Νέας Ιωνίας από τον δήμο Αθηναίων. Η δημιουργία αυτών των δήμων έχει έντονο πολιτικό κίνητρο. Η οικονομική κρίση του 1929 και η ιδιαίτερη κατάσταση η οποία δημιουργήθηκε με τους πρόσφυγες, έφερε σημαντική ανάπτυξη του λαϊκού κινήματος, γεγονός το οποίο εκφράζεται και με μια αύξηση των κινητοποιήσεων τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1930. Από την άλλη η άρχουσα τάξη προσπαθεί να καταπνίξει την λαϊκή αντίδραση (ανάμεσα σε άλλα και με το νόμο του Ιδιώνυμου²⁴ το 1929). Στα πλαίσια αυτά θεωρήθηκε από την αστική τάξη πλήγμα γοήτρου το να εκλεγεί αριστερός δήμαρχος σε μεγάλο δήμο όπως στην Αθήνα και στον Πειραιά, ιδιαιτέρως πιθανό λόγω της αλλαγής της σύνθεσης του πληθυσμού στους δήμους αυτούς από το προσφυγικό στοιχείο (Σαρηγιάννης Γ. (1989), σελ.116).

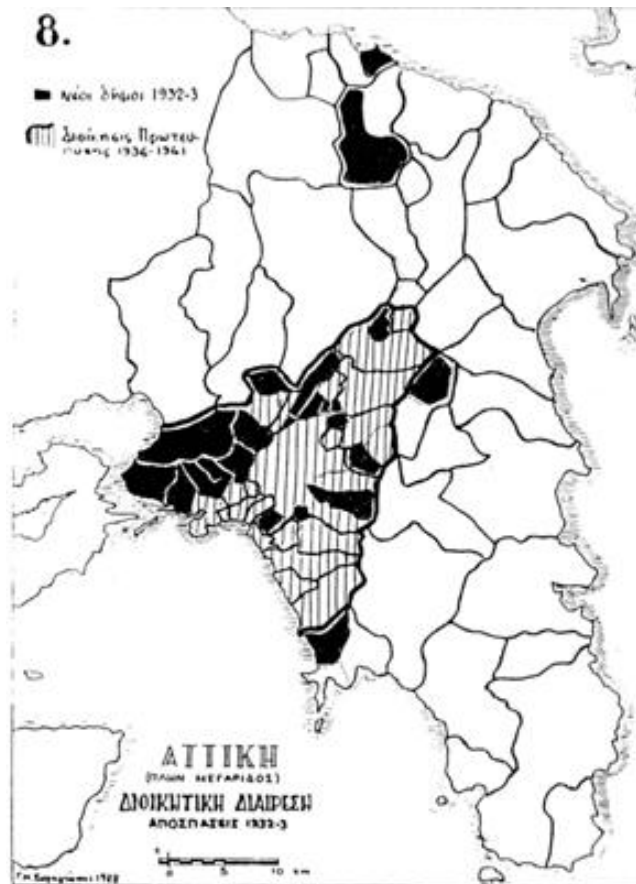
Στο νεοσύστατο δήμο εκτός από την περιοχή του ιστορικού κέντρου και οι όμορες συνοικίες Ελευθερούπολης, Περισού, Σαφράμπουλης και Ινέμπουλης (μεταξύ Περισού και Πευκακίων). Δεν συμπεριλαμβάνονται σε αυτό το στάδιο περιοχές Καλογρέζα και Αλσούπολη, οι οποίες απαλλοτριώθηκαν μεταγενέστερα. Συγκεκριμένα η Καλογρέζα προσαρτάται στο δήμο το 1940, αφού είχε δημιουργηθεί αρχικά ως ξεχωριστή κοινότητα το 1935.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1930 η Νέα Ιωνία αριθμεί 24.000 κατοίκους. Από αυτούς στο ιστορικό κέντρο διαμένουν 14.500, στην Ελευθερούπολη 2.500, στην Ινέπολη 1.500, στον Περισσό 2.500, στη Σαφράμπουλη 3.000, στην Καλογρέζα 2.200, ενώ η αναλογία ανδρών-γυναικών είναι 40%-60%. Οι περισσότεροι κάτοικοι εργάζονται στα εργοστάσια ταπητουργίας και κλωστοϋφαντουργίας σε 6.000 περίπου δηλώσαντες επάγγελμα, οι υφαντές ήταν 2.500 και οι ταπητουργοί 1.000. Ουσιαστικά η Νέα Ιωνία στηρίζεται στην κλωστοϋφαντουργία (Λουϊζίδη Σ., σελ.18).

---

²³Το Μάντσεστερ θεωρείται η πρώτη εκβιομηχανισμένη πόλη της Ιστορίας με δυνατή βιομηχανία υφασμάτων και βαμβάκων. Εκεί δημιουργείται και ο πρώτος σιδηρόδρομος, ενώ στην πόλη γεννήθηκαν και τα σοσιαλιστικά ιδεώδη, αφού σε αυτή διέμειναν για σημαντικό χρονικό διάστημα ο Ένγκελς και ο Μαρξ.

²⁴ Το «Ιδιώνυμο» αδίκημα περιγράφεται στο νόμο 4229/ΦΕΚ 245Α/25-07-1929 της κυβέρνησης Βενιζέλου. Στόχος υπήρξε η ποινικοποίηση των κομμουνιστικών ιδεών και η καταστολή των συνδικαλιστικών κινητοποιήσεων. Καταργήθηκε μετά την πτώση της δικτατορίας το 1974, με συνέπεια τη νομιμοποίηση του Κ.Κ.Ε.

Χάρτης 11: Νέοι δήμοι στην Αττική που δημιουργήθηκαν το 1932-1933

Πηγή: Σαρηγιάννης Γ. (1989), Η πολιτική διάσταση της διοικητικής συγκρότησης δήμων και κοινοτήτων, Πρακτικά Α΄ Συμποσίου Ιστορίας-Λαογραφίας Βορείου Αττικής, Ιστορική-Λαογραφική Εταιρεία Αχαρνών, Αχαρνές

Στη Νέα Ιωνία το 1940 απογράφονται 27.775 κάτοικοι, ωστόσο η παραγωγή την επόμενη δεκαετία μένει στάσιμη. Οι λόγοι είναι προφανείς, αφού λόγω του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά και του εμφυλίου που ακολούθησε εξανδραποντίστηκε μέρος του οικονομικώς ενεργού πληθυσμού και με το χαρακτήρα της μετανάστευσης λόγω πολιτικών διώξεων. Όμως η περιοχή εξακολουθεί να θεωρείται βιομηχανικό κέντρο και αρχίζει να προσελκύει και εσωτερικούς μετανάστες από άλλες περιοχές. Μάλιστα το 1951 η Νέα Ιωνία έχει 33.821 κατοίκους, που αν αναλογιστεί κανείς και το αρνητικό πρόσημο λόγω των μειώσεων του πληθυσμού που προειπώθηκαν, η αύξηση πραγματικά είναι μεγαλύτερη.

Πληθυσμιακή έκρηξη στη Νέα Ιωνία παρατηρείται τη δεκαετία του 1950. Συγκεκριμένα η Νέα Ιωνία το 1961 έχει 48.149 κατοίκους, με ποσοστό αύξησης σε σχέση με το 1951 40%. Η πόλη γίνεται πόλος έλξης εσωτερικής μετανάστευσης, λόγω του ότι αποτελούσε ακόμη βιομηχανικό κέντρο και η ζήτηση για εργασία ήταν σε υψηλά επίπεδα. Επίσης τη δεκαετία του 1950 συντελείται μεγάλη και ουσιαστική πρόοδος σε ότι αφορά τις δημόσιες συγκοινωνίες και το οδικό δίκτυο. Οι κεντρικοί δρόμοι ασφαλτοστρώνονται, ενώ το 1956 δημιουργούνται οι σταθμοί του Η.Σ.Α.Π.

Περισσός, Πευκάκια-Ινέπολη και Νέα Ιωνία²⁵. Ο δήμος θεωρείται με τους τρεις αυτούς σταθμούς από τους προνομιούχους από πλευράς δημοσίων συγκοινωνιών. Τα γεγονότα αυτά δίνουν μια ώθηση στην αγορά της Νέας Ιωνίας. Τα καταστήματα προϋπήρχαν στην λεωφόρο Ηρακλείου κυρίως που είχαν σαν κύριους καταναλωτές τον ντόπιο πληθυσμό, όμως σιγά σιγά αρχίζουν να έρχονται καταναλωτές και από γειτονικούς δήμους και κατά συνέπεια η αγορά καθίσταται υπερτοπική. Ένα μέρος του αρχικού προσφυγικού πληθυσμού ασχολούταν με δραστηριότητες τριτογενούς τομέα και πριν από τη μικρασιατική καταστροφή, συνεπώς υπήρχε ήδη μια υπαρκτή προδιάθεση για να εξελιχθεί η Νέα Ιωνία αργότερα σε κέντρο αναφοράς εμπορικών δραστηριοτήτων.

Αρχίζει να δημιουργείται μια δυναμική στην περιοχή, όσον αφορά τα εμπορικά καταστήματα του κέντρου της, η οποία θα ενταθεί αργότερα. Η άνοδος αυτού του στοιχείου συμπίπτει με την απαρχή της παρακμής του βιομηχανικού στοιχείου των περιοχής, η οποία θα αρχίσει να συντελείται δέκα χρόνια αργότερα, καθώς κάποιες μικρότερες εργοστασιακές μονάδες, οι οποίες δεν αντέχουν τον ανταγωνισμό αρχίζουν να κλείνουν. Οι δύο αυτοί τομείς παραγωγής, ο δευτερογενής και ο τριτογενής τομέας αντίστοιχα, ακολουθούν αντιστρόφως ανάλογες πορείες όπως θα αποδειχθεί στη συνέχεια. Ωστόσο αυτά τα σημάδια είναι σε αρκετά πρώιμο στάδιο για να ειπωθεί πως η πόλη δεν διατηρεί τον προσφυγικό και βιομηχανικό της χαρακτήρα.

Η διαδικασία της αστικοποίησης, η οποία παραπέμπει στη συσσώρευση μεγάλου μέρους πληθυσμού στις αστικές περιοχές, πραγματώνεται εκείνη την εποχή σε μέγιστο βαθμό στον ελλαδικό χώρο, αναφέρεται στην μετανάστευση κατοίκων από την επαρχία στα μεγάλα αστικά κέντρα. Σε αντίθεση με το μεταναστευτικό ρεύμα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα προς το εξωτερικό, με την οικονομική ανάπτυξη που σημειώνεται στις μεγάλες ελληνικές πόλεις, το φαινόμενο παρατηρείται έντονο εντός της Ελλάδας. Η πόλη της Νέας Ιωνίας δεν θα μπορούσε, όπως θα παρατηρήσουμε, να εξαιρεθεί ως πόλος έλξης εσωτερικών μεταναστών με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, καθώς πλέον ο τόπος έχει αποκτήσει τη δική του δυναμική. Οι εργάτες, αν και οι βιομήχανοι τους εκμεταλλεύονται σκληρά, βρίσκουν στον αστικό χώρο πληθώρα επιλογών, την αναγνώρισή τους σαν κοινωνική κατηγορία. Επίσης του δίνεται η δυνατότητα να οργανωθούν και να παλέψουν για τα συμφέροντα τους μαζί με τους συναδέλφους τους. Η Νέα Ιωνία κατά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο αποτέλεσε προπύργιο αντίστασης ενάντια στους κατακτητές και τους συνεργάτες τους, με χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτό του «μπλόκου της Καλογρέζας».²⁶

---

²⁵Ο σταθμός του Η.Σ.Α.Π. Νέα Ιωνία δημιουργήθηκε στη θέση παλαιότερου σταθμού των Σιδηροδρόμων Αττικής της σιδηροδρομικής γραμμής Λαυρίου-Αγίων Αναργύρων.

²⁶ Τα ξημερώματα τις 15^{ης} Μαρτίου 1943 εκτελούνται από τα Τάγματα Ασφαλείας και τους Γερμανούς 22 ανθρακωρύχοι, κάτοικοι της περιοχής στο γεγονός που έμεινε γνωστό ως μπλόκο της Καλογρέζας. Αφορμή στάθηκε η δολοφονία ενός ταγματάρχη της χωροφυλακής, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για τη δολοφονία 6 ανθρακωρύχων κατά τη διάρκεια απεργίας.

Αν παρατηρήσουμε και τις απογραφές πληθυσμού της Νέας Ιωνίας, παρατηρούμε πως ο πληθυσμός του δήμου κινείται ανοδικά από την ίδρυση του μέχρι και σήμερα, ωστόσο η μεγαλύτερη πληθυσμιακή αύξηση σημειώνεται τη δεκαετία του 1950, με αύξηση πληθυσμού 14.328 κατοίκους (40% άνοδος μεταξύ 1951-1961), που στην πραγματικότητα είναι περισσότεροι αν υπολογιστούν και κάποιοι αρχικοί κάτοικοι που έφυγαν στο εξωτερικό λόγω πολιτικών διώξεων που ακολούθησαν τον εμφύλιο.

Απογραφές πληθυσμού Νέας Ιωνίας

1920 : 79 κάτοικοι

1928: 16.382 κάτοικοι

1940: 27.775 κάτοικοι

1951: 33.821 κάτοικοι

1961: 48.149 κάτοικοι

1971: 54.906 κάτοικοι

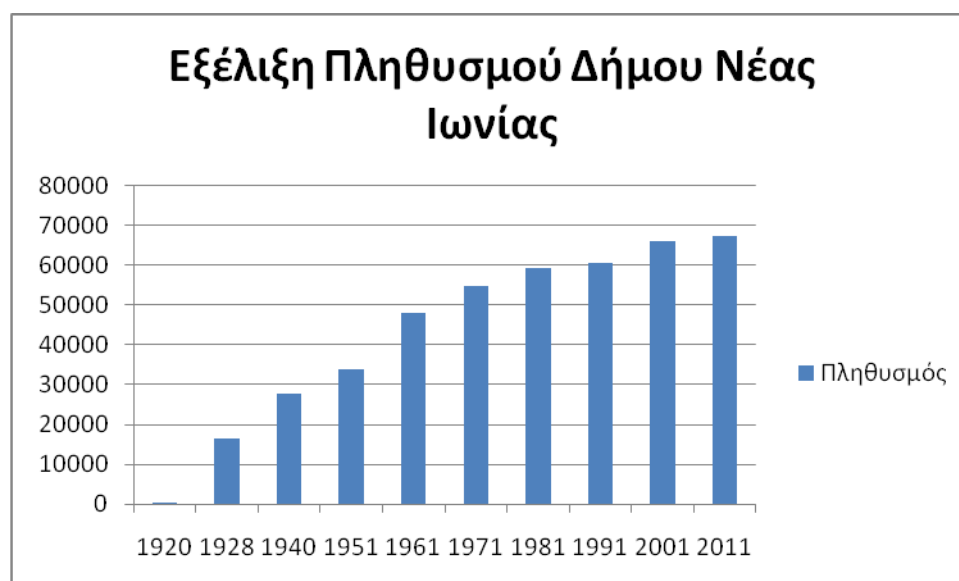
1981: 59.202 κάτοικοι

1991: 60.635 κάτοικοι

2001 : 66.017 κάτοικοι

2011: 67.134 κάτοικοι

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε.

Διάγραμμα 1: Εξέλιξη πληθυσμού Νέας Ιωνίας

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε.

Τα αποτελέσματα της αστυφιλίας, είναι πως κατά μία έννοια αρχίζει αλλοιώνεται η εικόνα της προσφυγούπολης, η οποία είχε δημιουργηθεί και η μετατροπή της σε πόλη εργατών.

Εν τω μεταξύ οι συνθήκες διαβίωσης των εργατών δεν καλυτερεύουν. Σε ορισμένες περιπτώσεις όπου διέμεναν σε σπίτια κοντά στις βιομηχανίες, όπου τους είχε

παραχωρήσει η ανάλογη βιομηχανία, συνέβαιναν συγκρούσεις όσον αφορά το ιδιοκτησιακό. Συγκεκριμένα, με βάση δημοσίευμα της εφημερίδας «Αυγή» στις 4 Απριλίου 1954, υπάρχουν συγκεκριμένες αποκαλύψεις για αυτούς που εργαζόνταν στο βιομηχανικό συγκρότημα του Περισσού και διέμεναν σε κοντινές στα εργοστάσια κατοικίες. Σύμφωνα με αυτό, οι εργάτες είχαν αρχικά εγκατασταθεί στα κτίρια, με τον όρο ότι θα ξεπλήρωναν αυτά σε δέκα χρόνια για να μείνουν δικά τους, όπως υποσχέθηκε η εταιρεία. Όταν ο συνοικισμός επεκτάθηκε, η εταιρεία κρατούσε από τα ημερομίσθια 400 έως 600 δραχμές, ανάλογα με το μέγεθος του σπιτιού. Όμως η εταιρεία δεν τους έδινε απόδειξη ή κάποιο άλλο χαρτί, αλλά απλώς τα ποσά αναγράφονταν στις μισθοδοτικές καταστάσεις ως έναντι εξοφλήσεως. Το 1932 που η Εριουργία περιέχεται στην Ε.Τ.Ε. οι εργάτες ζητούν αύξηση ημερομισθίων, αντί αυτού αναστάλθηκε η επιβολή των δόσεων, όμως επιβάλλεται πληρωμή για βόθρους και σκουπίδια (στην οσία το ίδιο χαράτσι σε άλλη μορφή). Το 1947 επί Μποδοσάκη επιβάλλεται κράτηση 3-5% στα ημερομίσθια ως «έξοδα συντηρήσεως». Επιβάλλεται υποχρέωση στους εργάτες να πληρώνουν 3.000 δραχμές το μήνα για «έξοδα συντηρήσεως». Επιπλέον η εταιρεία ήθελε να εκκενώσει το συνοικισμό για να φέρει άλλους εργάτες, με πρώτο μέτρο τις ομαδικές απολύσεις. Λόγω της μη καταβολής αυτού του χαρατσιού, η εταιρεία κόβει το νερό και το ηλεκτρικό και τελικώς φέρνει εξώδικες κλήσεις, κάνοντας αφόρητη τη ζωή των εργατών σε αυτά τα οικήματα.

Την ίδια περίοδο οι πρόσφυγες διατηρούν τις παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα τους. Γενικά εναρμονίζονται με τους νέους κατοίκους, χωρίς να υπάρχουν ιδιαίτερες συγκρούσεις. Σημαντικό ρόλο σε αυτήν την αλληλεγγύη έπαιξαν και οι δημοτικές αρχές. Αρχίζει δηλαδή μια ιστορική περίοδος, η οποία με ορισμένες εξαιρέσεις διατηρείται ως την δεκαετία του 1980, κατά την οποία ο χώρος της αριστεράς έχει σημαντική επιρροή στα προάστια της Αθήνας και από αυτά δεν εξαιρείται η Νέα Ιωνία. Οι κάτοικοι που ζούσαν την χρονική περίοδο ενός μετεμφυλιακού κράτους, ένιωθαν την τοπική αυτοδιοίκηση σαν ένα μανδύα προστασίας των συμφερόντων τους από την κεντρική εξουσία και οι δήμαρχοι γίνονται πρόσωπα που εκπροσωπούν αυτή την αντίσταση. Αποτέλεσμα ήταν ο δήμος να θεωρείται σε μεγάλο βαθμό ιδεολογικά συμπαγής, γεγονός που ενισχύει τη συνοχή μεταξύ των κατοίκων και βοήθησε στην ενσωμάτωση και των εσωτερικών μεταναστών. Ξεκινούν παράλληλα και οι μικτοί γάμοι μεταξύ αρχικών και νεότερων κατοίκων.

Αν θα θέλαμε πάντως να μιλήσουμε συμπερασματικά για αυτή την δεύτερη ιστορική περίοδο σχετικά με τις μεταβολές που υπέστη ο τόπος, θα μπορούσαμε να ειπωθεί πως στην προκειμένη ιστορική περίοδο και βάση των ήδη υπαρχόντων συνθηκών ο τόπος έχει αποκτήσει τη δική του δυναμική, από παράγωγο όπως προαναφέρθηκε μεταβλήθηκε σε παράγοντα, όσον αφορά την μεταβολή της πόλης σε πολλούς τομείς.

5.2 Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΩΝ

Η ταπητουργία όπως προειπώθηκε παρακμάζει από τη δεκαετία του 1930, λόγω της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, αλλά και της αλλαγής της παραδοσιακής παραγωγής χειρότεχνων χαλιών και αντικατάστασης τους από τα βιομηχανικά.

Συγκεκριμένα το 1930 υπάρχουν 28 ταπητουργικές επιχειρήσεις στη Νέα Ιωνία, το 1931 ο αριθμός πέφτει στο 16 και το 1933 στο 9, που διατηρείται μέχρι την έναρξη του πολέμου. Το 1949 αριθμούνται μόλις 4 εργοστάσια ταπητουργίας. Επίσης οι ιστοί πέφτουν απότομα από 733 το 1930 σε 146 το 1931, αριθμός που πάνω κάτω σταθεροποιήθηκε. Το 1939 ταπητουργεία λειτουργούν μόνο στην Αθήνα, στη Νέα Ιωνία, στον Πειραιά και στην Κοκκινιά. Η παραγωγή ταπήτων πέφτει αυτόματα, όπως υπολογίστηκε από τον Ε.Τ.Ο. (Εθνικό Ταπητουργικό Οργανισμό) από 160.000 τετραγωνικά μέτρα παραγωγής αξίας 135.000.000 δραχμές το 1929 σε 50.000 τετραγωνικά μέτρα αξίας 37.500.000 δραχμών το 1930.

Από τον οδηγό της Ελληνικής Βιομηχανίας 1933-34 στη Νέα Ιωνία αυτή την περίοδο υπάρχουν ήδη 6 κλωστοϋφαντουργεία. Η αλλαγή χρήσης από ταπητουργία σε κλωστοϋφαντουργεία ήταν πλέον επιβεβλημένη. Η Νέα Ιωνία πλέον κρατά τα σκήπτρα της κλωστοϋφαντουργίας στην Ελλάδα.

Η δεκαετία 1945-55 είναι η χρυσή εποχή της κλωστοϋφαντουργίας στη Νέα Ιωνία. Το 1955 στην περιοχή αριθμούνται 500 εργοστάσια, με δυναμικό 7.000 εργαζομένων και παραγωγή 200.000 τετραγωνικά μέτρα ύφασμα την ημέρα. Η αγορά εργασίας αναζητά εργατικό δυναμικό από όλη την Ελλάδα, το οποίο συρρέει στην περιοχή για εργασία. Η αρχή της μεταπολεμικής περιόδου σηματοδοτεί τη δημιουργία πολλών μικρών μονάδων, οι οποίες και παρουσιάζουν ανάπτυξη σε αντίθεση με τις μεγάλες μονάδες οι οποίες εκείνη την περίοδο παρουσιάζουν κρίση. Η πλειοψηφία των εργατών επίσης προερχόταν από τον οικισμό.

Εικόνα 10: Αεροφωτογραφία της βιομηχανικής περιοχής της Ελευθερούπολης το 1937. Στην εικόνα διακρίνονται τα βιομηχανικά συγκροτήματα της περιοχής
Πηγή: Παπαδοπούλου Ε. – Σαρηγιάννης Γ., σελ.143

Το 1937 ιδρύονται τα Ελληνικά Εκκοκιστήρια Α.Ε.. Η έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου αποτελεί σημαντικό πλήγμα για την παραγωγή και τους εργαζομένους. Μετά το 1944 η Ελληνική Εριουργία, η οποία συγχωνεύεται με τα Ελληνικά Εκκοκιστήρια Α.Ε. ζητά τη χορήγηση δανείου. Όμως η Ε.Τ.Ε. απορρίπτει το αίτημα, καθώς κατηγορούν τους συμβούλους πως συνεργάστηκαν με τις γερμανικές αρχές.

Ο Πρόδρομος «Μποδοσάκης» Αθανασιάδης²⁷, πρόσφυγας και αυτός είχε αναπτύξει ήδη σημαντική επιχειρηματική δραστηριότητα σε όλη την Ελλάδα επανέρχεται από τη Μέση Ανατολή το 1945. Τα εργοστάσια του «συγκροτήματος Κυρκίνη» στον Περισσό (συνέχιζαν να αποκαλούνται έτσι παρότι ο Κυρκίνης δεν ήταν πλέον ιδιοκτήτης) παρουσιάζουν αύξηση κατά 25% του κύκλου εργασιών και 21% του κυκλοφορούντος κεφαλαίου. Σταδιακά όμως επέρχεται κρίση, η οποία επηρεάζει συνολικά τον κλάδο της κλωστοϋφαντουργίας, λόγω της απελευθέρωσης των εισαγωγών. Τη δεκαετία του 1950 ακολουθείται η λογική της περικοπής κάθε δαπάνης, με αποτέλεσμα τις απολύσεις. Με αυτό τον τρόπο η Ελληνική Εριουργία η οποία αριθμούσε πριν τον πόλεμο 3.000 εργάτες, το 1958 απασχολούσε μόλις 1.000.

²⁷ Το Μποδοσάκης με το οποίο έγινε γνωστός ο συγκεκριμένος επιχειρηματίας αποτελεί παραφθορά του ονόματος Πρόδρομος στα τουρκικά.

Το εργοστάσιο της Μεταξουργίας διακόπτει τη λειτουργία του. Η ελευθερία των εισαγωγών και η υποκατανάλωση φέρνουν δυσχέρειες. Υπάρχει αθρόα προσφορά και μείωση των τιμών. Το 1958 το Ι.Κ.Α. επιβάλλει κατάσχεση της περιουσίας της Ελληνικής Μεταξουργίας. Νωρίτερα, το 1938 στη Βαμβακουργία παρουσιάζεται κρίση και επιβάλλεται η μείωση των εργάσιμων ημερών σε 5 για τους 6.000 εργάτες του εργοστασίου. Μετά την αποχώρηση των στρατευμάτων κατοχής το απασχολούμενο προσωπικό ήταν 202 εργάτες. Η υποκατανάλωση συνεχίζεται το 1954 διακόπτεται η λειτουργία του. Το 1960 η Βαμβακουργία πωλείται στην Α.Ε. Κλωστήρια Αττικής, το 1964 το κτίριο κοπής και ραφής, 2 αποθήκες και μια δεξαμενή πωλούνται στην TRIUMPH INTERNATIONAL. Η Ελληνική Εριουργία επαναλειτούργησε μεταξύ 1961-79 και 1981-86.

Το 1930 το εργοστάσιο της Ηλεκτροπαραγωγικής Α.Ε. εμπλουτίζεται με δύναμη 1.050 ίππων επιπλέον, ενώ τροφοδοτεί με ισχύ 1.5000.000 KW τα εργοστάσια και 320.000 KW άλλους πελάτες. Το 1945 το προσωπικό της εταιρείας αριθμεί πλέον 105 άτομα, από 24 το 1939. Τη δεκαετία του 1950 ακολουθεί σοβαρή κρίση και τα κτίρια της τελούν υπό την αναγκαστική κατάσχεση υπέρ του Ταμείου Επικουρικής Ασφαλίσεως Μισθωτών Κλωστοϋφαντουργίας. Το 1964 το μεγαλύτερο τμήμα πωλείται στην TRIUMPH INTERNATIONAL, εταιρεία ρούχων (κυρίως εσωρούχων) στην οποία ανήκει μέχρι και σήμερα.

Την δεκαετία του 1930 στο συγκρότημα «Μουταλάσκη» συμβαίνουν ριζικές μεταρρυθμίσεις. Το 1931 εισάγονται εξωτερικό νέα πιο σύγχρονα μηχανήματα, εξαιτίας της απαίτησης για πιο μεγάλη και πιο γρήγορη παραγωγή. Την περίοδο 1930-1950, καθιερώθηκε στην αγορά με το υψηλής ποιότητας κάμποτ που παρήγαγε και σύντομα αναδείχθηκε από τις σημαντικότερες κλωστοϋφαντουργικές μονάδες της Ελλάδας. Το 1936 γίνεται η δεύτερη επέκταση του εργοστασίου «Μουταλάσκη» και έρχονται νέα μηχανήματα, 70 αργαλειοί. Μεγάλη επέκταση γίνεται το 1939 έπειτα από και τη συγχώνευση με την εταιρεία «Μέταλλον» η οποία είχε έδρα τον Πειραιά. Όλα τα μηχανήματα και το προσωπικό μεταφέρονται στο συγκρότημα εργοστασίων της Νέα Ιωνίας σε καινούργιο τμήμα που δημιουργήθηκε. Η εταιρεία αποκτά την όψη μεγάλης βιομηχανίας. Στην περίοδο της κατοχής υπολειτουργεί, ενώ επαναλειτούργεί από το 1950, που με την εγκατάσταση βαφείου και φινιστηρίου ξεκινά η παραγωγή έτοιμων υφασμάτων. Ο Ιάκωβος Τσαλίκουλου είχε ήδη αποχωρήσει από την «Μουταλάσκη» το 1938 και ιδρύει στο απέναντι οικόπεδο την «Ελληνίς Α.Ε.».

Το 1938 στην «Ανώνυμο Εταιρεία Υφαντουργίας Σινάνογλου» τελικά προστίθεται και κτίριο κλωστηρίου. Τα παραγόμενα είδη ήταν κυρίως το κάμποτ, αλλά και διάφορα άλλα υφάσματα. Η δημιουργία του τμήματος ήταν ευεργετική για το μέλλον της επιχείρησης. Το 1947 η ονομασία αλλάζει σε «κλωστοϋφαντήρια ΑΘΗΝΑ».

Η «Σπάρταλης» αντιμετωπίζει το 1930 από τη διεθνή πτώση της παραγωγής του κλάδου της Ταπητουργίας. Η εταιρεία τελεί υπό σε καθεστώς εκκαθάρισης, ενώ το 1951 περνάει υπό την κυριότητα του Δ. Κεσίσουλου, ο οποίος ιδρύει την «Ιωνική Υφαντουργία». Το εργοστάσιο στη συνέχεια παράγει τραπεζομάντηλα και σεντόνια.

Το 1957 το Ι.Κ.Α. αγοράζει μέρος του οικοπέδου της Ανατολικής Ταπητουργίας Α.Ε., στο νοτιοανατολικό τμήμα, έκτασης 2.605 τ.μ. και ανεγείρει το κτίριο του Ι.Κ.Α. Νέας Ιωνίας.

Η Ελληνική Βιομηχανία Υφαντουργικών Προϊόντων ιδρύεται στις 17 Μαρτίου 1932. Αρχικά στεγαζόταν στο παλιό φινιστήριο της ελληνικής εριουργίας, όμως από το 1933 αγοράζεται νέος χώρος. Το εργοστάσιο ήταν μοναδικό στο είδος του στην Ελλάδα, αφού ασχολούταν με την παραγωγή «μαλλοκλωστών εξ εριούχων ρακών και κατωτέρων ποιοτήτων ερίου». Και στη συνέχεια επέκτεινε τις δραστηριότητες στη νηματοποίηση υποπροϊόντων μετάταξης (γνωστών και ως σκραπ). Η συγκεκριμένη εταιρεία στην αρχή παρουσίαζε σημαντικά κέρδη, όμως στον προϋπολογισμό του 1936 παρουσιάζει σημαντικά έξοδα, ύψους 1.400.000 δραχμών, τα οποία προέρχονταν αποκλειστικά από το μεταξοκλωστήριο (το άλλο τμήμα ήταν το εριοκλωστήριο). Το 1937 η κυριότητα περνάει στην «Ανώνυμο Βιομηχανική Εταιρεία Κ.Α. Αλεξόπουλος» και το νέο της όνομα είναι Ν.Ε.Β.Υ.Π. (Νέα Ελληνική Βιομηχανία Υφαντουργικών Προϊόντων). Η νέα εταιρεία παρουσιάζει κέρδη το 1938 ύψους 9000.000 δραχμών. Μετά την κατοχή ο χώρος της Ν.Ε.Β.Υ.Π. ενοικιάζεται σε διάφορες βιομηχανίες μέχρι που το 1975 αποφασίζεται η συγχώνευσή της με την ΕΡΙΟΤΕΚ Α.Ε. «Βιομηχανία Υφαντουργικών Προϊόντων Α.Ε.» που συστάθηκε το 1965. Η περιουσία που μεταβιβάστηκε ήταν 27.759.145 δραχμές και ήταν συγκροτημένη από γήπεδο 10.634 τ. μ. και 20 αυτοτελή κτίρια.

Το 1940 το εργοστάσιο «ΤΡΙΑ ΑΛΦΑ» διέθετε 16-18 αργαλειούς και η πορεία του ήταν αυξητική. Κατά τη γερμανική κατοχή όμως το εργοστάσιο καταστράφηκε και λεηλατήθηκε. Το 1950 η εταιρεία επανασυστήνεται ως «Υφαντουργική Εταιρεία Στύλογλου-Εφραίμογλου και Σία» σε σκοπό παραγωγής τα ανδρικά και γυναικεία κασμίρια και υφάσματα.

Το 1945 οι υιοί Δουρμούσογλου συστήνουν την ομόρρυθμη εμπορική εταιρεία με την επωνυμία «Ηλίας και Αλέξανδρος Δουρμούσογλου» με σκοπό τη δημιουργία βιομηχανίας με τρία τμήματα, υφαντουργείου, ταπητουργείου και μηχανουργείου.

Στο τέλος της δεκαετίας του 1960 οι βιομηχανικές μονάδες αντιμετωπίζουν μεγάλη κρίση, λόγω του περιορισμού του κρατικού παρεμβατισμού με τους δασμούς στα προϊόντα. Μετά την απελευθέρωση των εισαγωγών τη δεκαετία του 1960 οι μεγάλες βιομηχανικές μονάδες που ήταν χαρακτηριστικό της περιοχής, όπως του Μποδοσάκη, πρώην Κυρκίνη (Μεταξουργία- Εριουργία- Βαμβακουργία), αλλά και άλλες μικρότερες δεν άντεξαν τον οικονομικό ανταγωνισμό. Ο ανταγωνισμός και η αδυναμία ανανέωσης του εξοπλισμού παραγωγής, οδηγούν τις βιομηχανίες σε παρακμή, με συνέπεια τη μείωση του αριθμού τους, με αποτέλεσμα την διακοπή της λειτουργίας τους και ως συνακόλουθο χιλιάδες εργάτες να μείνουν στο δρόμο.

Παρατηρούμε σε αυτό το σημείο για μία ακόμη φορά το πολύπλοκο των στοιχείων που επικρατεί ώστε να επέρχονται και να συμβαίνουν μεταβολές στα πλαίσια μιας πόλης, στη συγκεκριμένη περίοδο παρατηρείται πόσο καθοριστική είναι η οικονομική συνισταμένη. Ακόμα και αν ο τόπος αποκτά τη δική του δυναμική, προσελκύει

συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού ανάλογα με αυτά που «προσφέρει» ή ανάλογα με την προδιάθεση που διαθέτει και είναι ορατή, από εκεί και πέρα εξωτερικοί παράγοντες, όπως στην προκειμένη περίπτωση η απελευθέρωση των εισαγωγών, προκαλούν σοβαρές αλλαγές στα πλαίσια ενός τόπου με αποτέλεσμα ακόμα και το να «πλήξουν» τη φυσιογνωμία του.

5.3 ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ

Το 1934 εγκρίνεται το προσφυγικό ρυμοτομικό της νέας Ιωνίας με σχετική απόφαση του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας. Σε αυτό συμπεριλαμβάνονται και οι διανομές των οικοπέδων. Τα οικοπέδα είχαν εμβαδά από 16-20 τ.μ., ενώ αρκετά ήταν τυφλά, χωρίς πρόσοψη σε δρόμο. Τα προσφυγικά παραμένουν ως κυρίαρχος τύπος κατοικίας, με ορισμένες βελτιώσεις.

Το 1935 γίνεται απαλλοτρίωση οικοπέδων στην περιοχή της Καλογρέζας²⁸. Η απαλλοτρίωση της Καλογρέζας, έγινε από φερόμενους ιδιοκτήτες οι οποίοι ισχυρίζονταν ότι έχουν έναν ανώτερο τίτλο του Ελληνικού δημοσίου που ανάγεται στο 1836, ενώ το Ελληνικό δημόσιο ισχυριζόταν ότι ήταν δική του έκδοση. Αυτοί οι φερόμενοι ιδιοκτήτες όπως ο Οικονομόπουλος υποστήριζαν το αντίθετο. Το αποτέλεσμα ήταν να υπάρξει μία δικαστική διαμάχη για το ιδιοκτησιακό, που κράτησε 20 χρόνια και τελεσιδίκησε με απόφαση πολυμελούς πρωτοδικείου το έτος 1955.

Μετά την ανακάλυψη κοιτασμάτων άνθρακα στην περιοχή που σήμερα ονομάζεται «Ανθρακωρυχεία» προσελκύεται πλήθος εργατών απαραίτητων για την εξόρυξη. Η εξόρυξη γίνεται μέχρι το κλείσιμο των ανθρακωρυχείων το 1962. Στην Καλογρέζα τα οικοπέδα τα οποία χάραχθηκαν, είναι κατά την συντριπτική τους πλειοψηφία σε διαστάσεις 10x30, δηλαδή είναι οικοπέδα των 300 τ.μ.. Αποτελεί μια περιοχή με άλλη λογική ρυμοτομίας από την υπόλοιπη πόλη. Τα κτίρια που χτίζονται είναι διώροφα με πρωτοβουλία των ίδιων των ιδιοκτητών κυρίως από πέτρα.

Το 1950 εγκρίνεται το αστικό ρυμοτομικό σχέδιο της Νέας Ιωνίας, με το ρυμοτομικό του 1950 ορίζονται 3 τομείς στους οποίους καθορίζονται οι όροι δόμησης ανάλογα με τα μεγέθη των οικοπέδων, υπάρχει περιορισμός για χτίσιμο μέχρι 3 ορόφους και όχι παραπάνω και με ύψος 12 μέτρα. Εντάσσονται πλέον στο ρυμοτομικό του 1950 και περιοχές που δεν περιλαμβάνονταν στο ρυμοτομικό του 1934.

Με το ρυμοτομικό του 1950 ορίζονται ουσιαστικά 3 τομείς στους οποίους καθορίζονται οι όροι δόμησης ανάλογα με τα μεγέθη των οικοπέδων. Ο περιορισμός ο οποίος τίθεται είναι για κτίρια 3 ορόφων με συνολικό ύψος 12 μέτρων. Επίσης

²⁸ Το όνομα εικάζεται ότι προέρχεται από τη Φιλοθέη Βενιζέλου (Αγία Φιλοθέη) η οποία έζησε στη περιοχή κατά το 16^ο αιώνα. Από το μοναστήρι το οποίο υπήρχε στο Μετόχι Καλογρέζας (σήμερα βρίσκεται εντός του δήμου Αμαρουσίου) η περιοχή πήρε το όνομα της καλής γριάας-Καλογρέζας. Το όνομα εμφανίζεται και στους χάρτες του Kaupert του έτους 1883.

εντάσσονται στο σχέδιο και κάποιες περιοχές οι οποίες δεν περιλαμβάνονταν στο προσφυγικό ρυμοτομικό, με την υποχρέωση καταβολής εισφοράς. Οι περιοχές αυτές είναι κάποια τμήματα του Περισσοῦ, η περιοχή της Καναπίτσας, η Λαζάρου και Μαυροκορδάτου. Σε γενικές γραμμές υπάρχει ταύτιση του αστικού ρυμοτομικού με το προσφυγικό, το οποίο το σεβάστηκε. Στην περιοχή του κέντρου με το προσφυγικό ρυμοτομικό σε πολλά οικόπεδα είχαν θεσπιστεί πρασιές πλάτους 1,75 μέτρων μόνο, το αστικό ρυμοτομικό ή τις κατάργησε (σε βάρος της επιφάνειας του οικοπέδου) ή τις έκανε τρίμετρες. Επίσης σε περιοχές όπως η Νεάπολη και ο Περισσοῦς και σε δρόμους όπου το προσφυγικό ρυμοτομικό προέβλεπε πολύ μεγάλο πλάτος, με το αστικό ρυμοτομικό έγινε επιβολή πρασιών σε βάρος του πλάτους της οδού. Αυτό το παρατηρούμε στην οδό Άγγελου Σικελιανού όπου εκεί τα οικόπεδα μεγάλωσαν σε βάρος των κοινόχρηστων χώρων, ενώ στο κέντρο της Ιωνίας παρατηρούμε το αντίθετο φαινόμενο. Στο μεγαλύτερο μέρος τους όμως τα διαγράμματα αυτά ταυτίζονται. Παρά ταῦτα σε βάθος χρόνου έχει υπάρξει η ανάγκη να γίνει διαδικασία της λεγόμενης τροποποίησης του ρυμοτομικού σχεδίου σε σημειακή μορφή όμως.

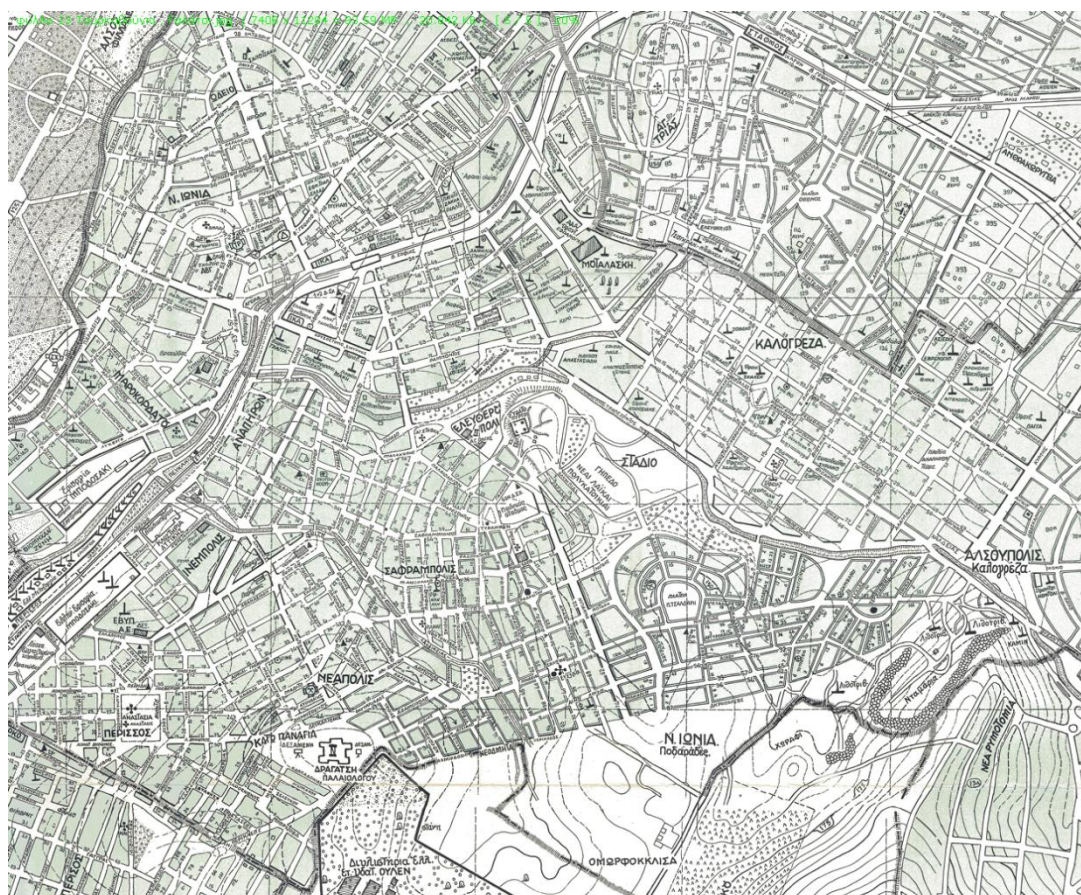
Το άρτιο οικόπεδο για τη Νέα Ιωνία ορίστηκε στα 200 τετραγωνικά μέτρα με πρόσωπο 8 μέτρα. Το κατά παρέκκλιση άρτιο οικόπεδο ορίστηκε στα 40 τετραγωνικά μέτρα με ελάχιστο πρόσωπο 4 μέτρα και ελάχιστο βάθος 5 μέτρα. Αυτό σημαίνει ότι και στις περιοχές που είναι εκτός των προσφυγικών διαγραμμάτων, όπου εκεί έχουμε αρτιότητες ως παραχωρήθηκαν, μπορεί κάποιος να βρει πολύ μικρά οικόπεδα, όπως για παράδειγμα στο κομμάτι Λαζάρου και στην περιοχή της Ειρήνης, ακριβώς γιατί τα όρια των αρτιοτήτων ήταν πάντα χαμηλά. Επίσης τα προσφυγικά οικόπεδα δεν μπορεί κανείς να τα κόψει, να τα μοιραστεί δηλαδή με διανομή και να τα πουλήσει σε δύο ξεχωριστούς ιδιοκτήτες, διότι τότε χάνουν την ως καταχωρηθεί αρτιότητα που τους είχε δώσει το κράτος.

Το 1950 όπου και εντάχθηκε η Νέα Ιωνία στο σχέδιο σαν περιοχή υψών, κατατάχθηκε στο λεγόμενο Η΄ λεκανοπέδιο, που σημαίνει ότι επιτρεπόταν να χτίσει κανείς μέχρι δύο ορόφους. Ταυτόχρονα την ίδια χρονική περίοδο γίνεται η ένταξη στο σχέδιο της περιοχής της λεγόμενης Ειρήνης, όπου εκείνη την εποχή ήταν αδόμητη, διασχίζοταν μάλιστα και από το ρέμα του Ποδονύφτη ως ένα σημείο, το οποίο και αποτελεί σήμερα το διοικητικό όριο της Νέας Ιωνίας με τη Νέα Φιλαδέλφεια. Παρά το γεγονός ότι η περιοχή της Ειρήνης ήταν αδόμητη, και εκεί δεν μπορεί να πει κανείς ότι υπάρχει σήμερα επάρκεια κοινοχρήστων χώρων. Παρ' όλα αυτά, τα οικοδομικά τετράγωνα εμφανίζονται με ένα περισσότερο λογικό σχήμα και οι δρόμοι έχουν ένα αξιοπρεπέστερο πλάτος.

Επίσης τη δεκαετία του 1950 συντελείται μεγάλη και ουσιαστική πρόοδος όσον αφορά τις δημόσιες συγκοινωνίες, και το οδικό δίκτυο, γεγονός το οποίο με τη σειρά του επηρεάζει κατά πολύ την μεταλλαγή της εικόνας της πόλης σε εμπορική καθώς υπήρχε ήδη η προδιάθεση, αφού ένας μικρός αριθμός προσφύγων από την εγκατάσταση, απασχολούταν στον κλάδο του εμπορίου. Ο ηλεκτρικός σταθμός έφθασε στη Ν. Ιωνία, το 1956. Με τα χρόνια γίνεται φανερό ότι ο σταθμός δίνει μεγάλη ώθηση στην αγορά της Νέας Ιωνίας και την καθιστά υπερτοπική, ενώ

παρατηρείται αύξηση των εμπορικών καταστημάτων, ιδίως στην περιοχή του κέντρου.

Η πόλη αρχίζει να μετεξελίσσεται από προσφυγική-εργατική σε εμπορικό κέντρο. Όμως παρόλο που οι δομές που συντελέστηκαν προς αυτή την κατεύθυνση ήταν θετικές για τον εμπορικό τομέα, όπως η βελτίωση των συγκοινωνιών και του οδικού δικτύου, σε μέρος του σχεδιασμού παρατηρούνται ελλείψεις και μειονεκτήματα. Σημαντικό είναι το γεγονός πως η εκπόνηση του αστικού ρυμοτομικού γίνεται το 1950, την περίοδο της εσωτερικής μετανάστευσης. Η εσωτερική μετανάστευση γίνεται για τους λόγους που προειπώθηκαν, εξαιτίας της εύρεσης εργασίας λόγω της μετατροπής της πόλης σε βιομηχανικό κέντρο. Συνεπώς ο παράγοντας ο οποίος κίνησε τις εξελίξεις σε αυτή τη χρονική περίοδο ήταν η άνοδος του βιομηχανικού κλάδου της περιοχής.

Χάρτης 12: Αποψη μέρους της Νέας Ιωνίας τη δεκαετία του 1950

Πηγή: Ελληνική Χαρτογραφία, Διαμαντοπούλου Κ.: Χάρτης Λεκανοπεδίου Αττικής, έργον 92 έκδοση 2α, 1964-65

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 Η ΤΡΙΤΟΓΕΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ (1970-2016)

6.1 Η «ΕΙΚΟΝΑ» ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ

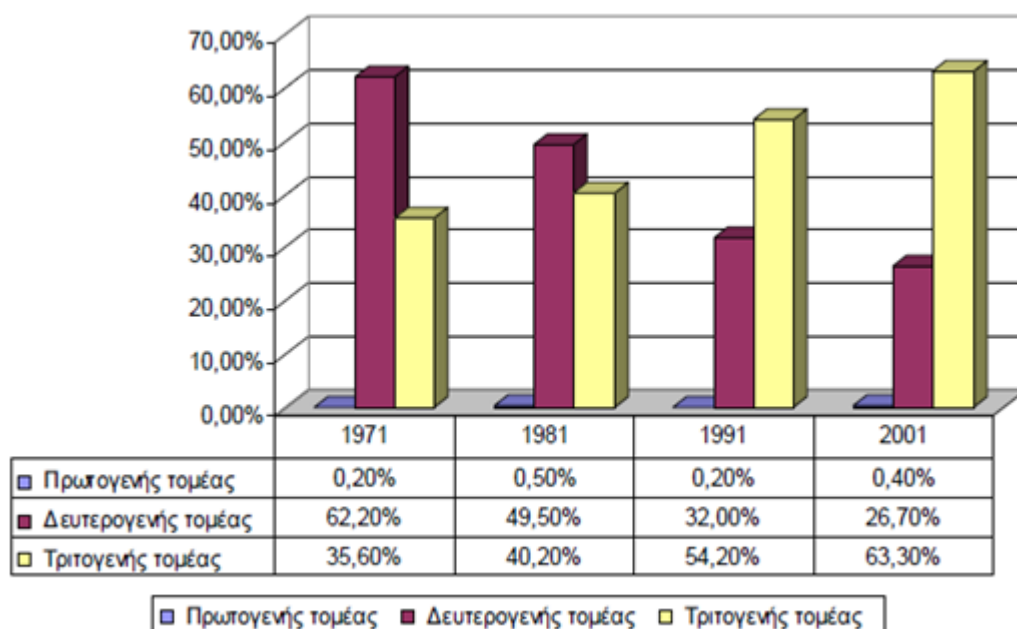
Ο τριτογενής τομέας στην πόλη υπήρχε από την εποχή της αρχικής εγκατάστασης. Κάποιοι πρόσφυγες είχαν και πριν τον ξεριζωμό ως αντικείμενο εργασίας το εμπόριο και τις δραστηριότητες τριτογενούς τομέα. Η εμπορική κίνηση υπήρχε κυρίως στη λεωφόρο Ηρακλείου, ωστόσο κάλυπτε αποκλειστικά τις ανάγκες της τοπικής αγοράς.

Η στροφή προς τον τριτογενή τομέα γίνεται εντονότερη τις επόμενες δεκαετίες. Το 1971 από τους 54.906 κατοίκους της Νέας Ιωνίας, το 62,2% απασχολείται στον δευτερογενή τομέα και το 35,6% στον τριτογενή τομέα. Αντίστοιχα από τους 59.202 κατοίκους του 1981, το ποσοστό είναι 49,5% για τον δευτερογενή και 40% για τον τριτογενή τομέα. Επίσης η ψήφιση νόμων μη ευνοϊκών για τη βιομηχανία αρχίζει να αλλοιώνει περαιτέρω την εικόνα της πόλης και τη πληθυσμιακή σύνθεση των κατοίκων, με το πρότυπο του Ιωνιώτη-εργάτη να μην είναι πλέον ο κανόνας. Ο χαρακτηριστικός τύπος ενός κατοίκου της περιοχής, ήταν ενός εργαζομένου στα μεγάλα βιομηχανικά συγκροτήματα που υπήρχαν, είτε σε κάποιες περιπτώσεις ενός ελεύθερου επαγγελματία με χαρακτηριστικά εργαζομένου (μπογιατζήδες, υδραυλικοί κ.α.). Τη δεκαετία του 1970 πολλοί κάτοικοι αρχίζουν να εργάζονται είτε στα εμπορικά καταστήματα της περιοχής, είτε σε υπηρεσίες οι οποίες βρίσκονταν στο κέντρο της Αθήνας σε αυτό το γεγονός συντέλεσε και ο ηλεκτρικός σιδηρόδρομος και η επαρκής σύνδεση του δήμου με το συγκεκριμένο δίκτυο. Επίσης οι βιομηχανίες έχουν μεταφερθεί σε άλλα μέρη της Αττικής, εκτός κύριου πολεοδομικού ιστού, αλλά κυρίως σε χώρες του εξωτερικού, ιδιαίτερα της Ασίας, οπότε κάποιοι κάτοικοι προσαρμόζονται αναγκαστικά προς αυτή την κατεύθυνση για την εργασία τους. Το γεγονός της αποβιομηχάνισης από τη μία και της ανόδου του εμπορικού στοιχείου της πόλης, η οποία καθίσταται εμπορικό κέντρο της ευρύτερης περιοχής, αποτελούν σημαντικά στοιχεία που διαφοροποιούν το χαρακτήρα της.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής της Ε.Σ.Υ.Ε. το 2001, όσον αφορά τη θέση στο επάγγελμα στη Νέα Ιωνία, παρατηρείται πως ότι το ποσοστό των μισθωτών είναι το 77% του οικονομικώς ενεργού πληθυσμού. Συμπερασματικά παρατηρείται πως η Νέα Ιωνία έχει μεγάλο αριθμό κατοίκων αυτής της κατηγορίας, που οι περισσότεροι ανήκουν συνήθως στα χαμηλότερα οικονομικά στρώματα. Δηλαδή παρόλο που οι κάτοικοι δεν εργάζονται πλέον στις βιομηχανίες, εντούτοις δεν ανήκουν στην κατηγορία των υψηλών εισοδημάτων. Στη Νέα Ιωνία το ποσοστό των ανέργων με βάση στοιχεία από το σύλλογο ανέργων της περιοχής το 2013 κυμαίνεται γύρω στο 25%, έχοντας ξεπεράσει τους 4.500, ενώ η ανεργία μαστίζει κυριότερα τους νέους ηλικίας 20-30 ετών. Η ανεργία, χαρακτηριστικό γνώρισμα της ελληνικής κοινωνίας σήμερα, δημιουργεί επιπλέον ανάγκες για αλληλεγγύη και στήριξη των ανέργων, και

μπορεί δυστυχώς να ειπωθεί πως σήμερα, το άλλοτε κατά πολλούς «Μάντσεστερ της Ελλάδας» κινδυνεύει, αν δεν έχει ήδη μετατραπεί σε πόλη ανέργων.

Το ποσοστό των απασχολούμενων στον τριτογενή τομέα, ακολουθεί αντιστρόφως ανάλογη πορεία με το ποσοστό των εργαζόμενων στο δευτερογενή τομέα. Όπως φαίνεται και από το ακόλουθο διάγραμμα, το 1971 στη Νέα Ιωνία, με το ποσοστό ατόμων που εργάζονταν σε βιομηχανίες και βιοτεχνίες να είναι 62,20%, θεωρείται ακόμη μια βιομηχανική και εργατική πόλη, παρόλο που πολλές βιομηχανίες είχαν ήδη αρχίσει από τη δεκαετία του 1960 να υπολειπώνονται. Το εργατικό αυτό δυναμικό, έχοντας την τεχνογνωσία πλέον, εργάζεται σε ανάλογες βιομηχανίες, όχι μόνο στη Νέα Ιωνία, αλλά και σε άλλες περιοχές της Αττικής ή ακόμα και εκτός Αττικής (π.χ. εργοστασιακές μονάδες στο νομό Βοιωτίας). Όμως η πορεία αυτή είναι κατακόρυφα πτωτική, εμφανίζοντας τη μεγαλύτερη μείωση τη δεκαετία του 1980. Με την αποβιομηχάνιση να εντείνεται η ζήτηση εργασίας στρέφεται στον τριτογενή τομέα, εντός και εκτός της πόλης της Νέας Ιωνίας, ενώ το 1991 από τους 60.635 κατοίκους το 32% εργάζεται στον δευτερογενή τομέα και το 54,2% στον τριτογενή. Ο πληθυσμός παραμένει σε αυτή τη χρονική περίοδο, αλλά μέχρι και σήμερα πληθυσμός, ο οποίος ανήκει στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, τα οποία όμως σήμερα αφορούν κατώτερους υπαλλήλους και όχι εργάτες και εργάτριες βιομηχανιών. Αυτή η πορεία αντανάκλα μια γενικότερη πορεία της ελληνικής κοινωνίας, αλλά και του χώρου προς την τριτογενοποίηση, η οποία εφαρμόζεται σε άλλες περιπτώσεις σε εντονότερο και σε άλλες σε λιγότερο έντονο βαθμό.

Διάγραμμα 2: Διάρθρωση οικονομικός ενεργού πληθυσμού στη Νέα Ιωνία
 Πηγή: Επιχειρησιακό πρόγραμμα δήμου Νέας Ιωνίας 2011-14

Ο πληθυσμός της Νέας Ιωνίας συνεχίζει να αυξάνεται με σταθερό ρυθμό, παρότι η εσωτερική μετανάστευση από την ελληνική ύπαιθρο προς το πολεοδομικό συγκρότημα της πρωτεύουσας είχε ατονήσει. Συγκεκριμένα, αν υπάρξει αναδρομή στο διάγραμμα 1 παρατηρείται πως ο πληθυσμός της Νέας Ιωνίας το 1971 ήταν 54.906, ενώ το 2011 67.134 κάτοικοι, με συνεχόμενη αύξηση σε κάθε δεκαετία. Σύμφωνα με το παρακάτω διάγραμμα παρατηρείται η αύξηση του πληθυσμού στη Νέα Ιωνία και στους συνορεύοντες με αυτή δήμους το διάστημα 1991-2001. Τη μεγαλύτερη ποσοστιαία αύξηση πληθυσμού από αυτούς έχει ο δήμος Μεταμόρφωσης, με αύξηση επί του πραγματικού πληθυσμού 25,63%. Ο δήμος Νέας Ιωνίας που μελετάται, έχει τη δεύτερη μεγαλύτερη αύξηση με 8,88%.

	Πληθυσμός 1991	Πληθυσμός 2001	Μεταβολή πληθυσμού
Δ. Νέας Ιωνίας	60.635	66.017	8,88%
Δ. Αθηναίων	772.072	745.514	-3,44%
Δ. Αμαρουσίου	64.092	69.470	8,39%
Δ. Γαλατσίου	57.230	58.042	1,42%
Δ. Ηρακλείου	42.905	45.926	7,04%
Δ. Μεταμορφώσεως	21.052	26.448	25,63%
Δ. Νέας Φιλαδέλφειας	25.261	24.112	-4,55%
Δ. Νέας Χαλκηδόνας	9.953	10.112	1,60%
Δ. Φιλοθέης	8.396	7.310	-12,93%

Πίνακας 10 : Σύγκριση πληθυσμού Δήμου Νέας Ιωνίας και όμορων δήμων για τα έτη 1991 – 2001

Πηγή: ΕΣΥΕ, 1991-2001

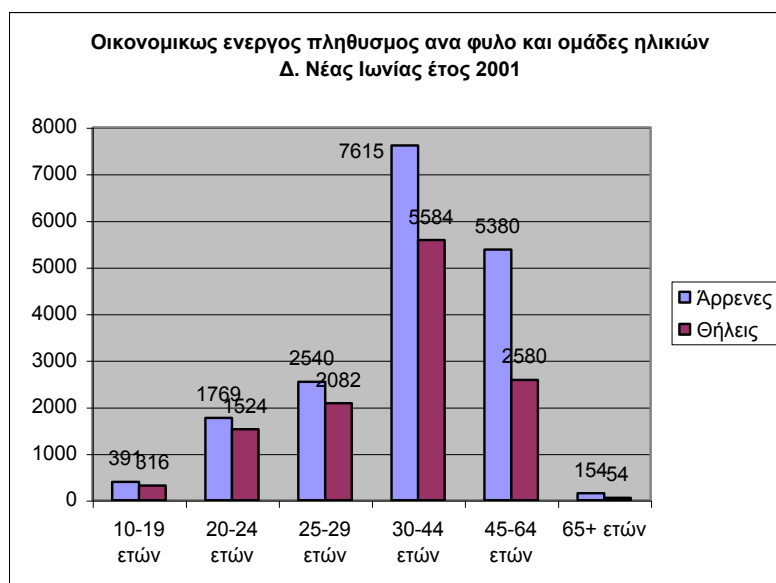
Η αύξηση του πληθυσμού της Νέας Ιωνίας, ενδέχεται να οφείλεται σε μετανάστευση για οικονομικούς λόγους (και όχι σε μετοίκηση λόγω ανώτερου βιοτικού επιπέδου ή λόγω αύξησης γεννητικότητας) αφού ο αριθμός των ατόμων των νεότερων ηλικιών με βάση τα στοιχεία των απογραφών της Ε.Σ.Υ.Ε. μειώνεται μεταξύ 1991 και 2001 ενώ ο συνολικός πληθυσμός αυξήθηκε. Άρα εξάγεται το συμπέρασμα πως ο πληθυσμός της πόλης αυξήθηκε από άτομα που είχαν ως σκοπό την οικονομική μετανάστευση, εσωτερική ή εξωτερική αφού αυτή η κατηγορία ατόμων συνήθως δεν συμπεριλαμβάνει οικογένειες, οι οποίες ανεβάζουν τα ποσοστά των ατόμων νεαρότερης ηλικίας. Επίσης αναφέρεται ότι το 2001 το 48% του πληθυσμού της Νέας Ιωνίας είναι άντρες και το 52% γυναίκες. Το διάγραμμα που ακολουθεί απασχόλησης

ανά φύλο και ομάδα ηλικιών το επιβεβαιώνει το γεγονός ότι στη Νέα Ιωνία η πλειοψηφία του εργαζόμενου δυναμικού είναι άντρες παραγωγικής ηλικίας, οι οποίοι είναι και η βασική κατηγορία οικονομικών μεταναστών. Η αύξηση του πληθυσμού γίνεται για τους ίδιους λόγους για τους οποίους είχε γίνει και τις πρώτες δεκαετίες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, την εύρεση εργασίας, όμως με ένα διαφορετικό βασικό στοιχείο: τότε γινόταν για να βρουν οι μετανάστες δουλειά σε μια βιομηχανική πόλη, τώρα για να αναζητήσουν δουλειά σε μια εμπορική πόλη. Παίζει επίσης ρόλο και το καλό δίκτυο συγκοινωνιών της περιοχής, καθώς και το γεγονός πως βρίσκεται σε σχετικά κοντινή απόσταση από το κέντρο της Αθήνας.

	1991	2001
0-14	11570	9721
15-24	8848	9290
25-39	13627	16460
40-54	11432	14250
55-64	7527	6533
65-79	6052	8016
80+	1579	1747

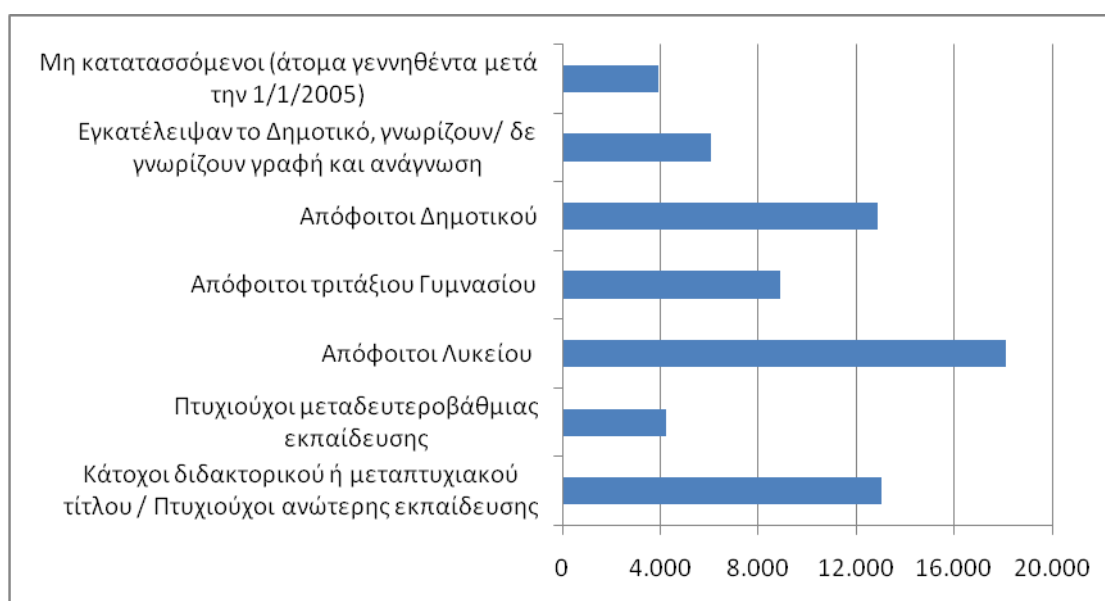
Πίνακας 11: Πληθυσμός Δήμου Νέας Ιωνίας ανά ομάδες ηλικιών για τα έτη 1991 – 2001
 Πηγή: ΕΣΥΕ, 1991-2001

Διάγραμμα 3: Οικονομικώς ενεργός πληθυσμός ανά φύλο και ομάδες ηλικιών Δήμου Νέας Ιωνίας 2001
 Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε, 2001

Η Νέα Ιωνία είναι μια πόλη που έχει περάσει από τα στάδια της προσφυγούπολης και της εργατούπολης και έχει πλέον μετατραπεί σε μια σύγχρονη πόλη ενός πολεοδομικού συγκροτήματος.

Στο συνοικισμό της Νέας Ιωνίας με την πάροδο του χρόνου η χρήση του χώρου έχει αλλάξει και τα ιδιαίτερα κοινωνικά χαρακτηριστικά μετασηματίστηκαν ή δεν υπάρχουν πλέον. Τα παραδοσιακά επαγγέλματα, όπως του καστανά, του γαλατά, του υποδηματοποιού, του παγοπώλη δεν υπάρχουν πλέον. Ενώ η εκβιομηχάνιση δημιούργησε το βιομηχανικό προλεταριάτο, η αποβιομηχάνιση το εξαφάνισε και δημιούργησε νέα επαγγέλματα. Ακόμα και οι ήχοι της πόλης διαφοροποιήθηκαν, αφού πλέον αντί για τις φωνές των κατοίκων και τον ντελάλη αυτό που ακούγεται κυρίως είναι οι θόρυβος των αυτοκινήτων. Σε αυτή την απρόσωπη σημερινή εικόνα της πόλης συμβάλει αποφασιστικά η δημιουργία της πολυκατοικίας και η έξαρση της αντιπαροχής.

Διάγραμμα 4: Επίπεδο εκπαίδευσης πληθυσμού Νέας Ιωνίας 2011
Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 2011

Οι μορφές αλληλεγγύης επανέρχονται στην επικαιρότητα τα τελευταία χρόνια, κυρίως από τους κατοίκους των περιοχών που οι κάτοικοι έχουν χαμηλότερα εισοδήματα. Η επιλογή κεντρικών πολιτικών που έχει ως συνέπεια την μεγάλη συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους, έχει οδηγήσει τους κατοίκους να αυτοοργανωθούν, αφού πλέον έχουν χάσει πολλές ελπίδες σε αυτό τον τομέα από την κεντρική διοίκηση. Αποτέλεσμα αυτού είναι η οργάνωση των κατοίκων με ποικιλόμορφες μορφές αλληλεγγύης που καλύπτουν βασικές κοινωνικές ανάγκες, όπως η εκπαίδευση, η υγεία, η διατροφή. Οι δομές αυτές ως πραγματικότητα στην πόλη, συνεισφέρουν στο κομμάτι των αναγκών των κατοίκων, ένα τομέα που οι επίσημες πολιτικές σήμερα μοιάζουν απύσυχες.

Η ύπαρξη του προσφυγικού στοιχείου παραμένει σε πολλές συνοικίες της Ν. Ιωνίας ως ιστορική μνήμη που μεταφέρεται άβυστη από γενιά σε γενιά και διαδραματίζει ιδιαίτερο ρόλο στο πολιτιστικό γίγνεσθαι της πόλης, και μέσω των προσφυγικών συνδέσμων που υπάρχουν στη Νέα Ιωνία γίνεται προσπάθεια οι μικρασιατικές ρίζες να παραμείνουν ζωντανές. Σημαντικό ρόλο σε αυτό παίζουν και πολιτιστικοί σύλλογοι, από τους οποίους ο κυριότεροι είναι το ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ. (Κέντρο Μικρασιατικού Πολιτισμού) και η Ένωση Σπάρτης-Μικράς Ασίας.

6.2 Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΟΥ ΚΛΑΔΟΥ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ

Οι συνθήκες οι οποίες είχαν δημιουργηθεί από τις πολιτικές μη περαιτέρω ανάπτυξης του κλάδου της βιομηχανίας, δεν επέτρεψαν τη συνέχεια την άνθιση της όχι μόνο στην Νέα Ιωνία αλλά και σε ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο. Η αποβιομηχανοποίηση οδήγησε σταδιακά στη δημιουργία μικρομεσαίων επιχειρήσεων και βιοτεχνιών καθώς και στην ανάπτυξη εμπορικών κέντρων.

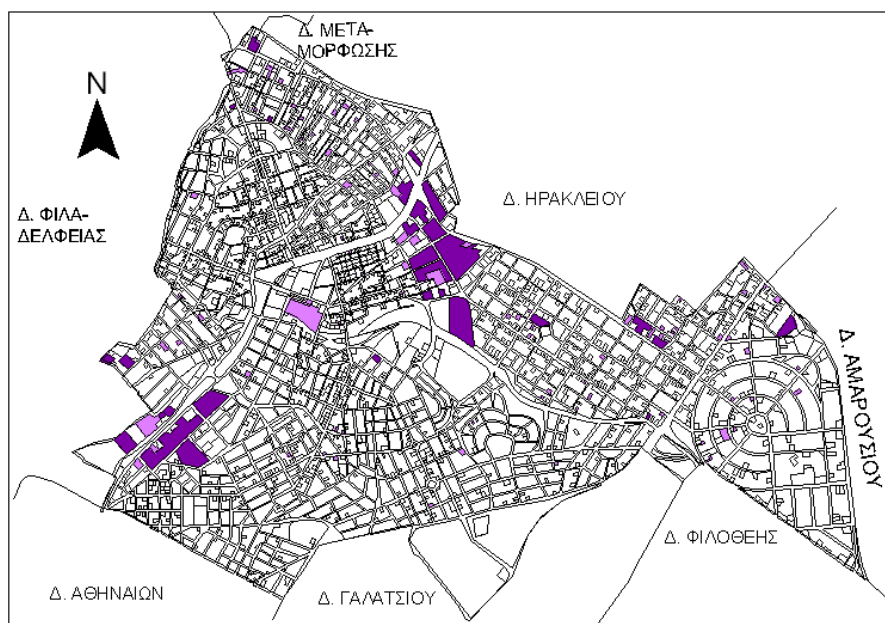
Η σταδιακή αποβιομηχάνιση, λόγω της στροφής της οικονομίας στον τριτογενή τομέα αλλά και η αντιπαροχή και η ανέγερση νέων πολυκατοικιών ολοκλήρωσε την καταστροφή και ερήμωση των βιομηχανικών κτιρίων, και όσα χρησιμοποιήθηκαν ξανά δεν είχαν χρήσεις σχετικά με τη βιομηχανία και τη βιοτεχνία. Η παραγωγική διαδικασία στην ουσία μεταπίπτει σε εμπόριο και παροχή υπηρεσιών.

Ενδιαφέρον σε αυτό το σημείο, θα παρουσίαζε και η θεωρία του Hall σχετικά με τα στάδια εξέλιξης τα οποία περνούν οι πόλεις, καθώς οι βιομηχανικές οικονομίες αλλάζουν και ακολουθούν πτωτική πορεία (Λουϊζίδη Σ., σελ.20). Αναφέρεται στην αναπόφευκτη στασιμότητα που θα αντιμετωπίσουν οι βιομηχανοποιημένες πόλεις και την παρακμή που θα επέλθει σε αυτές και κατά επέκταση θα αναφέρεται πως η αστική εξέλιξη θα συνεχιστεί πλέον πέραν του βιομηχανικού πλαισίου, χωρίς αυτό το εξελικτικό μοντέλο όπως αναφέρει να είναι απόλυτο, αλλά πραγματοποιείται στην πλειοψηφία των περιπτώσεων.

Στο τέλος της δεκαετίας του 1970 στη Νέα Ιωνία υπάρχουν 170 βιομηχανίες, βιοτεχνίες και εργοστάσια. Πολλά από τα εργοστάσια της αρχικής περιόδου έχουν κλείσει και μετονομαστεί, ενώ πολλές βιομηχανίες στεγάζονται πάνω σε βιομηχανικά οικόπεδα τα οποία κατατμούνται, δημιουργώντας μικρότερες βιομηχανίες, για να ενοικιάζονται ή να πωλούνται πιο εύκολα. Συνεπώς ενώ ο αριθμός των βιομηχανιών μπορεί να φαίνεται μεγάλος, στην πράξη πρόκειται για αρκετές μικρές βιοτεχνίες. Επίσης υπάρχουν πλέον μεγάλα βιομηχανικά κελύφη, τα οποία μπορεί να απασχολούν και μονοψήφιο αριθμό εργατών, δημιουργώντας αναντιστοιχία μεταξύ κατοίκων και δομημένου περιβάλλοντος.

Το 1984 καθορίζονται τα όρια των ΒΙΟ.ΠΑ. του Περισσού και της Ελευθερούπολης και περνούν στο καθεστώς του ΒΙΟ.ΠΑ. προς εξυγίανση. Το 1999 λειτουργούσαν στο

ΒΙΟ.ΠΑ. Ελευθερούπολης 106 βιομηχανικές μονάδες, από τις οποίες 61 ήταν κλωστοϋφαντουργίες. Οι μεγάλες κλωστοϋφαντουργίες στην περιοχή μέχρι και σήμερα είναι η «Αθηνά», η «ΤΡΙΑ ΑΛΦΑ» και η «Ιωνική Υφαντουργία». Στο ΒΙΟ.ΠΑ. Ελευθερούπολης οι περισσότερες μονάδες καταγράφονται ως μικρές και οικογενειακές. Στο αντίστοιχο του Περισού το 1999 λειτουργούσαν 18 μονάδες, από τις οποίες οι 10 ανήκουν στον κλάδο της κλωστοϋφαντουργία. Εδώ οι μεγάλες επιχειρήσεις είναι περισσότερες, με χαρακτηριστικότερες, τις: ΕΡΙΟΤΕΚ Α.Ε., ΠΑΡΙΣΗΣ Ε.Π.Ε. , ΜΑΛΕΡΟΣ Α.Ε. ΛΕΚΚΑΣ Α.Ε., ΤΡΙΟΥΜΦ ΚΑΙ ΚΛΩΣΤΗΡΙΑ ΑΤΤΙΚΗΣ.

Χάρτης 13: Οι βιομηχανίες στη Νέα Ιωνία. Φαίνεται η χωροθέτηση των ΒΙΟ.ΠΑ. Περισού και Ελευθερούπολης

Πηγή: Μελέτη Ανάπτυξης Μετρό (1995-1999)

Με βάση το Γ.Π.Σ. του δήμου Νέας Ιωνίας, δημοσιεύεται στο ΦΕΚ 662/Δ/6-9-1995 οι παλιές περιοχές των ΒΙΟ.ΠΑ. του Περισού και της Ελευθερούπολης μπαίνουν σε καθεστώς ΒΙΟ.ΠΑ. προς εξυγίανση. Οι δημοτικές αρχές της πόλης διαχρονικά θεωρούν και σωστά, πως δεν είναι συμβατές οι βιομηχανικές δραστηριότητες σε έναν πολυάριθμο δήμο με μεγάλη πληθυσμιακή πυκνότητα. Όμως θα έπρεπε να υπάρχει περισσότερη μέριμνα όσον αφορά τη συνέχεια της ιστορικής παράδοσης της περιοχής και να μην υπάρχουν ασύμβατες χρήσεις και δραστηριότητες στα κτίρια αυτά. Περιπτώσεις υπερτοπικού εμπορίου, όπως συμβαίνει σε κτίρια του ΒΙΟ.ΠΑ. του Περισού ανήκουν σε αυτή την κατηγορία, όπως θα αναλυθεί εκτενέστερα παρακάτω.

Στην βιομηχανία «Μουταλάσκη», συγκεκριμένα στις 28.12.1978, η εταιρεία απορροφήθηκε και συγχωνεύτηκε με την Πειραιϊκή Πατραϊκή Βιομηχανία Βάμβακος Α.Ε. (ΦΕΚ, τχ. Α.Ε. και Ε.Π.Ε: 3276/30.12.1978) λόγω άρνησης των ιδιοκτητών της, υιών Σινιόσογλου να ακολουθήσουν καριέρα βιομηχάνου. Πρώτη κίνηση μετά τη

συγχώνευση με την Πειραιϊκή-Πατραϊκή ήταν η διάλυση του βαφείου και του φινιστηρίου, εξαιτίας των υγρών αποβλήτων τα οποία αποβάλλονταν. Γίνεται και αναβάθμιση στα μηχανήματα. Η «Μουταλάσκη» παρήγαγε τα περισσότερα προϊόντα από τα άλλα εργοστάσια της Πειραιϊκής Πατραϊκής, γιατί έκανε προϊόντα για τον τελικό καταναλωτή που αφορούσαν στον οικιακό εξοπλισμό, και νέα προϊόντα, όπως σερ κουζίνας, σερ τραπεζιού, παπλώματα κλπ. Συνολικά το εργοστάσιο προσέφερε εργασία σε 235 άτομα κυρίως γυναίκες. Το 1986 αποσχίστηκε από την Πειραιϊκή Πατραϊκή και επανασυστάθηκε με την επωνυμία «Πειραιϊκή Πατραϊκή Κλωστοϋφαντήριο Νέας Ιωνίας (πρώην Μουταλάσκη) Α.Ε.». Το 1992 η εταιρεία έπαυσε τις εργασίες της, εντασσόμενη στις προβληματικές επιχειρήσεις και τέθηκε σε εκκαθάριση (ΦΕΚ, τχ. Α.Ε. και Ε.Π.Ε.: 4726/13.10.1992). Ένα χρόνο αργότερα έπειτα από μειοδοτικό διαγωνισμό η εταιρεία αγοράστηκε από τον όμιλο επιχειρήσεων «Σακαλίδης Ε.Π.Ε.». Το 1999 το εργοστάσιο αποτελούταν από τρία τμήματα: κλωστήριο, υφαντήριο και κοπτοραπτήριο.

Εικόνα 11: Άποψη του συγκροτήματος Μουταλάσκη σήμερα
Εικόνα: Τα ΒΙΟ.ΠΑ. Περισού (ζώνη Α) και Ελευθερούπολης (ζώνη Β)
Πηγή: Λαζαρίδης Κ. (2014), σελ.21

Το 2002 το εργοστάσιο Μουταλάσκη πωλήθηκε ως οικόπεδο σε επιχειρηματικό όμιλο, που στη θέση του έχτισε το υπερσύγχρονο κτίριο υψηλών προδιαγραφών για χρήση της τεχνολογίας όπου στεγάστηκε η Οργανωτική Επιτροπή των Ολυμπιακών Αγώνων «ΑΘΗΝΑ 2004». Στη θέση του, επί της οδού Φιλικής Εταιρείας 10, έχουν ανεγερθεί, σε μεικτό στυλ αναπαλαίωσης του παλαιού εργοστασίου και μοντέρνας κατασκευής, τα κτίρια για τις ανάγκες της ολυμπιακής οργανωτικής επιτροπής. Στο

κτίριο σήμερα στεγάζονται γραφεία και επιχειρήσεις. Αν παρατηρηθεί η εικόνα 11 του εργοστασίου σήμερα, συμπεραίνεται πως και η αρχιτεκτονική του, δεν συνδέεται καθόλου με την ιστορικότητα του.

Η Μεταξουργία Κυρκίνη κατεδαφίζεται και στη θέση της ανεγείρεται το επονομαζόμενο «Σπίτι του Λαού», όπου στεγάζονται τα γραφεία του Κ.Κ.Ε..

Τα εργοστάσια της «Ελληνικής Ταπητουργίας» και της «Ανατολικής Ταπητουργίας» υπήρξαν πρωτοπόρα για την εποχή τους. Μετά από απόφαση Νομάρχη που δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ 248Δ/29-05-1985 η έκταση των 7.415 τ.μ. περιέρχεται στο δήμο της Νέας Ιωνίας με απαλλοτρίωση. Ο χώρος χαρακτηρίστηκε ως «χώρος για την ανέγερση κτιρίου αθλητικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων», με τη διαδικασία της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης, με την προοπτική δημιουργίας χώρου αναψυχής και αθλητισμού, ενώ ήδη σε μέρος του οικοπέδου είχε δημιουργηθεί δημοτικό σχολείο. Μέρος του συγκροτήματος ήταν εγκατεστημένες βιοτεχνίες έως την εποχή της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης, ενώ ένα μέρος του ήταν ερειπωμένο και δεν χρησιμοποιούνταν. Με τους σεισμούς το Σεπτέμβριο του 1999, το συγκρότημα υπέστη σοβαρές ζημιές μεταξύ των οποίων και η κατάρρευση οροφής μέρους του συγκροτήματος. Το 2000 συντάχθηκε από την Διεύθυνση Πολεοδομίας Νομαρχίας Ανατολικής Αττικής πρωτόκολλο επικίνδυνα ετοιμόρροπης οικοδομής, με εντολή την άμεση κατεδάφιση 2 από των 4 κτισμάτων του εσωτερικού συγκροτήματος.

Με την υπ. Αριθμόν 1759/2-7-2002 απόφαση ένταξης εγκρίθηκε η χρηματοδότηση από το Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Αττικής 2000-2006 στο πλαίσιο αποκατάστασης σεισμόπληκτων κτιρίων, ο δήμος αναπαλαίωσε το μέρος του συγκροτήματος της Ανατολικής Ταπητουργίας Α.Ε. που βρισκόταν σε καλύτερη κατάσταση, με πρόσωπο στην οδό Πατριάρχου Ιωακείμ. Σε αυτό το χώρο βρίσκονται σήμερα το συνεδριακό κέντρο του δήμου Νέας Ιωνίας, καθώς και τα μουσεία υφαντουργίας και Μικρασιατικού πολιτισμού.

Κατά την εξέλιξη των διαδικασιών αποκατάστασης, παρατηρούνται ρωγμές σε κτίσματα που ήταν σε επαφή με τα χαρακτηρισμένα κατεδαφιστέα. Η Διεύθυνση Πολεοδομίας, λαμβάνοντας υπόψη και απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού που αφορούσε το μη χαρακτηρισμό της Παλιάς Ταπητουργίας ως μνημείου, συνέταξε το πρωτόκολλο 2207/406/29-10-2003 επικίνδυνα ετοιμόρροπης οικοδομής, με εξαίρεση την παλιά καμινάδα η οποία είναι χαρακτηρισμένη ως μνημείο. Πολίτες και φορείς της Νέας Ιωνίας προσφεύγουν στο Σ.Τ.Ε. κατά της απόφασης, όμως αυτή απορρίπτεται. Στις 23-5-2005 κατεδαφίζονται τα κτίρια του εσωτερικού συγκροτήματος (Κεχαγιόγλου Ν. (2014), σελ.18-25). Η έκταση οποία σήμερα είναι γνωστή περισσότερο ως Ο.Τ. 150 αποτελεί ένα μέρος που θεωρείται ως ελεύθερος αδόμητος χώρος, ωστόσο χρησιμοποιείται στην ουσία σαν υπαίθριος χώρος στάθμευσης οχημάτων, χωρίς της απαραίτητες προδιαγραφές για κάτι τέτοιο. Υπάρχει έκδηλη ανησυχία στους πολίτες αφού ο σκοπός της απαλλοτρίωσης δεν ισχύει, μήπως χαθεί οριστικά μια ευκαιρίας ανάπτυξης που τόσο ανάγκη έχει η Νέα Ιωνία (με την τεράστια έλλειψη ελεύθερων χώρων) και ότι θα χαθεί από την κυριότητα του

δήμου και θα αποδοθεί στον αρχικό ιδιοκτήτη. Επίσης η εικόνα των άναρχα παρκαρισμένων αυτοκινήτων δίπλα σε ένα προστατευόμενο μνημείο όπως η καμινάδα είναι συγκρουσιακή και απωθητική.

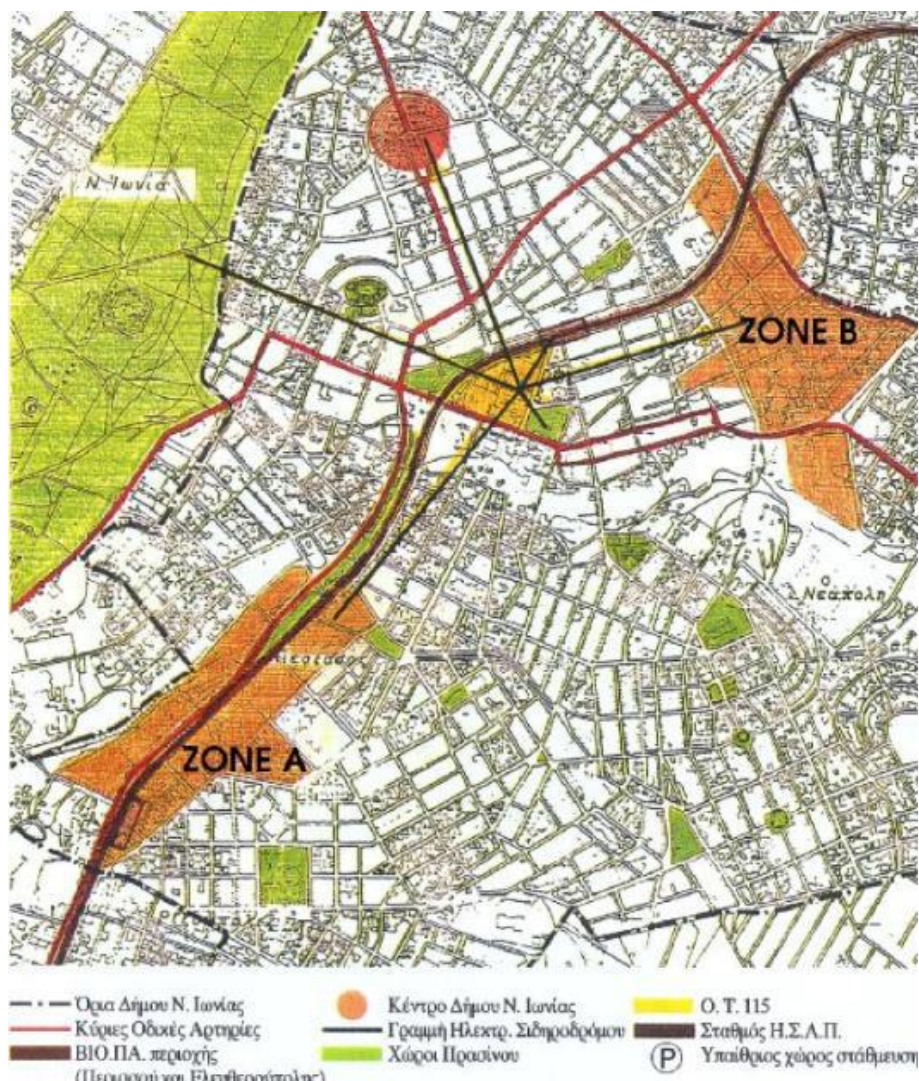
Εικόνα 12: Μέρος της ανατολικής πλευράς του ελεύθερου αδόμητου χώρου σήμερα. Στο βάθος διακρίνεται το Συνεδριακό Κέντρο του δήμου
Πηγή: Κεχαγιόγλου Ν. (2014), σελ.19

Το οικόπεδο της Ε.ΒΥ.Π. στη βιομηχανική ζώνη Περισσού το διεκδικούν διάφοροι φορείς, ενώ η εταιρεία υπήρξε προβληματική. Μεγάλος υπήρξε ο αγώνας των κατοίκων του Περισσού, ιδίως κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 να απαλλοτριωθεί η έκταση για τη δημιουργία χώρου κοινής ωφέλειας για τους κατοίκους (Εφημερίδα Σύγχρονη Ιωνία, Φύλλο 15-5-1984). Η ανάπτυξη του αστικού ιστού και η γειτνίαση των εργοστασίων με περιοχές κατοικίας κατέστη προβληματική, ενώ τα εργοστάσια απασχολούσαν ελάχιστους εργαζομένους. Η πρόθεση του συνοικιακού συμβουλίου ήταν να γίνει χώρος νηπιαγωγείου, κέντρου νεότητας (αθλητικές εγκαταστάσεις, γήπεδα) και σύγχρονου κολυμβητηρίου. Από το εργοστάσιο σήμερα αυτό που δεσπόζει είναι η καλά διατηρημένη καμινάδα.

Το 1975 η «Υφαντουργική Εταιρεία Στύλογλου-Εφραίμογλου και Σία», η οποία ήταν ομόρρυθμη, μετατρέπεται σε ανώνυμη με την επωνυμία «Επιουργία ΤΡΙΑ ΑΛΦΑ, Α.Ε.», απαρτιζόμενη από τα ίδια πρόσωπα. Το εργοστάσιο ΤΡΙΑ ΑΛΦΑ έχει τα τμήματα του φινιστηρίου, του υφαντήριου, του λεβητοστασίου, του βαφείου και του κλωστηρίου. Λειτουργεί με μια σταθερή πορεία και είναι από τις πρώτες στην εσωτερική αγορά υφασμάτων.

Σήμερα το εργοστάσιο Δουρμούσογλου παράγει φαρμακευτικές γάζες διαφόρων τύπων.

Τα κλωστοϋφαντήρια Αθηνά, έχουν διατηρήσει την ονομασία αυτή, έπειτα από αλλαγές ιδιοκτησίας. Το 1999 το συγκρότημα λειτουργούσε με παραγωγή υφασμάτων πουκαμίσων και βαμβακερών, με κεφάλαιο 300.000.000 δραχμές.

Χάρτης 14: Τα ΒΙΟ.ΠΑ. Περισού (ζώνη Α) και Ελευθερούπολης (ζώνη Β)

Πηγή: Λαζαρίδης Κ. (2014), σελ.8

Το βιομηχανικό πρόσωπο της πόλης είναι πλέον παρελθόν, του οποίου η ιστορία καταγράφεται κυρίως μέσω της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Τα αρχιτεκτονικά τοπία αυτά, τα οποία είναι είτε απομεινάρια του παρελθόντος τα οποία υπενθυμίζουν την ιστορία της, είτε ακόμα και σήμερα παραμένουν ζωντανά, θυμίζοντας μια άλλη εποχή, έχοντας ακόμα κάποια ζωντανά δείγματα της γειτονιάς.

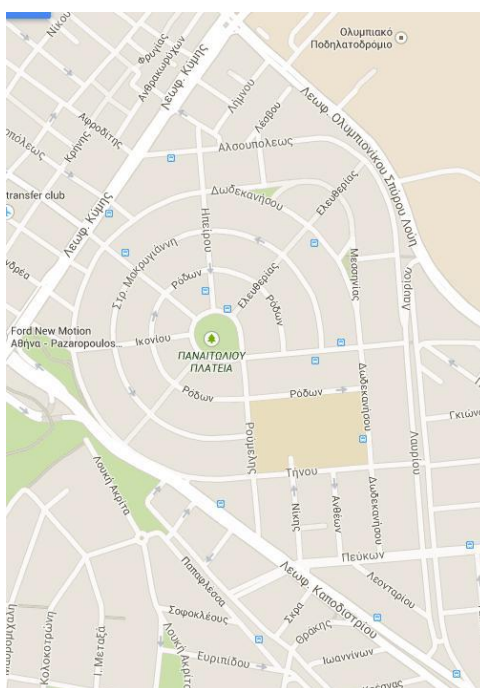
6.3 Η ΑΝΤΙΠΑΡΟΧΗ ΑΛΛΑΖΕΙ ΤΗΝ ΠΟΛΗ

Μια εποχή που αρχίζουν οι κοινωνικές αντιθέσεις όλο και περισσότερο να αποκρυσταλλώνονται στο χώρο, να παγιώνονται και να εντείνονται, θα μπορούσαμε να πούμε πως σε ολόκληρη την Ευρώπη και μόνο, στη μεταπολεμική περίοδο, το «μοντέρνο κίνημα» γίνεται συνώνυμο σχεδόν με την πολεοδομία και να καθοδηγεί την οικοδόμηση. Η πραγματικά ολοκληρωτική διαφοροποίηση του δομημένου περιβάλλοντος από κοινωνιολογικής άποψης, θα επιφέρει σημαντικές αλλαγές στον τρόπο που βιώνεται η καθημερινότητα, με την αποξένωση να κερδίζει όλο και περισσότερο έδαφος και τους ρυθμούς της ζωής να αλλάζουν.

Στη Νέα Ιωνία το 1970 ορίστηκαν νέοι όροι δόμησης οι οποίοι δημοσιεύτηκαν στο ΦΕΚ 156Δ/1970, και σύμφωνα με αυτούς τους όρους ο συντελεστής δόμησης ορίστηκε στο 3,0. Αυτό σημαίνει ότι επιτρεπόταν να χτίσει κανείς τρεις φορές την επιφάνεια του οικοπέδου του σε ύψος. Με συντελεστή δόμησης 3,0, η Νέα Ιωνία παρέμεινε από το 1970 έως το 1978. Το 1978 με μια πανελλαδική τότε μείωση των συντελεστών δόμησης, ο συντελεστής για τη Νέα Ιωνία ορίστηκε στο 2,6, δηλαδή δεν μειώθηκε σε μεγάλο βαθμό. Από το 1978 έως και το 1998 η Νέα Ιωνία εξακολουθούσε να έχει αυτόν τον συντελεστή δόμησης. Το 1998 μειώθηκε περαιτέρω και από τότε έχει οριστεί σε 2,0, που εξακολουθεί να ισχύει μέχρι σήμερα. Αυτό το γεγονός, δηλαδή ο υψηλός συντελεστής δόμησης, σε συνδυασμό με την παράμετρο της απασχόλησης στη Νέα Ιωνία, είτε από τα εργοστάσια που υπήρχαν είτε από το εμπορικό με υπερτοπικό χαρακτήρα κέντρο, είτε από τα πολεοδομικά κέντρα, σε συνδυασμό με την αστυφιλία που υπήρξε για κάποιες δεκαετίες, ώθησε στη μεγάλη οικοδόμηση της πόλεως. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται κυρίως στις περιοχές που είχαν μεγάλα οικόπεδα και κατά συνέπεια προσφέρονταν, όπως είναι η περιοχή της Νεάπολης, μεγάλο μέρος της περιοχής του Περισσού, αλλά βεβαίως και η περιοχή του κέντρου. Αποτέλεσμα αυτών είναι να υπερβαίνει ο πληθυσμός της Νέας Ιωνίας σήμερα τον αριθμό που η πόλη μπορεί να υποστηρίξει επαρκώς, μη έχοντας απαραίτητες υποδομές από κοινόχρηστους και κοινωφελείς χώρους. Σήμερα, ενώ είναι δύσκολο να γίνει κάποια απαλλοτρίωση για κοινόχρηστο ή κοινωφελή σκοπό, παρατηρείται ανεπάρκεια χώρων πρασίνου.

Η αντιπαροχή αλλάζει την εικόνα της πόλης, με την πολυκατοικία η οποία εισβάλλει με σαφή τρόπο από τις αρχές τις δεκαετίας του 1970, μέσα σε μια δεκαετία να έχει επικρατήσει έναντι των μονοκατοικιών. Εξάιρεση από αυτήν την υπέρμετρη δόμηση αποτελεί η περιοχή της Αλσούπολης, που ορίζεται από τη λεωφόρο Κύμης, τη λεωφόρο Καποδιστρίου και τη λεωφόρο Σπύρου Λούη. Η περιοχή έχει ρυμοτομία βασισμένη στο ίδιο το σχήμα της περιοχής το οποίο έχει τη μορφή της «σταγόνας». Το ίδιο ρυμοτομικό σχέδιο παρατηρείται και στην γειτονική περιοχή της Φιλοθέης καθώς και στην περιοχή του Ψυχικού, όπου υπάρχει μια κεντρική πλατεία που αποτελεί τον πυρήνα. Η πλατεία βρίσκεται στο κέντρο αυτής της «σταγόνας» και από τον πυρήνα αυτό εκτείνονται δρόμοι ακτινωτά, οι οποίοι συμβάλλουν σε αυτόν αλλά συγχρόνως υπάρχουν και δρόμοι παράλληλοι προς τον πυρήνα. Αυτά τα διαγράμματα

είναι λογικής του 1950 και τα συναντούμε κυρίως στις περιοχές της Φιλοθέης, του Ψυχικού αλλά και του Παπάγου. Η περιοχή της Αλσούπολης ουσιαστικά είναι μία κηπούπολη για τα δεδομένα της Νέας Ιωνίας, γιατί οι δρόμοι είναι ευρύτατοι και ο συντελεστής δόμησης ήταν πάντα χαμηλός. Από 1,2 που ήταν το 1970 μειώθηκε στο 1,0, που αποτελεί ένα πολύ χαμηλό συντελεστή δόμησης για αστική περιοχή. Επίσης στην Αλσούπολη, παρατηρούνται οικοπέδα μεγάλης έκτασης και κατά κανόνα περίπου 600 τ.μ., υπάρχουν εξάμετρες πρασιές και μία μεγάλη πλατεία, η οποία ονομάζεται πλατεία Παναγιώλιου από το αντίστοιχο κτίριο (αρχικά χτίστηκε ως καζίνο, έπειτα έγινε ξενοδοχείο και σήμερα λειτουργεί ως πολιτιστικό κέντρο του δήμου).

Χάρτης 15: Η περιοχή της Αλσούπολης. Χαρακτηριστικά φαίνονται το σχήμα της σταγόνας, τα μεγάλα οικοδομικά τετράγωνα και η πλατεία στο κέντρο

Πηγή: <https://www.google.gr/maps/> Τελευταία επίσκεψη: 02-08-2016 22:37

Με το ΦΕΚ 70Δ/16-10-88 εγκρίνεται το σχέδιο της πολεοδομικής ενότητας των Ανθρακωρυχείων, με τα όρια του δήμου έως και σήμερα να έχουν καθοριστεί από το συγκεκριμένο διάταγμα. Η περιοχή των Ανθρακωρυχείων είναι μια περιοχή που ονομάστηκε έτσι γιατί παλιά γινόταν εξόρυξη άνθρακα από αυτήν, όπως και από γειτονικά κομμάτια του δήμου Ηρακλείου, το λεγόμενο Ψαλίδι Ηρακλείου. Στην συγκεκριμένη περιοχή είχαν εγκατασταθεί ανθρακωρύχοι κυρίως προερχόμενοι από το νησί της Ευβοίας. Όταν μπήκε στο σχέδιο το 1988 με το νόμο 1337, η περιοχή αυτή είχε ήδη κατοικηθεί και μάλιστα μπήκε στο σχέδιο σαν πυκνοκατοικημένη, με αποτέλεσμα το ρυμοτομικό αυτής της περιοχής κατά μία έννοια να ακολουθήσει όσο ήταν δυνατόν την υφιστάμενη κατάσταση. Παρά ταύτα υπήρξαν κάποιοι ικανοποιητικού μεγέθους ακάλυπτοι χώροι, οι οποίοι με την ένταξη στο σχέδιο χαρακτηρίστηκαν πλατείες, αθλοπαιδιές και επίσης προβλέπεται και ένας χώρος

νηπιαγωγείου. Οι αρτιότητες των οικοπέδων στην περιοχή των Ανθρακωρυχείων είναι τα 250 τ.μ. το κατά κανόνα άρτιο οικόπεδο, το οποίο έχει συντελεστή δόμησης 0,8. Αυτό σημαίνει ότι τα οικόπεδα που είναι από 250 τ.μ. και μεγαλύτερα έχουν συντελεστή δόμησης 0,8, ενώ τα μικρότερα 1,0.

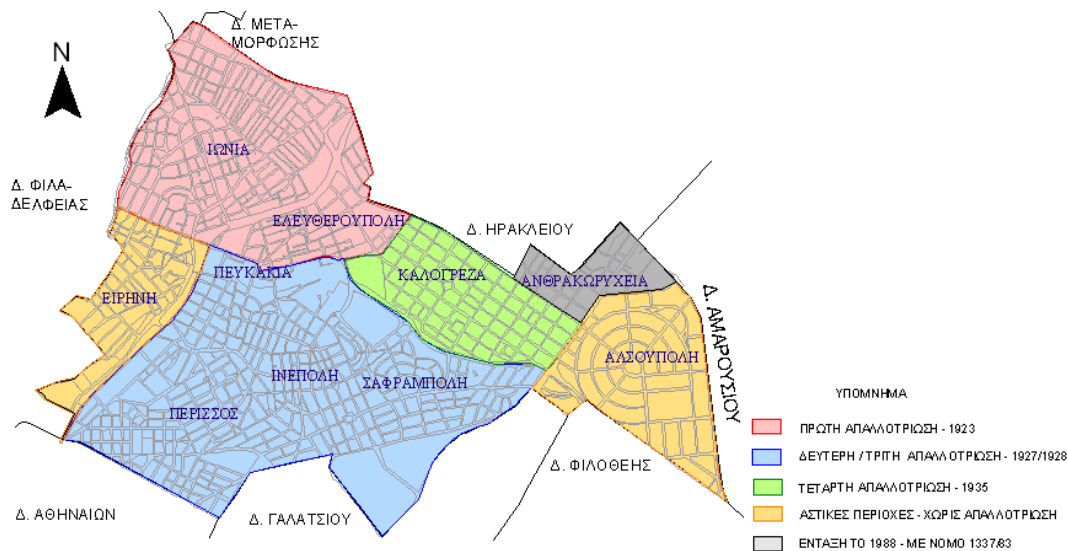
Το Γ.Π.Σ. της Νέας Ιωνίας εκπονείται στα πλαίσια των κατευθύνσεων του ρυθμιστικού (Ν. 1515/85). Σύμφωνα με αυτό χαρακτηριστικότερη χρήση είναι αυτή της γενικής κατοικίας, σε ποσοστό 50-53%. Πρόκειται για χρήσεις γενικής κατοικίας, ενώ αντιθέτως η αμιγής κατοικία απουσιάζει. Στο κέντρο του δήμου συγκεντρώνονται οι διοικητικές και οικονομικές δραστηριότητες, ενώ οι βιομηχανίες αρχίζουν να εκτοπίζονται..

Επίσης σύμφωνα με το Γ.Π.Σ. ορίζεται 16 πολεοδομικές ενότητες-γειτονίες, 3 ζώνες μη χρήση πλην κατοικίας (2 ΒΙΟ.ΠΑ. προς εξυγίανση και μια ζώνη πρασίνου-ελεύθερων χώρων-εκπαίδευσης-υγείας –πρόνοιας και αθλητισμού) και 3 συνοικίες. Το 1998 (ΦΕΚ 398Δ/16-6-1998) ο Σ.Δ. μειώνεται σε 2,0 με μέγιστο επιτρεπόμενο ύψος τα 18 μέτρα, με εξαίρεση την περιοχή της Αλσούπολης, όπου ο Σ.Δ. παραμένει 1,0. Στην Αλσούπολη η πυκνότητα είναι μικρότερη από 100 κατοίκους, ενώ για όλο τον υπόλοιπο δήμο είναι μέσος όρος 200 κάτοικοι ανά εκτάριο.

Ο Σ.Δ. μειώνεται στα δύο ΒΙΟ.ΠΑ. σε 1,0 (ΦΕΚ 662/6-9-1995). Στην αναθεώρηση του εγκεκριμένου ρυμοτομικού της Νέας Ιωνίας για τον καθορισμό χρήσεων γης (ΦΕΚ 169/18-3-1998) τα επαγγελματικά εργαστήρια χαμηλής όχλησης δεν επιτρέπεται να καταλαμβάνουν αθροιστικά ποσοστό άνω του 65% του μέγιστου Σ.Δ. ανά ανεξάρτητη ιδιοκτησία. Το υπόλοιπο 35% του συντελεστή διατίθεται υποχρεωτικά για κατοικία και για πολιτιστικές εγκαταστάσεις.

Στο Γ.Π.Σ. επιδιώκεται η οργάνωση και ανάπλαση της παραδοσιακής περιοχής βιομηχανικής συγκέντρωσης σε βιομηχανικό πάρκο, με την ταυτόχρονη λήψη μέτρων εκσυγχρονισμού των μονάδων. Επίσης προβλέπεται μετεγκατάσταση των διάσπαρτων μονάδων κατοικίας και εξασφάλιση των αναγκαίων κοινόχρηστων χώρων και χώρων πρασίνου. Για την τόνωση του δευτερογενή τομέα προβλέπεται κάπως αόριστα, η δημιουργία βιομηχανικών μονάδων χωρίς περιβαλλοντική όχληση, συμβιβασμένες με τη χρήση κατοικίας σε όλη την έκταση του δήμου.

Η ανάπτυξη του εμπορίου και η καλή σύνδεση της Νέας Ιωνίας τη δεκαετία του 1980, επέφερε αύξηση των τιμών των ακινήτων. Το εμπόριο καλύπτει 55.859 τ.μ. που αντιστοιχεί στο 15% της επιφάνειας της κεντρικής περιοχής. Τα καταστήματα τα οποία δημιουργήθηκαν αφορούσαν κυρίως τον κλάδο ένδυσης και υπόδησης. Οι κάτοικοι των γειτονικών δήμων, όπως του Ηρακλείου και της Νέας Φιλαδέλφειας, στις οποίες δεν υπήρχαν τέτοιες δομές εμπορίου, συνέρεαν στο εμπορικό κέντρο της Νέας Ιωνίας.

Χάρτης 16: Η εξέλιξη του προσφυγικού οικισμού-Η ιστορία των απαλλοτριώσεων
Υπόβαθρο: Μελέτη Ανάπτυξης Μετρό

Τα δύο βιομηχανικά πάρκα του δήμου, μέχρι το 1998 είχαν συντελεστή δόμησης 3,0 και 2,6, ακολουθώντας τους όρους δόμησης της Νέας Ιωνίας γενικότερα, αλλά με μεγαλύτερες αρτιότητες οικοπέδων. Εκεί παρατηρούνται αρτιότητες οικοπέδων 1.000 τετραγωνικών μέτρων και άνω, αλλά με αυτούς τους υψηλούς συντελεστές, έχει οικοδομηθεί κυρίως το βιομηχανικό πάρκο του Περισού, όπου κατά μήκος των γραμμών του τρένου θα βρει κανείς πολυώροφα εργοστάσια. Αντίθετα το βιομηχανικό πάρκο της Ελευθερούπολης «υστέρησε» σε αξιοποίηση, με αποτέλεσμα να μην είναι υπέρμετρα δομημένο. Ο συντελεστής δόμησης όμως από το 1998 και μετά, καθορίστηκε σε 2,0 στην υπόλοιπη Ιωνία, στα βιομηχανικά πάρκα καθορίστηκε σε 1,0, έτσι ώστε τουλάχιστον αυτά τα κομμάτια που βρίσκει κανείς μεγάλες ιδιοκτησίες, να μην οικοδομηθούν υπέρμετρα με τις ανάλογες δυσμενείς συνέπειες για την πόλη (Κεχαγιόγλου Ν. (2009), σελ.65).

Οι επιβλητικές καμινάδες σήμερα, απομεινάρια των παλιών εργοστασίων, θυμίζουν ένα απώτερο παρελθόν βιομηχανικής ακμής. Η βιομηχανική κληρονομιά της Νέας Ιωνίας είναι ιδιαίτερος σημαντική και θα πρέπει να αναπτυχθεί ένα πρόγραμμα δράσης για την ανάδειξη της. Προσφυγικές πόλεις με πλούσια πολιτιστική κληρονομιά πρέπει να διατηρήσουν και να εξάρουν τις συνιστώσες που τις σηματοδοτούν, στις οποίες ο νέος οικοδομικός όγκος οφείλει να συνυπάρχει αρμονικά με τα διατηρητέα στοιχεία. (Αραβαντινός Α. (2007), σελ.603)

Αν εξεταστούν η ηλικία των κτιρίων και τα υλικά κατασκευής τους, μπορούν να προκύψουν χρήσιμα συμπεράσματα. Παραθέτονται οι παρακάτω πίνακες με στοιχεία της ΕΣΥΕ για το 2000:

Σύνολο	-1919	1919-1945	1946-1960	1961-1970	1971-1980	1981-1985	1986-1990	1990-1996	1996-2000	Υπό κατασκευή	Δεν δηλώθηκε
10.956	13	1168	3120	2776	1757	680	413	444	388	145	52

Πίνακας 12: Κτίρια ανά χρονική περίοδο κατασκευής Δήμος Νέας Ιωνίας 2000

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 2000

Όπως έχει ήδη αναφερθεί και φαίνεται και στον παραπάνω πίνακα, η Νέα Ιωνία ξεκίνησε να οικοδομείται από το 1919 έως το 1945, περίοδο δηλαδή που περιλαμβάνει το διάστημα που κατέφθασε το κύμα των μεταναστών της μικρασιατικής καταστροφής.

Εικόνα 13: Προσφυγικό κτίσμα με προκήπιο στη Νέα Ιωνία

Πηγή: Παπαδοπούλου Ε.-Σαρηγιάννης Γ., σελ.145

Είναι σημαντικό να επισημάνουμε, ότι το μεγαλύτερο μέρος από τα κτίρια της περιοχής μελέτης κατασκευάστηκαν πριν από τη μεταπολίτευση, και μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, όταν ήταν επιτακτική η ανάγκη στέγασης, γιατί πολύς κόσμος μετακινήθηκε από την επαρχία στην Αθήνα, προς εύρεση εργασίας. Σε αυτή την περίοδο αρκετά από τα πολύ πρόχειρα αρχικά κτίρια που δημιουργήθηκαν μεταξύ 1919 – 1945 εγκαταλείπονται (δεν πληρούσαν τις προϋποθέσεις της μόνιμης εγκατάστασης), αν και μερικά υπάρχουν μέχρι και σήμερα. Μετά τον εμφύλιο δημιουργούνται αρκετά ομοειδή είδη κτιρίων, κυρίως μονοκατοικιών, καθώς και εργατικές κατοικίες. Την περίοδο της αντιπαροχής (τη δεκαετία του 1970) κτίζονται βέβαια πολυκατοικίες, όχι όμως στο βαθμό που αυτό συνέβη σε άλλους δήμους του λεκανοπεδίου. Επίσης η πλειοψηφία των κτιρίων εμπορικής χρήσης είναι χτισμένα πριν από το 1970.

Σύνολο κτιρίων	Κύρια Υλικά κατασκευής						
	Μπετόν	Μέταλλο	Ξύλο	Τούβλα-τσιμέντο	Πέτρα	Άλλα υλικά	Δεν δηλώθηκε
10956	8719	88	4	1.052	1021	66	6

Πίνακας 13 : Κύρια υλικά κατασκευής κτιρίου Δήμος Νέας Ιωνίας 2000

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 2000

Όπως φαίνεται από τον παραπάνω πίνακα, το κύριο υλικό κατασκευής των κτιρίων της Νέας Ιωνίας είναι το μπετόν, ενώ λιγότερο χρησιμοποιούνται τα τούβλα και η πέτρα. Οι δύο αυτές τελευταίες κατηγορίες υλικών προφανώς χρησιμοποιούνταν παλαιότερα, ιδιαίτερα η πέτρα. Δηλαδή τα παλαιότερα κτίρια στο δήμο είναι κτισμένα από πέτρα, έπονται ηλικιακά τα κτίρια από τούβλα, και τελευταία χρονικά είναι τα κτίρια από μπετόν.

Εικόνα 14: Σύγχρονη αρχιτεκτονική στην Νέα Ιωνία, Καλογρέζα

Πηγή: Κεχαγιόγλου Ν. (2009), σελ.77

Η Νέα Ιωνία αντιμετωπίζει πρόβλημα έλλειψης ελεύθερων χώρων, οι οποίοι στην καλύτερη των περιπτώσεων είναι πλατείες στις γειτονιές της, ενώ στο εμπορικό κέντρο κάτι ανάλογο απουσιάζει πλήρως. Οι χώροι που εξυπηρετούν αυτές τις ανάγκες των πολιτών, βρίσκονται σε παρακείμενους δήμους και όχι εντός του ίδιου του δήμου. Όμως θα μπορούσε να υπάρχει ένας χώρος, έστω και μικρότερης έκτασης, ο οποίος θα εξυπηρετούσε κάποιες άμεσες ανάγκες. Ο χώρος αυτός θα ήταν ωφέλιμο

να βρίσκεται εντός των ορίων του δήμου, με προσβασιμότητα τόσο από πεζούς, όσο και από τα μέσα μεταφοράς.

Διαχρονικά έγιναν πολλές προσπάθειες και ενέργειες από δημοτικούς φορείς του οικισμού, έτσι ώστε να αποκτήσει η Νέα Ιωνία περισσότερους χώρους. Σημαντικό θέμα για την περιοχή είναι το κτήμα Βέικου, το οποίο εκτείνεται μεταξύ των δήμων Αθηναίων, Γαλασίου και Νέας Ιωνίας. Είναι μια εδαφική έκταση 45.000 στρεμμάτων περίπου, από τα οποία 2.500 οικοπεδοποιήθηκαν κατά καιρούς και μεταβιβάστηκαν από τους φερόμενους ως ιδιοκτήτες της, από την οποία έκταση η περισσότερη οικοδομήθηκε. Τα υπόλοιπα 2.000 στρέμματα περίπου, αποτελούν μια περιοχή εκτός σχεδίου εκατέρωθεν της λεωφόρου Βέικου και γειτνιάζουν με το Ψυχικό. Η έκταση αυτή παρόλο που είναι χαρακτηρισμένη από το 1933 ως δασική, σε ένα μεγάλο μέρος της έχει οικοδομηθεί, ενώ διεκδικείται και από τους κληρονόμους του Βέικου.

Όσον αφορά το υδάτινο δίκτυο της περιοχής τη Νέα Ιωνία διαρρέει ο ποταμός Ποδονίφτης. Ο Ποδονίφτης είναι παραπόταμος του Κηφισού και αποτελεί το σημαντικότερο ρέμα του βορειοανατολικού τμήματος του λεκανοπεδίου Αττικής. Πηγάζει από το Πεντελικό όρος διασχίζοντας της περιοχές Μελισσίων, Χαλανδρίου και το νότιο τμήμα της Νέας Ιωνίας. Βρίσκεται κάτω από τη λεωφόρο Καποδιστρίου και το μήκος του ξεπερνά τα 15 χιλιόμετρα. Αργότερα ενώνεται με άλλο κλάδο του που κατέρχεται κατά μήκος της Ηρακλείου (επίσης με καλυμμένη την κοίτη του) και πριν από τη συμβολή του με τον Κηφισό περνά από τους δήμους Φιλαδέλφειας-Χαλκηδόνας και Αθηναίων. Στις όχθες του άνθιζαν πολλά είδη φυτών τα οποία πλέον λόγω ρύπανσης δεν ευδοκούν. Αντίθετα έχουν παρουσιαστεί νιτρόφυλλα φυτά, που συναντώνται σε περιοχές με αυξημένη ρύπανση και μεγάλη συγκέντρωση νιτρικών αλάτων. Τα εργοστάσια, ιδίως αυτό του Κυρκίνη στον Περισσό είχαν χτιστεί ακριβώς δίπλα στον ποταμό, αυξάνοντας το πρόβλημα με τους ρύπους που εξέπεμπε. Ακόμη και πολυκατοικίες έχουν κτιστεί στην κοίτη του ποταμού, ιδίως στην περιοχή της Καλογρέζας. Το μπάζωμα τόσο κατά μήκος της Καποδιστρίου, όσο και της Ηρακλείου έχει δημιουργήσει κατά καιρούς σοβαρές πλημμύρες, με σημαντικότερη καταστροφή να συμβαίνει από τις νεροποντές τον Οκτώβριο του 1994.

Διερωτάται κανείς μήπως ο ταξικός και γεωγραφικός διαχωρισμός δεν αφορά μόνο στον αποκλεισμό διαφορετικών κοινωνικών τάξεων σε διαφορετικούς γεωγραφικούς χώρους. Η διάκριση που γίνεται έχει αντίκτυπο και στον φυσικό πλούτο της περιοχής τον οποίο απομειώνει, «καταδικάζοντας» τους κατοίκους να ζουν υπό συνθήκες άναρχης οικιστικής επέκτασης, χωρίς υποδομή και σχεδιασμό, στερώντας τους την πολιτιστική και αισθητική αξία του τοπίου και των φυσικών του στοιχείων, την ιστορική σημασία του ποταμού. Για παράδειγμα η κοίτη του ποταμού σε περιοχές όπως η Φιλοθέη και το Χαλάνδρι παραμένει ελεύθερη και αποτελεί όαση για τους κατοίκους. Στη Νέα Ιωνία η κοίτη δεν είναι στο περισσότερο μήκος του ποταμού ελεύθερη, ενώ και όπου αυτό συμβαίνει (στα σύνορα με το δήμο Νέας Φιλαδέλφειας), το υδάτινο στοιχείο και το έδαφος είναι μολυσμένα από τους ρύπους και παρατηρείται ανεπάρκεια συστημάτων ελέγχου της ρύπανσης.

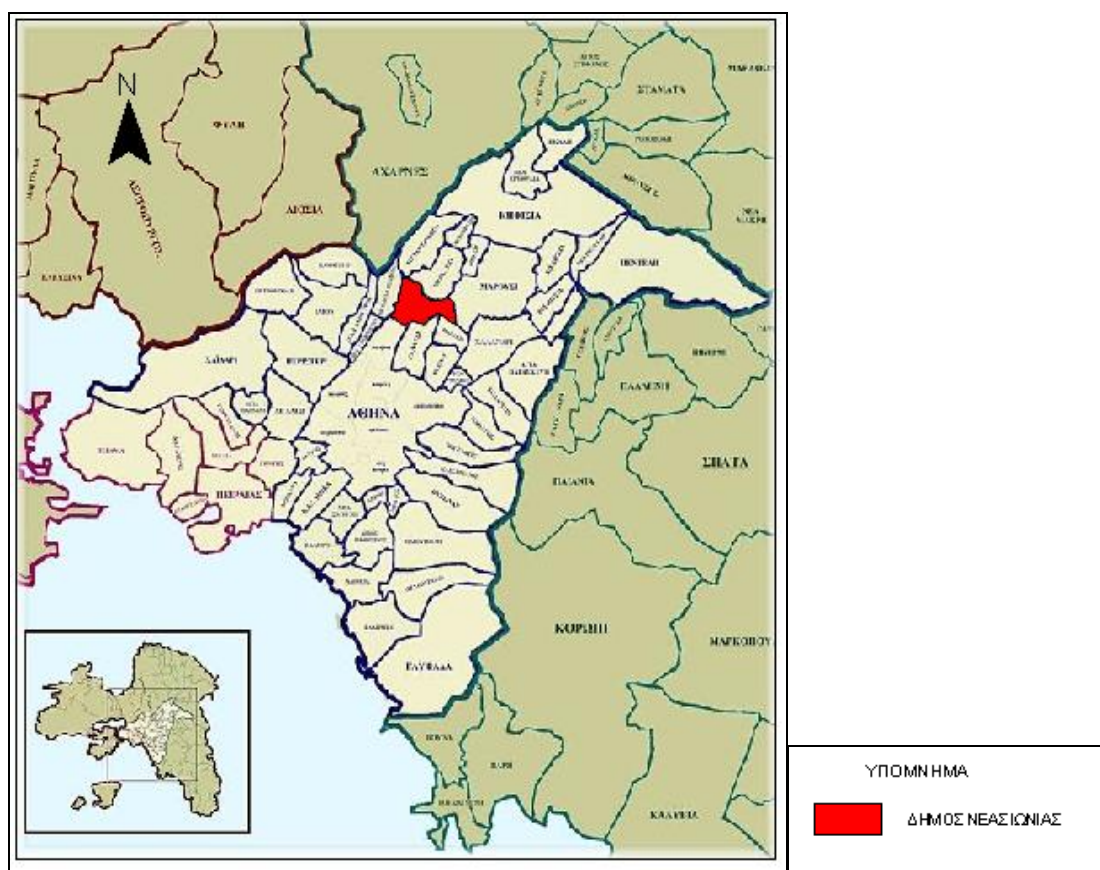
Το σημαντικότερο πλήγμα της περιόδου της τριτογενοποίησης και της αντιπαροχής είναι ότι οι διαχωριστικές επιπτώσεις που είχε στις σχέσεις με τη γειτονιά και στην αλληλεγγύη μεταξύ των κατοίκων υπήρξαν μεγάλες. Η μετατροπή της ιδιοκτησίας σε οριζόντια, ο νόμος ο οποίος ίσχυε από το 1929, έχει έντονο και το πολιτικό στίγμα με το οριστικό γκρέμισμα της ταυτότητας των προσφυγικών οικισμών, χωρίς σεβασμό για την ιστορία τους, με μόνο στόχο το χτίσιμο όσο το δυνατόν περισσότερων πολυκατοικιών για να καλύψουν τις ανάγκες της αγοράς. Άλλωστε η εκμετάλλευση της πολυκατοικίας ως προσοδοφόρας επιχείρησης έγινε κυρίως στις λαϊκές συνοικίες με επιπτώσεις στην ποιότητα του πολεοδομικού περιβάλλοντος.

Αυτή η περίσσεια οικοδομικού όγκου, όχι μόνο στη Νέα Ιωνία, αλλά σε όλες τις μεγάλες πόλεις, είναι αναντίστοιχη με το επιθυμητό επίπεδο διαβίωσης και αναρωτιέται κανείς πλέον βλέποντας αυτά τα οικοδομήματα των προηγούμενων δεκαετιών αν πρέπει επιτέλους να ξεκινήσουν οι διαδικασίες για τη μείωση του οικοδομικού όγκου στις ελληνικές πόλεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 Η ΝΕΑ ΙΩΝΙΑ ΣΗΜΕΡΑ

Ο δήμος Νέας Ιωνίας σήμερα αποτελεί μέρος του πολεοδομικού συγκροτήματος Αθήνας – Πειραιά και έχει έκταση 4.421 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Συνορεύει νότια με τους δήμους Αθηναίων και Γαλατσίου, νοτιοανατολικά με το δήμο Φιλοθέης, ανατολικά με τον δήμο Αμαρουσίου, βόρεια με τον δήμο Ηρακλείου και δυτικά με τον δήμο Νέας Φιλαδέλφειας. Η πόλη έχει πληθυσμό σύμφωνα με την απογραφή του 2011 67.134 κατοίκους (μόνιμος πληθυσμός). Είναι ο 18ος σε πληθυσμό δήμος του λεκανοπεδίου Αττικής και ο 5ος πιο πυκνοκατοικημένος δήμος της ελληνικής επικράτειας με πυκνότητα πληθυσμού 15.125,85 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο (Ε.Σ.Υ.Ε, απογραφή 2011).

Χάρτης 17: Η θέση της Νέας Ιωνίας στο λεκανοπέδιο Αττικής

Πηγή: Κεχαγιόγλου Ν. (2007), σελ.10

Σήμερα μπορεί να διατυπωθεί πως η Νέα Ιωνία διαχωρίζεται σε συνοικίες, οι οποίες έχουν μερικώς διαφοροποιημένα στοιχεία μεταξύ τους. Η σημαντικότερη από αυτές, η «καρδιά» της πόλης βρίσκεται στην περιοχή του κέντρου, στην περιοχή που ονομάζεται Ιωνία. Το κέντρο της Νέας Ιωνίας δεν είναι το γεωγραφικό κέντρο του δήμου, αλλά το εμπορικό, πολιτικό και πολιτιστικό. Είναι ο πρώτος πυρήνας ίδρυσης του αρχικού προσφυγικού οικισμού. Σήμερα διασχίζεται από τη λεωφόρο Ηρακλείου,

σημαντικό οδικό άξονα που ενώνει την Αθήνα με τα βόρεια προάστια, πάνω στην οποία υπάρχουν κτίρια κυρίως εμπορικών χρήσεων. Οι εμπορικές χρήσεις έχουν ατονήσει τα τελευταία χρόνια, λόγω της οικονομικής κρίσης αλλά και εξαιτίας του γειτονικού εμπορικού κέντρου (mall) του Αμαρουσίου.

Η περιοχή της Ελευθερούπολης βρίσκεται κοντά στην προηγούμενη και αποτέλεσε την αρχική βιομηχανική περιοχή του δήμου. Αρχικές κατοικίες ήταν αυτές στις οποίες διέμεναν κάποιοι από τους εργάτες των κοντινών εργοστασίων. Χαρακτηριστικό της σήμερα είναι τα άδεια βιομηχανικά κελύφη, μέρος του σημερινού ΒΙΟ.ΠΑ. προς εξυγίανση. Οι βιομηχανίες ήταν άλλοτε η «ατμομηχανή» της Νέας Ιωνίας. Επίσης στην περιοχή υπάρχει μεγάλος μικρών οικοπέδων, χτισμένα με τις αρτιότητες της δεκαετίας του 1920, στα οποία σπίτια σήμερα διαμένει μεγάλος αριθμός μεταναστών από χώρες της Ασίας.

Η μεγαλύτερη συνοικία της πόλης, στη νότια πλευρά εκεί που συνορεύει ο δήμος Νέας Ιωνίας με το δήμο Αθηναίων, είναι ο Περισσός, η οποία είναι η πολυπληθέστερη και η μεγαλύτερη σε έκταση. Στα όρια της υπάρχει το δεύτερο ΒΙΟ.ΠΑ. προς εξυγίανση του δήμου. Στην περιοχή υπάρχουν νέες πολυκατοικίες, οι οποίες χτίστηκαν τις τελευταίες δεκαετίες (δεκαετία 1990-2000 και 2000-2010). Μεταξύ Περισσού και Ελευθερούπολης βρίσκεται η συνοικία των Πευκακίων. Νότια της οδού Εθνικής Αντιστάσεως και ανατολικά των γραμμών του Η.Σ.Α.Π. εκτείνονται από τα ανατολικά προς τα δυτικά οι συνοικίες Πευκάκια, Ινέπολη και Σαφράμπολη. Ανατολικά της Ελευθερούπολης βρίσκεται η Καλογρέζα, ενώ στο ανατολικό άκρο του δήμου Ν. Ιωνίας η συνοικία της Αλσούπολης. Βόρεια της Καλογρέζας σε κοντινή απόσταση με το Ολυμπιακό Αθλητικό Κέντρο Αθηνών στο Μαρούσι, βρίσκεται η μικρής έκτασης περιοχή των Ανθρακωρυχείων.

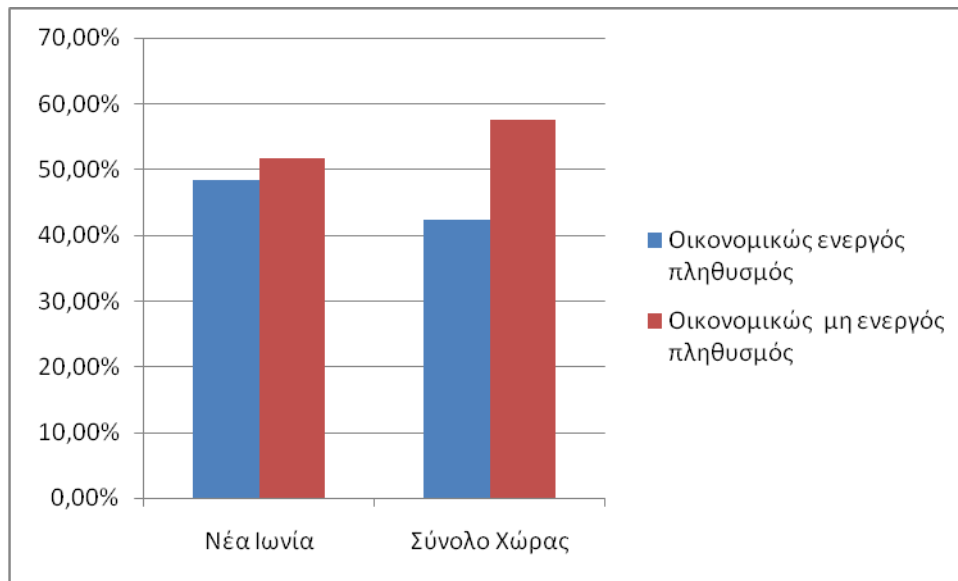
Ο προσφυγικός χαρακτήρας του οικισμού της Νέας Ιωνίας παραμένει εμφανής σε αρκετές από τις συνοικίες. Ανάμεσα στην πυκνή αστική δόμηση προβάλλουν τα προσφυγικά σπίτια, ως ανάμνηση της μορφολογίας της πρώτης οικιστικής δόμησης του χώρου.

Στη Νέα Ιωνία σήμερα κατοικεί μεγάλος αριθμός μεταναστών από χώρες του εξωτερικού, με κυριότερες χώρες προέλευσης την Αλβανία και τις χώρες της ινδικής χερσονήσου (Μπαγκλαντές, Ινδία, Πακιστάν). Τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. για το 2011 δείχνουν πως οι μετανάστες στη Νέα Ιωνία αριθμούν 6.355 άτομα, ποσοστό επί του πληθυσμού 9,48%, ενώ αν ανατρέξουμε στην απογραφή της ΕΣΥΕ το 2001, κατοικούσαν 5.949 μετανάστες στη Νέα Ιωνία. Ο αριθμός των ξένων υπηκόων λογικά είναι πολύ μεγαλύτερος αν συνυπολογίσουμε και το μέγεθος που δεν απογράφεται. Ο πληθυσμός των αλλοδαπών το 1991 στο δήμο Νέας Ιωνίας ήταν μόλις 794 άτομα, από το 1,3% του πραγματικού πληθυσμού του δήμου που αποτελούσαν το 1991, το 2001 αποτελούσαν το 9% του, την περίοδο δηλαδή της μεγάλης σε κλίμακα μετανάστευσης από χώρες του εξωτερικού στην Ελλάδα. Οι προερχόμενοι μετανάστες από την Αλβανία έχουν ενσωματωθεί σε μεγάλο βαθμό στα κοινωνικά δρώμενα της περιοχής, ενώ οι διαδικασίες των μικτών γάμων έχουν συντελέσει σε

αυτό το γεγονός. Οι υπόλοιποι μετανάστες, οι οποίοι προέρχονται κυρίως από την ινδική χερσόνησο, κατοικούν σε συγκεκριμένες περιοχές, που δεν μπορούν να θεωρηθούν γκέτο με μια αυστηρή έννοια του όρου, καθώς συνυπάρχουν και με παλαιότερους κατοίκους. Όμως η συγκέντρωση του πληθυσμού τους βρίσκεται αποκλειστικά σε αυτές τις γειτονίες. Ειδικότερα το γεγονός αυτό παρατηρείται στην περιοχή της Ελευθερούπολης, παλιά βιομηχανική ζώνη, εκεί που επικρατούν οι μονοκατοικίες. Οι παλιές αυτές ιδιοκτησίες, λόγω της μεγάλου αριθμού ιδιοκτητών που υπάρχουν σε ένα οικοδομικό τετράγωνο, δεν μπόρεσαν να συνενωθούν οι ιδιοκτησίες, έτσι ώστε να ανεγερθούν νέες μορφές κατοικίας, πολυκατοικίες. Αποτέλεσμα είναι πως αυτά τα μικρά σπίτια ενοικιάζονται σε μετανάστες, εξαιτίας των χαμηλών ενοικίων καθώς και ότι για τον ελληνικό πληθυσμό αυτές οι κατοικίες, όσο ανακαινισμένες και αν είναι, δεν προσελκύουν τον πληθυσμό να κατοικήσει εκεί. Επίσης έχουν ανοίξει και καταστήματα από τη συγκεκριμένη μεταναστευτική ομάδα, εμπορικά, εστιατόρια και ένδυσης. Μεταξύ των ετών 2006-2011 μετανάστευσαν στο δήμο Νέας Ιωνίας 1.538 άτομα, από τα οποία 581 είχαν ελληνική υπηκοότητα και 957 προέρχονταν από ξένες χώρες.

Στη Νέα Ιωνία το 2011 με βάση την απογραφή της Ε.Σ.Υ.Ε. ο οικονομικώς ενεργός πληθυσμός (άτομα σε παραγωγική ηλικία) είναι 32.465 άτομα, ενώ ο μη ενεργός πληθυσμός (παιδιά και συνταξιούχοι) είναι 34.669 άτομα. Σε ποσοστό αυτό μεταφράζεται σε 48,3% ενεργό πληθυσμό και σε 51,7% μη ενεργό πληθυσμό. Τα ποσοστά είναι πάνω από τον πανελλαδικό μέσο όρο με 42,4% και 57,6% αντίστοιχα, γεγονός που δείχνει πως η πόλη έχει ακόμη σε ένα βαθμό έναν πληθυσμό ο οποίος είναι σε παραγωγική ηλικία. Στον οικονομικώς ενεργό πληθυσμό ανήκει σχεδόν αποκλειστικά η κοινωνική κατηγορία των σύγχρονων προσφύγων.

Στον οικονομικώς μη ενεργό πληθυσμό ανήκουν σε μεγάλο βαθμό οι ανήλικοι. Συγκεκριμένα ο αριθμός των παιδιών ηλικίας 0-14 ετών σύμφωνα με την απογραφή της Ε.Σ.Υ.Ε. του 2011 στη Νέα Ιωνία είναι 8.950, ποσοστό το οποίο μεταφράζεται σε 13,33% επί του μόνιμου πληθυσμού. Τα άτομα τρίτης ηλικίας, 70 ετών και άνω, τα οποία ανήκουν και αυτά στην κατηγορία του οικονομικώς μη ενεργού πληθυσμού, στη Νέα Ιωνία είναι 8.335. Στην κατηγορία αυτή ανήκει το 12,41% του συνολικού πληθυσμού του δήμου, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό πανελλαδικώς κυμαινόταν στο 14,79%, ποσοστά που επιβεβαιώνουν τη πληθυσμιακή δυναμική της Νέας Ιωνίας.

Διάγραμμα 5: Ποσοστό Οικονομικώς ενεργού πληθυσμού σε Νέα Ιωνία σε σύγκριση με το σύνολο χώρας 2011

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 2011

Από τον οικονομικώς ενεργό πληθυσμό απασχολούμενοι είναι οι 26.325 και άνεργοι 6.140. Τα ποσοστά αυτά αφορούν την επίσημη ανεργία και όχι άλλες κατηγορίες που σχετίζονται με την λεγόμενη «μαύρη ανεργία» (π.χ. ελεύθεροι επαγγελματίες με μπλοκάκι οι οποίοι δεν έχουν εργασία). Το ποσοστό των ανέργων στη Νέα Ιωνία το 2011, 9% είναι αυξημένο κατά μια ποσοστιαία μονάδα σε σχέση με το 2001. Αξιοσημείωτη είναι μια έρευνα που πραγματοποίησε ο σύλλογος ανέργων της περιοχής το 2009, βάσει της οποίας υπάρχει μια εκτίμηση των ποσοστών ανεργίας ανά μορφωτικό επίπεδο και ανά ηλικία, δίνοντας στο πρόβλημα μια πιο πραγματική διάσταση. Συγκεκριμένα προέκυψαν τα παρακάτω:

Άνεργοι ηλικίας 25 ετών 15%

Άνεργοι ηλικίας 25 έως 45 ετών 50%

Άνεργοι από 45 ετών και άνω 35%.

Άνεργοι με απολυτήριο Λυκείου- ΙΕΚ – ΤΕΛ 55%

Άνεργοι με απολυτήριο Γυμνασίου 10%

Άνεργοι ΑΕΙ, ΤΕΙ, μεταπτυχιακές σπουδές 35%

Άνεργοι στη νέα Ιωνία κατά ηλικία και μορφωτικό επίπεδο

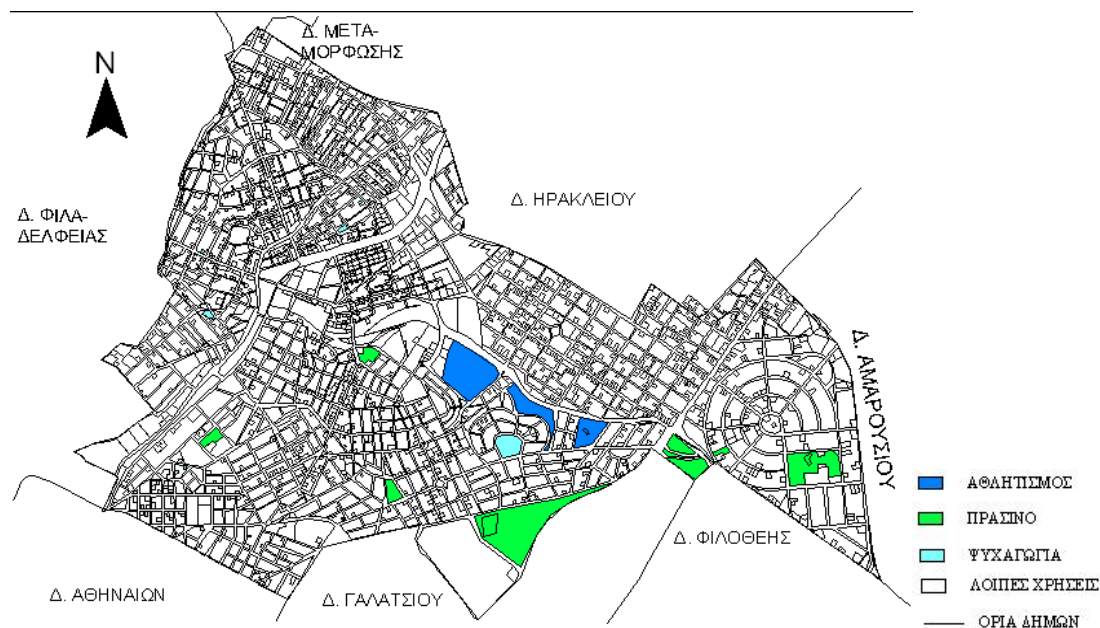
Πηγή: Κεχαγιόγλου Ν. (2007), σελ.52-53 από στοιχεία συλλόγου Ανέργων Νέας Ιωνίας

Αν εξεταστούν τα ποσοστά αυτά, παρατηρείται πως στο δήμο όσοι έχουν πάρει απολυτήριο λυκείου, που θεωρείται σήμερα η βασική προϋπόθεση για ένα άτομο να έχει σταθερή και μόνιμη εργασία, το 55% των τελειοφοιτών αυτών είναι άνεργοι. Αξιοσημείωτο γεγονός αποτελεί το ότι οι πτυχιούχοι και κάτοχοι μεταπτυχιακού διπλώματος είναι στο επίπεδο του δήμου κατά 35% άνεργοι. Οι συνθήκες οι οποίες έχουν δημιουργηθεί τα τελευταία χρόνια, εντείνουν το πρόβλημα της εύρεσης

εργασίας και οδηγούν τον πληθυσμό, ιδίως τα νεότερα άτομα στην ανεργία, στην ανασφάλεια και σε κάποιες περιπτώσεις στη μετανάστευση. Το θέμα διευρύνεται με την συγκρότηση πλήθους προγραμμάτων περιορισμένης διάρκειας, όπως τα voucher, τα οποία απλώς ανακυκλώνουν την ανεργία. Άλλο ενδεχόμενο της υψηλής ανεργίας σε κατόχους τίτλου τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι η δημιουργία τις προηγούμενες δεκαετίες μεγάλου αριθμού σχολών με σχετικά ασαφές επαγγελματικό περιεχόμενο. Οι απόφοιτοι των σχολών αυτών λόγω έλλειψης επαγγελματικών δικαιωμάτων δεν απορροφούνται στην αγορά εργασίας, τουλάχιστον όχι με τους όρους που θα ήθελαν μετά από κάποια χρόνια σπουδών.

Ο δήμος αποτελεί εμπορικό κέντρο, καθώς βρίσκεται στο κέντρο βάρους του βασικού οδικού συστήματος της πρωτεύουσας, με σχετικά επαρκή προσβασιμότητα προς το κέντρο της Αθήνας και τους δήμους του Λεκανοπεδίου. Η σύνδεσή του με την ευρύτερη περιοχή εξασφαλίζεται μέσω ενός δικτύου υπερτοπικών οδικών αξόνων, όπως της λεωφόρου Ηρακλείου, της λεωφόρου Καποδιστρίου, της Κύμης, αλλά και μέσω του επαρκούς δικτύου συγκοινωνιών. Το εμπόριο υπερτοπικής σημασίας έχει αναπτυχθεί κατά μήκος του «παραδοσιακού» εμπορικού άξονα της λεωφόρου Ηρακλείου και πιο πρόσφατα, κατά μήκος της οδού Ιφιγενείας (όρια με το Νέο Ηράκλειο), της οδού Αλ. Παναγούλη και της οδού Κασταμονής, καθώς και στους χώρους των ΒΙΟ.ΠΑ. Περισσού και Ελευθερούπολης. Στην πράξη, η Νέα Ιωνία έχει όντως εξελιχθεί σήμερα σε υπερτοπικό κέντρο της ευρύτερης περιοχής, στους τομείς των κεντρικών υπηρεσιών, διοίκησης και εμπορίου.

Ενδιαφέρον στοιχείο αποτελεί το γεγονός πως ο δήμος παρουσιάζει έλλειψη χώρων πρασίνου και αναψυχής. Οι διαμορφωμένοι κοινόχρηστοι χώροι αποτελούν μόλις το 5,7% της εντός σχεδίου έκτασης (Επιχειρησιακό πρόγραμμα δήμου Νέας Ιωνίας 2011-14). Το ποσοστό των κοινόχρηστων χώρων είναι ιδιαίτερα χαμηλό αν ληφθεί υπόψη και το ότι ο δήμος Νέας Ιωνίας είναι από τους πιο πυκνοκατοικημένους δήμους πανελλαδικά, σύμφωνα με την απογραφή της Ε.Σ.Υ.Ε. η πυκνότητά του είναι 15.125,85 μόνιμοι κάτοικοι ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο (πέμπτος πιο πυκνοκατοικημένος δήμος πανελλαδικά). Η βαδισιμότητα της πόλης δεν κρίνεται ιδιαίτερος καλή, κυρίως λόγω των μεγάλων οδικών αξόνων που διασχίζουν την πόλη και των μικρών πεζοδρομίων, γεγονός που πλήττει περισσότερο τις ευάλωτες κοινωνικά ομάδες. Στο χώρο του κέντρου της πόλης, σε αντίθεση με τις συνοικίες, πραγματοποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια πεζοδρομήσεις για το σκοπό αυτό, όπως η πεζοδρόμηση τμήματος της οδού Παλαιών Πατρών Γερμανού, που κατά μήκος της ήδη λειτουργούν καταστήματα αναψυχής. Ο σχεδιασμός ενός επαρκούς δικτύου πεζοδρόμων, οφείλει να είναι στους βασικούς στόχους του σχεδιασμού.

Χάρτης 18: Κοινόχρηστοι χώροι στη Νέα Ιωνία
 Πηγή: Μελέτη Ανάπτυξης Μετρό (1995-1999)

Η περιοχή της Νέας Ιωνίας σήμερα αποτελείται κυρίως από κατοικίες, εμπορικά καταστήματα στο εμπορικό κέντρο και κάποια τοπικά καταστήματα στις επιμέρους γειτονιές. Το εμπορικό κέντρο της πόλης δεν βρίσκεται περίπου στο γεωγραφικό της κέντρο, αλλά στο βορειοδυτικό άκρο της. Το αρχικό χαρακτηριστικό της περιοχής, για το οποίο είχε γίνει γνωστή στο πανελλήνιο, τα βιομηχανικά, κτίρια σήμερα βρίσκονται σε μααρασμό και τις περισσότερες φορές καλύπτονται από χρήσεις άλλου είδους, κυρίως εμπορικές, όπως αυτό αναλύεται εκτενέστερα στο άλλο κομμάτι της εργασίας. Η κατοικία κυριαρχεί στο μεγαλύτερο βαθμό στις υπόλοιπες συνοικίες.

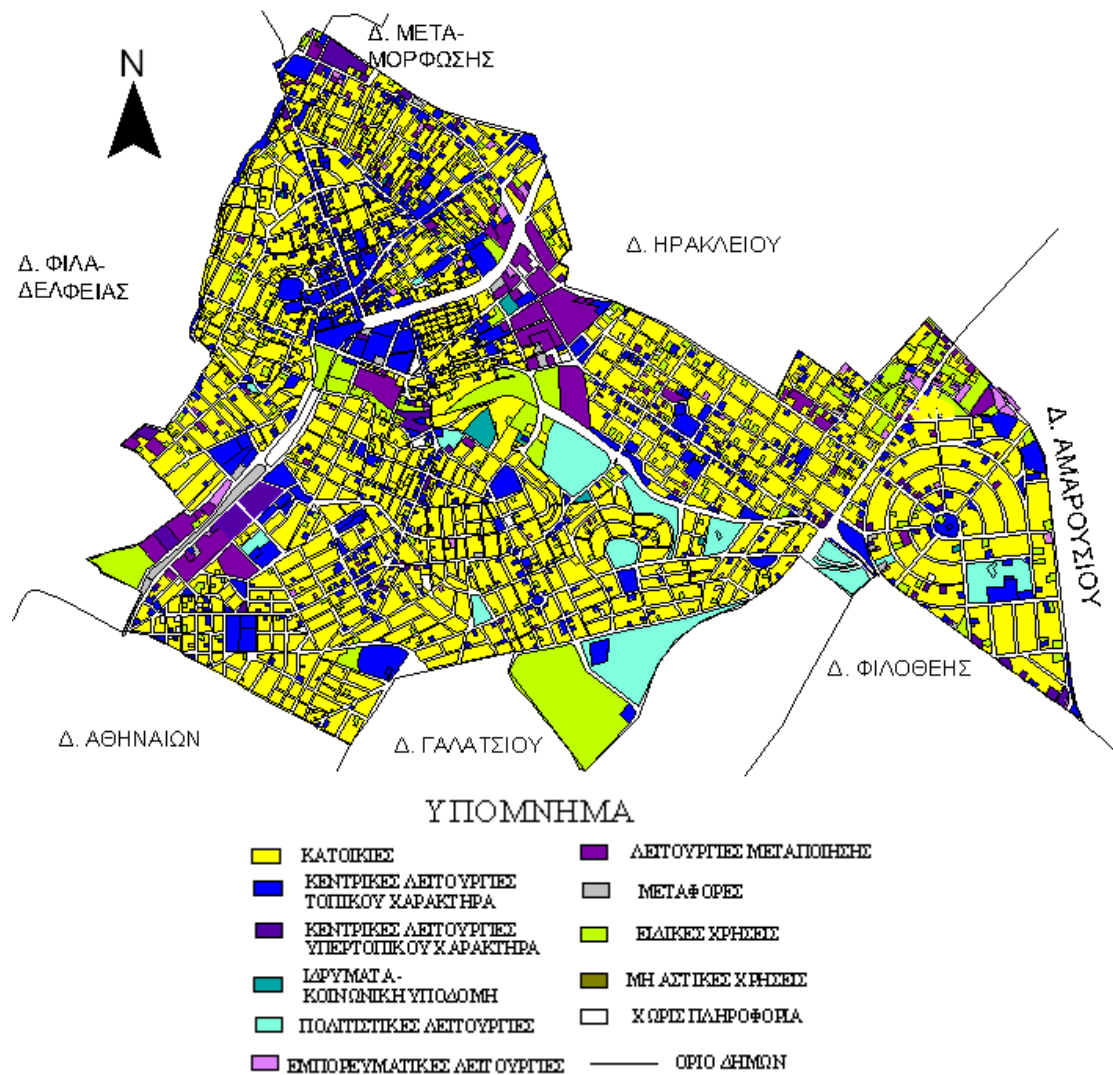
Χρήσεις	Έκταση (στρέμματα)
Γενική κατοικία	2.096
Τοπικά Κέντρα	177
Κέντρα πόλης	120
Λοιπές χρήσεις (βιομηχανία, εμπόριο κλπ)	517
Κοινόχρηστοι χώροι	249
Χώροι κυκλοφορίας	1.211

Πίνακας 14: Κατανομή οικιστικών εκτάσεων στο δήμο Νέας Ιωνίας
 Πηγή: Επιχειρησιακό πρόγραμμα δήμου Νέας Ιωνίας 2011-14

Με βάση τα παραπάνω μεγέθη, στην εντός σχεδίου περιοχή του δήμου το 66,6% καταλαμβάνεται από οικοδομήσιμες εκτάσεις (κατοικία, κέντρα, βιομηχανία, εμπόριο κλπ) και το 33,4% από το δίκτυο κυκλοφορίας και τις κοινόχρηστες εκτάσεις. Σημειώνεται ότι οι διαμορφωμένοι κοινόχρηστοι χώροι αποτελούν μόλις το 5,7% της εντός σχεδίου έκτασης. Ένα άλλο στοιχείο που χαρακτηρίζει τη Νέα Ιωνία είναι η έλλειψη επαρκούς μεγέθους πλατειών και χώρων πρασίνου. Το γεγονός αυτό είναι σημαντικό δεδομένου όχι μόνο ότι αυτού του είδους ο σχεδιασμός βοηθά στην βελτίωση του μικροκλίματος. Οι πλατείες αποτελούν κοινωνικούς χώρους, χώρους συνάντησης, συνάθροισης, διαμαρτυρίας και παίζουν σημαντικό ρόλο στην κοινωνική συνοχή της πόλης και της γειτονιάς. Επίσης με τα οικονομικά δεδομένα της εποχής και την αύξηση της ανεργίας, είναι όλο και πιο σύνηθες οι νέοι να βγαίνουν στις πλατείες, ως μια λύση που δεν αποτελεί έξοδα. Εξάλλου η άνοδος των ποσοστών της ανεργίας δημιουργεί και μια αύξηση της σχέσης που έχει ο κάτοικος με τη γειτονιά, αφού περνά περισσότερο χρόνο κοντά στο χώρο κατοικίας του. Η έλλειψη πλατειών και χώρων πρασίνου είναι σημαντικός παράγοντας απομονωτισμού, δηλαδή ο γείτονας δεν ξέρει τον διπλανό του, αφού δεν τους δίνεται η ευκαιρία να συναντηθούν μεταξύ των άψυχων «κουτιών» των διαμερισμάτων που δημιούργησε η περίοδος της οργιάδους αντιπαροχής. Παρατηρείται έλλειψη χώρων πρασίνου και κοινόχρηστων χώρων, ιδίως στην περιοχή του κέντρου. Το ποσοστό των κοινόχρηστων χώρων είναι ιδιαίτερα χαμηλό αν ληφθεί υπόψη και το ότι ο δήμος Νέας Ιωνίας είναι από τους πιο πυκνοκατοικημένους δήμους πανελλαδικά (Ε.Σ.Υ.Ε. 2011).

Οι κεντρικές λειτουργίες είναι στην ίδια θέση που βρίσκονταν την εποχή της ίδρυσης του προσφυγικού οικισμού. Ωστόσο τα μικρά οικόπεδα γύρω από την περιοχή του κέντρου, και οι χρήσεις γενικής κατοικίας γύρω του, οδηγεί σε μια γραμμική εξάπλωσή του κατά μήκος της λεωφόρου Ηρακλείου. Τα δύο ακραία σημεία αυτού του ιδιόμορφου κέντρου της Νέας Ιωνίας, πάνω στην λεωφόρο Ηρακλείου, απέχουν μεταξύ τους 1.200 μέτρα, ενώ η επιφάνεια που οριοθετείται έχει ελλειπτικό σχήμα. Η κυκλοφορία των πεζών και των αυτοκινήτων γίνεται στο κέντρο στο ίδιο δίκτυο το οποίο υπήρχε για την κίνηση των πεζών στις περιοχές του αρχικού προσφυγικού ρυμοτομικού το 1934, ιδίως σε αυτήν του κέντρου.

Γενικότερα η Νέα Ιωνία είναι μια πόλη που έχει έλλειψη κοινόχρηστων και κοινωφελών χώρων, η οποία δεν ήταν σχεδιασμένη για να υποδεχθεί τον σημερινό αριθμό κατοίκων της. Αναγκαστικά όμως έπρεπε να εξευρεθούν χώροι για να γίνουν παράδειγμα σχολεία, οι οποίοι και σταδιακά βρέθηκαν με την διαδικασία της λεγόμενης τροποποίησης ρυμοτομικού. Δηλαδή ένα οικοδομικό τετράγωνο που ανήκε σε ιδιώτες και μπορούσε να οικοδομηθεί, χαρακτηρίστηκε ως χώρος σχολείου και απαλλοτριώθηκε από τον αρμόδιο φορέα. Τροποποιήσεις έχουν γίνει επίσης για διαπλατύνσεις οδών και για αλλαγές των ρυμοτομικών γραμμών. Παρά το γεγονός ότι η Νέα Ιωνία αριθμεί έναν ικανοποιητικό αριθμό τροποποιήσεων ρυμοτομικού δεν μπορεί να πει κανείς ότι οι μεταγενέστερες παρεμβάσεις έχουν αλλάξει σε αυτό το επίπεδο την αρχική μορφή της πόλης.

Χάρτης 19: Χρήσεις γης Νέας Ιωνίας
 Πηγή: Μελέτη Ανάπτυξης Μετρό (1995-1999)

Οι μεταποιητικές μονάδες υπάρχουν, παρόλο που δεν έχουν καμία σχέση με το βιομηχανικό παρελθόν της πόλης. Το βιομηχανικό τοπίο στη Νέα Ιωνία χαρακτηρίζεται από αλλαγή των χρήσεων του και από εγκατάλειψη. Στο μεγαλύτερο τους μέρος είναι μικρομεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις, συγκεντρωμένες κυρίως στο ΒΙΟ.ΠΑ. της Ελευθερούπολης, ενώ το ΒΙΟ.ΠΑ. του Περισσοῦ συγκεντρώνει τις μεγάλες μονάδες. Ο ρόλος και των ὀρων λειτουργίας των δύο ΒΙΟ.ΠΑ. Ελευθερούπολης και Περισσοῦ, στις οποίες έχει καταγραφεί μία έντονη τάση χρήσης των παλαιών βιομηχανικών κελυφών από πολυκαταστήματα και οργανισμούς, πρέπει να αποσαφηνιστεί έντονα. Η πολιτική για τον χαρακτήρα και τον ρόλο των περιοχών αυτών, θα πρέπει σαφώς να σχετίζεται με τις επιλογές και την πολιτική για τη στήριξη και επαναχωροθέτηση των μικρών επιχειρήσεων, αλλά και με παραμέτρους ὡπως η διατήρηση της βιομηχανικής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Επίσης η αξιοποίηση κάποιων παλαιών βιομηχανικών οικοπέδων τα οποία έχουν γκρεμιστεί για χώρους πρασίνου πρέπει να είναι στην προτεραιότητα του σχεδιασμοῦ, ὡπως και η πύκνωση της δημοτικής συγκοινωνίας (Κεχαγιόγλου Ν. (2014), σελ.30).

Ένα ποσοστό 73,55% των βιομηχανικών μονάδων του δήμου είναι έκτασης έως και 500 τ.μ., ενώ μόλις το 5,5% στεγάζονται σε κτίρια άνω των 1.000 τετραγωνικών μέτρων (Μαΐστρου Ε.- Βογιατζόγλου Ο.- Καραθανάση Ε.- Καλιοτζίδου Μ., τεύχος 3 σελ.60). Επίσης το 90% των ατόμων δεν είναι ιδιοκτήτες, αλλά ενοικιαστές του χώρου αυτού. Στα Ο.Τ. με χρήση ΒΙΟ.ΠΑ. προς εξυγίανση επιτρέπονται χρήσεις κατοικίας, καταστημάτων, γραφείων, εστιατορίων, αναψυκτηρίων, πολιτιστικών χρήσεων και εκπαίδευσης παράλληλα με τις χρήσεις τριτογενούς χαμηλής όχλησης.

Στο ΒΙΟ.ΠΑ. Περισσού από τα 9 οικοδομικά τετράγωνα, μόνο 2 έχουν αμιγή χρήση βιομηχανίας το 1990, με τα τρία μεγαλύτερα εργοστάσια να ήταν τα: Λέκκας, TRIUMPH και Κλωστήρια Αττικής. Το 1990 οι εργαζόμενοι στο ΒΙΟ.ΠΑ. Περισσού στην κλωστοϋφαντουργία είναι 380 (κυρίως στη Λέκκας και στα Ελληνικά Κλωστήρια), οι 420 στα είδη ενδυμασίας (TRIUMPH), ενώ οι 313 είναι στις εκτυπώσεις-εκδόσεις. Η ζώνη εκτείνεται εκατέρωθεν της λεωφόρου Ηρακλείου, ωστόσο η ανάπτυξη υφίσταται μόνο από την ανατολική πλευρά, όπου υπάρχουν οι απομείνασες μονάδες και οι νέες χρήσεις των καλά διατηρημένων κτιρίων, ενώ στη δυτική πλευρά δεν υπάρχει παρά μόνο ένα μικρό υφαντήριο πλέον. Αυτή η ανάπτυξη είναι ανισοβαρής και σχετίζεται άμεσα με τον περιβάλλοντα χώρο. Η ανατολική πλευρά μέσω της γειτνίασης της με οικιστική περιοχή, μπόρεσε σε εντονότερο βαθμό να διατηρηθεί στο χρόνο, τόσο από κτιριακής άποψης, όσο και επαγγελματικής (έστω και με δυσκολίες). Η δυτική που χωρίζεται από την ανατολική και τη συνοικία του Περισσού από τη λεωφόρο Ηρακλείου, εξέπεσε σε μαρασμό και ερημοποίηση των κτιρίων της. Η ζώνη έχει αναπτυχθεί γραμμικά, όμως σε διαφορετικό επίπεδο, αφού η ανατολική πλευρά είναι σε μεγαλύτερο υψόμετρο από τη δυτική, ενώ η λειτουργική φυσιογνωμία της ανατολικής πλευράς από καθαρά βιομηχανική έχει μετατραπεί πλέον σε εν μέρει βιομηχανική και εν μέρει εμπορική. Μόνο χαρακτηριστικό κτίριο από τη δυτική πλευρά είναι αυτό των γραφείων του Κ.Κ.Ε., ενώ επιπρόσθετα την αίσθηση της εγκατάλειψης ενισχύει η έντονη κυκλοφορία του οδικού άξονα της λεωφόρου Ηρακλείου.

Από τα παλιά βιομηχανικά συγκροτήματα έχει εξαφανιστεί το συγκρότημα των εργατικών κατοικιών. Τα κτίρια της Εριουργίας είναι εγκαταλειμμένα και λειτουργικά υποβαθμισμένα. Από την Ηλεκτροβιομηχανική Α.Ε. σώζονται το παλιό μηχανουργείο και σιδηρουργείο (TRIUMPH). Άλλα τμήματα υπολειτουργούν ή έχουν κατεδαφιστεί. Η Βαμβακουργία είναι το καλύτερα διατηρημένο κτίριο, στο οποίο σήμερα στεγάζονται διαφορετικά καταστήματα, κυρίως εμπορικά (υπάρχουν οι εμπορικές αλυσίδες LIDL, JUMBO, διάφορες καφετέριες, γραφεία).

Το βιομηχανικό συγκρότημα του Περισσού διαμόρφωσε το ρόλο της Νέας Ιωνίας οικονομικά και λειτουργικά στο παρελθόν. Στόχος από πλευράς σχεδιασμού οφείλει να είναι η ελεγχόμενη ανάπτυξη των βιοτεχνιών και βιομηχανιών χαμηλής όχλησης, με προστασία και αναβάθμιση των παλαιών κτιρίων. Πρέπει σε αυτές τις σκέψεις να ληφθεί σοβαρά και ο παράγοντας της δημιουργίας κοινόχρηστων και κοινωφελών χώρων, λόγω της αύξησης του πληθυσμού στην περιοχή, καθώς και αποφυγή των

επιπτώσεων της βιομηχανικής δραστηριότητας όταν γειτνιάζει με περιοχές κατοικίας. Ανάγκη αναπροσαρμογής του ρυμοτομικού, έτσι ώστε να εξευρεθούν από τη ρυμοτόμηση τα αξιόλογα βιομηχανικά κελύφη. Η διεκδίκηση για ελεύθερους χώρους και για την ύπαρξη βιομηχανικού μουσείου θα ήταν επιθυμητή.

Εικόνα 15: Η Βαμβακουργία Κυρκίνη σήμερα
Πηγή: Λαζαρίδης Κ. (2014), σελ.21

Στο νότιο μέρος του ΒΙΟ.ΠΑ. της Ελευθερούπολης βρίσκεται το νοσοκομείο Αγία Όλγα. Το ΒΙΟ.ΠΑ. Ελευθερούπολης έχει εγκλωβιστεί εντός των λειτουργιών μιας σύγχρονης πόλης, με τις βιομηχανικές χρήσεις βρίσκονται δίπλα σε κατοικία, νοσοκομεία, σχολεία, με έλλειψη πρασίνου. Κυρίαρχη χρήση παραμένει η βιομηχανία εκτός από ένα μερικό αποχαρακτηρισμό που έδωσε τη δημιουργία ενός σχολείου, και μια πεζοδρόμηση της πατριάρχου Ιωακείμ. Τα κενά κτίρια είναι αρκετά, λόγω βιομηχανιών και βιοτεχνιών, οι οποίες είτε έχουν κλείσει, είτε υπολειτουργούν.

Χαρακτηριστικό του ΒΙΟ.ΠΑ. της Ελευθερούπολης είναι η κατάτμηση των οικοπέδων του. Σε κάποια από τα βιομηχανικά οικοπέδα τα τμήματα τους δίνονται σε διαφορετικούς ιδιοκτήτες ή ενοικιαστές, με αποτέλεσμα την «τεχνική»(και όχι νομική) κατάτμησή τους. Το 1990 το 16% μόνο των μονάδων στεγάζεται σε ιδιόκτητα κτίρια, ενώ η πλειοψηφία πλέον στεγάζεται σε ενοικιαζόμενα. Το γενικότερο συμπέρασμα είναι πως οι μεγάλες μονάδες είναι σε ιδιόκτητα κτίρια και οι μικρότερες σε ενοικιαζόμενα, με τους περισσότερους νέους βιοτέχνες να ήταν μηχανικοί ή εργαζόμενοι στις μονάδες που έκλεισαν (Μαΐστρου Ε.- Βογιατζόγλου Ο.- Καραθανάση Ε.- Καλιοτζίδου Μ., τεύχος 4 σελ.17). Καταγράφονται 98 μονάδες στις οποίες εργάζονται 818 άτομα, με την κλωστοϋφαντουργία αποτελεί σημαντικό μέρος

των μονάδων το 44% ενώ αναπτύσσεται ο κλάδος της ξυλείας και των αυτοκινήτων (συνεργεία και φανοποιεία).

Με βάση το επιχειρησιακό πρόγραμμα του δήμου Νέας Ιωνίας 2011-2014, υπάρχει καταγραφή των εκτάσεων των οικοπέδων ανά περιοχή. Στα ΒΙΟ.ΠΑ. προς εξυγίανση της Ελευθερούπολης και του Περισσού, υπάρχουν ιδιοκτησίες της τάξης των 1.000 τ.μ.. Στις αστικές περιοχές Ελευθερούπολη-Σαφράμπολη και στο κέντρο υπάρχει μεγάλη κατάτμηση των οικοπέδων. Τα οικόπεδα είναι μικρότερα κάποιες φορές των 100 τ.μ. και ειδικότερα στην περιοχή της Ελευθερούπολης ακόμη και 20 τ.μ. Στην Αλσούπολη τα οικόπεδα είναι της τάξης των 500 τ.μ., ενώ στις υπόλοιπες περιοχές τα οικόπεδα είναι της τάξης των 200 τ.μ..

Σε ότι αφορά την εσωτερική διάρθρωση και λειτουργία της χωροταξικής υποεπάρκειας, η Νέα Ιωνία εντάσσεται σε μία ομάδα 8 δήμων των οποίων τα κέντρα προτάθηκε να λειτουργούν ως Διαδημοτικά Κέντρα Ευρείας Ακτινοβολίας εντός Χωρικής Ενότητας Λεκανοπεδίου. Το γεγονός αυτό, όπως φαίνεται και από τις απόψεις της δημοτικής αρχής, μέσω της εκπόνησης του Επιχειρησιακού Προγράμματος του δήμου 2011-14, δημιουργεί προβλήματα κυκλοφορίας και στάθμευσης, σε ένα οδικό δίκτυο το οποίο ήταν ήδη ανεπαρκές και βεβαρημένο, και τη συνεπακόλουθη σοβαρή ατμοσφαιρική επιβάρυνση. Κατά συνέπεια, η λειτουργία του δήμου ως υπερτοπικού κέντρου διοικητικού χαρακτήρα υπηρεσιών και κυρίως, εμπορίου, επιβαρύνει σημαντικά τον αστικό ιστό με κυκλοφοριακό πρόβλημα και στάθμευση των οχημάτων. Ιδίως κατά μήκος της λεωφόρου Ηρακλείου το πρόβλημα είναι συνεχόμενο, αφού μονίμως υπάρχουν παρκαρισμένα οχήματα και η κίνηση σε αυτή τη «λεωφόρο» να γίνεται σε μια λωρίδα. Το δεδομένο πως η πόλη της Νέας Ιωνίας αναπτύχθηκε πάνω στον πολεοδομικό καμβά του προσφυγικού οικισμού (μικρά οικόπεδα, υποτυπώδες οδικό δίκτυο), σε συνδυασμό και με την πολιτική χρήσεων γης και όρων δόμησης που ακολούθηθηκε τις προηγούμενες δεκαετίες, έχει δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα σε αυτό τον τομέα.

Εικόνα 16: Η οδός Πατριάρχου Ιωακείμ στο κέντρο μετά την πεζοδρόμησή της
Προσωπικό αρχείο

Σε ότι αφορά το ιδιοκτησιακό καθεστώς υπάρχει μια σημαντική εξέλιξη. Εντός του 2015 και ενώ ολοκληρώθηκε η φάση της κτηματογράφησης για τη δημιουργία Εθνικού Κτηματολογίου στο δήμο Νέας Ιωνίας, περισσότεροι από 28.500 ιδιοκτήτες ακινήτων ειδοποιήθηκαν για τις ενστάσεις που κατέθεσε εις βάρος τους το δημόσιο, αμφισβητώντας τη κυριότητα τους. Η έκταση αυτή περιλαμβάνει περίπου 2.000 στρέμματα, κυρίως στην περιοχή του κέντρου του δήμου και του Περισού. Ισχυρισμός του δημοσίου αποτελούσε το γεγονός ότι η περιοχή της πρώτης απαλλοτριώσης ανήκε στο δημόσιο και όχι στο Ιερό του Παναγίου Τάφου, διεκδικώντας με αυτό τον τρόπο 6.459 γεωτεμάχια σε εκτός σχεδίου περιοχές (Εφημερίδα Καθημερινή, Φύλλο της 3-3-2015). Μάλιστα το δημόσιο είχε εμφανιστεί να διεκδικεί ξανά την έκταση το 1985 και μάλιστα για μερικά χρόνια στη Νέα Ιωνία είχαν σταματήσει οι αγοραπωλησίες οικοπέδων και διαμερισμάτων, λόγω αυτών των εξελίξεων. Ωστόσο τελικώς το ζήτημα δεν αποκτά περαιτέρω διαστάσεις, αφού από τα 6.459 γεωτεμάχια, μόνο σε 254 η εισήγηση του γραφείου κτηματογράφησης ήταν υπέρ του δημοσίου, κατοχυρώνοντας τα δικαιώματα των ιδιοκτητών.

Το ιδιοκτησιακό πρόβλημα δημιουργείται από την ίδρυση του οικισμού. Η περιοχή των Ποδαράδων όταν απαλλοτριώθηκε οριοθετήθηκε και χωρίστηκε σε δύο τμήματα. Το θέμα της οριοθέτησης του κτήματος και ως εκ τούτου και ου ιδιοκτησιακού καθεστώτος δεν έχει ξεκαθαριστεί ως και σήμερα. Το δημόσιο θεωρεί τα οικοπέδα αυτά δημόσια κτήματα και τους κατόχους του καταπατητές της δημόσιας γης. Το πρόβλημα έχει την προέλευσή του στις οριοθετήσεις που έκανε η Ε.Α.Π., όταν αγόρασε το κτήμα από τον Πανάγιο Τάφο. Τότε εμφανίστηκαν διεκδικητές ως κάτοχοι γης με συμβόλαιο αγοράς παρά μη κυρίου.²⁹

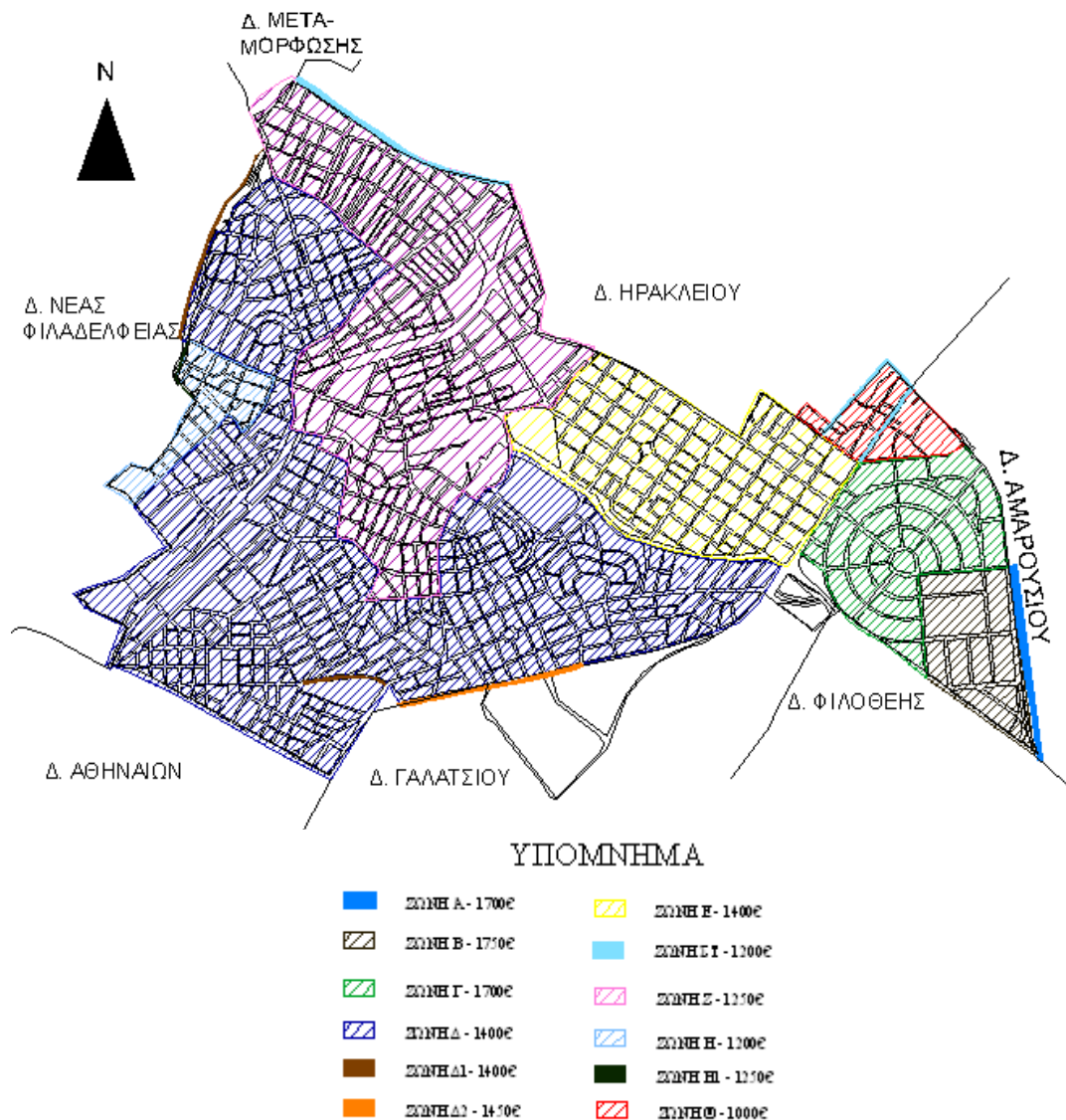
Όσον αφορά την τιμή των οικοπέδων οι παράγοντες που την καθορίζουν είναι κατά κύριο λόγο η θέση του, ο συντελεστής δόμησης, το πόσο κοντά βρίσκεται σε σταθμούς του μετρό ή του Η.Σ.Α.Π., σε εμπορικό κέντρο, ο περιβάλλον χώρος και οι τιμές των διαμερισμάτων σε κάθε περιοχή όπως διαμορφώθηκαν με βάση τη φυσιογνωμία της περιοχής. Με το σύστημα των αντικειμενικών αξιών ακινήτων του Υπουργείου Οικονομικών, η εντός σχεδίου πόλης περιοχή του δήμου Νέας Ιωνίας διαιρείται σε 9 ζώνες, κάθε μια από τις οποίες έχει ξεχωριστή τιμή ζώνης (τ.ζ.) ανά τετραγωνικό μέτρο καινούργιας κατοικίας. Η τιμή ζώνης ορίζεται ως η συνολική αξία κτίσματος και οικοπέδου που αναλογεί σε ένα τετραγωνικό μέτρο επιφάνειας καινούργιας κατοικίας στον πρώτο όροφο της οικοδομής με πρόσοψη σε ένα μόνο δρόμο με συντελεστή εμπορικότητας (Σ.Ε.) ίσο με 1,0. Οι συντελεστές εμπορικότητας έχουν την μεγαλύτερη τιμή τους στην λεωφόρο Ηρακλείου (από 4 έως και 4,8) , στην οδό Βυζαντίου που διασχίζει την Καλογρέζα (Σ.Ε.=3,0).

---

²⁹ Η έκταση του τμήματος των Ποδαράδων αγοράζεται από το Ταμείο Περιθάλψεως. Νωρίτερα όμως με πράξη του Ειρηνοδικείου Αθηνών είχε επικρατήσει η προσωρινή νομή 20 στρεμμάτων σε αντίδικους του Παναγίου Τάφου. Στο συμβόλαιο μεταβίβασης της περιοχής στην κυριότητα του Ταμείου Περιθάλψεως δεν λαμβάνεται υπόψιν αυτή η υποχρέωση, αντίθετα η μεταβίβαση γίνεται ελεύθερα βάρους. Οι κληρονόμοι ζητούν την έκταση και μάλιστα την διανέμουν μεταξύ τους. Η μη εκχώρηση οριστικών τίτλων στα βιομηχανικά οικοπέδα δημιουργεί προβλήματα μέχρι και σήμερα.

Οι Τ.Ζ. με βάση την τελευταία αναπροσαρμογή τους, φαίνονται στον παρακάτω πίνακα. Ο Σ.Α.Ο. (Συντελεστής Αξιοποίησης Οικοπέδου) είναι ο συντελεστής δόμησης που καθορίζεται από τις πολεοδομικές διατάξεις. Στη Νέα Ιωνία ο Σ.Α.Ο. κυμαίνεται από το 1,0 έως το 2,6.

Η Τιμή Οικοπέδου ανά τετραγωνικό μέτρο προκύπτει από τους σχετικούς πίνακες του Υπουργείου Οικονομικών ανάλογα με την Τ.Ζ. (Τιμή Ζώνης) και τον Σ.Α.Ο. (Συντελεστής Αξιοποίησης Οικοπέδου). Οι μεγαλύτερες τιμές σημειώνονται στην περιοχή της Αλσούπολης καθώς και παραπλεύρως της λεωφόρου Ηρακλείου και της οδού Βυζαντίου. Οι αντικειμενικές αξίες στο δήμο Νέας Ιωνίας έχουν διαμορφωθεί ως εξής και οι ζώνες με βάση τις οποίες έχουν χωριστεί είναι οι ακόλουθες (οι ζώνες και οι αντίστοιχες τιμές τους σε ευρώ φαίνονται στον αντίστοιχο χάρτη):

Χάρτης 20: Αντικειμενικές αξίες δήμου Νέας Ιωνίας
Υπόβαθρο: Μελέτη Ανάπτυξης Μετρό

	1995	1995-2007	2007-σήμερα
A ΖΩΝΗ	1173	1400	1700
B ΖΩΝΗ	1173	1450	1750
Γ ΖΩΝΗ	1115	1400	1700
Δ ΖΩΝΗ	880	1150	1400
E ΖΩΝΗ	880	1150	1400
ΣΤ ΖΩΝΗ	821	1000	1200
Z ΖΩΝΗ	821	1050	1250
H ΖΩΝΗ	821	1000	1200
Θ ΖΩΝΗ	733	850	1000
Δ1 ΖΩΝΗ	880	1150	1400
Δ2 ΖΩΝΗ	990	1150	1450
H1 ΖΩΝΗ	733	1000	1250

*Οι ζώνες Δ1 και Δ2 πριν το 2007 ανήκαν στην Δ ζώνη και η Η1 ζώνη πριν το 2007 ανήκε στην Η ζώνη. Τα ποσά είναι σε ευρώ.

Πίνακας 15: Αντικειμενικές αξίες Δήμου Νέας Ιωνίας για τα διαστήματα πριν το 1995, από 1995 έως 2007, 2007 μέχρι σήμερα

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών

Από τις τιμές των αξιών διεξάγεται το συμπέρασμα πως η περιοχή με τα ακριβότερα οικοπέδα στο δήμο είναι η Αλσούπολη στα ανατολικά του δήμου. Στην περιοχή αυτή μένουν οι κάτοικοι των υψηλότερων εισοδημάτων στη Νέα Ιωνία. Τα οικοπέδα απέκτησαν πολύ μεγάλη αξία κυρίως μετά τους Ολυμπιακούς αγώνες του 2004, καθώς η περιοχή βρίσκεται δίπλα στο Ολυμπιακό Αθλητικό Κέντρο Αθηνών, αλλά και γιατί περικλείεται από σημαντικούς οδικούς άξονες (Κύμης, Καποδιστρίου, Σπύρου Λούη). Σημαντικοί λόγοι της αύξησης είναι επίσης οι πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές συνθήκες της συγκεκριμένης περιόδου (πληθωρισμός, επιτόκια, προσφορά – ζήτηση), που οδηγούν σε αύξηση των επενδύσεων, αλλά και η κινητικότητα στις συναλλαγές και τις μεταβιβάσεις των ακινήτων. Αμέσως μετά έρχονται σε αξία οι περιοχές στην δυτική πλευρά της συνοικίας του Περισσού (λόγω της γειτνίασης με τον ηλεκτρικό σταθμό αλλά και αμεσότητας με την λεωφόρο Ηρακλείου), η περιοχή της Ειρήνης (δυτικά της λεωφόρου Ηρακλείου, στο ύψος του σταθμού Πευκακίων, κοντά στην Ηρακλείου και δίπλα σε σταθμό ηλεκτρικού) αλλά

και η περιοχή των Ανθρακωρυχείων (δυτικά της Κύμης, στα όρια του δήμου, πολύ κοντά στις Ολυμπιακές εγκαταστάσεις). Οι υπόλοιπες περιοχές του δήμου, όπως τα Πευκάκια, ο ανατολικός Περισός, η Σαφράμπολη και η Ελευθερούπολη είναι συνοικίες που τα οικόπεδα τους έχουν χαμηλότερες αντικειμενικές αξίες. Με τιμές γύρω στα 1200 ευρώ, παρόλο που έχουν ανοδική τάση, εντούτοις παραμένουν οι χαμηλότερες στο δήμο.

Έχοντας να εξετάσουμε μια δύσκολη πόλη από δημιουργία της υπάρχουν πλέον δυσεπίλυτα προβλήματα όπως το κυκλοφοριακό, η έλλειψη κοινόχρηστων και κοινωφελών χώρων. Ο δήμος στην προσπάθειά του να συγκρατήσει, να περισώσει και να αξιοποιήσει κάποια πράγματα, έχει προβεί σε διάφορες διαδικασίες. Επειδή η Νέα Ιωνία αποτελεί μια πόλη στην οποία συνέβαιναν πάντα παραγωγικές διαδικασίες και επίσης λόγω της ανάπτυξης του εμπορίου κάπου έπρεπε αυτή η αλόγιστη ανάπτυξη να οριοθετηθεί. Για το σκοπό αυτό και μέσα από τις διατάξεις που προβλέπονται από το νόμο 1337 του 1983 συντάχθηκε κατ' αρχήν το γενικό πολεοδομικό του δήμου, το οποίο υπάρχει από το έτος 1995 και μετά, το οποίο είχε ως απόρροια της χρήσεις γης για τη Νέας Ιωνία. Δηλαδή την κάθε ιδιοκτησία επιτρέπεται να τη χρησιμοποιεί κανείς με συγκεκριμένο τρόπο ως εμπορική, ως βιοτεχνική, ως πολιτιστική ή ως κατοικία. Αυτό συνέβη σε τομείς ανά την πόλη και με αυτόν τον τρόπο μπήκε ένας περιορισμός στο να αξιοποιούνται κάποιες ιδιοκτησίες αυστηρά ως επαγγελματικές στο σύνολό τους πάντα, δηλαδή μπαίνει στη μέση και ο παράγοντας κατοικία ή κέντρου πολιτιστικών δραστηριοτήτων, να γίνονται μεγάλα καταστήματα τα οποία δεν μπορεί να αντέξει η πόλη και να γίνεται γενικά μια αλόγιστη ανάπτυξη των χρήσεων ως προς την εμπορική δραστηριότητα αλλά βεβαίως και την παραγωγική. Αυτές οι δραστηριότητες πλέον σε μεγάλο επίπεδο είναι δυνατόν να αναπτυχθούν μόνο στα βιομηχανικά πάρκα τα οποία μάλιστα έχουν χαρακτηριστεί ως βιομηχανικά πάρκα προς εξυγίανση. Αυτό σημαίνει ότι η βούληση του δήμου είναι με τον καιρό η μέση όχληση ή και η βαρύτερη όταν υπάρχει να απομακρυνθεί και στην περιοχή αυτή, να αντικατασταθεί από χαμηλή όχληση ή ακόμα και από κατοικία.

Μέσα στην περιοχή της Νέας Ιωνίας προσπαθούν σήμερα να αναπτυχθούν λειτουργίες με αυξημένες ανάγκες, τόσο σε επιφάνειες κτισμένου όσο και ελεύθερου χώρου. Τέτοιες λειτουργίες είναι η βιομηχανία, το εμπόριο και οι υπηρεσίες. Παράλληλα, στον τομέα της κατοικίας, εκτός από τις κακές κατασκευές, ανασταλτικό ρόλο παίζει και το ιδιοκτησιακό καθεστώς, με τα πολύ μικρά οικόπεδα και την ανυπαρξία δημόσιων ή δημοτικών ιδιοκτησιών. Έτσι, ακόμη και σήμερα, 65 χρόνια μετά την εγκατάσταση των πρώτων προσφύγων στην περιοχή υπάρχουν δικαιούχοι που δεν έχουν πάρει παραχωρητήρια και οικιστές που θεωρούνται καταπατητές, γιατί αναγκάστηκαν να κτίσουν "παραπήγματα" σε εκτάσεις ιδιοκτησίας δημόσιων φορέων.

Συνοπτικά, τα προβλήματα που σήμερα εμφανίζονται οξυμένα είναι:

- α) Η ανεπάρκεια του σημερινού κελύφους να στεγάσει τις έντονες εμπορικές και διοικητικές λειτουργίες υπερτοπικής σημασίας.
- β) Το οικιστικό πρόβλημα και οι σημερινές συνθήκες στέγασης, που ιδιαίτερα στις πυκνοδομημένες περιοχές έχουν οδηγήσει σε παραβίαση του πολεοδομικού ιστού και αδυναμία εφαρμογής του ρυμοτομικού σχεδίου.
- γ) Η σημειακή έστω συνύπαρξη ασυμβίβαστων χρήσεων που εμποδίζει την ανάπτυξη και εξέλιξη βασικών λειτουργιών.
- δ) Η αδυναμία του οδικού δικτύου να εξυπηρετήσει τις σημερινές αυξημένες λειτουργικές ανάγκες.

Η πολεοδομική διαμόρφωση του οικισμού της Νέας Ιωνίας συντέλεσε στην ανάπτυξη ισχυρών δεσμών δικτύων κοινωνικών σχέσεων και αλληλεγγύης. Η φυσιογνωμία της γειτονιάς διαμορφωνόταν μέσα από ένα πλέγμα καθημερινών δραστηριοτήτων που αντανάκλυσαν την αλληλεπίδραση ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό και βασιζόνταν στην ασαφή διάκριση του εργασιμου και ελεύθερου χρόνου των γυναικών (Λεοντίδου Α., σελ.425). Η ομοιογενής κοινωνική σύνθεση στις γειτονιές αντικαθίσταται σήμερα από την ανωνυμία και την ετερογενή σύνθεση του αστικού κοινωνικού χώρου. Το σύστημα σχέσεων ενισχυόταν από έναν ενδιάμεσο πολυλειτουργικό χώρο στα οικοδομικά τετράγωνα του προσφυγικού οικισμού, ο οποίος δήλωνε την ασάφεια των ορίων μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού χώρου, χωρίς κατηγορηματικό διαχωρισμό τους (Νικολαΐδου Σ., σελ. 83). Η εικόνα με τα παλιά προσφυγικά σπίτια χάνεται και αντικαθίσταται από την εικόνα της σύγχρονης πόλης, με εκτεταμένες οικιστικές περιοχές. Στα πλαίσια της πολυκεντρικής διάρθρωσης του λεκανοπεδίου, με στόχο την αποσυμφόρηση των μητροπολιτικών κέντρων Αθήνας-Πειραιά η τριτογενοποίηση εντατικοποιήθηκε.

Κάνοντας μια ανασκόπηση, το σημαντικότερο συμπέρασμα είναι πως η κοινωνική συνοχή επέφερε την αλληλεγγύη. Όμως με τις μεταβολές που συντελέστηκαν σε παγκόσμιο, αλλά και τοπικό επίπεδο, αυτή η κοινωνική συνοχή μεταβλήθηκε. Οι προσφυγικοί οικισμοί υπήρξαν περιοχές με συγκεντρωμένο σχεδόν ομογενή οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά πληθυσμό. Ο ρόλος των κατοίκων των περιοχών αυτών, ήταν ιδιαίτερα καθοριστικός σε κάθε είδους κοινωνικές συγκρούσεις και εκλογικές διαδικασίες και ακόμη ιδεολογικά κατείχαν ένα συμβολικό όνομα και γόητρο. Οι αναπλάσεις και το φαινόμενο της αντιπαροχής, ιδίως μετά το 1960 είχαν κοινά χαρακτηριστικά: το πρώτο ότι ένα μεγάλο μέρος των κατοίκων διασκορπιζόταν σε άλλες περιοχές αρχικά προσωρινά μέχρι να ολοκληρωθεί η ανάπτυξη, αλλά συνήθως και μόνιμα (Λιόγκαρης Β, σελ.282).

Εικόνα 17: Η περιοχή της Ελευθερούπολης σήμερα
Πηγή: Google Earth
Τελευταία επίσκεψη: 13-10-2015, 00:24

Δεύτερο, εμπλουτίζονταν η περιοχή και με ξένους κατοίκους και τρίτο μετέτρεπαν την περιοχή από χαμηλής δόμησης γειτονιά, η οποία ως τότε, αν και σε άθλιες βιοτικές συνθήκες, διέθετε μια ισχυρή κοινωνική συνοχή, σε περιοχές πολυώροφων πολυκατοικιών συνήθως σε «κατά στοίχους» δόμηση με τους γύρω ελεύθερους χώρους αδιάφορους, αποθητικούς και εγκαταλειμμένους. Το σύνολο των καταστάσεων αυτών, έφερνε τελικά τη διάλυση της συνοχής των κατοίκων και της περιοχής τους. Η κοινωνική μεταβολή που επακολούθησε, φαίνεται και στα μετά του 1980 εκλογικά αποτελέσματα, αν και στις πολιτικές ανακατατάξεις των περιοχών αυτών τον πρώτο ρόλο παίζει η οικονομική θέση τους στην παραγωγή (αστικοποίηση των προλεταριακών στρωμάτων όπου π.χ. οι οικοδόμοι των περιοχών μετατρέπονται σε υπεργολάβους και αποδέκτες ενός ποσοστού της υπεραξίας). Κανείς δεν θα ήθελε την συνέχιση της εξαθλίωσης και τη διαμονή σε παραπήγματα, αλλά οι αναπλάσεις θα μπορούσαν να γίνουν έτσι ώστε να διαφυλαχθεί η συνοχή των περιοχών και παράλληλα και ο ανθρώπινος χαρακτήρας τους, αντί να μεταβληθούν σε «γκέτο οργανωμένης δόμησης πολυκατοικιών» και αφορμή διασκορπισμού των κατοίκων των περιοχών αυτών (Σαρηγιάννης Γ., σελ .457).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η πόλη της Νέας Ιωνίας, όπως και το σύνολο του πολεοδομικού συγκροτήματος Αθηνών διαμορφώθηκε βάσει ιστορικών συγκυριών και πολιτικών αποφάσεων. Η ιστορική αναδρομή του προσφυγικού πληθυσμού όσον αφορά την εκδίωξή του και στη συνέχεια την εγκατάστασή του στους «Ποδαράδες», δείχνει πως εξωγενείς παράγοντες μπορούν να επηρεάσουν τα γεγονότα, σε ένα χώρο εκατοντάδες χιλιόμετρα απόσταση από τους μελλοντικούς εποίκους.

Η προσφυγοποίηση του ελληνικού πληθυσμού της Μικράς Ασίας έγινε στη διάρκεια ενός χρονικού διαστήματος, που περιλαμβάνει μια δεκαετία (1914-1924), αλλά κυρίως εκφράστηκε με αιφνίδιο τρόπο αμέσως μετά τη Μικρασιατική καταστροφή. Αυτή η ξαφνική έλευση των προσφύγων στο ελληνικό κράτος, δεν θα μπορούσε να γίνει με ομαλό τρόπο. Η ανάγκη για άμεση λήψη μέτρων αποκατάστασης, θα οποία θα συμβάδιζαν όμως με τις πολιτικές επιλογές τόσο της κυβέρνησης όσο και της Ε.Α.Π. οδήγησαν σε ελλείψεις από πλευράς σχεδιασμού, τόσο από άποψης πολεοδομικής, όσο και κτιριακής.

Στη δημιουργία των νέων πόλεων η Νέα Ιωνία δεν αποτέλεσε εξαίρεση. Απαρτιζόμενη κυρίως από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα του προσφυγικού πληθυσμού, οι συνθήκες διαβίωσης υπήρξαν τα πρώτα χρόνια δεν υπήρξαν καλές. Οι υποσχέσεις για αποζημίωση δεν υλοποιήθηκαν στο ακέραιο και οι άνθρωποι εργάστηκαν σκληρά για να μπορέσουν να αποπληρώσουν τα οικιστικά δάνεια της Ε.Α.Π., έτσι ώστε να γίνουν κύριοι των σπιτιών τους. Οι μεγάλοι μικρασιάτες βιομήχανοι, πολλές φορές χωρίς να πάρουν τίτλους ιδιοκτησίας, εν τέλει αποκτούσαν μεγάλα βιομηχανικά οικόπεδα, με εγκαταστάσεις τις οποίες εκμεταλλεύονταν στο έπακρο. Πολλές κατοικίες βρίσκονταν ακριβώς δίπλα ή και μέσα στα βιομηχανικά οικόπεδα. Σε κεντρικό επίπεδο το 1929 θεσμοθετείται ο νόμος περί οριζοντίου ιδιοκτησίας, ο οποίος χαρακτηρίζει ολόκληρη την ιστορική περίοδο της αντιπαροχής. Οι πολιτικές κατευθύνσεις κινούνται προς το επίπεδο εμπορευματοποίησης της γης και από εκείνο το σημείο φαινόταν πως ο κλάδος της βιομηχανίας ήταν καταδικασμένος σε μαρασμό, παρά τις μετέπειτα εκλάμψεις του.

Η πόλη αρχίζει να επεκτείνεται προς όλες τις κατευθύνσεις. Οι περιοχές όπως η Καλογρέζα και η Νεάπολη, οι οποίες εντάσσονται σε δεύτερη φάση στο σχέδιο πόλης, έχουν πιο ορθολογική πολεοδομική διάταξη και πιο σωστά οργανωμένο πολεοδομικό χώρο.

Τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια αρχίζει ο μετασχηματισμός του προσφυγικού συνοικισμού σε εργατικό. Εγκαθίστανται εργάτες οι οποίοι απασχολούνταν στις βιομηχανίες, καθώς η ανάλογη ζήτηση υπήρξε μεγάλη. Αυτό το δυναμικό κατοικεί τόσο σε καινούργιες οικίες οι οποίες χτίζονται, κυρίως διώροφες, αλλά και σε σπίτια προσφύγων, οι οποίοι μετακινούνται προς άλλες περιοχές κυρίως προς τα βόρεια προάστια, ενισχύοντας την κατηγορία του εργατικού συνόλου του πληθυσμού.

Τη δεκαετία του 1970 αρχίζει η περίοδος της αντιπαροχής στη Νέα Ιωνία, κάπως καθυστερημένα σε σχέση με το υπόλοιπο λεκανοπέδιο. Ο λόγος ήταν πως για να καλυφθούν οι αρτιότητες έπρεπε να συνενωθούν ιδιοκτησίες, με τις οποίες οι πρόσφυγες είχαν ιδιαίτερους συναισθηματικούς και οικογενειακούς δεσμούς. Παρόλα αυτά η διαδικασία μετατροπής των οικοπέδων με μονώροφα ή διώροφα κτίρια σε διαμερίσματα εντός πολυκατοικιών γίνεται πραγματικότητα. Σε αυτά διαμένουν οι εργάτες και εργάτριες των προηγούμενων ιστορικών περιόδων, αλλά και μια ομάδα πληθυσμού με διαφορετικό πεδίο απασχόλησης. Οι βιομηχανίες έχουν υποπέσει σε παρακμή και πολλές από αυτές κλείνουν ή στην καλύτερη περίπτωση υπολειπώνονται. Η Νέα Ιωνία έχει αποκτήσει πλέον τη σημασία ενός υπερτοπικού κέντρου εμπορίου της ευρύτερης περιοχής των βορείων προαστίων, χάνοντας την ταυτότητά της ως βιομηχανική πόλη.

Τη σημερινή εποχή ο τριτογενής τομέας έχει επικρατήσει πλήρως. Μάλιστα σε πολλά παλιά βιομηχανικά κελύφη έχουν εγκατασταθεί λειτουργίες εμπορίου και γραφείων. Οι απομείνασες έχουν στην ουσία κατακερματιστεί, αφού λειτουργούν σε ένα παλιό βιομηχανικό οικόπεδο περισσότερες από μια επιχειρήσεις με διαφορετικό πολλές φορές αντικείμενο εργασίας. Όσον αφορά τον πληθυσμό στις πολυκατοικίες κατοικούν πλέον και πολλοί άνεργοι, κάτι που θα θεωρούταν απίθανο στη Νέα Ιωνία της εποχής άνθησης της βιομηχανίας. Επίσης υπάρχουν και κενά διαμερίσματα που κάνουν αυτό τον οικοδομικό όγκο μη χρήσιμο, ιδιαίτερα σε μια πόλη με ελλείψεις ελεύθερων δημόσιων χώρων, πρασίνου και αναψυχής.

Ας επανέλθουμε όμως στην υπόθεση εργασίας. Η αλλαγή του ιδιοκτησιακού καθεστώτος από την ιδιοκτησία στο έδαφος σε οριζόντια ιδιοκτησία μιας πολυκατοικίας όντως επηρέασε σημαντικά το χώρο της πόλης. Υπήρξε σημαντικός παράγοντας στην αύξηση του πληθυσμού, σε μια πόλη που από τη γέννηση της δεν είχε τις απαραίτητες δομές για τους τότε κατοίκους, πόσο μάλλον σήμερα που αριθμεί 67.000 κατοίκους. Επίσης κατέλυσε σε σημαντικό βαθμό το θεσμό της γειτονιάς και των δομών αλληλεγγύης, οι οποίοι υπήρχαν μεταξύ των ατόμων. Συνέπεια των παραπάνω είναι η ανάγκη για περισσότερους ελεύθερους χώρους, οι οποίοι ενισχύονται και από τις ανάγκες της εποχής όπως η ανεργία, με τον περίπατο στο πάρκο να είναι η πιο συμφέρουσα οικονομικά λύση.

Την πρώτη περίοδο σημαντικότερος παράγοντας εξέλιξης του ιδιοκτησιακού καθεστώτος ήταν το στοιχείο της πληθυσμιακής εγκατάστασης. Η ίδρυση του προσφυγικού οικισμού γίνεται με μικρές ιδιοκτησίες, κάποιες από τις οποίες υπάρχουν έως και σήμερα. Αυτά τα μικρά σπίτια, ήταν στην ουσία τα μόνα που οι εργάτες πρόσφυγες της Νέας Ιωνίας μπορούσαν να αποπληρώσουν. Η εγκατάσταση επίσης γίνεται από ολόκληρα χωριά της Μικράς Ασίας, όπως τη Σπάρτη, σε πόλεις του ελλαδικού χώρου. Αυτό το συναίσθημα αλληλεγγύης και εγγύτητας με τον γείτονα ήταν κάτι που ήθελαν και επιθυμούσαν οι πρώτοι κάτοικοι, λόγω των συνθηκών μη αποδοχής τους από την υπόλοιπη ελληνική κοινωνία. Η σχέση μεταξύ τους, αλλά και με το χώρο στον οποίο εγκαθίστανται, παρουσιάζει αντίθεση με την εικόνα των κατοικιών τους και την απουσία σχεδιασμού του οικισμού. Δευτερευόντων

παράγοντας θεωρείται η ύπαρξη των βιομηχανιών, κυρίως λόγω της εγγύτητας των ιδιοκτησιών αυτών με στα εργοστάσια. Αυτό έδωσε σε συνοικίες όπως η Ελευθερούπολη τόσο βιομηχανικό χαρακτήρα λόγω των μεγάλων εργοστασίων, όσο και εργατικό λόγω των κατοικιών των εργατών.

Από το 1930 παρά την παρακμή της ταπητουργίας αρχίζει μια νέα μεγάλη ώθηση στις βιομηχανικές μονάδες της Νέας Ιωνίας. Η κλωστοϋφαντουργία κυρίως αλλά και άλλοι κλάδοι αποδεικνύονται επικερδείς και η πόλη είναι πλέον το «Μάντσεστερ της Ελλάδας». Αυτή η ζήτηση σε εργατικό δυναμικό δημιουργεί ένα μεγάλο κύμα εσωτερικής μετανάστευσης, ιδίως τη δεκαετία του 1950, που έχει επακόλουθο την αύξηση του πληθυσμού της πόλης. Σημαντικότερος παράγοντας αυτή την ιστορική περίοδο είναι οι βιομηχανίες και οι βιοτεχνίες οι οποίες υπάρχουν στη Νέα Ιωνία. Η προσφυγούπολη γίνεται εργατούπολη, αλλά και οι ίδιοι οι πρόσφυγες ήταν και πριν εργάτες στα ανάλογα εργοστάσια. Το άθροισμα αυτών των στοιχείων αποτελεί την εργατική τάξη της πόλης, η οποία αναπτύσσει τους δικούς της δεσμούς, που δεν διαφέρουν πάρα πολύ από τους προσφυγικούς: μορφές αλληλεγγύης και το αίσθημα της γειτονιάς.

Τα χρόνια μετά τη μεταπολίτευση η αντιπαροχή ορίζει την εικόνα της πόλης. Στη θέση των προσφυγικών οικημάτων ανεγείρονται πολυώροφες κατοικίες. Αυτή η μαζική μεταστροφή της ιδιοκτησίας σε οριζόντια έχει επηρεάσει όλες τις μεγάλες ελληνικές πόλεις και είναι χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου όχι μόνο για τη Νέα Ιωνία, αλλά για όλη την ελληνική επικράτεια. Η τριτογενοποίηση της πόλης έρχεται σαν επακόλουθο, με σημαντικό συντελεστή προς αυτή την κατεύθυνση τα εμπορικά καταστήματα του κέντρου της Νέας Ιωνίας.

Σήμερα βάσει των στατιστικών στοιχείων, αλλά και της επιτόπιας έρευνας υπάρχουν σημαντικές παρατηρήσεις. Η γειτονιά της Ελευθερούπολης, μια γειτονιά η οποία ήταν συνδεδεμένη με το πρότυπο του πρόσφυγα εργαζόμενου στις βιομηχανίες της εποχής, έσφυζε από ζωή και αλληλεγγύη μεταξύ των κατοίκων. Σήμερα μια άλλη εικόνα, διαφορετική αλλά κατά μία έννοια και παρόμοια κάνει την εμφάνισή της: αυτή του σύγχρονου πρόσφυγα, του οικονομικού μετανάστη από την Ασία, ο οποίος έχει οργανωθεί σε μια κοινότητα αλληλεγγύης με τους συμπατριώτες του, οι οποίοι νιώθουν την ανάγκη να είναι ο ένας δίπλα στον άλλο και έτσι πιστεύουν πως θα αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες με καλύτερο τρόπο. Αυτή η λεγόμενη και «αλληλεγγύη της φτώχειας» κάνει ξανά την εμφάνισή της στην περιοχή, περίπου με μισό αιώνα διαφορά. Μπορεί εδώ οι ιδιοκτησίες να είναι μικρές, κατακερματισμένες και φτωχικές, όμως είναι γεμάτες ζωή, στις οποίες τα παιδιά και τα εγγόνια των κληρονόμων των κατοικιών αυτών είναι αμφίβολο αν μπορούν να κατοικήσουν.

Το ιδιοκτησιακό καθεστώς επηρέασε το χώρο της Νέας Ιωνίας, ίσως όχι τόσο από την άποψη του ποιος είναι ο ιδιοκτήτης. Εξάλλου η αγορά γης είναι ένα πεδίο επικερδές, με τους ιδιοκτήτες των σπιτιών να αγοράζουν και να πουλάνε συνεχώς και τους κατασκευαστές να είναι οι μόνοι ωφελημένοι. Υπάρχει μεταβολή και σε αυτό το επίπεδο, καθώς στην αρχή ο ιδιοκτήτης του οικοπέδου ήταν αυτός που πούλαγε και ενοικίαζε τα σπίτια και όχι ο μηχανικός-κατασκευαστής.

Το ιδιοκτησιακό καθεστώς επηρεάζει το χώρο της Νέας Ιωνίας κυρίως ως προς τη μορφή της ιδιοκτησίας η οποία μεταβλήθηκε. Η πολυκατοικία, η οποία δημιουργείται με την έξαρση του φαινομένου την αντιπαροχής, με μια μικρή χρονική καθυστέρηση όσον αφορά τη Νέα Ιωνία, είναι μια διαδικασία κατά την οποία υπάρχουν διαφορετικά στάδια στην οικοδόμησή τους. Οι αναπλάσεις οι οποίες γίνονταν με σκοπό να γκρεμιστούν τα προσφυγικά σπίτια (τα οποία όντως πολλές φορές δεν παρείχαν καλό επίπεδο διαβίωσης) γινόταν κάτω από την διαδικασία του εξευγενισμού³⁰ με έντονα πολιτικά κίνητρα. Έπειτα στη γειτονιά η οποία είναι χαμηλής δόμησης, επέρχεται αύξηση του συντελεστή με αποτέλεσμα το χτίσιμο πολυώροφων πολυκατοικιών. Το γεγονός αυτό επηρεάζει άρρηκτα το χώρο, αλλά και επηρεάζεται από αυτόν. Στην περιοχή της Ελευθερούπολης κάτι τέτοιο δεν μπορούσε να συμβεί, διότι τα οικόπεδα 20 τ.μ., με την αρτιότητα στα 200 τ.μ., χρειάζεται συνένωση 10 διαφορετικών οικοπέδων και συνεννόηση μεταξύ πιθανώς ακόμα περισσότερων διαφορετικών ιδιοκτητών, προκειμένου να επέλθει αυτή η διαδικασία.

Οι διαδικασίες τριτογενοποίησης γίνονται εμφανείς και με την αλλαγή στη χρήση του ΒΙΟ.ΠΑ. Περισσού. Βιομηχανίες, οι οποίες στην αρχή υπήρξαν επικερδείς, καταλήγουν χρεωμένες και υπολειπόμενες. Τα καινούργια πολυκατοστήματα (επικερδή την παρούσα χρονική στιγμή) που έχουν ανοίξει σε αυτούς τους χώρους, σφύζουν από ζωή, εκμεταλλεύονται μεγάλα σε έκταση βιομηχανικά κελύφη, τα οποία προϋπήρχαν.

Η έλλειψη ελεύθερων χώρων είναι εμφανής. Υπάρχουν ορισμένα οικόπεδα στα ΒΙΟ.ΠΑ. προς εξυγίανση, τα οποία είτε έχουν βιομηχανίες που δεν λειτουργούν καθόλου ή υπολειπόμενες. Ο δήμος οφείλει να κάνει σχεδιαστικά βήματα και να απαλλοτριώσει συγκεκριμένες εκτάσεις από τους βιομηχάνους. Οι ανάγκες για ένα μεγάλο ελεύθερο κοινόχρηστο χώρο στη Νέα Ιωνία είναι αυξημένες, ή θα μπορούσε η έκταση μετά την απαλλοτρίωση να δοθεί στον Οργανισμό Σχολικών Κτιρίων, προκειμένου να χτιστεί ένα νέο σχολικό συγκρότημα.

Το δημόσιο διεκδίκησε την κυριότητα, και σε μεγάλο βαθμό έχασε, μεγάλων εκτάσεων του δήμου της Νέας Ιωνίας. Η αλήθεια είναι πως το Εθνικό Κτηματολόγιο είναι μια διαδικασία η οποία ανασκάπτει όλες τις ατασθαλίες σε περιπτώσεις διανομών γαιών, πωλητηρίων, κληρονομιών και χρησικτησιών. Το ότι το δημόσιο δεν προκρίθηκε ιδιοκτησιακά, σε μια περιοχή η οποία είναι εντός σχεδίου οικισμού και κατοικείται εδώ και 90 χρόνια ήταν μάλλον δεδομένο και παρά μια ξαφνική αναστάτωση, δεν άλλαξε τίποτα στην όλη κατάσταση. Όμως δεν θα πρέπει να παραγνωρίζεται το εξής: το δημόσιο οφείλει (και πρέπει να το κάνει), να υπερασπίζεται τα δικαιώματα του μέχρι τέλους. Το αντίθετο θα σήμαινε πως δεν ενεργεί για το δημόσιο συμφέρον, δηλαδή για τον κάθε πολίτη ανεξαιρέτως.

---

³⁰ Ο όρος εξευγενισμός είναι η ελληνική απόδοση του όρου gentrification και εκφράζει τη διαδικασία, κατά την οποία οι φτωχές εργατικές συνοικίες της πόλης αναμορφώνονται μέσω της δράσης του κτηματικού κεφαλαίου, των μεσοαστών αγοραστών και ενοικιαστών ακινήτων και των ιδιοκτητών γης και κατοικιών.

Κλείνοντας, καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως η υπόθεση εργασίας επαληθεύεται, όμως με επιπρόσθετο περιεχόμενο. Η αλλαγή του ιδιοκτησιακού καθεστώτος δεν επηρεάζει μόνο, αλλά και επηρεάζεται στην περίπτωση των τριών παραγόντων οι οποίοι προαναφέρονται. Η έλευση των προσφύγων δημιουργεί την προσφυγική πόλη με το καθεστώς των προσωρινών παραχωρητηρίων και τον αγώνα για τον μόνιμο τίτλο, ωστόσο η εγκατάσταση έγινε σε ένα χώρο ο οποίος προηγουμένως δεν κατοικούνταν και μόλις είχε απαλλοτριωθεί, άρα με αυτή την έννοια μπορούσαν να εγκατασταθούν σε αυτό τον τόπο. Το γεγονός ότι το ιδιοκτησιακό της περιοχής πριν από τη Μικρασιατική καταστροφή αποδείχθηκε τελικά ασαφές, δεν επηρέασε τελικώς τους κληρονόμους και τους αγοραστές των οικοπέδων αυτών. Η εσωτερική μετανάστευση τη δεκαετία του 1950 κυρίως, δημιουργεί την ανάγκη για επιπλέον ιδιοκτησίες, μέσω απαλλοτριώσεων, αγορών και οριζοντίου ιδιοκτησίας. Όμως αυτοί οι νέοι κάτοικοι ήρθαν για λόγους εύρεσης εργασίας, η οποία αφθονούσε τότε στα εργοστάσια της περιοχής. Οι όροι παραχώρησης για τα βιομηχανικά οικόπεδα ήταν συγκεκριμένοι και με βάση τα παραχωρητήρια της Ε.Α.Π. στον τομέα αυτό, μπόρεσαν να δημιουργηθούν οι βιομηχανίες, οι οποίες έφεραν τη Νέα Ιωνία στην περίοδο ακμής της. Ο σημαντικότερος παράγοντας τελικώς, ο οποίος επηρεάζει το ιδιοκτησιακό καθεστώς και αντίστροφα είναι αυτός της υπέρμετρης δόμησης. Η αντιπαροχή είναι η σημαντικότερη συνιστώσα στη μεταβολή του ιδιοκτησιακού καθεστώτος, όχι μόνο της Νέας Ιωνίας, αλλά και των ελληνικών πόλεων γενικότερα. Ο νόμος της οριζόντιας ιδιοκτησίας και ο Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός μετασχηματίζουν την ιδιοκτησία από «επίγεια» σε «υπέργεια». Το αντίστροφο ισχύει επειδή για να χτιστούν οι πολυκατοικίες, χρειάστηκαν σε πολλές περιπτώσεις σύμπραξη μεταξύ των όμορων ιδιοκτητών προκειμένου να προκύψουν οι απαιτούμενες αρτιότητες. Οι ιδιοκτήτες συμφωνούν να αφήσουν τις επιμέρους γειτονικές ιδιοκτησίες τους και να τις «ανταλλάξουν» με ένα διαμέρισμα, δίνοντας το υπόλοιπο κτίριο εντός του παλιού οικοπέδου στον κατασκευαστή, ο οποίος με τη σειρά του το πουλάει σε «κομμάτια», εκμεταλλευόμενος τη διαδικασία της αγοράς κατοικίας.

Μια πρόταση για μελλοντικούς ερευνητές θα μπορούσε να είναι η καταγραφή του ιδιοκτησιακού καθεστώτος στα προσφυγικά σπίτια της Ελευθερούπολης. Καταρχάς σημαντικό θα ήταν να εξεταστεί αν υπάρχει σε ένα βαθμό ιδιοκατοίκηση, με τη μέθοδο της επίγειας παρατήρησης και συνεντεύξεων. Στη συνέχεια να αποσαφηνιστεί αν υπάρχουν αναπάντητα ερωτήματα σχετικά με τα παραχωρητήρια της Ε.Α.Π.. Αν δηλαδή τα συμβόλαια, εφόσον υπάρχουν, αναφέρουν στη χρονική τους σειρά την παραχώρηση από την Επιτροπή. Τέλος σε περίπτωση μη ύπαρξης παραχωρητηρίου, αν υπάρχει διεκδίκηση έναντι του ακινήτου εκ μέρους του δημοσίου, πιθανώς λόγω μη καταβολής των απαιτούμενων δόσεων για την απόκτηση κατοικίας. Η έρευνα μπορεί να προχωρήσει σε σημαντικό βαθμό, έπειτα από μια συνάντηση με τον υποθηκοφύλακα της Νέας Ιωνίας. Εναλλακτικό αντικείμενο έρευνας θα μπορούσε να είναι σε ποιο βαθμό οι απόγονοι ενός δικαιούχου οικοπέδου κατοικούν οι ίδιοι σε διαμέρισμα πολυκατοικίας, η οποία χτίστηκε με τη μέθοδο της αντιπαροχής πάνω σε αυτό το οικόπεδο. Οι άνθρωποι μεγαλύτερης ηλικίας, οι οποίοι έχουν ζήσει μια

προσφυγική πόλη, θέλουν πλέον να ζουν σε μια πολυκατοικία στην αυλή στην οποία κοινωνικοποιούνταν σε μικρότερη ηλικία; Αν θέλουν πρέπει να ερευνηθεί αν υπάρχουν στοιχεία που ενδεχομένως τους δένουν συναισθηματικά με το χώρο. Οι ανθρώπινες σχέσεις με τους γείτονες μπορεί να είναι παράγοντας σε ένα βαθμό, αν οι γείτονες έχουν παραμείνει και αυτοί. Ο νεαρότερος σε ηλικία πληθυσμός, αν διαμένει εκεί αισθάνεται αυτή τη σύνδεση με το παρελθόν ή πλέον έχει αποκοπεί από αυτό, έχοντας μια άλλη εικόνα, αυτή της σύγχρονης Νέας Ιωνίας; Τα ερωτήματα μπορούν αν γίνουν πολύ περισσότερα και θα ήταν ενδιαφέρον να ακουστούν οι ανάλογες απαντήσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Morgenthau H. (1994), *Η αποστολή μου στην Αθήνα - 1922 Το έπος της εγκατάστασης*, Εκδόσεις Τροχαλία, Αθήνα

Santis E.E. (1972), *The Asia Minor Refugees of Nea Ionia*, Επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών, Αθήνα

Αιγίδης Α. (1934), *Η Ελλάς χωρίς τους πρόσφυγες: Ιστορική, δημοσιονομική, οικονομική και κοινωνική μελέτη του προσφυγικού ζητήματος*, Εκδόσεις Ι.Α. Αλευρόπουλος και Σία, Αθήνα

Αποστόλου Μ. (2007), Πτυχιακή εργασία: *Η αποκατάσταση των προσφύγων της Μικρασιατικής Καταστροφής: Ο ρόλος του ελληνικού κράτους και των ξένων δυνάμεων*, Τμήμα διοίκησης μονάδων υγείας και πρόνοιας, Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας, ΤΕΙ Καλαμάτας, Καλαμάτα

Αραβαντινός Α. (2007), *Πολεοδομικός Σχεδιασμός. Για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού*, Εκδόσεις Συμμετρία, Αθήνα

Αυγερινού Σ. – Σιόλας Α. – Σιόλας Λ. (1980), *Ανθρακωρυχεία Νέας Ιωνίας. Η Διαδικασία Ένταξης στο Σχέδιο Πόλης και ο Ρόλος του Αρχιτέκτονα*, Θέματα χώρου και τεχνών 11/1980

Βεργόπουλος Κ. (1975), *Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα. Η κοινωνική ενσωμάτωση της γεωργίας*, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα

Βογιατζόγλου Β. (1978), *Η Πισιδία της Μικράς Ασίας*, Ένωση Σπάρτης Μικράς Ασίας, Αθήνα

Βογιατζόγλου-Δάκουρα Ο., *Εφημερίδα Καθημερινή*, 16-03-1997

Γκιζελή Β. (1984), *Κοινωνικοί μετασχηματισμοί και προέλευση της κοινωνικής κατοικίας στην Ελλάδα (1920-1930)*, Εκδόσεις Επικαιρότητα, Αθήνα

Διαμαντόπουλος Κ. (1964-65): *Ελληνική Χαρτογραφία, Χάρτης Λεκανοπεδίου Αττικής*, έργον 92 έκδοσις 2α,

Δρίτσα Μ. (1989), *Πρόσφυγες και εκβιομηχάνιση*, στο βιβλίο: Βερέμης Θ. – Γουλιμή Γ., *Ελευθέριος Βενιζέλος: Κοινωνία – οικονομία - πολιτική στην εποχή του*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα

Επιχειρησιακό πρόγραμμα δήμου Νέας Ιωνίας 2011-14

Εφημερίδα ΑΥΓΗ, φύλλο της 4^{ης} Απριλίου 1954

Εφημερίδα ΕΜΠΡΟΣ, φύλλα της 24^{ης} Μαΐου 1925, 24^{ης} Δεκεμβρίου 1925 και 17^{ης} Απριλίου 1926

Εφημερίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, φύλλο της 3^{ης} Μαρτίου 2015

Εφημερίδα ΣΚΡΙΠ, φύλλο της 9^{ης} Σεπτεμβρίου και 15^{ης} Νοεμβρίου 1924

Εφημερίδα ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΩΝΙΑ, φύλλο της 15^{ης} Μαΐου 1984

Ζάικος Ν. (2009), *Το προσφυγικό ζήτημα στην Ελλάδα. Η διεθνής δικαιοϊκή προοπτική*, στο βιβλίο: Κολιόπουλος, Ι. - Μιχαηλίδης, Ι., *Οι πρόσφυγες στη Μακεδονία. Από την τραγωδία στην εποποιία*, Εκδόσεις Μίλητος, Αθήνα

Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας Γ' Λυκείου - Θεωρητικής Κατεύθυνσης (1999), Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Εκδόσεις Σμυρνιωτάκη, Αθήνα

Καραβάς Π. (1992), *Η προσφυγική ψήφος στο πολεοδομικό συγκρότημα της Αθήνας την περίοδο του μεσοπολέμου*, Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, τόμος 9

Καυκαλά Π. (1990), *Η ιδέα της κηπούπολης στην ελληνική πολεοδομία του μεσοπολέμου*, Διδακτορική Διατριβή, Α.Π.Θ. Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Θεσσαλονίκη

Κεχαγιόγλου Ν. (2009), Διπλωματική Εργασία: *Ανάλυση Πολεοδομικών και Κυκλοφοριακών Χαρακτηριστικών Δήμου Νέας Ιωνίας*, Σχολή Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών, Ε.Μ.Π., Αθήνα

Κεχαγιόγλου Ν. (2014), Εργασία: *Πρόταση ανάπλασης του Ο.Τ. 150 στη Νέα Ιωνία*, Δυναμικές των πόλεων και σύγχρονες στρατηγικές του σχεδιασμού, ΔΠΜΣ Αρχιτεκτονική - Σχεδιασμός του χώρου, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Αθήνα

Κολιόπουλος Ι. - Μιχαηλίδης Ι. (2009), *Οι πρόσφυγες στη Μακεδονία - Από την τραγωδία στην εποποιία*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Αθήνα

Κορρές Μ. (2008), *Εκτέλεση, περιεχόμενο και αξία των χαρτών της Αττικής του Κάουπερτ*, Εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα

Κούτσικα Σ. (2003), *Η εγκατάσταση των μικρασιατών προσφύγων στο Βόλο*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας - Τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας - Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Βόλος

Λαζαρίδης Κ. (2014), *Ο συσχετισμός των δραστηριοτήτων στα βιομηχανικά κτίρια: Βιομηχανική περιοχή της Νέας Ιωνίας*, Το ζήτημα της Μεθοδολογίας και της θεωρίας στο σχεδιασμό του χώρου, ΔΠΜΣ Αρχιτεκτονική - Σχεδιασμός του χώρου, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Αθήνα

Λεοντίδου Λ. (1989), *Πόλεις της σιωπής. Εργατικός εποικισμός της Αθήνας και του Πειραιά 1909-1940*, ΕΤΒΑ Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα, Αθήνα

Λεύκωμα Κέντρου Μικρασιατικού Πολιτισμού (ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ.) (2004), «Νέα Ιωνία 1923-2003»

Λιάκος Α. (1993), *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του μεσοπολέμου. Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και η ανάπτυξη των κοινωνικών θεσμών*, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα

Λιόγκαρης Β. (1996), *Συνοικισμός Χαροκόπου*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα

Λουιζίδη Σ. (2007), *Μεταπτυχιακή εργασία: Η μεταβολή των πόλεων: Αστικός ιστός - κοινωνικές συνθήκες - οικονομία. Σχέσεις άρρηκτες και αμφίδρομες μεταξύ τους, ικανές να μεταβάλλουν το αστικό τοπίο. Το παράδειγμα του δήμου της Νέας Ιωνίας από την ίδρυση του, το 1923, μέχρι σήμερα*, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Ε.Μ.Π. Αθήνα

Μαΐστρου Ε.- Βογιατζόγλου Ο.- Καραθανάση Ε.- Καλιοτζίδου Μ.(1994), *Αναγνώριση Βιομηχανικής κληρονομιάς στη Νέα Ιωνία και προτάσεις διατήρησης και αξιοποίησης: Βιομηχανικό συγκρότημα Ελευθερούπολης*, Ερευνητικό πρόγραμμα Ε.Μ.Π., Αθήνα

Μαλούτας Θ. - Οικονόμου Δ. (1992), *Κοινωνική δομή και Πολεοδομική οργάνωση στην Αθήνα*, Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη

Μιχελή Λ. (1992), *Προσφύγων βίος και πολιτισμός. Από τις πόλεις της Ελλάσσονος Ασίας στα τοπία της παράγκας και του πισσόχαρτου*, Εκδόσεις Δρώμενα, Αθήνα

Νάστουλα Ε. (2009), *Μεταπτυχιακή διατριβή: Η Σύμβαση περί Ανταλλαγής πληθυσμών (1923) και οι νομικές της συνέπειες*, Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη

Νικολαΐδου Σ. (1991), *Η ανάπτυξη ως μέσο άσκησης στεγαστικής πολιτικής στην Ελλάδα. Κοινωνιολογική διερεύνηση των αποτελεσμάτων ορισμένων περιπτώσεων ανάπτυξης*, ΕΚΚΕ, Αθήνα

Πάλλης Α. (1977), *Φυλετικές μεταναστεύσεις στα Βαλκάνια και διωγμοί του Ελληνισμού (1912-24)*, Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, τόμος Α', Αθήνα

Παπαδοπούλου Ε.-Σαρηγιάννης Γ. (2006), *Συνοπτική έκθεση για τις προσφυγικές περιοχές του λεκανοπεδίου*, Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών-Τομέας Πολεοδομίας Χωροταξίας, Ε.Μ.Π., Αθήνα

Πασχόπουλος Μ. (1940), *Πως αντιμετωπίζεται το προσφυγικόν πρόβλημα*, Διάλεξη δημοσιευμένη στην εφημερίδα Προσφυγικός Κόσμος, 1/3/1940

Πεσματζόγλου Π. (1953), *Νέα Πισιδία - Χρονικό των γεγονότων από την Σπάρτη Πισιδίας από το 1908. Εξόδος και εγκατάσταση*, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα

Πολύζος Ι. (1984), *Η εγκατάσταση των προσφύγων του 1922: μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης. Συμβολή στην έρευνα για τον αστικό χώρο στην Ελλάδα*, Εκδόσεις

τομέα: Πόλη και κοινωνικές πρακτικές, τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Ε.Μ.Π., Αθήνα

Σαπουντζάκης Χ. - Χριστοδούλου Λ. (2013), *Η Νέα Ιωνία στο Μεσοπόλεμο 1922-1941*, Ένωση Σπάρτης Μικράς Ασίας, Αθήνα

Σαπουντζάκης Χ. (2006), *Η Περίοδος της Ανασυγκρότησης (1951 – 1981)*, Ένωση Σπάρτης Μικράς Ασίας, Αθήνα

Σαρηγιάννης Γ. (2000), *Αθήνα 1830-2000. Εξέλιξη – Πολεοδομία - Μεταφορές*, Εκδόσεις Συμμετρία, Αθήνα

Σαρηγιάννης Γ. (1989), *Η πολιτική διάσταση της διοικητικής συγκρότησης δήμων και κοινοτήτων, Πρακτικά Α' Συμποσίου Ιστορίας-Λαογραφίας Βορείου Αττικής*, Ιστορική-Λαογραφική Εταιρεία Αχαρνών, Αχαρνές

Σαρηγιάννης Γ. (2004), *Καταστολή και Πολεοδομία στην ελληνική πόλη του 21^{ου} αιώνα*, στο βιβλίο: Πόλη και χώρος από τον 20^ο στον 21^ο αιώνα - Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Αθανάσιο Αραβαντινό, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Ε.Μ.Π. Αθήνα

Σαρηγιάννης Γ. (2005), *Πολεοδομικός εκσυγχρονισμός σε ελληνικά πλαίσια. Από τα σχέδια πόλης στην εμπορευματοποίηση της μεγαλοαστικής κατοικίας, Ανάπτυπο από τα πρακτικά του συνεδρίου «Ελευθέριος Βενιζέλος και ελληνική πόλη: Πολεοδομικές πολιτικές και κοινωνικοπολιτικές ανακατατάξεις*, Εθνικό ίδρυμα Ερευνών και μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος» Χανιά-Τ.Ε.Ε.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π., Αθήνα

Σαρρής Ν. (1996), *Αναγνώριση βιομηχανικής κληρονομιάς στη Νέα Ιωνία και προτάσεις διατήρησης και αξιοποίησης*. Νέα Ιωνία - Ιστορική μνήμη, κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη και αστική ολοκλήρωση, Γ.Γ.Ε.Τ. και Δήμος Νέας Ιωνίας, τεύχος 6, Αθήνα

Συλλογικό, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770 – 2000* (2004), Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

Τζόκας Σ. (2002), *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και το εγχείρημα του αστικού εκσυγχρονισμού, 1928-1932*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα

Τσολάκης Π. (2010), *Ο Προσφυγικός Συνοικισμός της Καστοριάς*, Έκδοση Προσφυγικού Συλλόγου Απολλωνιαδιδτών Καστοριάς, Θεσσαλονίκη

Ψυρούκης Ν. (2000), *Η Μικρασιατική καταστροφή 1918-1923*, Εκδόσεις Αιγαίον, Λευκωσία

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

<http://asiaminor.ehw.gr/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=3684> Τελευταία Επίσκεψη: 13-09-2016 20:08

http://asiaminor.ehw.gr/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaId=5944#chapter_0 Τελευταία Επίσκεψη: 18-09-2016 09:48

<http://docplayer.gr/177353-Kefalaio-1-apo-tin-agrotiki-oikonomia-stin-astikopoiisi-oi-oikonomikes-exelixeis-kata-ton-20-o-aiona.html> Τελευταία Επίσκεψη: 19-10-2016 22:14

<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C102/79/647,2410/> Τελευταία Επίσκεψη: 25-09-2016 09:02

<https://www.google.gr/maps/> Τελευταία επίσκεψη: 02-08-2016 22:37

<http://ikee.lib.auth.gr/record/113594/files/%CE%B3%CE%B9%CE%B1%20%CE%B1%CF%80%CE%B8.pdf> Τελευταία Επίσκεψη: 18-10-2016 12:15

<http://www.kemipokessariani.gr/index.php/2012-12-04-08-18-28/2012-12-04-08-24-15> Τελευταία Επίσκεψη: 16-10-2016 15:23

<http://www.ministryofjustice.gr/site/kodikos//tabid/231/language/el-GR/Default.aspx> Τελευταία Επίσκεψη: 18-10-2016 15:50

http://nomika-themata.blogspot.gr/2012/04/blog-post_16.html Τελευταία Επίσκεψη: 10-09-2016 20:33

http://sbaa.gr/politistiki/greek/nea_ionia/viomixanika.html Τελευταία Επίσκεψη: 05-09-2016 22:56

<http://tvxs.gr/news/taksidia-sto-xrono/oi-prosfyges-os-politiki-apeili-stin-metapolemiki-athina-i-epaggelmatiki-apo> Τελευταία Επίσκεψη: 04-10-2016 18:15

<http://www.venizelosarchives.gr/treeres.asp?mynode=54939&afterroot=~%CE%A6%CE%AC%CE%BA%CE%B5%CE%BB%CE%BF%CF%82%20211> Τελευταία Επίσκεψη: 02-10-2016 12:34

<http://www.venizelos-foundation.gr/> Τελευταία Επίσκεψη: 08-10-2016 11:45